

A

KEGYES-TANITÓRENDIEK
VEZETÉSE ALATT ÁLLÓ
NAGY-KÁROLYI RÓMAI KATHOLIKUS
FŐGYMNASIUM

⇒ * Millenniumi * ⇐

ÉRTESITŐJE

AZ 1895—96-IK TANÉVRŐL.

KÖZLI:
H Á M J Ó Z S E F,
igazgató.

NAGY-KÁROLY,
NYOMATOTT RÓTH KÁROLY KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1896.

GRÓF KÁROLYI SÁNDOR

A GYMNASIUM ALAPÍTÓJA.

A
RÓM. KATH. FŐGYMNASIUM TÖRTÉNETE.

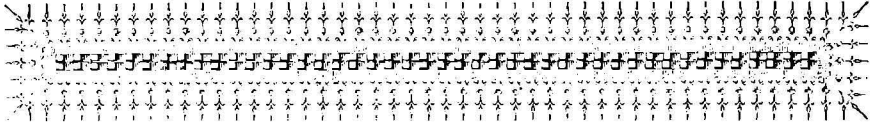
⇒ ☆ 1727--1895. ☆ ⇒

I. R É S Z.

Az intézet alapítása és fejlesztése.

I.

Előhang.

Üdvözöllek 1896! Te realizáltad a költőnek: „Ezer esztendeje annak, hogy a magyarok itt laknak“ dalát. Üdvözöllek egy honfűi szív lelkesedésével. Hálát adok a nemzetek Istenének, hálát neked magyarok Istene, hogy ránk virrasztottad ezt a nagy napot, melynél fényesebb még nem jelent meg a magyar égen. Nagy és fényes volt a honalkotás napja; nagy és magasztos, midőn szent István népével együtt a keresztény vallás híve lőn, midőn a fejedelmi címmel és névvel szakítva, koronás királyává lőn a magyarnak; nagy és dicső volt az ujjászületés a tatár-hordák kitakarodása után: gyászában is nagy volt a mohácsi vereség napja; nagy volt Buda visszavételével a török félhold elhalaványulása; fényes volt a szabadságharcunkat megelőző reformkorszak minden egyes napja Széchenyink ragyogó szellemétől, Deák bölcsesegétől, nagyobb nál nagyobb szónokaink ihlettségétől, Kossuth lángszavaitól; fényes volt szabadságharcunk minden, még vesztett csatáinak napja is a földből nőtt honvédek honszerelmétől; nagy nap volt a Bachkorszak beköszöntő napja a nemzet gyásza miatt; fényes a koronás király napja 1867. június 8-ika: de mindezeknél nagyobb, fényesebb vagy te nekem, 1896., a második évezred beköszöntő éve. Vajha úgy tudnálak dicsőíteni, amint megérdemled! Erőm hiányában meg sem kísértem; légy egyszerűen üdvözölve; legyen áldva a Gondviselés, hogy ránk virrasztott; legyen vezérlő oszlopunk a második ezred évben azon honszerelem, mely eddig juttatott!

II.

Előzmények.

A kormány felfogva az év nagy jelentőségét, dr. Wekerle Sándor, a polgár miniszterelnök már 1892. évi december 4-én betervezte a képviselőház javaslatát a honalapítás ezredéves évfordulójának megünneplése tárgyában. A szakminiszterek a magok körében intézkedtek, hogy az ország minden gyülekezete, minden polgára részt vehessen ez impozáns ünnepségben. E történet keretébe nem fér bele, hogy minden ressort-miniszter körrendeletét megismertessem; azért csak a nmélt. vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletét közlöm, mely szóról-szóra így hangzik:

„A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztertől 31,805. sz. 1893. július 21. Az 1896-ik évi országos kiállítás közmüvelődési állapotainkat nemcsak a jelenben, hanem a mult fejlődés folyamatában is hivatva lesz feltüntetni. — Ennek következtében gondoskodnunk kell, hogy középiskoláinkat is, melyeknek a mult századok culturájában oly nagy részök volt, a rendelkezésünkre álló források szakszerű és lehetőleg rendszeres feldolgozása alapján elmúlt munkásságukban bemutassuk. Nem egy középiskolánk van, mely már eddig is közölte valamelyik évi nyomtatott értesítőjében, vagy pedig külön kiadványban az intézet történetét. Szükségesnek tartom, hogy példájok után induljanak a többiek is és hogy az ezredéves országos kiállítás megnyitáig összes hazai középiskoláink története külön-külön meg legyen írva.

Felhivom e végből a főigazgatóságot, szólítsa fel a rendelkezésem és vezetésem alatt álló összes középiskolák igazgatóit, hogy amennyiben az illető intézet története még nincsen megírva, már most tegyék meg a szükséges intézkedéseket, hogy e munka mielőbb foganatba vétessék és a dolgozat az 1895—96-ik tanévi értesítőben, avagy esetleg külön kiadásban megjelenhessen. Azon középiskolák pedig, melyek már közölték valamelyik értesítőjükben az intézet történetét, vagy a rá vonatkozó történeti adatokat, arra hivatandók fel, hogy az adatokat most egészítsék ki, esetleg

ujból és alaposabban dolgozzák fel s hivatkozással a már előbb megjelent értekezésre, szintén közöljék az említettem tanév végén megjelenendő értesítőben. Mindkét esetben különös súlyt helyezek arra, hogy azon okiratok, melyek középiskoláink szellemi állapotaira, jelesül a tanításra vonatkoznak, tehát régi tantervek, tanmenetek, módszerbeli megállapodások és utasítások, használt tankönyvek és taneszközök jegyzékei, fegyelmi vagy tanulmányi rendek, általános érdekű tanügyi szabályzatok sat. lehetőleg egész terjedelmökben és eredeti szövegökben közöltessenek.

Erről a főigazgatóságot további eljárás végett oly hozzáadással értesitem, hogy folyó évi december hó 1-ig jelentse be, vajjon az egyes intézetek kit biztak meg történetök megírásával, mily terv szerint szándékoznak eljárni s általában mily módon fognak ez irányú kívánságomnak megfelelni.“

Gr. Csáky.

E lelkes, az ügy érdemét teljesen átölelő rendeletet a kir. tankerületi főigazgatóság a következő, 1893. aug. 9-én 1167. sz. a. kelt felhívással küldte át hozzánk:

„A nmélt. vallás- és közokt. m. kir. miniszterium mellékelt rendeletét mihez tartás és további eljárás végett oly felhívással küldöm meg a t. igazgatóságnak, sziveskedjék az intézet történetének elkészítése tárgyában egy külön konferenciát hívni össze, abban közös megállapodás szerint intézkedni a történet megírása felől s lehetőleg önkéntes vállalkozás útján abban is megállapodni, ki fogja és minő keretben s mily terv szerint megírni a történetet?“

Békési Gyula,

kir. tan. tank. főigazgató.

Az igazgató 1893. november 27-én 738. sz. a. adta meg a kívánt választ.

„Hivatkozással a nt. kir. tank. főigazgatóságnak f. évi aug. 9-én 1167. sz. a. k. felhívására, van szerencsém a következőket jelenteni: Olvasván a nm. vallás- és közokt. m. kir. miniszter úr felhívását s az abban nyilvánuló honszeretet bennünket is áthatván, e hatás alatt kinyilatkoztatjuk, hogy nem zárkozunk el a kívánság elől s magam fogom megírni a főgymnasium történetét; illetőleg, mivel Koczányi Ferencz elődöm az algyimnasium történetét az 1854—55., dr. Magyarász Incze elődöm pedig a nagygyimnasium történetét az 1876—77. iskolai év értesítőjében közölték, azokat kiegészí-

tem s a további történetet a miniszteri felhívás értelmében megírom s az 1895—6. évi értesítőben közlöm, esetleg külön is kinyomatom, ha t. i. a főgymnasium fentartó közegei részéről anyagi támogatásban részesülök. Magam vállalkoztam a mű megírására első sorban azért, mert így a nemzet ezredéves jubileumának megünnepléséhez csekély erőmmel magam is hozzájárulhatok; de másodsorban és kiváltképen a mi autonomicus rendelkezési jogunk birt reá. Rendünk t. i. a szükséghez mértén változtatja tagjait, nem tudható tehát, hogy a jelenlegi tanártestületnek hány és melyik tagja éri meg itt a millenáris esztendőt. Még magamról sem állhatok jót, mert hiszen, ha a szükség úgy kívánja, engem is disponálhatnak; de talán igazgatói állásom mégis stabilisabbnak látszik, mint egy más tanaré. Ha 1896-ig állandó lakója leszek a nagykárolyi háznak, akkor én írom meg a történetet; ha pedig változás áll be, az az évi igazgatóság fog gondoskodni, hogy az intézet története megírassék. Ma még csak nagy vonásokban annyit jelezhetek, hogy három nagy korra osztom munkámat. Az I. rész az intézet alapításától a szabadságharcz végéig, illetőleg 1850-ig fog terjedni; a II. a szabadságharcztól 1867-ig, ettől máig a III-ik rész.

Íme a munka genesisé! Nem tartok számot a történetíró névre; pusztán csak a jóakarát elismerését kérem, mert hogy ez nem hiányzott, arról kezeskedem, hiszen mint dilettáns fogtam a mű megírásához. Ez lesz megnyugtatóm s azon tudat, hogy okmányokra épített adatokat hoztam fel, melyek talán hozzájárulhatnak egy nagy monographia megírásához; mert jós lélek nélkül mondhatom, hogy e kis monografiákból nem sokára kikerül hazánk középiskolai tanügyének története egy avatott író tollából. — Úgy legyen!

Források. Munkám megírásánál felhasználtam a nagykárolyi kegyes-tanítórendi társház történetének I. és II. kötetét és levéltárát. A főgymnasium levéltárát. A városi levéltárt, különösen a közgyűlésekről vezetett jegyzőkönyveket. Asztalos György „Nagy-Károly rendezett tanácsu város történeté“-t. A kegyes-tanítórendiek gymnasiumainak megírt történeteit. Dr. Klamarik „A magyarországi középiskolák újabb tervezeté“-t. Maurer János „A tornázás történeté“-t stb., amint ez az illető helyen meg van jegyezve.

III.

Az intézet alapítása.

Közel kétszáz esztendeje, hogy a kegyes-tanítórend tagjai hintegetik Nagy-Károly városában a tudomány magvait szent Alapítójoktól öröklött buzgósággal dijtalanul, zajtalanul; nem várva elismerést sem alólról, sem felőlről, hanem fogadalmukhoz „peculiarem curam circa eruditionem puerorum“ híven. Igen, közel kétszáz esztendeje itteni működésöknek. — Amint a fegyverzajt nem verték vissza a mármarososi havasok és Szilágy hegyei; amint békén térhetett nyugalomra a napi munkában kifáradt nagykárolyi polgár: megnyíltak a nagy jóltevők erszényei, hogy megnyissák a tudomány tárházát Nagy-Károly elhagyatott, iskolát nélkülöző ifjúsága előtt. Elhagyatott volt valóban. A fegyvercsörgés nem alkalmas zenekísérete a tanításnak; a szegénység képtelen iskolát állítani még akkor is, mikor a kormány nem nagyon követelő, mikor a tanító fizetése sem megszabva, sem kifizetve nincs, legfeljebb megigérve. E két tényező folyton kísértett Nagy-Károly felett. — Maga Károly erősség volt; alig egy pár órányira voltak tőle Erdőd, Szatmár, Écsed, mindmegannyi delej a golyó elfogadására, melyek mind védőre szorultak. Ily viszonyok közt a mező nem szülhette meg vadvirágjait; a föld, mert ráfordított munka nélkül szívtelenebb a fősvényrél, nem adta meg a szükséges tápot, okvetetlenül állandóvá kellett válnia a szegénységnek. S ugy is volt egészen a múlt század harmadik tizedéig, midőn a béke olajága kihajtott, megizmosodott, midőn az olajág földbe tűzője, gr. Károlyi Sándor megszüntette a szegénységet.

A kegyes-tanítórendiek ekkor már kilencz helyen tanítottak az országban. Podolin, Privigye, Pozsony-Szt.-György, Veszprém, Vác, Kecskemét, Pest, Debreczen, Szeged már állandó lakóhelyet adtak a tudomány bajnokainak, kiknek vezetésére szívesen bízták gyermekeiket még a legkényesebb ízlésű s legmagasabb igényű szülők is; igen, mert ez idegenből, még a sz. Alapító életében hozzánk eljutott szerzet hamar és böles belátással eltanulta, mily paedagogiai elvek lesznek a legjobb irányadók a magyar ifjúság körül; mi

lesz az, a mire leginkább kell tanítani a magyart. Mindjárt a hon határán kigöngyölte a zászlót, melyen a leghelyesebb elv, a vallás-erkölcsi nevelés és oktatás elve volt látható, melynek értelmében nem az a jelszó, hogy hiú ismeretekkel tömjük meg a növendék fejét, hanem hogy az értelmi erő mellett a szív a vallás melegétől legyen áthatva, a szép, igaz, jó és nemes eszmékért hevülni; lángolni tanuljon. A magyarnak jellemző tulajdonát, a honszerelmet hamar felismerték fajunkban; a vallás mellett mint egy különálló valamit iparkodtak ébrentartani és fejleszteni. Ily elvekkel, ily nézetekkel könnyen hódították meg a tért s tettek oly foglalást, minőt még szent Benedek fiai sem, de talán a magyar eredetű Pálosok sem. A rend a közbecsülés, a közbizalom tárgya lón egész Magyarországon; a városok versengve hívták meg s az alapítók versenyezve bízták a rendre iskoláikat.

igéyméltóság
Nem tévedek, ha a gyors elterjedés egyik okául a szerzetesi szegénységet is felhozom. Alig képzelhető, legalább korunk nem tudja magát beleélni abba a gondolatba, hogyan volt képes egyegy collegium hat szerzetessel az egy pár ezer forint kamataiból s az alapító által megajánlott deputatumból megélni. Bizony bajos is megérteni annak, kit e föld göröngyei kötve tartanak, kinek istene a mammon; de a ki egy szerzetes hivatásának tudatával bír, a ki ismeri a szerzetesi élet egyszerűségét, mondjuk tiszteletre méltó szegénységét; a ki tudja, hogy a szerzetesek magok készítették tiszteletreméltó talarjukat a fratresek által, a ki tudatában él a régi keresztényies szellemnek, mely szívesen osztotta meg, a mi je volt, a szegény szerzetesekkel: az nem fog csodálkozni azon, hogyan élhettek meg a szerzetesek az alapítványok szerény jövedelméből.

Nem kerülhette és nem is kerülte ki a rend jó hirneve gr. Károlyi Sándor figyelmét sem, a kiben megérvén a gondolat, hogy Nagy-Károly fiait kiragadják szánandó helyzetükből, melyben tudomány nélkül vakon révedeztek, megkezdte a rendfőnökséggel az alkut, melyet szerencsésen be is fejezett, mint azt alább látni fogjuk.

Lehetnek sokan, kik a károlyi gymnasiumnak cultur-történeti jelentőséget nem tulajdonítanak s egy categoriába helyezik más gymnasiumokkal s talán Károlyit is kárhóztatják, hogy éppen ide tette alapítványát. Tévednek. — A károlyi gymnasium eltekintve attól, hogy mint egyszerű iskola is

áldást hintett és szeretem hinni, hogy hint is a vidékre, missiót is teljesít, éppen úgy mint a délvidéki, vagy kárpátalji iskolák. Csak egy tekintetet kell vetnünk polyglott hazánk földrajzi viszonyaira s napnál fényesebb lesz állításom. Hazánk keleti oldalát javarészből idegen ajkú nép lakta és lakja ma is; Szatmármegye nagyon is a keleti részhez tartozik, hol az oláhság praedominál nem intelligentiájával, hanem nagy számával. A hirhedt oláh-martyr Lucaciu is szatmármegyei ember, mit nem a megye dicsőségére hozok fel; csak állításomat akarom vele igazolni. Az oláhság mellett nagyon, de nagyon szép számmal vannak a svábok, kik a magyarnak vele született politikai türelmességénél fogva nemcsak nemzeti sajátosságaikat őrizték meg, hanem megőrizték nyelvüket is és a közel két évszázad alatt oly szívósan ragaszkodtak nyelvükhöz, hogy a szomszédfalvak öregebbjei közt bizony még most is találunk nem egyet, ki német, illetőleg sváb nyelven dicséri Istenét, anyanyelvén szólít meg, ha dolga akad veled. Kálmánd, Kaplony, Petri, Fény, Csanálos, Vállaj, Nagy- és Kis-Majtény még ma is sváb helységek, melyeknek gyermekei közül igen sokan a károlyi gymnasiumban szereztek és szerzik meg alpműveltségök mellett a honi nyelvben való jártasságot is. Ezek után úgy hiszem, nem lesz senki, a ki tagadja a károlyi gymnasium missióját, vagy ha igen, akkor az nem ismeri a temesvári, lugosi, verseczi, pancsovai, ujvidéki, zombori stbbi iskolák érdemeit. Ez iskolák nélkül még égbekiáltóbb volna az az aránytalanul nagy perczent, mely a bácskai és bánáti idegen ajkúakat a magyarság fölött úgy kiemeli; én ki merem mondani, hogy a károlyi gymnasium nélkül sem volna annyi magyarul tudó az említetem szomszédfalvakban, mint jelenleg van.

Különben ma a leghathatósabb bizonyíték a statisztika; azért ide illeszttem 10 év statisztikáját a növendékek nemzetisége, mondjuk anyanyelve szerint, mely szomorúan érdekes képet állít elénk; melyből meggyőződést szerezhet magának az olvasó, hogy mennyi mindenféle ajkú növendékkel kellett és kell még ma is vesződniök a piaristáknak. A statisztika 10 évnyi időt ölel fel a múlt századból. Ma, hála érte a népnevelésre, különösen a kisdédővókra fordított kormányi gondnak, a kép világosabb, de bizony még mindig csinosításra vár; a missio ideje még most sem járt le egészen.

Év	Hungarus	Ruthenus	Germanus	Slavus	Valachus	Suevus	Gallus	Morvanus	Graecus	Croatus	Polonus	Siculus	Dalmatus	Bohemus	Transilvanus	Illyrus
1750	34	30	3	8	6	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1751	33	36	12	9	12	3	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—
1752	30	39	19	10	13	11	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
1753	46	28	13	—	11	6	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1754	40	39	11	3	17	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1755	41	50	17	7	4	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
1756	28	39	8	10	5	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1757	39	48	11	4	7	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
1758	47	24	11	5	3	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
1759	40	40	12	8	11	—	—	—	—	1	2	2	—	—	—	—
	318	373	117	64	85	27	2	1	1	2	3	4	1	1	1	1

E tíz év leforgása alatt 1068 növendéke volt gymnasiu-
munknak, kik közt a magyarság csak 381 számmal, tehát alig
35%-kal szerepel. Igaz, hogy abban a korban, melyből a
statisztikai adatokat vettem, latin volt a tannyelv, de latin
nyelven is hathatott az a professor a más anyanyelvű ifju-
ságra, buzdíthatta a közös hazához való ragaszkodásra; mit,
hogy a piarista professor meg is tett, arról kezeskedik a
szerzet multja és jelene egyaránt. E statisztikai adatok nap-
nál fényesebben bizonyítják, hogy Károlyban nemcsak cultura-
lis, hanem nemzetiségi szempontból is égető szükség volt
az iskolára s így a károlyiak s a közfelvidék kegyeletes há-
lára vannak kötelezve Károlyi Sándor iránt, ki okos belátás-
sal Károly számára tette nemes lélekre valló alapítványát;
a kegyes-tanítórend kormánya pedig hazafias tényt végzett
akkor, mikor egyéneit megajánlotta a nemes grófnak.

Az alapító levél, melylyel Károlyi Sándor gróf a gymna-
sium alapját megveti, szóról-szóra így hangzik: ¹⁾

„Alexander Comes Károlyi de Nagy-Károly, haeredita-
rius Dominiorum Erdőd et Csongrád S. C. Regiaeque Maje-
statis Intimus, Excelsi vero Regii Consilii Hungarici Actualis
Consiliarius, Cavalleriae Generalis et Provincialis per Regnum
Hungariae Commissariatibus Director nec non S. Cottus Szat-
mariensis supremus Comes.

Memoriae commendo significando, quibus expedit uni-
versis: Quod ego plurima Divina Bonitate accepta beneficia
pia semper et grata memoria recolens, animoque meo in id
intendens, ut ea, quae divinitus gratis accepi, devota mente
fructuosa et utiliter, ac salubriter dispensare valeam, cum
nihil antiquius haberem, quam ut ad laudem et Gloriam Dei
Omnipotentis eiusque sine labe Conceptae Matris Virginis,
totiusque Curiae Coelestis honorem, augmentumque, et pro-
pagationem S. Matris Ecclesiae et bonum proximi promovere
possim signanter in illis partibus, in quibus haeresum et
Sectariorum impietas immanem in modum invaluit.

Hinc ego pro mea in Deum pietate volens de salutari
et opportuno Medio, quo haeresum et Sectariorum impietas
sensim eliminari, ac verae Orthodoxae Fidei claritas reduci,
corruptique longiori cum impiis conversatione, mores in me-
lius converti valeant, providere, proximus ad hanc piam in-
tentionem meam consequendam medium aliud adesse non exi-

¹⁾ Eredetije a kegyes-tanítórend budapesti levéltárában, másolata a helybeli kegyes-tanítórendi társház levéltárában.

stinabam, quam ut tales ad id opus viros accerserem, qui compositis ad Christianam perfectionem moribus et exemplo populo praessent, ac simul tenerioris adolescentiae mentes Literis et Scientiis imbuerent, et conformibus ad veritatem Evangelicam doctrinis eosdem viam Coeli edocerent. Et licet complures in Apost. hoc Regno Hungariae reperirentur Scholae, Academiaeque et Gymnasia, quia tamen ob eorundem longiorem distantiam et vel maxime ob attenuatas diuturno bello miser(orum) incolar(um) facultates, liberor(um) suor(um) Academicis, et Gymnasiis longius distantibus intertentionis mediorum defectum capacissime ingenii subiecta delitescere, talentaque sua divinitus obtenta defodere coguntur fructuareque nequent, ac proinde tum ex eo, tum pro mea in Deum pietate ad maiorem cultus Divini propagationem atque boni publici conservationem et augmentum proximorumque animarum Salutem pro peculiari meo, quo erga S. Religionem Reverendorum P. P. Clericor. Regular. B. Virginis Scholarum Piarum sic nominator(um) Ordinem, veluti de Ecclia Dei et Religione Catholica praesertim in instruenda inventute bene meritum, et Summe Commendatum, ducor affectu, motu, animoque bene deliberato ac maturo Consilio eundem Sacrum Ordinem (quo liberius suoque Instituto conformius pietatis in Deum et proximos ministeria exercere valeant) ex consensu iam eatenus elargito Excellentissimi Dni Comitis Gabrielis Erdódi de Monyorókerék Dioecesanii videlicet Episcopi Agriensis in Locum meum, Oppidum Nagy-Károly in Inclyto Cottu Szathmariensi situatum ad Eccliam ibidem exstructam honori OO. Sanctorum dedicatam non solum admittendum esse censuerim, verum etiam erga possibilitatem meam ibidem certa fundatione stabiliendum His per expressum sub conditionibus:

Primo. Ut Impetrato prius Deo favente propriis Sump-
tibus meis benigno consensu Regio universam fabricam,
Collegium videlicet et Scholas cum necessariis mobilibus aere proprio exstrui et Deo propitio in finem deduci faciam.

Secundo ad intertentionem 6 personar(um) Religiosor(um) pro nunc statim in ingressu 10,000 fl. Rhenensium constituentem summam pro capitali successive vero ad intertentionem alior(um) 6 personarum aequae Religiosarum, aliorum 10,000 florenorum Rhenensium summam pariter capitalem utpote fundationalem perpetuo duraturam ordinabo obligando me et successores meos in quantum summa capitalis in paratis

deposita haud foret, ad infallibilem quotannis pensionem legalis eiusdem sex percentum interesse etiam cum regressu (pro casu adverso) ad proximor(um) Bonor(um) meorum Erdódiensium et Böltekensium proventum, ut taliter ex obvenienté eodem pro nunc videlicet 600 fl. successive vero 1200 fl. quovis anno faciente eadem ad interim 6, successive vero 12 personae subsistendi modum habeant.

Tertio. Ne alienis in limitibus domatim stipem mendicare ádigantur 200 quolibet anno tritici cubulos subsistentiae totiꝫ familiae et Religiosorum sufficientes infallibiliter administrandos deputabo pariter, et vineam quandam manibus Eiusdem Sancti Ordinis resignabo perpetuo possidendam. Quibus opitulante Deo ita conclusis, eadem Stae Religioni pro his omnibus sequentes proponuntur conditiones observandae.

Primo. Ut singulis hebdomadibus duo Ss. Mae Sacrificia unum quidem die Mercurii in honor. Ssae Trinitatis pro Concordia Principum Christianor(um), pro conversione haeresum etc. etc. Alterum vero diebus Sabbathi in honorem divinum, et Beatissimae Mariae Virginis, et OO. Ss. quor(um) honori est Ecclesia aedificata pro incremento familiae meae celebrare obligabuntur.

Secundo non secus ut modica adhuc ibidem existens, eaq. haereticos inter hactenus versata Catholica plebs magis aedificetur maioraq. in dies capiat incrementa, Religiosis processionibus annuatim institutis, et instituendis, nempe S. Marci, Rogationum, Corp. Cristi etc. iuventus Scholastica comitante uno vel. duob(us) Magistris intersit et immediate ante Pontificantem locum habeat.

Tertio. Ubi vero nunc et in posterum Familia Károlyiana Capellano opus haberet, si requisitus fuerit ibidem futurus R. P. superior, quendam e R. R, P. P. adlatus ordinare, et disponere teneatur, ita tamen, ut P. Capellani vices gerens in Collegio ordinarie resideat.

Quarto. Ut eo magis pro contento Religiosor(um) Collegium aedificetur, statim ab inchoatione aliquem ex Sacra Religione R. Patrem, qui educationem parvulorum inchoare valeat, eo ordinare non graventur.

Quinto. Successu temporis ubi Collegium in perfectionem deduceretur Scholaeque aedificabuntur Scholas edocere absque ulla prorsus pensione crescenteque Deo iuvante per alior(um) etiam beneficia fundatione a primis Elementis usque ad

Rhetoricam ita exigente iuvenum ibidem futuror(um) profectu obligabuntur.

Quam piam foundationem sub prae attactis conditionibus per eundem Sacr Ordinem sponte et benevole acceptatam ego quoque ad Majorem D. O. M. G. Immacolatae, et Intemeratae M. Virginis, Totiusq Triumphantis Eccliae honorem, Militantis vero augmentum et propagationem effectui mancipare cupio ac per suam Mtam Stmam, qua Regem Hungariae Apostolicum, suprema Eiusdem Auctoritate confirmari procurobo, me et successores ad id obligans, quatenus eandem foundationem meam in perpetuum firmam, stabilem ac inviolatam servant, tueant(ur) atque defendant. In cuius rei memoriam firmitatemque praesentes chyrographo et sigillo munitas praelibatae Sanctae Religioni Schol. Piarum extradandas duxi, et concedendas. Datum in Castro Nagy-Károly die 29. Julii Anno 1725. Alexander Com Károlyi.

L. S.

Az alapító levél hiteles fordítása.

Nagykárolyi Károlyi Sándor gróf, az erdődi és csongrádi uradalmaknak birtokosa, és kir. Főlségének belső titkos-, a magyar kir. legfelsőbb tanácsnak tényleges tanácsosa, lovassági tábornok, Magyarországon tartományi kormánybiztosági elnök, valamint dicső Szatmár vármegyének főispánja.

Mindazoknak, kiket illet, figyelmébe ajánlom, hogy én az Isten jószágából vett igen sok jótéteményt mindenkor kegyeletes és hálás emlékezetemben tartván lelkemből arra törekedtem, hogy mindazt, mit Istentől kegyelemből kaptam, hálás szívvvel, jótékonyan, hasznosan és üdvöns kioszthassam semmi sem lévén bennem oly ősi mint-hogy a mindenható Isten dicsőretére és dicsőségére, a szeplőtelen Szűz anyának és az összes mennyei karoknak tiszteletét és nagyságát, az Anyaszentegyház terjedését s felebarátim javát előmozdithassam, jelesen oly irányban, melyben az eretnekeknek és szakadároknak kegyetlensége feltűnő módon mit sem segített. E szerintén Isten iránti szeretetből hasznos és alkalmas közekről akarván gondoskodni, mely által az eretnekek és szakadárok kegyetlensége lassankint háttérbe szorittassék, az ősi igaz hitbeli szeretet visszaállítassék és a gyakori istentelen hithagyás által megromlott erkölcsiség jóra fordítottassék, ezen jó szándékom elérésére más módot nem találtam, minthogy oly férfiakat gyűjtsek össze, kik a keresztény tökéletességre egyesülve erkölcsikkel és példájokkal a népet vezessék, valamint a gyengébb ifjuság elméjét tudománnyal és ismeretekkel műveljék és őket az evangéliumi igazságokkal egyező tanítmányok által a mennybe vezető utra megtanítsák. Vannak ugyan Magyarországon iskolák, akadémiák és gimnasiumok; minthogy azonban azoknak nagyobb távolága, leginkább pedig a szegény lakosoknak a huzamos háboru folytán megcsökkent tehetsége és gyermekeiknek a távolabb eső akademiákon és gimnasiumokon való tartása eszközeinek hiánya miatt még a legjobb felfogásuak is tehetségeikkel visszavonulni, Istentől nyert kincseiket elásni kényszerülnek s azokat gyümölcsöztetni nem képesek; miért is részint ezért, részint Isten iránti szeretetből, az istentisztelet nagyobb terjesztésére, a közjónak fentartására és gyarapítására s felebarátim lelki üdvére azon különös hajlamom, vonzalmam és szívem szerint, melylyel a boldogságos Szűzről nevezelt tisztelendő Piarista atyák szent szerzete, mint az Isten egyháza, a katolikus vallás, főképpen pedig az ifjuság nevelése körül igen érdemes és igen kedvelt rend iránt viseltetem, jól megfontolva és érett elhatározással ezen szent szerzetet (hogy az Isten és felebarátaink iránti szeretet cselekedeteit szabadabban és saját rendeltetésökkel megegyezőbben végezhesék) — kieszközölvéen már eddig is nagyméltóságú Monyorókeréki gróf Erdődi Gábornak, mint egri megyés püspöknek beleegyezését — az én lakóhelyemen, dicső Szatmár-

Praesentem benignam fundationem nos infrascripti (accedente etiam assensu Rssimi P. Nostris Generalis Adolphi a S. Georgio) ex parte Religionis promissa humili gratiarum actione acceptamus, unacum conditionibus specificatis pro ulteriori incolumitate Excellentissimi Dni Dni Fundatoris Gratiosissimi Altissimum Numen exoraturi. Nitriae 17. Septembris Anno 1726. (L. S.) Ladislaus a Joann. Bapt. Schol. Piar. Provincialis. Benedictus ab Annunciatione B. M. V. Assistens Provincialis. Lucas a S. Carolo Boromeo Assistens Prlis et Secretarius.

Praesentem Copiam cum suo vero ac gemino Originali collatam eidem in omnibus punctis et Clausulis conformam esse testor. Károly 23-a April 1767. L. S. Ladislaus Szuhányi Cottus Szathmariensis Subs. Vice Comes.“

Károlyi ígéretéhez híven vel is járt a királynál s közölte, hogy az új telepítvény a királyi megerősítést megnyerje. — Mielőtt magát a királyi megerősítő oklevél közölném, nem lesz érdektelen megismerni az alapítvány

vármegyébe kebelezett Nagy-Károly mezővárosban, a Mindenszentek tiszteletére emelt egyházba nemcsak befogadni, hanem tehetségem szerint bizonyos alapítvánnyal is biztosítani elhatároztam.

Részletesen ezen föltételek alatt :

1-szor. Hogy kieszközölvén előbb a királyi kegyes-jóváhagyást, Isten segítségével az egész telepet, ugyanis a Collegiumot és iskolákat a szükséges ingóságokkal együtt saját költségemen felállítatom és Isten kegyelmével rendelkezésének átadom.

2-szor. A 6 szerzetes egyén ellátására most mindjárt bejövetelekkor 10,000 rajnai forintnyi összeget tőké gyanánt, folytatólag pedig szintén 6 szerzetes egyén főtartására más 10,000 rajnai forintnyi tőkét mint örök alapítványt teszek, kötelezván magamat és utódaimat, hogy amennyiben a tőke készpénzben letéve nem volna, annak száztól számított 6-os törvényes kamatját évenként, még a változás esetén is ugyanazon megállapodás szerint, legközelebb eső erdői és bérteki birtokaim jövedelméből, most ugyanis 600 évenként, később pedig 1200 forintot tisztességes ellátás fejében, ez idő szerint a 6, később pedig a 12 egyén megkapja.

3-szor. Nehogy mások küszöbén hazánkint alamizsnát kéregetni kényszerítessenek, évenként az egész cselédség és szerzetesek tartására elegendő 200 köböl búzának hiány nélkül való kiszolgáltatását elrendelem, hasonlóképpen egy örök időre használandó szőlőt is ugyanazon sz. rendnek kezére bízok.

Melyeket Isten segítségével így hefejezván, ugyanazon sz. rendnek mindezekért következők ajánltnak figyelmébe :

1-szor. Hogy minden héten két sz. mise végzésére kötelezetnek : az egyikre ugyanis szerdán a sz. Háromság tiszteletére a keresztény fejedelmek egyetértéséért, a hitetlenség megszűnéséért sat. sat. — a másikra pedig szombaton családom gyarapodásáért az Isten, a Boldogságos Szűz Mária és Mindenszentek tiszteletére, kiknek dicsőségére ezen templom épült.

2-szor. Hogy az eddig itt levő csekély s a szakadárók közt forgolódo katholikus nép annál inkább épüljön s napról napra gyarapodjék, a tanuló ifjuság az évenként elrendelt és elrendelendő u. m. a sz. Márk, keresztjáró, urnapi sat. vallásos körmenetében, egy vagy két mester vezetése alatt, jelen legyen és közvetlen a pontificans előtt legyen helye.

3-szor. Ha most, vagy később a Károlyi családnak káplánra lenne szüksége, ha megkerestetnek, ekkor a tisztelendő Házfőnök a szerzetes atyák közül valakit a család mellé rendelni tartozik, ugy azonban, hogy az káplánként szerepelvén, szabályszerűen a Collegiumban lakjék.

jövedelméről szóló oklevelet, melyben a javadalom adományozásáról intézkedik.

Ad consummationem Contractus Funditionalis quoad per Admodum Rndum Patrem Provinciale Resolvitur et quidem:

1. mum et 4-um fundus fundationalis pro hic et nunc summa f. $\frac{m}{10}$ statim in ingressu saltem duarum Personarum pro sex Religiosis Personis assignabitur. Cuius Interesse medietas ex Capitali $\frac{m}{5}$ f. Rhenensium apud Liberam Regiam Civitatem Eperiesiensem existente Annautim infallibiliter pendenda destinatur in fl. Rhen. 300. altera vero medietas e Proventibus Domini Erdőd et Belteök fixissime administrabitur. Successive vero pro aliis 6 Religiosis Personis alia $\frac{m}{10}$ fl. Rh. posthac clarius expressenda eorumque Interesse et utriusque in perpetuum tam per me, quam successores rite exolvendum me et meos obligo.

2. dum. Bibliothecae quoa libros Catheticos et Con-

4-szer. Hogy a Collegium a szerzeteseknek annál nagyobb megelégedésére építtessék, mindjárt a dolog megkezdésekor a sz. szerzetből egy tiszt. Atyát, ki az építkezésre felügyeljen és egy mestert, ki a kisdelek nevelését megkezdhesse, ide rendelni ne terheltezzék.

5-ször. Idjártával, ha a Collegium befejeztetik s az iskolák fölépíttetnek, az iskolákban az elemektől kezdve a rhetorikáig tanítani kötelezettek, mert így kívánja a jövődő ifjuság előmenetele, és pedig minden más jutalom nélkül, minthogy Isten segítségével mások adományai folytán is növekedni fog az alapítvány.

Mely kegyeltes alapítványt fönebb említett föltételek alatt, melyeket ugyanazon sz. rend önként és szívesen elfogadott, én az Isten nagyobb dicsőségére, a széplőtelen Szűz Máriának s a győzedelmes Egyháznak tiszteletére, a vitézkedő Egyháznak pedig gyarapítására és terjedésére kívánom fordítani és gondoskodni fogok, hogy ő fölsége, mint Magyarország apostoli királya, legfelsőbb tekintélyével megerősítve, magamat és utódaimat arra kötelezvé, hogy ezen alapítványomat örökre szilárdan, állandóan és sértetlenül megtartsák, biztosítsák és véljék. Minek hitelül és biztosításul gondoskoltam, hogy ezen saját kezem írásával és pecséttemmel megerősített levelem a fönnérintett kegyesrendiek sz. szerzetének kiadassék és átengedessék. Kelt Nagy-Károly várában 1725. évi julius 29. én.

Károlyi Sándor gróf. (P. H.)

Mi alulírottak ezen kegyes alapítványt (főtisztelendő P. Adolf a S. Georgio generálisnak beleegyezésével) a részletes föltételekkel együtt a rend részéről alázatos köszönetünk nyilvánítása mellett elfogadjuk a nagyméltóságú legkegyesebb alapítónak további jólétére Isten áldását kérvén. Nyitra, 1726. évi szeptember 17-én.

Károlyi Sándor P. H. **László** (a Joanne Bajtista) kegyesrendi provinciaális.
Benedek (ab Annunciatione B. M. V.) kormánysegéd.
Lukács (a S. Carolo Boromeo) kormánysegéd és titoknok.

Hogy ezen összehasonlított másolatot az igazi s két példányban kiállított eredetivel minden pontban és záradékban megegyezőnek találtam, bizonyítom. Nagy-Károly. 1767. április 23.

(P. H.)

Szuhányi László,
Szatmár vármegyének másod-alispánja.

cionatores procuratio nullatenus deerit, quae ut accelerari possit, postulatur specificacio librorum.

3. um. Fornixet Tectum Ecclesiae Deo Juvante Imponetur, de Ornatu condecanti etiam Providebitur, cuius pars itam in Promptu habetur.

4-m. Ex quo circumiacentia Territoria meo subsint Dominio, quae lignis focalibus abunde Sufficere valebunt, nullum respectu illorum passuri defectum assecurantur, ex territoriis (super libera dignatione) Fényiensi, Vadaiensi et Csanalosiensi, per sylvas prohibitas et vetitas.

Et Praeter haec — — —

Vinea in Promontorio Karolyiensi iam optimecultata pro subsistentia cum totali Dominio apprehendenda ordinatur quin Imo Ducenti Cubuli Tritici in Granis ex Decimis Allodialium vel nona Dominali per Officiales absque ulla ulteriori commissione saltem harum vigore ad Rationem Reverendorum Patrum extradenda destinantur.

Praeterea Terrae Arabiles ad quamlibet Calcaturam et foenilia in commoda Quantitate et Qualitate excidentur.

Cum suprema spe obtinendae Resolutionis a Rendissimo Patre Generali ut scholae post proxime futuras vacationes incipiant et hicsaltem ad Syntaxim doceantur. Signat. in Castro Nagy-Károly die 29 Julii 1725. Alexander Comes Károlyi m. p. (L. S.)

Benignam hanc auctionem fundationis Nagy-Károlyiensis, Nos infrascripti acceptamus et pro eadem humillimas Excellentissimo Domino Dno Fundatori Gratosissimo gratias referimus.

— — — — —
Az alapítási szerződésnek a nt. Rendfőnök ő atyásága által való végleges jóvá-hagyása végett egyes pontokra határozatik és pedig :

Az 1. és 4-ikre. Alapítványul egyelőre, míhelyt két szerzetes egyén érkezik, azonnal a hat egyén számára szánt 10,000 rajnai frtnyi összeg kijelöltetik; a kamat egyik fele 300 r. frtban 5000 r. frtnyi tőke után, a mely Eperjes szab. kir. városnál van elhelyezve, évenként biztosan ki fog szolgáltatni; a másik fele pedig az erdői és bétteki uradalmak jövedelméből fog rendesen kiutaltatni. Folytatólag 6 szerzetes egyén számára majd tüzetesebben meghatározandó 10,000 frtnyi tőkének, kamatjának és mindkettőnek általam és utódaim által való kifizetésére örök időkre kötelezem magamat és utódaimat.

A 2-ra. A könyvtárnak hitoktatási és hitszónoklati művekkel való ellátása nem fog elmaradni; de hogy ez mielőbb megtörténhessék, a könyvtár részletes kimutatása kívántatik.

A 3-ra. A templom boltozata és tetőzete Isten segedelmével elkészül; gondoskodva lesz illő felszerelésről is, mely részben már kéznél is van.

A 4-ikre. Amennyiben az én birtokomhoz tartoznak a körülfekvő területek, melyek bőséges tűzifát szolgáltatnak, biztosak lehetnek, hogy e tekintetben semmi hiányt sem fognak szenvedni (a szabad fahézás szerint) a fényi, vadai és csanalosi területekről a zárt és tilos erdők kivételével,

Nitriae 17. Flois 1726. Ladislaus a Sto Joann Bapt. Scholar. Piarum Provincialis m. p. Benedictus ab Annunciatione BMV. Assistens Provlis m. p. Lucas a Sto Boromaco Assistens Proolis et Secretarius m. p. (L. S.)

Hogy jelen másolat a rend központi levéltárában őrzött eredetivel mindenben megegyező, bizonyítom. Bpsten, 1890. évi márczius hó 19-én, Kalmár Endre rendefőnök.

Nos Carolus sextus Dei gratia electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque etc. Rex; Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Luxemburgi, Würthemburgae et Thecae, superioris et inferioris Silesiae, Princeps Sveviae, Marchio Moraviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferietis, Kyburgi et Goritiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis.

Quod Fidelis noster Nobis sincere dilectus Spectabilis ac Magnificus Comes Alexander Károly de Nagy-Károly Comitatus Szaattmariensis Supremus Comes, Generalis Equitatus, noster Intimus, et Consilii nostri Regii Locum tenentionalis Consiliarius, nec non per antelatum Regnum nostrum Hungariae Commissariatus Provincialis Director, tam suo, quam et Religiosorum Sacri Ordinis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Nominibus et in Personis exhibuerit et praesentaverit Nobis certas quasdam Literas Suas Fundationales pro praescriptis Religiosis suo modo concinnatas et in stylum redactas, ac in Oppido Nagy-Károly die vigesima nona Julii, Anni millesimi septingen-

És ezeken felül:

Eltartásukra a nagy-károlyi szőlőhegyen egy már jól művelt szőlőnek teljes birtokjoggal való átvételé engedtetik nekik; sőt a majorságok tizedeiből, vagy az uradalmi kilenczedből kétszáz köből szemes búzát kötelesek a tisztek minden további megbízás nélkül csupán ezen rendélet erejénél fogva kiszolgáltatni a Tisztelendő atyák részére.

Továbbá minden fordulóban szántóföldek és megfelelő mennyiségű és minőségű kaszálók is ki fognak hasítottatni számukra.

A főtisztelendő Pater Generalis azon jóváhagyó határozatának legfőbb reinényével, hogy az iskolákat a legközelebb kezdődő szünetek után megnyitják és azokban csak a syntaxisig fognak tanítani.

Kelt a nagy-károlyi várban 1725. július 29. napján.

P. H.

Gróf Károlyi Sándor m. p.

A nagy-károlyi alapítványnak e kegyes öregbítését mi alulírottak elfogadjuk és érte a nagyméltóságú kegyelmes Alapító úrnak legmélyebb halánkat nyilváníjuk. Nyitrán, 1726. szepten ber 16. napján.

P. H.

Bászló (a S. Joanne Baptista) kegyesrendi Provincialis.

Benedek (ab Annunciatione B. M. V.) kormánysegéd.

Lukács (a S. Carolo Boromaeo) kormánysegéd és titkár.

tesimi vigesimi quinti emanatas, per Eundemque Comitem Alexandrum Károly propria manu subscriptas, ac Sigillo usuali roboratas, nec non ex parte antelati S. Ordinis per Provincialem Leonardum a S. Eustachio, Secretariumque Provincialem Mathiam a S. Joanne Evangelista acceptatas ac pariter subscriptas, quibus mediantibus idem Comes Alexander Károly implorata praevia ac etiam obtenta a Dioecetano seu Ordinario Loci, Fidele utpote nostro Nobis sincere dilecto Reverendo Spectabilique ac Magnifico Comite Gabriele Antonio Erdődy de Monyorókerék, Episcopo Agriense, Montis Claudii ac Comitatum Varasdiensis, Heves et Exterioris Szolnok Perpetuo ac respective Supremo Comite, Abbate S. Georgii Militis et Martyris de Ják nro Intimo, ac dicti Consilii nostri Regii Locumtenentalis Consiliario, superinde Approbatione, Confirmatione ac Paternae Benedictionis impertitione, praefati S. Ordinis Scholarum Piarum Religiosos diversis piis, iisque Salutaribus de Causis et Motivis animum eiusdem ad id inducentibus, inque Literis Foundationalibus uberius expressis, in suprafato Oppido suo Nagy-Károly in Comitatu Szattmariensi existente fundasse, ac eum in finem praeter et ultra Ecclesiam in praefato Oppido exstructam honori Omnium Sanctorum dicatam, Collegiique ac Scholarum propriis sumptibus exstructionem, pro intertentione Sex Personarum Religiosarum pro nunc statim in ingressu Decem millia florenorum Rhenensium: Successive vero ad intertentionem aliarum Sex Personarum aequae Religiosarum aliorum Decem Mille florenorum Rhenensium Summas Capitales, ut pote Fundationales perpetuo duraturas ordinasse, ac in casu non depositionis praefatarum Summarum Capitalium ad infallibilem annualis Sex per Centum Interesse exolutionem semet obligasse, ac casu in contrario ad proximorum Bonorum suorum Erdődiansium et Belthekiensium proventum, regressum iisdem Religiosis admisisse, ac insuper ne iisdem in alienis Limitibus Stipem mendicare cogantur, quolibet Anno ducentos Tritici cubulos infallibiliter administrandos, ac etiam resignationem certae cuiusdam vineae eidem appromisisse; Contra vero eosdem Religiosos ad observanda certa in iisdem Literis Foundationalibus uberius contenta, ac per memoratos Provincialem ac Secretarium nomine totius praedicti Sacri Ordinis Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum benevole acceptata puncte obstrinxisse dignoscebatur, tenoris infra-scripti. Supplicatum itaque extitit Majestati nostrae nomine

et in persona suprafati Comitis Károly de Nagy-Károly debita cum Instantia humillime, quatenus Nos praeattactas Literas ipsius Fundationales modo praevio confectas et emanatas, omniaque et singula in iidem contenta, ratas, gratas et accepta habentes, Literisque nostris Privilegialibus inseri et inscribi facientes, Apostolico-Regia Authoritate nostri acceptare, approbare, roborare et ratificare, ac pro antelatis repetiti S. Ordinis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Religiosis in praelibato Oppido Nagy-Károly modalitate praemissa fundatis, et consequenter pro toto Eorundem Ordine in perpetuum valituras gratiose confirmare, ac superinde benignum quoque Consensum nostrum Regium praebere dignemur. Quarum quidem Literarum Fundationalium verbalis continentia sequitur in hunc modum: Alexander Comes Károlyi de Nagy-Károly. Haereditarius Domíniorum Erdőd et Csongrád, Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis Intimus, Excelsi vero Regii Consilii Hungarici Actualis Consiliarius, Cavalleriae Generalis et Provincialis per Regnum Hungariae Commissariatus Director; nec non Inclyti Comitatus Szatthmariensis Supremus Comes. Memoriae commendo, significando quibus expedit universis. Quod ego plurima a Divina bonitate accepta Beneficia pia semper et grata memoria recolens, animoque meo in id intendens ut ea, quae Divinitus gratis accepi, devota mente fructuose et utiliter ac salubriter dispensare valeam. Quum nihil antiquius habeam, quam ut ad Laudem et Gloriam Dei Omnipotentis eiusque sine labe conceptae Matris Virginis, totiusque Curiae Coelestis Honorem augmentumque et Propagationem SSmae Matris Ecclesiae et Bonum Proximi promovere possim, signanter in illis Partibus, in quibus Haeresum et Sectariorum impietas immanem in modum invaluit. Hinc Ego pro mea in Deum pietate, volens de salutari et oportuno medio, quo Haeresum et Sectariorum impietas sensim eliminari, ac Verae Orthodoxae Fidei claritas reduci, corruptique longiori cum impiis Conversatione mores in melius converti valeant, providere, proximius ad hanc piam Intentionem meam consequendam medium aliud adesse non existimabam, quam ut tales ad id opus viros accerserem, qui compositis ad Christianam perfectionem moribus et exemplo Populo praeessent, ac simul tenerioris Adulescentiae mentes literis et scientiis imbuerent, et conformibus ad veritatem Evangelicam Doctrinis, eodem Viam Coeli edocerent.

Et licet complures in Apostolico hoc Regno Hungariae reperirentur Scholae, Academiaeque et Gymnasia; quia tamen ob eorundem longiorem distantiam et vel maxime ob attenuatas diuturno Bello, miserorum Incolarum facultates, liberorum suorum in Academiis et Gymnasiis longius distantibus Intertentionis mediorum defectum, capacissimi Ingenii subjecta delitescere Talentaque sua divinitus obtenta defodere coguntur, fructureque nequeant. Ac proinde tum ex eo, tum pro mea in Deum pietate, ad maiorem Cultus Divini Propagationem atque boni publici conservationem et augmentum, proxi morum que Animarum Salutem, pro peculiarimeo, quo erga SS. Religionem Reverendorum Patrum Clericorum Regularium Beatae Virginis Scholarum Piarum sic nominatorum Ordinem, veluti de Ecclesia Dei et Religione Catholica, praesertim in instituenda iuventute benemeritum et summe commendatum ducor affectu, motu Animoque bene deliberatis ac maturo Consilio, eundem Sacrum Ordinem (quo liberius suoque Instituto conformius pietatis in Deum et Proximos Ministeria exercere valeant) ex Consensu iam eatenus elargito Excellentissimi Domini Comitum Domini Gabrielis Erdődy de Monyorókerék, Diaecesani videlicet Episcopi Agriensis in Locum meam Oppidum Nagy-Károly, in inclyto Comitatu Szatthmariensi situatum, ad Ecclesiam ibidem exstructam, Honori OO. SS. dedicatam non solum admittendum esse censuerim, verum etiam erga Possibilitatem meam ibidem certa fundatione stabiliendum; His per expressum sub Conditionibus. Io. Ut impetrato prius Deo favente propriis sumptibus meis benigno Consensu Regio, universam Fabricam, Collegium videlicet et Scholas cum necessariis mobilibus Aere proprio exstrui et Deo propitio in finem deduci faciam. Ilo. Ad intertentionem sex Personarum Religiosarum pro nunc statim in Ingressu Decem mille florenorum Rhenensium constituentem summam pro Capitali; successive vero ad intertentionem aliorum sex Personarum aequae Religiosarum aliorum Decem mille florenorum Rhenensium summam pariter Capitalem, utpote Fundationalem perpetuo duraturam ordinabo. Obligando me et Successores meos, in quantum Summa Capitalis in paratis de posita haudforet, ad infallibilem quotannis Pensionis legalis eiusdem sex percentum Interesse, etiam cum regressu (pro casu adverso) ad proximorum Bonorum meorum Erdődiensium et Belteökiensium Proventum, ut taliter ex obveniente eodem, pro nunc videlicet florenorum

sexcentos, successive vero florenos mille ducentos quovis Anno faciente, honestum eadem ad interim sex, successive vero duo decim Personae subsistendi modum habeant. Illi. Ne alienis in linitibus domatim stipem mendicare adigantur, ducentos quolibet Anno Tritici cubulos totius Familiae et Religiosorum sufficientes infallibiliter administrandos deputabo pariter, et vineam quandam, manibus eiusdem Sancti Ordinis resignabo perpetuo possidendam. Quibus opitulante Deo ita conclusis eadem Srae Religioni pro his omnibus sequentes proponuntur Conditiones observandae: I. Ut singulis Hebdomadibus duo SSmae Missae Sacrificia, unum quidem die Mercurii in Honorem Sae Trinitatis pro concordia Principum Christianorum, pro conversione Haeresum etc. etc. alterum vero Diebus Sabathi, in honorem Divinum, et Beatissimae Mariae Virginis, et OO. SS., quorum honori est Ecclesia aedificata, pro incremento Familiae meae celebrare obligantur. II. Non secus, ut modica adhuc ibidem existens eaeque Haereticos inter hactenus versata Catholica Plebs magis aedificetur, maioraque in dies capiat incrementa Religiosis Processionibus annuatim institutis et instituendis, nempe S. Marci, Rogationum, Corporis Christi etc. Juventus Scholastica, comitante uno, vel duobus Magistris intersit, et immediate ante Pontificantem locum habeat. III. Ubi vero nunc et in posterum Familia Karolyiana Capellano opus haberet, si requisitus fuerit ibidem futurus Rendus Pater Superior, quidam e Rendis Patribus ad latus ordinari et disponi debeat, ita tamen, ut Pater Capellani vices Gerens in Collegio ordinarie resideat. IVo. Ut eo magis pro contento Religiosorum Collegium aedificetur, statim ab inchoatione laboris aliquem ex Sacra Religione Rendum Patrem, qui Aedificio invigillare, et quendam R. Magrum, qui Educationem Parvulorum post futuras vacationes statim inchoare valeat, eo ordinare non graventur. V. Successo temporis, ubi Collegium in perfectionem deduceretur, Scholaeque aedificabuntur, Scholas docere absque ulla prorsus pensione, crescenteque Deo iuvante per aliorum etiam beneficia Fundatione, a primis Elementis usque ad Rhetoricam, ita exigente Juvenum ibidem futurorum profectu obligabuntur. Quam piam Fundationem sub praeattactis conditionibus per eundem Sacrum Ordinem sponte et benevole acceptatam, ego quoque ad maiorem Dei Ter Optimi Maximi Gloriam, immaculatae et intemeratae Mariae Virginis, totiusque Triamphantis Ecclesiae Honorem, militantis vero

augmentum et propagationem effectui mancipare cupio, ac per Suam Matrem SSmam qua Regem Hungariae Apostolicam Suprema Eiusdem Autoritate confirmari procurabo, me et Successores ad id obligans, quatenus eandem Fundationem meam in perpetuam firmam stabilem ac inviolatam servent, tueantur atque defendant. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes Chyrographo et Sigillo munitas praelibatae S. Religioni Piarum Scholarum extradandas duxi et concedendas. Datum in Castro Nagy-Károly die vigesima ^{Jul. 29} nona Julii Anno Millesimo septingentesimo vigesimo quinto. ¹⁷²⁵
Alexander Comes Károlyi mp. (L. S.) Praesentem piam Fundationem cum omnibus clausulis et Obligationibus in hocce Contractu contentis acceptamus et subscribimus, ac Excellentissimo Dno Fundatori omnes desideratas Dei Benedictiones grato animi affectu exoramus. Leonardus a Sancto Eustachio, Scholarum Piarum per Hungariam Provincialis mp. Mathias a S. Joanne Evangelista Secretarius Provincialis mp. (L. S.)

Nos itaque pro solita nostra in Deum pietate et solerti in universis iis, quae ad maiorem Cultus Divini promotionem et Orthodoxae Romano-Catholicae Fidei propagationem Religiosorumque Ordinum, quorum devotis a Deum fisis et fundendis precibus ac suffragiis, fausta et felicia suscepti Regiminis gubernacula Nos habituros pie confidimus, incrementum conferre, aut quidpiam momenti addere possent, magis magisque ampliandis, dilatandis et stabiliendis, cura et sollicitudine, humillima etiam repetiti Comitum Alexandri Károly de Nagy-Károly supplicatione, nostrae modo quo suprafacta Majestati, Regia benignitate exaudita clementer, exadmissa praememoratas Ipsius Literas Fundationales, praevio modo confectas et emanatas non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua sui parte suspectas, verum omni verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas quoad omnes earundem continentias, clausulas, conditiones et articulos ratas, gratas et acceptos habentes, praedeclarata Apostolico-Regio nostra Autoritate acceptavimus, approbavimus, et ratificavimus, ac pro saepefatis Religiosis S. Ordinis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum in annotato Oppido Nagy-Károly praeinserta modalitate fundatis, consequenterque toto eorundem ordine in perpetuum valituras gratiose confirmavimus, ac superinde benignum etiam Regium Consensum nostrum prae-

buimus. Imo acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus, benignumque pariter Consensum nostrum praebeamus et Assensum. Salvo iure alieno. Harum urarum Secreto Maiori Sigillo nostro, quout Rex Hungariae utimur impendenti communitarum vigore et Testimonio Litterarum. Datum per manus Fidelis nostri Nobis dilecti Spectabilis ac Magnifici Comitis Ludovici de Batthyán, Perpetui in Németh-Ujvár, Comitatum castriferrei Perpetui Comitis, Szaladiensis vero Administratoris, Pinczernarum nrorum Regalium per Hungariam Magistri, Camerarii item nri, et Cancellariae nrae Regiae Hungaricae Aulicae Primarii Assessoris, in Archiducali civitate nostra Vicnna Austriae, die quarta

Mi hatodik Károly, Isten kegyelmétől választott fölséges Római Császár, Német-, Spanyol-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát-Szlavon országok sat. Királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stíría, Karinthia, Krajna, Luxemburg, Würtemberg és Thok, felső és alsó Szilézia hercege, Svevia fejedelme, Morvaország örgrófja, Habsburg-Tirol, Ferrette, Kyburg és Götz grófja sat. Emlékezetébe ajánljuk, ezen irásunk értelmében jelentvén mindazoknak, a kiket illet, hogy a mi őszintén kedvelt hívünk Tekintetes és Nagyságos Nagykárolyi Gróf Károlyi Sándor Szathmár megye főispánja, lovasági tábornok, belső titkos tanácsosunk, királyi helytartósági tanácsunk tanácsosa és említett Magyarországonkban a tartományi bizottságnak igazgatója mind a maga, mind az Isten anyja szegényeiről nevezett kegyes iskolai szabályozott szerzetes papok szent rendjének nevében és személyében betejesztette és átnyújtotta nekünk bizonyos alapító levelét a jelzett szerzetesek számára kellő módon szerkesztve és kiállítva, mely Nagykároly városában az ezerhét százhuszonötödik évnek július hava huszonkilencedik napján kelt, melyet ugyanazon Gróf Károlyi Sándor saját kezűleg aláírt és szokott pecsétjével megerősített, melyet továbbá az említett szent Rendnek részéről Lénárd (a S. Eustachio) rendfőnök és Mátyás (a S. Joanne Baptista) rendfőnöki titkár elfogadott és hasonlóképen aláírt. Ennek értelmében ugyanazon Gróf Károlyi Sándor előre kikérvén és megnyervén a megyés és törvényes püspököknek, a szintén kedvelt hívünknek Tiszteletlő, Tekintetes és Nagyságos Erdődi és Monyorókeréki Gróf Erdődy Gábor Antal erri püspököknek, Kolozshegy és Varasd, Heves és Külső-Szolnok vármegyék főispánjának, Szent György vitéz- és vértanúról czimzett jáki apátnak, belső tanácsosunknak, királyi helytartósági tanácsunk tanácsosának jóváhagyását, megerősítését és atyai áldását a kegyes iskolák szent Rendjének szerzetesait, lelkét különböző jámbor és üdvös, az alapító levélben bővebben kifejtett okok indítván arra, a főnebb érintett Nagy Károly városában, Szathmár megyében megalapította, e czélból biztosítván számukra a városban létező és Minden Szentek tiszteletére felavatott temploma kívül a tärsház és iskolának saját költségén való felépítését, hat szerzetes egyén eltartására egyelőre mindjárt megérkezésükkor tízezer rajnai forintnyi, folytatólag pedig más hat szerzetes egyén eltartására újabb tízezer rajnai forintnyi összeget mint örök alapítványi tőkét; a megjelölt tőkeösszegek meg nem fizetésének esetében pedig kötelezte magát az évi hat százalékos kamatnak okvetlen megfizetésére, ellenkező esetben a közel fekvő erdődi és békteki jószágainak jövedelméből való pótlási igényre (igénykereset) hatalmazván fel őket; azonfölül nehogy mások küszöbén alamizsnát koldulni kényszerüljenek, részökre évenként 200 köböl búzának elmaradhatatlan kiszolgáltatását és egy bizonyos szőlőnek átadását írte.

Viszont azonban ugyanazon szerzeteseket bizonyos, az alapító levélben bővebben tárgyalt és említett, az említett rendfőnök és titkár által az Isten Anyja szegényeiről nevezett kegyes iskolák egész Szent Rendje nevében jóakarólag elfogadott pontozatok megvartására kötelezte az alábbi értelemben.

E szerint fennebb említett nagykárolyi Gróf Károlyi Sándor legalázatosabb kérvényével az iránt folyamodott fölségünkhöz saját nevében és személyében, hogy mi az ő kellő módon szerkesztett és kiállított alapító levelét és az abban foglaltakat összesen és egyenkint tudomásul venni, helyeselni, jóváhagyni, kiváltságos leveleink közé sorozni és iratni, apostoli királyi tekintélyünkkel elfogadni, helyben hagyni, megerősíteni és

mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo, septingentesimo vigesimo septimo. Regnorum nostrorum Romani XVI. Hispanorum XXIV, Hungariae vero, Bohemiae et Reliquorum Anno XVI. o. Carolus m. g. Comes Ludovicus de Batthyán m. g. Petrus Vegh m. g.

Nro. 2570.

Concordat cum Originali, quod secreto Maiore Sigillo Regio impendente communitum, in Tabulario Scholarum Piarum Provinciae Hungaricae Budapestini asservatur.

In fidem etc.

Budapestini, die 15. mensis Decembris Anni 1891-i.

(L. S.)

Emericus Lévy m. p. r.

Praep. Prov. SS. PP.

szentesíteni és azt a Nagy-Károly városában az ismertett módon alapított Isten Anyja szegényeiről nevezett kegyes-iskolabeli Szerzeteseknek, de egyszersmind ezen Rendjöknek javára mint örök időkre érvényest kegyesen megerősíteni és kegyelmes királyi jóváhagyásunkat megadni méltóztassunk.

Az alapító levél szöszterinti tartalma a következő: Olvasd fennebb.

Ezen kegyes alapítványt a szerződésben foglalt összes föltételek- és kötelezettségekkel elfogadjuk, aláírjuk és a nagymélt. Alapító urra hála telt szívből Isten minden kívánatos áldásait kérjük.

Zoltán **Léárd** (a S. Eustachio) a magyarországi kegyes iskolák tartományi főnöke. m. p.
Mátyás (a S. Joanne Evangelista) főnöki titkár m. p. P. H.

Mi tehát Isten iránti szokott hódolatunk, lankadatlan gondunk- és szorgoskodásunknál fogva mindazt illetőleg, a mi az isteni tisztelet előmozdítására, az igaz rom. kath. hitnek terjesztésére, a szerzetes Rendeknek, melyeknek Istenhez intézett és intézendő buzgó könyörgéseitől és ajánlásaitól elvállalt uralkodásunknak sikeres és boldog irányzatát jámbor bizalommal reméljük, gyarapítására szolgálhat és némi biztosítékot nyújthat, hogy azok gondozással és érdeklődéssel mindinkább szaporodnak, terjednek és megszilárdulnak, de egyszersmind ismételen idézett nagykirályi Gróf Károlyi Sándornak a fennebbi módon Fölségünkhöz beterveztett, királyi kegyességgel meghallgatott és kegyelmesen elfogadott legalázatosabb kérelmére az ő említett, a fennebbi módon készült és kiállított, vakarás és törés nélküli, semmi részletében sem gyanus, sőt minden tekintetben kifogástalan és jelen kiváltságos levelünkben szóról szóra, rövidítés, bővítés nélkül fölvetv és beírt alapító levelét összes tartalmával, záradékaival, föltételeivel és cikkeivel elismertnek, helyesnek és elfogadottnak tekintvön, azt kijelentett apostoli királyi tekintélyünkkel elfogadtuk, jóváhagytuk, megerősítettük, szentesítettük és a többször említett Isten Anyja szegényeiről nevezett kegyesiskolabeli szabályozott szerzetes papok részére, de Nagy-Károly városában a közlött módozattal alapítottak, de egyszersmind az egész Rendnek részére örök időkre érvényesen megerősítettük és erről kegyelmes királyi jóváhagyásunkat is kiadtuk. Sőt elfogadjuk, helyeseljük, jóváhagyjuk, megerősítjük, szentesítjük és kijelentjük kegyelmes beleegyezésünket és hozzájárulásunkat, mások jogainak sérelme nélkül. A mi nagyobb titkos függő pecsétünkkel, melyet mint Magyarország királya használnak ellátott levelünknek erejével és bizonyosságával.

Kelt kedvelt hívünknek Tekintetes és Nagyságos Gróf Batthyáni Lajosnak, Német-Ujvár örökös urának, Vasvármegye örökös, Zalavármegye helyettes főispánjának, magyar királyi főtárnokunknak, Kamarásunknak és magyar királyi udvari Cancellárunk kiváló tanácsosának előterjesztésére ausztriai főhercegségi városunkban Bécsben april havának negyedik napján az Urnak ezerhét-százhuszonhetedik, uralkodásunknak a római királyságban XVI-ik, Spanyolországban XXIV-ik, Magyar-, Cseh- és a többi országokban XVI-ik esztendejében.

Károly m. p. **Gróf Batthyáni Lajos** m. p. **Végh Péter** m. p.

Nro 2570.

Megegyez az eredetivel, mely a titkos nagyobb függő királyi pecséttel megerősítve a magyarországi kegyes-tanító Rendnek budapesti levéltárában őriztetik. Hitelességül stb. Budapest. december 15. 1891. évben.

Lévy Imre, m. p. a magyarországi kegyes-tanító Rendnek főnöke.

Károlyi Sándor a gymnasium mellé convictust is szándékozott felállítani az „iskolák terjesztésére s az nemes Ifjuságnak is nagyobb disciplinában való Taníttatására“, mely szándéka mellett szól a következő levele:

En Nagy-Károlyi Gróff Károlyi Sándor, Erdődi s Csongrádi Dominiumoknak Eörökös Ura Fölség'ies Római Császár és koronás király, kegyelmes Urunk eő Fölséghe Actualis Intimus és Fölséges Regium Locumtenentiale Consiliumnak is Consiliariussa, Cavalleriájának Generalissa, Egy Magyar Lovas Regimentjének Colonellusa. Ezen Nemes Magyar Haza Provincialis Commissariatusságnak Directora, Nemes Szathmár Vármegyének Feő Ispannya. Adom tudtára mindeneknek, valakiknek illik ezen levelemnek rendiben. Hogy midőn ezen nemes Szathmár vármegyében lévő Nagy-Károly nevezetü Mező-Városomban, az felsőbb Esztendő'kbe Tisztelendő Pater Piarista Atyám Uraimékat, eő kegyelmeket, az Romai Catholica Anya Szent Egy Háznak gyarapodássára Istenessen fundáltam, számokra alkalmas épületet s Collegiumot erigalván s az Parochialis templomot is restaurálván successive Isten kegyelmességéből eőkegyelmeket abban introdukáltam volna, annak alkalmatosságával nem csak az Collegiumnak Circumferentiáját kimutattam, de azon Telket is, mellyen az előtt ide való reformatus Praedicator lakozott, eő kegyelmek tartandó Majorságára oda engedtem vala, mindazonáltal minthogy Istennek, eő szent Felségének ösztönezésébül azon Collegiumnak Contignitássában, az Templomnak által eleiben az Iskoláknak terjesztésére s az Nemes Ifjuságnak is nagyobb disciplinában való Taníttatására Convictust is eő szent Felsége segítségével igyekezem fundálni és felállítani, addig is miglen e béli szándékomat véghez vihetném, kivántam ezen Levelemmell, mind az Collegiumnak további Circumferentiáját, mind pediglen az Convictusnak localitását eő kegyelmeknek nagyobb securitássára circumstantialiter delinealnom s e' szerint kirendelnem, hogy tudnia illik: Az Convictusnak Helye lészen Vékony János nevezetü egész Telkén, melly is kezdődvén az Templom Sanctuariumānál lévő öreg Szilfátul által az mostani sikátoron, az uj utcának Napkelet felé való mentiben, tészen az Hoszszassága ötvennégy kloftert, a szélessége pediglenn, az említett folyamottyában az Praedicator Telekéhez, Észak felé tészen Husz kloftert. Azonn most nevezett Praedicator Teleke felének is szélessége pedig az kit eddig is rajta lévő Házzal edgyütt engedelmembül eő

kegyelmek birtanak, ugyanazon sikator mellett az kaplonyi Utigh tészen ötvennégy kloftert, az Hoszszassága pediglenn azon kaplonyi Ut mellett Napkeletfelé Hatvan kloftert. Ezen Teleket továbbis rajta levő Házzal edgyütt Majorság tartására sahoz szükséges istálokra s egyéb féle Epületekre eő kegyelmeknek engedtem, ugy hogy az említett Sikátor közföldeit is hozzá foghassák, sótt az melly kertyek vagyon eő kegyelmeknek, az Collegium mellett, annak hoszát is, az említett Praedicator Telkének szélességéhez képest, ugy hogy azzal edgyütt öszve szakaszthassák, szabatosan extendalhatják eő kegyelmek, hoc per expressum specialiter reservato, hogy legkissebben is Földes Uri Jussomnak praeiudicálni ne merészellyenek, hanem inkább mindenekben, valamellyekre Jure Fundationali köteleztetnek valamint eddig ugy ezután is, magok kötelességeknek példásan és másoknak épületivel eleget tenni igyekezzenek: Adván mindezeknek nagyobb erejére és állandó megtartására ezen saját kezem írásával és szokott Pecsétemmell megerősítettett Levelemet feljebb irt Tisztelendő Pater Piarista Atyám Uraiméknak, eő kegyelmeknek. Datum Nagy-Károly Anno Domini Millesimo Septingentesimo Trigesimo Octavo Dje Decimaquinta Mensis Octóbris. — Gröff Károlyi Sándor m. p. s. k.

1738 k. 15.

A másolat hitelül
Budapest, 1890. márczius 27.

Kalmár Endre, m. p.
rendfőnök.

E convictus nobiliumnak nem akadtam nyomára sehol; valószínű, hogy fel sem állítottott. Ugyanis Sándor gróf, ki bőkezősége által az egyház és, haza körül annyi érdemet szerzett, 1743. évi szept. 8-án esti 6 óra tájban, tehát ez alapító levél után 5 évre, visszaadta lelkét teremtőjének mély fájdalomra a város minden egyes lakójának. Erdődön halt meg. A legünnepélyesebb szertartással és fényvel (a temetési pompa 30,000 rh. forintba került) temettetett el Nagy-Károlyban. Innen 1744. évi junius 22-én a kaplonyi családi sírboltba helyeztetett át. ¹⁾

Sándor gróf alapító levelében mintegy próféta azt mondja: „Isten segítségével mások adományai folytán és növekedni fog az alapítvány s jóslata teljesült, mert utódai épülve magasztos példáján, vallásos érzületüktől vezéreltetve a nagy alapító intenióinak megfelelő készséggel hozták meg intéze-

1) 1876. évi Értesítő 6. l.

tünk előbbre vitelét czélzó nemes áldozatukat. Fia Ferencz gróf, a ki amilyen bátor volt a harcmezőn, a ki hadi jartasságával nem egy csatát döntött el s szaporította hadseregünk győzelmeinek számát, miért a király egy nemes művű, gyémántokkal kirakott karddal ajándékozta meg: éppen oly fenkölt gondolkozású egyén volt a tudományokat illetőleg is. Nemcsak kedvelte a tudományokat, hanem, a hol tehetette, készségesen áldozott is a tudomány oltárán s szives gyámolítója volt a tudományt szívvel-lélekkel hirdető szerzeteseknek.

színpad
A 18-ik század szerzetes iskoláiban nagy szerep jutott a tanodai drámának. Tudta ezt jól Ferencz gróf; hogy tehát az ő szerzetesei se maradjanak mások mögött, az erkölcs nemesítését czélzó darabok előadhatására nagy költséggel állíttatta fel a színpadot.

templom
Károlyi Antal gr. neve nem kevésbé ragyog intézetünk történeténcz lapjain, mint az alapító Sándor grófé. Vele a tanügy tárgyalásánál még találkozunk mint tankerületi főigazgatóval; itt csak annyit említek fel róla, hogy a templomot összeköttetésbe akarván hozni az iskolával, a piaristák számára s az ifjuság lelki épülésére templomot építtetett, melynek alapköve az 1769-ik évi tavaszutó 11-én tétetett le s a nagy akadályok daczára — messze földről kellett az anyagot szállítani s éppen azért a munka többször megakadt — mégis elkészült 1778-ra, a mikor a nagy nevű s még nagyobb tudományú gr. Eszterházy Károly, egri püspök nyárutó 2-án szent Alapítónk tiszteletére felszentelte.

Koczányi Ferencz, boldogult elődeim nem utolsó alakja, kinek nyomán adom az itt elmondottakat, igen érdekesen beszéli el a templomszentelést kísérő jelenetet, mely jogi szempontból méltó a megörökítésre: „Ez alkalommal, a püspök, miután a templom ajtaja elé rögtönzött szószéken szívindító magyar beszédét elvégezte, e kérdéseket intézte a nagy-lelkű alapító — templomalapító — grófhhoz: Mily jószága leend a templomnak? A gróf lelke megalázásában felclé: Én és családom.

Hány papot tápláland a templom felügyeletére?

A hányat a kegyesrend főnöke küldend.

Ezekből világos, hogy a templom egyedül a kegyesrendiek számára épült, melyhez a lelkészség akkép csatoltattott, hogy, ha a plebánia bármi csapás következtében elvétenék is, kinek sem lehetne joga a templomhoz, mely az alapító gróf nyilvános akarata szerint a kegyesrendiek sajátja.

Ezt maga a püspök is elismerte egy a grófhhoz intézett leveleiben, a nagy-károlyi kegyesrendieknek pedig e feletti örömét igaz magyar szivéből nyíltan kijelentette. E jeles templomra vonatkozólag különös érdeméül tulajdonítandó az alapító grófnak az, hogy az építéshez nagyrészt honi művészeket alkalmazott. Ugyanis főleg a merész és bámulandó ívezetek Sieber Ferencz, nagy-károlyi építész által rakattak, ki az alapkövet letevő atyja halála után Párisba ment, magát az építészetben kiképzendő. Haza térvén, ügyességét a boltozatok összeillesztésében annyira kitűntette, hogy azokat minden értelmes szemlélő remekletnek kényetnék elismerni. ¹⁾ Annak találta Kossuth Ferencz is, ki a mult feriaokban megtekintette kíséretével együtt.

Az alapkő letétele emléktáblával lőn megörökítve, melyen e felirat olvasható:

Deo optimo Maximo
in memoriam Sancti Josephi Calasantii
in Divorum numerum nuper relati
Scholarum Piarum Fundatoris
Ingentilitio hoc familiae suae Karolyianae oppido, Nagy-Károly
In perennem grati animi suaeque erga Divos Pietatis Moni-
mentum
Ecclesiam commodo ordinis populique positurus
Excell. ac Illustrissimus Dominus
Comes Antonius Károlyi de Nagy-Károly
Arcium et Dominiorum
Károly, Erdőd, Bétek, Csongrád, Megyer, Surány
Ócsva et Salánk haered. Dominus
Ordinis Militaris Regio-Theresiani Eques
Comitatus Szatmár Supremus Comes
Utriusque SS. Caesareae et. Reg. Maiestatis Apostolicae
Camerarius et Actualis intimus Consiliarius
Generalis campi vigiliarium Praefectus
Unius Legionis Pedestris, Ordinis Hung. Colonellus
Et excelsae Tabulae Septemviralis Assessor
cum lectissima coniuge
Comite Josepha e Liberis Baronibus ab Harruker
post decem coniugii annos ardentissimis votis
impetrato coelitus haerede
Josepho Károlyi de Nagy-Károly
filio optatissimo

1) A nagy-károlyi kath. algyrnasium évkönyve 1854—55.

iam nuper et avo suo magno patriae Patre
Alexandro
et suo item genitore Illustrissimo Francisco
quorum ille scholas pias isthic fundavit
hic easdem insigni confovit benevolentia
Maria Theresia Imperatrice vidua Hungariae ac
Bohemiae Regina Gloriosissima
Nec non Josepho II. eius filio Romanorum Imperatore
Sede Romana post denatum Clementem XIII. P. M.
a trimestri vacante
Ecclesiam vero Agriensem Episcopo Carolo e
Comitibus Eszterházy feliciter gubernante
primum hunc iecit ac deposuit lapidem V. Idus Maii
anno a reparata salute
MDCCLXIX ¹⁾

Az alapkő egykorú fordítása egykorú helyesírással :

A Felsőges Úr Istennek Dicsőségére

És Az Aitatos Iskolák Fundátorának

Kalazánti Szent Józsefnek

emlékezetére

Maga és Régi NagyMéltóságú Nemzetsége örökségében

Nagy-Károly Mező Városában

Hálaadó Szívének

És a Szentekhez Viseltető Tiszteletének

Örök Bizonyosságú jelére

Az Istenes életre Tanító Iskolák Szerzetének

És a Nagy-Károlyi Nép Buzgóságának alkalmatosságára

Egyházat akarván építeni

A Nagy Méltóságú Nagyságos Úr

Nagy-Károlyi Gróf Károlyi Antal

A N.-Károlyi Erdődi Bélteki Tsongrádi

Megyeri Surányi Ötsvai Salánki, Vásárhelyi Ecsedi

Váraknak és Jószágoknak

Örökös Ura

A Felsőges Mária Terésia Királyné Dicsősséges Neve alatt

Felállítatott Hadi Rendnek

Keresztes Szentelt Vitéze

Nemes Szakmár Vármegye Fő Ispányja

A Tsászári Királyi és Apostoli Felsőgnek

Belső Titkos Tanátsa

---

1) A nagy-károlyi nagy gymn. Értesítője 1876–77. 7–8 lap.

Mezei Hadainak Generalis Fő Strázsa Mestere
Egy Magyar Gyalog Regimentjének Ezeres Kapitánya
A Felső-Hetes-Férfiui-Törvény-Táblának egyik Erdemes-Tagja
Maga igen Jeles Grófi Hitessével
Méltóságos Báro Harucker Jóséfa
Aszszonynyal
Tiz esztendei Házasságok után
A Mennyei Kegyelemtől Buzgó ohajtással Kévánt
Fiu Magzatot nyervén
Nagy-Károlyi Károlyi Józsefet
Valamint már ennek előttei
Mind az ő Nagy Méltóságú öreg Atyja
A Magyar Hazában ama nagy Erdemű és Örök emlékezetű
Gróf Károlyi Sándor
Mind pedig közelebb az ő Nagy Méltóságú édes Atyja
Gróf Károlyi Ferencz
Az Aitatos Iskolák Szerzetének
Bőkezü Kegyes Fundatori is
Istenesen szándékoztak vala
Felső-Hetes-Mária Teresia Özvegy Császárnénak
Magyar és Cseh Országok Dicsőséges Királynéjának
És az ő nagyobbik Fijának
Második József Császárnak
Idejekben
Midőn XIII. Kelemen Pápa halála után
A Római Szék három hólnapig Pápanélkül lévén
Az Egri Püspökséget Szerentsésen igazgatná
Gróf Eszterházy Károly Püspök
Ezt az első Követ letette
Pünköst Havának XI. Napján
MDCCLXIX. Esztendőben.¹⁾

A latin szöveget és saját fordításában a magyart felol-
vasta Horváth Benedek, magyar hitszónok. Németül saját
fordításában Koppi Károly a rhetorica professora.²⁾

A nagykárolyi tanintézet egyszersmind a kegyesrendiek
Athenaeuma volt, mert hosszú évsorokon át 1781-ig a böl-
csészeti tudományok itt adattak elő a rend növendékeinek.
Azonban József császár a szerzetesek magán iskoláit az
egész hazában betiltván, az itteni bölcsészeti osztályok is

1) Eredetije a nagykárolyi kegyes-tanítórendi társház levéltárában.

2) Hist. Dom. I. pag. 7.

bezárattak s a rend növendékei a pesti egyetemre küldettek. E sok bajjal és költséggel járó új rendeletnek József halála vetett véget, midőn a rend akkori főnöke Perczel Imre a helytartótanácsnál kieszközölte, hogy a bölcsészeti tudományok ismét a szerzetben adassanak elő. Így 1792-dik évben a nagykárolyi bölcsészeti osztályok ismét megnyitáttak. — Idéztem Koczányink munkájából az itt elmondottakat, mert összefüggésben van József gróf áldozatkészségével, „a ki tudván, hogy a hon nagyreményü sarjainak értelmi fejlettségétől függend egykor a tudományok virágzata; nemkülönb Szablik és Havnulik Krizoszbán Olaszország nevezetesebb egyetemeit meglátogatván s gazdag tapasztalatokkal visszatérvén, bölcsen átlátták, mikép teljes sikerrel csak úgy járhatnak el tanári tisztökben, ha czélszerű tanszerek segélyével érzékíthetik előadásait. Ezekről indítva a nemes gróf azonkor igényeihez képest különféle természet- és mértani szereket ajándékozott használatul a nagykárolyi muzeumnak, melyek, miután a bölcsészeti osztályok helyben végkép megszűntek — 1796-ban rendi gyűlés határozata értelmében Vácra tétettek át — 1797-ben a grófi várakba szállítottak.¹⁾ A történeti összefüggés kedvéért vegyünk búcsút egy pillanatra a nemes grófi családtól s ismerkedjünk meg egy a családon kívül eső jótévőnkkel. Lajtsák Ferencz ő, a nagyváradi tankerület egykori főigazgatója, Nagyvárad nagynevű püspöke, a ki házunk anyagi helyzetén segíteni óhajtván, 1836—37-ben 4000 frt alapítványt tett a károlyi gymnasium I. osztály tanárának javadalmazására, hogy kamataiból egy egyén eltartása biztosíttassék. Első, a ki e javadalomra küldetett, Pap Coelestin atya volt, a ki a 240 frt kamatból 20 frtot kapott tiszteletdíjul.²⁾ S mondja valaki, hogy a szerzetes tanárok nem önzetlen munkásai a hazának! A 4000 frtot Lajtsák püspök 1840-ben tette le Grosser, tartományi rendfőnök kezébe; ez gr. Károlyi Györgynek adta ki 6°/_o-ra.

A véletlen hogy adja a további összefüggést munkánkhöz. Használjuk fel e kedves véletlent és szóljunk hazánk ez oszlopos fiáról, kinek nevét mindenütt ott találjuk, hol a hon áldozatot követel gyermekeitől. Az 1834-iki földrengés nem elégedett meg azzal, hogy a város lakóit halálra remítse; neki anyagi áldozatok is kellettek; ő dúskálni akart a tönkrement lakosság vagyonában. A kegyesrendiek is az

¹⁾ Károlyi algymn. Értesítő 6. és 7. lap. ²⁾ Hist. Dom. M. Caroliensis II. pag. 86. U. o. 90., 91. pag.

áldozatok közé tartoztak. A Károlyi Sándor gr. emelte ház annyira megrongálódott, hogy végkép lakhatlanná vált. Hol a kéz, mely uj házba vezeti a földönfutóvá lett szerzeteseket? A hol legnagyobb a veszély, legközelebb az isteni segítség közmondás igazsága most is valónak bizonyult. Élt a nagy ősök méltó unokája, a halhatatlan emlékü György gróf, a ki intézetünk második alapítója lett. Alig értesült t. i. a rengeteg csapásról, mely az ősétől alapított kegyesrendieket érte, kiket elődei annyi jóban részesítettek, nyomban tette gyuladt nemes lelke s intézkedett, hogy a Sándor gróf építette ház alapostól széthányassék s helyére új épület emeltesék. Főúrhöz illő cselekedet volt, mely nem szorúl a történetíró szerény tollára, dicséri önnön magát.

Ez új ház szolgált lakóhelyül a szerzetes tanároknak; a megalapított iskola járta 1850-ig, mikor az iskolák sem kerülhették el sorsukat, a hatalom azokkal is éreztetni kívánta önkényét; iskolákat emelt ott, a hol nekünk nem volt kívánatos; a mieinket, a melyekre égető szükség volt, vagy csasirozta, vagy degradálta. Ez utóbbi categoriába került a nagykárolyi gymnasium is, mely négy osztályúvá lön s maradt mindaddig, mig a haladó kor föl nem emelte szavát s ki nem rántotta ama fertőből, melybe a kényuralom dobta.

IV.

Az V. és VI. osztály alapítása.

Már a hatvanas évek elején általános volt az óhaj, hogy intézetünk alacsony helyzetéből kiragadtassék. Érezték a város lakói, hogy a négy osztályu gymnasium alig képesíti gyermekeiket egy-két pályára s ha tovább akarják iskoláztatni őket, idegen városba kell küldeniök; hol nélkülözik a szülői felügyeletet egyrésről, másrésről óriási költségbe is kerülnek. Hány tehetség maradhatott parlagon iskola hiányában! A bajon segíteni kellett. Segített is a város, mely ezzel az alapítók sorába lépett.

Hogy ez irányban a mozgalom már a hatvanas évek legelején megindult, mutatja Purgstaller levele, ki 1861. szept. 24-ikéről ezeket írja Lévay Zsigmond akkori h. plebánosnak és házfőnöknek: „His diebus Communitas Civica supplicavit, ut eo casu, quo gymnasia quinque classium erigerentur,

Karolyinum illis adnumeretur. Consistorium Provinciale assensum dedit, uti hoc litteris hodierna die exaratis Civitati significatum est. ¹⁾ Magyarul ez annyit tesz: A napokban a város közönsége folyamodott, hogy az esetre, ha a gymnasiumok öt osztályuakká fejlesztetnek, a károlyi is számíttassék azok közé. A rendfőnöki tanácskozmány beleegyezett, a mint ez a mai napon kelt levéllel a várossal közöltetett.

A dolog nem ment oly símán, mint azt gondolnók. Hét álló esztendő telt el, míg a város ajánlata a rendfőnökség elé került; sőt egy réaliskola eszméje is felmerült, mint az a városi igtató 1869. évfolyamából kiolvasható. Ez irány képviselőinél azonban hatalmasabb volt a humanisták pártja, kik sem a gymnasiumot elejteni, sem azt a piaristák kezéből kivenni nem engedték.

1868. aug. 20-án 1632. sz. alatt küldte fel a város a rendkormányhoz kérvényét, melyben, mint ez Horváth Cyrill, a kormánysegéd Léwayhoz intézett leveléből kitűnik, arra kéri a tanács a rendkormányt, hogy a tanpénz szedési jog a városra szálljon át; hogy a rend 500 frtért adjon egy embert s hogy a már októberben megnyitandó ötödik osztályban az osztályrendszer folytattassék.

A rendfőnök távollétében Horváth Cyrill Léway útján közvetve felel a tanácsnak. Leveléből kiemelendőnek tartom a következőket:

„3. A nagykárolyi ház és gymnasium eredeti alapítója a mélt. gróf Károlyi család. Ennek tudta és beleegyezése nélkül a tanpénz felett senki sem rendelkezhetik igazságosan. A mélt. családdal a rend kormánya fogja magát hivatalos érintkezésbe tenni.“

Levele 4. pontjának eleje a kérvény ismerete nélkül csaknem érthetetlen; szóról szóra ezeket mondja: „Ha a nemes város most fogadna világi tanárt, a szerzetbeli tanárok a kirendelt 500 frt évi díjból a közreműködésért alig kaphatnának valamit. Az pedig, hogy a már októberben megnyitandó V. osztályban egyetlen egy tanár adjon elő minden tantárgyat, absolute lehetetlen.“¹⁾

Felkéri a házfőnököt, hogy ezekről a város t. polgármesterét az illető tanácsurakat értesíteni sziveskedjék.

A gymnasium fejlesztésére kiküldött bizottság személyesen is fenjárt Somhegyi rendfőnöknél, kivel megbeszéltek a

---

1. Házi levéltár.

teendőket. Kitűnik ez leveléből, melyben értesíti Lévay házfőnököt, hogy: aug. 5-én irtam a városi hatóságnak s „14 napot tűztem ki a szerződésnek oly értelembeni megkötésére, melyet a mult évben nálam volt városi bizottságnak élőszo szóval előadtam“ s felhivja a házfőnököt, hogy szorgalmazza a városnál, mert ha a szerződés a kitűzött határidőre meg nem érkezik, egyéneink mutatióját szétküldöm s Nagy-Károlyban marad csak négy osztály.

Ezekhez a titkár utóiratként hozzá teszi: „Jó lesz, ha a rendtársak közül valaki után tudakozódik s ha valaminek biztos tudomására jut, azt velem azonnal közli, hogy a mutatiókat, melyekkel már különben is megkértünk — minnek egyedüli oka Nagy-Károly — minél előbb szétküldhessem.¹⁾

Szinte feltűnő a rendfőnökség jóindulata a károlyiakkal szemben. De ezek is követik a rendfőnök tanácsát, mert a tandíjat illetőleg átírtak György grófhhoz az 1869. aug. 15-iki közgyűlésből kifolyólag, melyben értesítik, hogy a rend által megajánlott három új tanár javadalmazásáról gondoskodni fog a város, valamint az új lakások első bebutorozására is szerződésileg kötelezte magát.

E levélre György gróf nyomban válaszolt. Válasza ez:

„Nagy-Károly város érdemes közönségének. Az érdemes közönség folyó évi aug. 15-én tartott népgyűléséből kifolyólag 1514. sz. a. intézett átiratában értesít, hogy a nagy-károlyi gymnasium V. és VI. osztályára megkivántató 3 új tanár részére az eddig megajánlott 500 frt helyett 600 frt és a helyiségek bebutorozása lett a közönség részéről szerződésileg kötelezve: ennek folytán kijelentem, miszerint a közönségnek a nevelés érdekében tanusított ezen újabb áldozatkézségét tudomásul veszem.

Áttérve a fentisztelt városi hatóságnak folyó évi július 18-án 1254. sz. a. hozzám intézett megkeresvényére, melyben a fentérintett tanintézet iránt részemről szóbelileg elvállalt segélyezés tárgyában a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszteriumot értesíttetni kívánja: ezen megkeresvényre a következő felvilágosítást adtam:

A fentisztelt Miniszterium folyó évi január 11-én 329. sz. a. felszólítást intézván hozzám az iránt, vajjon hajlandó volnék-e a tandíj megszüntetése esetén a tanintézetet újra

---

1) Házi levéltár.

saját gondviselésem alá venni és azt a tornarendszer követelményeihez képest ellátni és fentartani.

E felhívásra folyó évi márczius 1-én oly értelmű nyilatkozatot adtam a Miniszteriumnak, hogy habár 1859. évben, midőn az akkor fennállott cs. k. kormány a tandíjszedést megrendelte, mindaddig, míg a tandíj szedetik, magamat az iskola fentartása körüli költségek viselése alól feloldottnak jelentettem ki, jelenleg azonban méltányolva a városi közönségnek a nevelés ügyében tanusított buzgó törekvését és tekintetbe véve, hogy az új tornarendszerrel szaporodott költségek miatt a városnak a tandíj megnyerése esetében is még mindig tetemes költségei maradnak: azon esetre, ha a város igazolandja, hogy a tandíjszedés iránti engedélyt a kormánytól megnyerte, a gymnasiumra vonatkozó kegyuraságot oly mérvben, mint azt őseim magokra vállalták, a miként azt én is 1860. évig folytonosan teljesítettem, újból szívesen elvállalom s a kegyurasági adományokat — melyek évenként bizonyos mennyiségi pénzüsszezből, tüzfából, az épület fentartása és javításából állanak — jövőre is teljesíteni nem csak kész vagyok, sőt eddigi kötelezettségemen kívül az V. és VI. osztályra egyenkint 3 öl tüzfát is megajánltam.

Ezekből meggyőződést szerezhet az érdemes közönség, hogy én ezen ígéretemhez képest, melyet a városi közönségnek múlt évben szóbelileg kifejeztem, hiven és jó eleve értesítettem a Miniszteriumot; miért is ha a szóban forgó kérdés még függőben van, az ez iránti sürgetés egyenesen a Miniszteriumhoz intézendő.

Hazafiúi üdvözléssel vagyok a nagyérdemű városi közönségnek

Pesten, 1869. aug. 31-én.

alázatos szolgálja
Gróf Károlyi György. ¹⁾

Szalay Mihály, Nagy-Károly város akkori polgármestere az aug. 15-iki gyűlésből kifolyólag a vallás és közoktatásügyi magy. kir. Miniszteriumot is értesítette, hogy Nagy-Károly városa gymnasiumát fejleszteni kívánja egyelőre az V. és VI. osztályyal, melyeknek vezetését a kegyes-tanítórendi atyákra bízza; kötelezi magát, hogy a három új tanerőt 600 frttal díjazza fejenként stb.

Erre a Miniszterium 1869. okt. 4-ikéről ezt írta Szatmár m. közönségének:

1) Gymn. levéltár.

„Nagy-Károly város közönsége a folyó évi aug. hó 15-én 1514. sz. a. kelt beadványa mellett hozzám benyújtott alapítványi szerződésben magát jogérvényesen kötelezi, az ottani gymnasium V. és VI. osztályába a kegyestanítórend által kiállítandó három tanárt egyenként évi 600 frttal összesen tehát évi 1800 frttal a város pénztárából díjazni s e mellett az említett tanárok lakásainak első bebutorozását is saját költségén eszközölni, továbbá Gróf Károlyi György f. évi márczius hó 1-én kelt nyilatkozatában mindazon kegyuri adományokat, melyek a mondott gymnasium részére a tanpénz behozatala, az 1860. év előtt kiszolgáltattak, s melyek bizonyos mennyiségű pénzüsszezből, tüzfából s az iskolai épületek fenntartása- és javításából álltak, jövőre újból kiszolgáltatni igéri; azonkívül pedig az V. és VI. osztály számára külön három öl tüzfát is ajánlott fel. Miután kérdésben forgó V. és VI. gymn. osztályok életbeléptetése leginkább a javadalmazási viszonyoktól függött és a tett felajánlások által az ebbeli hiány nagyobb részben elenyészett; az érintett két magasabb osztálynak megnyitását ezennel véglegesen helybenhagyom és megengedem: hogy a gymnasium mind a hat osztályában befolyó tanpénzt Nagy-Károly város közönsége szedhesse be és használhassa a gymnasium érdekében; itt azonban megkell jegyezni, hogy a tanpénzt a négy alsó osztályból csakis az 1869—70. tanév kezdetétől engedhetem át az esedező város részére; ellenben az V. osztályból beszedett s netalán a tandíjszedő kezeinél levő tandíj azonnal a városi pénztárba lészen szállítandó; azonkívül tekintetbe véve, hogy a tornászati télen át leendő gyakorolhatására külön terem kell építeni, ki kell ezuttal kötnöm, hogy a testgyakorlathoz még megkívántató helyiségről a város gondoskodjék. Felhívom a várm. közönségét, hogy Nagy-Károly város közönségét e részbeni kérvények elintézéséül az elősoroltak értelméhez haladék nélkül tudósítani és egyidejűleg utasítani sziveskedjék, hogy 1.) az ezennel visszazárt alapítványi szerződést, mely a kegyesrend tartományi főnöke által aláírva nincsen, aláírásával kiegészítetten helybenhagyás végett ide terjeszse fel; 2.) hogy a testgyakorlathoz megkívántató helyiségről gondoskodjék; és 3.) hogy azon kegyuri adományokról, melyeket a gr. Károlyi család a gymnasium részére szolgáltatni fog, egy részletes kimutatást terjesszen fel; végül még megjegyzem, hogy a nváradi tank. főigazgató jelen rendeletem tartalmáról értesítettvén, egyidejűleg általam

utasított, hogy a rajzeszközök beszerzését és a tornászati helyiség felszerelését illetőleg az eddig lefolyt tárgyalások nyomán járjon el és az eredményt további intézkedés végett hozzám jelentse fel Hivatalos másolat hitelül Nagy-várad 1869. évi október hó 4-én. Tokody István kiadó. ¹⁾

A szerződést Somhegyi tartományi rendfőnök 997. sz. a. 1869. decz. 8-án küldötte le a városnak, mely szóról szóra így hangzik :

Alapítványi szerződés.

1869. évi
Alapítványi

Mely egyrésztől NKároly város közönsége nevében a NKároly városi Előljáróság, másrésztől pedig a főtisztelendő kegyesrendi kormány között a következő feltételek alatt kötött:

1-ör. Miután a helybeli gymnasiumnál az 5. és 6. tanzék az absolut rendszer által megszüntetett, de az alkotmány helyreállításával ezen városi közönség a magas m. kir. vallás- és közoktatási minister úr ő Excellentiájához felterjesztett folyamodványában annak visszaállítását nem késett kérelmezni.

S miután ő Excellentiája Szatmár megyével s annak utján ezen városi közönséggel is közlött 1868-ik évi 6275. sz. a. kelt leiratában ezen városi közönséget azon válasszal megörvendeztetni méltóztatott, hogy a gymnasiumnak nagyobbitása ellen elvileg észrevétel fent nem forog s n. mélt. gróf Károlyi György ur ő Excellentiájának hozzájárulása mellett nem ellenzi, hogy mind a hat osztálynak tandija a tanárok fizetésének pótlására fordittassék:

S miután továbbá a hazafiui tettekben dús gróf Károlyi György ur ő Excellentiája a közönség részéről hozzá intézett folyamodásra a várost e nemes céljának valóításában elősegíteni ígérközött s reményt nyujtott, hogy azon segélyezést, melyet egész életén át az absolut rendszer ideje alatt a tandijnak a cs. kir. pénztárba elvonása idejéig teljesített, atyailag ezutánra is megadni kegyeskedik:

S miután továbbá a főtisztelendő kegyesrendi kormány f. évi 653-ik sz. alatti leiratában a 3 tanár részére fejenkint megállapított évi 500 frt alapítványt 600 frtra emelni s mind a 3 tanár lakhelyiségének első tisztességes bebútorozását kívánta:

¹⁾ A másolat a gymn. levéltárban.

S miután végre a város közönségének vallásfelekezetkülömbőség nélkül egybehívásával a mai napon tartott Népgyűlés a kegyesrendi kormányynak kivánatát méltányosnak találta, — NKároly városának alólirt Előljárói e mai napon 1514. sz. a. hozott határozat alapján a közönség nevében ezennel kötelezzük magunkat, hogy a 3 tanár minden ellátása és fizetése fejében évenként és fejenként 600 o. ér. forintot számítva összesen 1800 azaz egyezernyolczszáz o. é. forintot négy részletben és mindenkor az évnegyed elején a kegyesrendnek részére a város pénztárából kifizettetni fogjuk, úgy arra is kötelezzük magunkat, hogy egyszer mindenkorra mind a három tanárnak lakhelyiségét butorzattal ellátandjuk.

2-or. Mind a hat osztályban minden egyes tanoncztól beszédendő 8 frt 40 kr tandij, melynek fele félévenként előre lefizetendő s a tandij feletti rendelkezési jog a várost illesse.

3-or. A kegyesrendi kormány kötelezi magát, hogy az 5. és 6. osztályt szükséges 3 tanárral minden évben ellátandja.

Melyeknek nagyobb erejére ezen alapítványi szerződésünket a magas m. kir. vallás- és közoktatási miniszterium — úgy a n. mélt. gróf Károlyi György úr ó Excellentiája, továbbá a főtisztelendő kegyesrendi kormány és végre NKároly város közönsége részére négy példányban aláírva kiadtuk. NKároly augusztus 15. 1869.

Kintzel János

főjegyző

A város pecsétje

Hozzájárulással:

A főszolgabíró pecsétje.

Szalay Mihály

polgármester

Hermán András

v. tanácsos

Zanathy Mihály

Szalmármegye közp. főszolgabírja. 1)

x)

Igy most már semmi sem állott utjában, hogy a degradált gymnasium nagygymnasiummá promotealtassék. Az 1869—70. tanévre meg is nyílt a VI. osztály is s a gymn. 1 igazgató s nyolcz tanár vezetése alatt megkezdette pályafutását

Igen, de gyarlóságunkkal vele jár, hogy ha valamire vittük az életben, főlebb törekszünk; ha valamit szereztünk, nem elégszünk meg vele, iparkodunk a nálunk tehetősebbeket elérni.

Igy van ez egyesekkel, így a testületekkel, így a városokkal, így az országokkal. A hegemonián ülő ország a

1) A kegyesrendiek központi levéltárából.

^{x)} A szerződést 1869 október 29-én fogadták el és írta alá Somkői Füstös radfiank.

3 tanár fizetése
= 600 o. ér.
frt = 1800 frt

A tandij feletti
rendelkezési jog

czélpont, melyet a kisebb, jelentéktelenebb országok utólréni törekszenek.

Nem képezhetett Nagy-Károly városa sem kivételt. Meg volt nagygymnasiuma, többre vágyott; neki 8 osztályú gymnasium kellett. Lehet, hogy e gondolat meg volt már a lakosok agyában akkor, mikor a nagygymnasium ügye szőnyegre került; talán kifejezést is nyert egyesek részéről. Adatok hiányában nem feszegetem a lehetőséget, megyek tovább, fejlesztem a gymnasiumot. Igen, ha utamat nem állná egy rozoga épület, melynek pótlásáról kell gondoskodni mindenáron, minden körülmények között.

l. 67. lap.
Még 1766-ban épült az iskola, melybe a poesissal és rhetorikával bővült gymnasium költözöködött. A hatvanas évek elején, mikor a szabadság hajnala újra felvirradt, főuraink, mintegy felébredve a keserü álomból, melybe az elnyomatás döntötte, az ország szívébe, a fővárosba siettek, hogy állandóan ott tartózkodjanak, eszmét cseréljenek, esetleg jó tanácscsal szolgáljanak. Nagy eszmék harcában a kisebb jelentőségü dolgok közönségesen rövidséget szenvednek. A mi patronusunk is állandó lakója volt a fővárosnak; szava döntő hatása volt fent és alatt egyaránt. A haza ujjaszületéséről volt szó; Károlyi Györgynek nem volt szabad hiányoznia. Sándor gróf unokája volt.

A nagy eszmék viadalában nem gondolt és nem is gondolhatott arra, hogy az ő tisztjei talán nem is gondozzák úgy az ő szeretettel ápolt iskoláját, mint azt megérdemli. Fájdalom! nem is gondozták. 1871. augusztus 21-én Vertler Mátyás igazgató e keserü kifejezésre fakad az uradalmi felügyelőséghez intézett átiratában: „Egy évi tapasztalás után az igazgatóság azon meggyőződésre jutott, hogy a magyarországi gymnasiumok között alig létezik intézet, mely annyi nyomorral küzdene, mint a nm. gr. Károlyi család kegyurasága alatt álló nagykárolyi gymnasium.“¹⁾

Az igazgató e kifakadásának eredménye egy hasonló hangú válasz lón, melyben Polgár Lajos felügyelő keményen megleczkézteti az igazgatót s visszautasítja különösen azon vádját, hogy Óexcellentiájának nem referálnak a gymnasium szánandó állapotáról.²⁾

Persze, hogy e torzszalkodás nem sokat javított a rozoga épület sorsán. Más egyénekre volt szükség, kik kellő komoly-

1) Gymn. levéltár. 2) Ugyanott.

sággal, higgadtan, hidegvérrel oldják meg a nehéz problémát, mely okvetlenül megoldásra várt. Sokáig kellett várnia s előbb komoly fellépésnek történnie a nagyváradai főigazgató Petrovich részéről, ki alá akkor a károlyi gymnasium tartozott. Már első látogatása alkalmával több kedvezőtlen észrevételt tett a gymnasium épületére és berendezésére, s hogy a kormánynál is tett jelentést, bizonyítja az 1883. márczius 30-án 373. sz. a. leérkezett átirat, melyben értesíti az igazgatóságot, hogy Nagy-Károly városa a vallás- és közokt. miniszterium által felszólítottatott, hogy hajlandó-e saját érdekében a gymnasium tanszergyűjteményeinek állapotán segíteni, megjegyeztetvén, hogy a város által szedett tandíjak első sorban ily nemű szükségletekre fordítandók.

E sürgetésnek meg volt a maga fogantatja; ugyanis a képviselőtestület 1883. évi ápril 22-én tartott közgyűlésen a gymnasium tanszereinek szaporíthatására 400 forintot szavazott meg.

De a düledező, roskatag épületnek még nem ütött a megváltás órája. Az uradalom tataroztatta, foldoztatta, de a kor követelményeihez átalakíttatni, vagy újra építtetni nem volt hajlandó. Egy új lökésre volt szükség, mely a várost elhátározásra bírja; megadta azt Petrovich, a tank. főigazgató. Felhívását, melyet a város polgármesteréhez, illetőleg a város közönségéhez intézett, 1884. február 24-én olvastatta fel Hegedüs polgármester, melynek szó szerint való közlését szükségesnek tartom. 57 - 1884. sz. „A nagykárolyi kath. nagy-gymnasium igazgatójának jelentéséből örömmel értesültem arról, hogy az igen tisztelt városi közönség fölemelvén a tandíjait, képes és kész a gymn. szánandó állapotban levő gyűjteményeit gyarapítani. Mivel azonban a gymn. épülete s a tantermek felszerelése is az elmaradottság oly bélyegét viseli magán, hogy e tekintetben — fájdalom — kerületem utolsó gymnasiumának mondható s jelen állapotában meg nem tartható; mivel továbbá a gymnasiumot alapító igen tisztelt grófi család az épület évenkinti apróbb javítására igen, de más költségeinek fődözésére nem hajlandó, mint azt korábbi és újabb tárgyalások bizonyítják, s e kötelezettség a városra, mint a gymn. fentartójára hárul: a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak f. é. január 8-án 29149—1883. sz. a. kelt rendeletéből kifolyólag hivatalos tisztelettel hívom fel tek. Polgármester urat, hogy az igen tisztelt városi közönség figyelmét a gymn. épületére, a tantermek fel-

szerelésére s a téli tornaterem, nem különben rajzterem hiányára is irányozni, az elhagyatottság jelen állapotán már a jövő iskolai év elejéig is lehető mérvben segíteni s az igen tisztelt városi közönség ez iránti elhatározásáról engem értesíteni méltóztassék. Ki egyébiránt sat.“

A képviseleti gyűlés hosszas vitába keveredett s végre határozatilag kimondotta, hogy: Nem lévén tisztába az iránt, hogy a nagykárolyi gymnasiumnak fentartása teljes mértékben a várost, vagy egyszersmind az alapító gróf Károlyi családot terheli-e, a jog- és tanügyi bizottság utasíttassék, hogy e tekintetben az alapító leveleket és egyéb létező okmányokat tüzetes tanulmány tárgyává tevén, tegyenek jelentést az iránt, hogy a gymnasium fentartása tekintetében jövőre számolhat-e a gróf Károlyi család támogatására, avagy az iskola fentartása teljes mértékben a városra nehezedik-e?“

Petrovichnak ez volt utolsó felhívása; a miért? kérdésre nem sokára megadom a választ. De ez sem hangzott el hiába, mert május 4-én a polgármester bemutatja gróf Károlyi Tiborhoz intézett folyamodványát, melyben kéri, „hogy azon alkalomból, midőn a gymnasiumnak új fedélzetet csináltat, egyuttal két kisebb teremből egyet és ezenkívül egy egészen újat építtetni, a rajzterembe vezető nagy ambitust pedig, mély ez idő szerint minden haszon nélkül áll, museummá változtatni kegyeskednék, hová a gyűjtemények elhelyezendők lennének.“ A képviselők egész teljében osztották a polgármester nézetét.

Petrovich helyét egy új tényező foglalta el.

Az 1883. évi XXX. t. cz. értelmében Magyarország tanügyi tekintetben új felosztást nyert. Az eddigi 8 tankerület helyett 12 tankerületre osztatott fel. A nagyváradi és kassai tankerületekből kiszakított a debreczeni kerület s gymnasiumunk is ebbe került. Első főigazgatója lón Békéssy Gyula kit Ő cs. és kir. apostoli Felsője a vallás- és közokt. m. kir. Miniszteriumnak 1884. évi május 16-án 16562. sz. alatt ide érkezett leirata szerint az új kerület élére kinevezni méltóztatott. Az új főigazgató a debreczeni őscollegiumnak volt igazgatója; mint ilyen nagyon tudta, mit lehet és mit kell követelni, hogy egy iskola a modern jelzőre igényt tarthasson.

Első látogatása 1885. május 7., 8., és 9. napjaira esett, midőn meghallgatta a tanárok előadását, a tanulók feleletét; megvizsgálta az intézet berendezését, felszerelését és külső álla-

potát s a szokásos értekezleten határozottan elítélő észrevételeket tett a gymnasium tarthatatlan épületére és berendezésére. Más részről csodálkozások közt, hogy miként lehet megfelelő taneszközök nélkül eredményt felmutatni, elismerését fejezte ki a tanárok működése, az ifjuság magatartása és előmenetele fölött.

A város előkelői mintha csak előre érezték volna e le-sújtó bírálatot, még az év elején örvendetes mozgalmat indítottak meg s arra a térre terelték a düledező épület ügyét, mely kérdéseket old meg ott és akkor, ahol és mikor arra testületek, városok képtelenek. E tér a társadalmi tér.

A mozgalom megindítója, vezetője dr. Serly Gusztáv, vármegyei főorvos, ma a Ferencz-József rend lovagja, a tanügy és az ifjuság önzetlen, lelkes barátja volt, kinek nevével e történet fonalán lépten nyomon találkozunk. A „suum cuique“ elvből kiindulva nem maradok adósa; iparkodni fogok leróni vele szemben az intézet, a törekvő ifjuság hála-ját. Most nem akarom megszakítani a történet fonalát; haladok az uton, melyen elindultam. Egy építő bizottságot szervezett a városban, melylyel iparkodott megnyerni a szent ügynek gazdagot, szegényt, boldogot, boldogtalant; meggyőzni mindenkit, hogy az ügy nem odázható, a rozoga épületet vagy át kell alakítani, vagy ujat építtetni. E bizottság kikutatta a forrásokat, melyekre számíthat. Ilyeneknek találta magát a várost, a minden nemes eszméértlelkesülő városi és vidéki közönséget. Előbb azonban a vallás- és közokt. Miniszteriummal és az alapító családdal akart tisztába jönni a bizottság. Ezzel megkondult a lélek-harang a düledező épület fölött, mely megkezdette az agóniát. Január 25-én kelt utra a bizottság Budapest felé. Hegedüs József országos képviselő kalauzolása mellett tisztelgett Trefort Ágoston vallás- és közokt. m. kir. miniszternél, a Károlyi grófnál, Schlauch szatmári püspöknél, s dr. Klamarik orzálytanácsosnál.

A bizottság mindenütt a legkedvezőbb fogadtatásra talált, amin egy cseppet sem csodálkozom; be kellett látnia mindenkinek, hogy itt nem egy város, de egy egész környék culturalis érdeke forog szóban.

Egyébként a bizottság, hogy a sikert annál valószínűbbé tegye, megindította a gyűjtést a városban és vidéken egyaránt s így reális alapra támaszkodva kérte és kérhette a fennebb említett nagyméltóságok és nagyságok anyagi támogatását, melyet szives készséggel ajánlottak meg.

Az actiót az építést illetőleg a vallás- és közoktatásügyi Miniszterium kezdette meg, leküldvén Leövey Sándor miniszteri titkárt a tanintézet megvizsgálására, s az építkezés módzatainak megbeszélésére. Leövey 1885. márczius 26-án járt el küldetésében, aki kedvezőnek találta a viszonyokat és bizonyára kedvező előterjesztést is tett, mert a Miniszter már ápril 5-én leküldötte Benkó Károly, budapesti építész, hogy vegye beható vizsgálat alá a régi épületet a telek nagyságát s készítsen tervet a régi épület felhasználásával, esetleg egy új terv szerint mutassa be a gymn. épületét.

A minisztert követte a nemes grófi család ajánlata.

Fennebb említettem már, hogy az 1884. évi február hó 24-én tartott képviseleti gyűlésen felmerült a kérdés, jogi tekintetben minden esetre fontos kérdés, vajjon a gymnasium fenntartása a várost terheli-e egyedül, vagy az alapító grófi családot is. Az ez ügyben kiküldött jogi- és tanügyi bizottság érett megfontolás és komoly tanulmány után abban állapodott meg, hogy tisztelettel megkeresi a grófi családot, számíthat-e a város jövőre a nemes grófi család támogatására, vagy egészen a város nyakába fog szakadni a gymn. épületének fentartási terhe?

Ezen kérdésekre 1886. május havában gróf Károlyi Tibor, mint a család megbízottja adta meg a választ. Tudósítja a képviselőtestületet, így szól leiratában, hogy a gymnasium újból leendő építésére 8000 — nyolczezer — forintot utalványoz és a jelenlegi épületet a város örökös tulajdonába átadja, azon kijelentéssel, hogy az ujonnan építendő gymnasium fentartásához és segélyezéséhez az uradalom járulni nem fog, s az épületnek jövőbeni fentartása kizárólag a város terhe leend.

Szeget ütött a tanács fejébe a leirat „segélyezéséhez” szava, melyből az is magyarázható volt, hogy megkapjátok a 8000 forintot s ezzel a család és város egymással szemben elvégzett mindent. A kétely a szegény ember lelkében hamar feltámad, kivált ha új teher felvállalásáról van szó, még ha alapja nincs is. — Ily lelki situatióba jutott a város tanácsa is; azért nyomban megkereste a grófi családot, adjon megnyugtató választ ez ügyben. A megnyugtató választ, melyet Schuszerits Ignác polgármester 1886. évi június hó 14-én mutatott be a képviselőtestületnek, ismét Tibor gr. adta meg mint családi megbízott, mely lényegileg és kivonatban így hangzik: A grófi család az őseitől a gymn. és tanügy

érdekében és javára tett, valamint az intézettől eddig is élvezett alapítvány minden pontját továbbra is teljes épségben fentartja; a várost csakis az épület fentartásának és belfelszerelésének terhe fogja kötelezni.

Az alapítvány fentartott pontjai: a gymn. tanári karának mint kegyesrendieknek dotatiója s az intézet számára eddig is kiutalványozott tüzifa.

A grófi család leiratának felolvasása után Asztalos György ev. ref. lelkész, városi képviselő indítványozta:

1. Tekintve azon körülményt, hogy a gymn. épületének összeomlással fenyegető helyzete tovább fentartható nem lehet, annak mielőbb újból felépítését a hozzánk megküldött terv figyelembe vételével, feltéve, hogy ebből a városra semmi érezhető nagyobb teher nem járul, a képviselőtestület mondja ki.

A képviselőtestület elvben elfogadta az indítványt.

2. A méltóságos grófi család által az építésre felajánlott 8000 forintot azon feltételhez kötve, mely feltétel alatt a grófi család által felajánlott, a képviselőtestület hálás köszönettel fogadja s erről, mielőbb az építkezéshez szükséges pénzösszeg beszerezhetéséről magát biztosítottak látja, a mélt. grófi családot értesíteni kötelességének ismeri.

3. A helybeli nagygymnasiumnak városunkra és vidékére kiható nemes és nagyfontosságú célját, anyagi és szellemi tekintetben messzeható horderejét a képviselői gyűlés érzvén és felfogván: igyekezni fog egyenkint és testületileg oda-hatni, hogy a szükségelt pénzösszeg beszereztetvén, az építkezés mihamarább megkezdethessék. Mely célból

4. Választassék egy 14 tagból álló küldöttség, a mely kezébe vevén a felépítendő gymn. összes ügyeit, kövessen el mindent arra nézve, hogy a tervezett építkezés mielőbb valósulást nyerjen.

A képviselő az indítványt egészben magáévá tevén Schuszteritsch Ignác polgármester elnöklete alatt Asztalos György, dr. Serly Gusztáv, Eősz Ferencz, Gőnyey Gábor, dr. Dobi Zsigmond, Hegedüs József, Palczer Ernő, Rooz Samu, Bródi Lajos, Pazuchanits Ignác, Csipkés Endre, Nyusztai Lajos, Schönplug Antal és Nonn Gyula urakat kérte fel a tervezett építés megvalósítására.

Dr. Serly a polgármesterrel gyűjtőívet szerkesztettek és azonnal megindították a gyűjtést.

Historiai tény volt az ő cselekedetök, méltó a megörökítésre.

100

Általában az az enthusiasmus, melylyel Serly dr. a gymn. ujra építését felkarolta, elragadó. Most indítványoz, majd javasol, tanácsot ad, majd tervel; most szóval capacitál, majd íróasztalhoz ül s felkeresi vidéken lakó ismerőseit. Levél levelet vált nála. Majd gyűjtőívet ragad kezébe. 100 frttal megkezdi az aláírást, minek láttára egymásután sereglenek gyűjtőívére Nagy-Károly és vidékének legjobbjai, kik vallás és nemzetiségi különbség nélkül hozták áldozatukat a nevelés oltárára; megmutatták, hogy van eszme, melynek említésénél nem katolikus a katolikus, nem protestans a protestans, nem zsidó a zsidó; van eszme, melynek fölsegélyezésénél elhallgat az oláh szivverése, megszűnik a Schulverein emlegetése s magyar minden polgára a hazának. Nem phrazis az, a mit elmondottam; a ki ismeri az adakozókat vallás és nemzetiség szerint, nekem igazat fog adni.

Ivén aláírtak: Ujfalussy Sándor, alispán 50 frt, Cserei Ignác 50, Wagner Lajos 100, Cservenyák Antal 100, dr. Elbel Károly 40, Jelinek Ignác 100, Csipkés András 50, Zanathy Mihály 100, Eősz Ferencz 50, Rába László 30, Gőnyey Gábor 50, Hahn János 50, Stuller Sándor 50, Hegedüs József jószágigazgató 100, Ekker Ferencz 50, N. Szabó Antal 50, Kaufmann Ignác 50, Strósz János 20, Róth Mihály 20, Balogh Kálmán 25, Fok Károly 20, Papp János 20, Grünhut Ede 50, Báthory János 25, Schillerwein József 20, dr. Somossy Ignác 20, Kaufmann Márton 50, Füleki Pál 50, Varga Imre 50, Kalós Pál 50, Schick Ignác 25, Horváth Nándor 50, Kinál József 50, Kovács Eduárd 100 frtos úrbéri kötelezvény, Bródy Lajos 50, Rooz Samu 50, Serly Ferencz 50, Vetzák Ede 50, dr. Áldor Adolf 50, Bermann Ignác 20, Wéber Pál 25, Nagy Albert 20, Kovács József 50, dr. Jászi Eerencz 50, Nasch Arnold 30, Schönpflug Antal 50, Hetey Ábrahám 25, Kinál Ignác 15, Debreczeni István 25, Pazuchanits Ignác 15, Főgel Adolf 25, Sóváry János 50, id. Sternberg Móricz 25, Schusteritsch Ferencz 50, Horváth Dénes 25, Rooz Jakab 25, Eigner Simon 50, Rooz Móricz 20, Makay József 25, Schuszterits Ignác 25, Rooz Salamon és fia Gyula 50, dr. Adler Adolf 20, Friedl János 25, Ujházy István 30, Friedmann Farkas 25, ifj. Sternberg Móricz 20, Kaufmann Jakab 20, Klein Zsigmond 15, dr. Czukor Lajos 50, Kaufmann Adolf 25, Brém Mátyás 5 frtot.

Az aláírási ív kelt 1885. jan. 1-én.

2895

Dr. Serly indítványára szavazott meg a nagy-károlyi takarékpénztár és az önszegélyező népbank 400—400 frtot. Ez íven irt alá a szatmári káptalan 50 és a boldog emlékű Schmotzer Ignác kanonok 200 frtot.

400
400
50
200

1050

Bátran kimondom, hogy e gyűjtőiv minden Demosthenesnél szebben beszél, akár a gyűjtő, akár az adakozók áldozatkészségét tekintjük.

És ezzel dr. Serly még nem végezte be munkáját. Ügybuzgó lelke munkatársakat keresett, hogy velök mielőbb diadalra juttassa a sz. ügy zászlóját.

Mellette buzgólkodott Hegedűs József, a grófi család jószágigazgatója, kinek dr. Serly ívén olvastuk már 100 frtos adományát. Kezébe vette ő is a gyűjtőivet és 124 frt 50 krt szerzett a szent ügynek.

124.50

A megye főispánja Domahidy Ferencz társul szegődik dr. Serlyhez s mint ez a maga részéről 100 frtot ad az építendő gymnasiumra és főrendi társai közt 125 frt aláírással végzi be a gyűjtést.

100
125

225

Dr. Serlynek keze túl nyúlik a városon, túl a megyén. Ismeri a nagyváradi latin szertartású káptalan hazafias gondolkozását egészében, ismeri egyedeiben. Leül és ír; fáradtságát siker koronázza, mert Rácsek János, nagyprépost 100 frttal válaszol a káptalan nevében; Winterhalter Antal, kanonok, városunk szülötte, intézetünk egykori tanítványa a maga részéről 100 frtot küld egy szép levél kíséretében, melyben ama reményének ad kifejezést, hogy a gymn. kath. jellegét továbbra is megtartja.

100
100

200

Nem tudom elmondani az elmondandókat a historicus obiectivitásával arról a férfuról, kinek neve intézetünk évlapjain mindig a legjobbak közt foglal helyet. A halál angyala csak nem rég szólította ki őt az élők sorából; megengedte neki, hogy azt az épületet, melynek érdekében nemcsak maga hozott nemes áldozatot, hanem annak felépülhetéséhez másokat is megnyert, teljes nagyságában láthassa; hogy összehasonlítást tehessen azon épület s a mai szép épület között, melyben ő szerezte alapismereteit. Az ugynevezett ki nem toldott épületet még megáldhatta; mint püspöki biztos meg is hallgatta a növendékek feleleteit, de a mai palota már nem láthatta őt; az asthma, mely éveken át gyötörte, ágyhoz szegezte és megölte őt. Serly Károly, czimzetes kanonok, kerületi esperes és vállaji plebánosról, az én és mindnyájunk kedves Károly bácsijáról van szó, a ki rokonának, dr. Serly-

100
20·20
120·20

nek felhívására, hogy írjon alá valamit, azzal válaszolt, hogy maga is gyűjtőívet kért, melyen maga 100 frttal, hivei, a jó vállaljaiak 20 frt 20 krral szerepelnek. Nyugodjék békével a tőlünk eltávozott derék pap. Ifjuságunk hálás szívvel őrzi emlékét.

155
200
355

Hú munkatársa volt dr. Serlynek Hegedűs József, Nagy-Károly város volt polgármestere, majd országgyűlési képviselője, a gymnasium fejlesztésének megindítója, sokáig vezetője, a ki felhasználva az állása nyújtotta előnyöket, képviselő társai körében 155, a főrendek körében pedig 200 frtot gyűjtött. Kár, hogy forrásom csak summát említ és nem közli az adakozók névsorát is, hadd áldaná a késő ivadék emlékét azoknak, kik filléreikkel lehetővé tették, hogy Nagy-Károly fiai palotában végezzék tanulmányaikat. Így a történetíró csak általánosságban mondhat köszönetet a törekvő ifjuság nevében a szives adakozóknak. A gyűjtő lelje jutalmát önzetlen tettében.

1000

Nagyvárad bíboros főpapjáról kell tovább szólanom. Nem zengek dicsőítő himnuszokat magasztalására; ismerik őt az én tollam nélkül is Kárpátoktól Adriáig. Schlauch Lőrincz neve meteorként ragyog Magyarország kulturtörténetében, akár ragyogó ékesszólását, akár mély bölcsességét és sok oldalú tudását, akár a humanismus érdekében kifejtett nemes érdeklődését s nagy áldozatkészségét tekintjük. Tudomány szeretete mégis ott ragyog legszebb fényben, a hol iskoláról van szó. Nagy-Károlynak iskola kell. Dr. Serly megkereste a nagyváradai püspökké kinevezett szatmári püspököt, a ki volt megyéjétől, károlyi hiveitől azzal vett bucsut, hogy 1000 frtot küldött az építő bizottság elnökségéhez egy levél kíséretében; mely megéidemi, hogy az unokák tudomására is eljusson, mely az egykor megírandó Schlauch bíboros élete czimü munkának egyik kiemelendő pontja kell hogy legyen. A levél szóról-szóra így hangzik: „57. nv. szám. Tekintetes megyei főorvos úr! Midőn a nagy-károlyi nagygymnasium építési költségeinek fedezésére részemről felajánlott 1000 azaz egyezer frtot tisztelettel mellékelve tek. uraságozhoz, mint az építő bizottság elnökéhez átteszem, ama leghőbb óhajomnak sietek kifejezést adni, mely szerint a Magasságbeli szent kegyelme által a hazának minél több és kiváló polgára s hú fia, a közjónak szorgalmas munkása nyerje ez intézetben vallás-erkölcsi és szellemi kiképeztetését! Isten áldása kövesse buzgó törekvésüket! Egyébiránt sat.“ E levélhez nem kell

Szűcs és Adami
megj. sz. 6069.70

Kétségbeesés 8000

commentár! de a történetírónak szabad áldást kérni az érde-
mekben megöszült főpap fejére azon óhaj kíséretében: adjon
az Isten sok ily önzetlen lelkű főpapot a magyar egyháznak,
sok ily derék fiata hazának.

14.069.70
19.000.-
33.069.7

S most következik annak elbeszélése, a mit legelőször
kellett volna említenem, hiszen ez volt tulajdonképen a kapaszkodó,
melyben megfogódzhattak az építeni szándékozók. —
A magas kormány 19000 frttal járult az építéshez. Fejedelmi
adománynak nevezi forrásom. Valóban az. Olyan az adomány,
mint adója volt. Trefort Ágoston nem régen lett történeti
személyiséggé; a ki valaha látta az izgékony minisztert,
még nagyon könnyen maga elé tudja képzeletben állítani.
Emléke pedig, én hiszem, minden magyar lelkében él,
a kinek csak fogalma van a kulturáról, különösen újabb
kulturánkról, melynek igen-igen sok mozzanata az ő nevéhez
fűződik. A negyvenes évek politikusai sorában nem utolsó
hely jutott Trefort Ágostonnak, ki br. Eötvös Józseffel
és Szalay Lászlóval a centralis kormány mellett kötöttek
kardot s meg is vívták a harcot Kossuthtal szemben is,
kinek szintén hozzájuk kellett csatlakoznia, Trefort hű
maradt elvéhez mindvégig s a kiegyezés után második
vallás-és közoktatásügyi minisztere lett Magyarországnak.

a rend a do-
mánya
884 □ íl
kivétel.

Mint centralista minden gondját a főváros tanügyének
emelésére, felvirágoztatására fordította, mit hangosan hirdet-
nek a minisztersége alatt keletkezett fővárosi iskolák. A kül-
csin embere volt s mint ilyen pazar fényvel szórta a pénzt
a palota iskolák építtetésére. Mily büszkén néz le a várból
az egyetemi gymnasium épülete! Nagyon sok úrilak elbuj-
hatik mellette.

Téved azonban, ki teljes egyoldalúsággal vádolja Trefortot;
az ő jó lelke meglátta a vidék hajait is s a hol csak tehetett,
segített rajtuk. — A kérvényező városokkal nyomban egyezkedni
kezdett; ígéretet tett, ígéretét be is váltotta.

Nála tisztelgő és kérvényező küldöttségünket a legelőzékenyebben fogadta;
a Malonyai igazgató által esetelt szomorú helyzetet teljesen átértette,
magaévá tette. Rövid beszélgetés után 19000 -- tizenkilencezer —
frtot ígért az építendő gymnasiumra.

Ennyi áldozatkészség után, mert a kegyes-tanítórend kormánya
a nála is megfordult küldöttségnek megadta a kért 884 négyszögölnyi területet,^x nem volt más hátra, mint építő

A rend kel-
ket enged-
és (884

^{kezeltetve engedték el a városnak.}
* 1886 j. 7. 427/884. a kért területet a városnak adták, 4* □ íl)
gymnasiumra a rend, végül addig, amíg az a területre eszaki épület gymnasium
ra építettek és még a gymnasium a kegyes-tanítórend vezette a kért terület.
A kezeltetési jog kért területre a városnak, amíg a területet a rendnek adták.

1893 márc. 22-én adta nyilatkozatát a 643/893. sz. által megadott meg, a dolog testi kezd. a dolog joga, " meg a régi omult épület gymnasium célra kezeltetik, s meg a gymnasium a Kungs-temi kőre a nevelőc élelt áll." — 52 —

után nézni. A pályázat kihirdetett. Nonn Gyulának, városunk derék építőjének ajánlata volt a legkedvezőbb a pályázók ajánlatai között, miért is őt bízták meg az építéssel. A szerződés megkötése után azonnal hozzáfogott az építéshez. A sok közbeszóló zavarta egy kissé az építést, csak így történhetett meg, hogy a serény Nonn Gyula, a ki két hét alatt nem csak a földből emel ki egy jókora házat, hanem tető alá is húz, csak 1887. szeptemberére készülhetett el a csinos kis épülettel.

Építés közben érkezett le a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól a megígért 19000 frt első részlete 4500 frt, mit a helyettes polgármester — Schuszerits betegsége miatt távol volt — 1887. jun. 26-án juttatott a képviselő-testület tudomására; kérdésére, hogy mi történjék a pénzzel, a képviselő-testület utasította a helyettes polgármestert, hogy az építés folyósíthatása céljából felvett 8000 — nyolcezer — frt törlesztésére fordítsa; egyben intézkedjék, hogy a felépített gymn. telke tulajdon-, esetleg használati jogának megszerzése s telekkönyvileg bekebeleztetése céljából a szükséges lépések megtéssenek. Ugyanakkor állapította meg a képviselő-testület az iskolaszolga fizetését 200 frtban s utasította a polgármestert, hogy a szolgát fogadja fel.

A felavatási ünnepély valóságos sensatio számba ment, mit az 1888. évi Értésítőben így beszél el R. — bizonyosan Rozmanits-tanár:

„Gymnasiumunk új épülete elkészült, a tanítás a folyó iskolaévvvel meg is kezdődött benne, de még nem történt meg annak egyházi ünnepélyes felavatása, felszentelése. Ez ünnepélyes aktus, melylyel az épület teljesen átadatott rendeltetésének s melylyel jellege megállapított, a f. iskola év szept. havának 18-ik napján ment végbe, a következő program szerint, melyet az építő bizottságnak evvel megbízott három tagja, u. m : Serly Gusztáv dr., Ferencz József-rend lovagja és megyei főorvos, Bródy Lajos ügyvéd és az intézet igazgatója állapítottak meg:

1. A róm. kath. templomban tartott „Veni Sancte“ után az intézet egyházi felavatása ft. Serly Károly, ker. esperes ur által.

2. Hymnus, énekli az ifjusági énekkar.

3. Igazgatói megnyitó.

4. Prolog, írta Varju János tanár, előadja Fábry Lajos V. oszt. tanuló.

5. Szózat az ifjusághoz, előadja Bródy Lajos ügyvéd ur.

6. Az ifjuság köszönete, előadja Kli Antal VI. osztályu tanuló.

7. Szózat, énekli a gymn. énekkar.

Szép volt ez ünnepély egyszerűsége mellett is; szivből jövő, őszintén örömteljes vala — nagy zaj nélkül is, mint oly ünnepélynek lennie kell, mely ily culturalis alappal talán századokra kiható fontossággal bír.

Városunk lakossága, melynek áldozatkészsége hozta jórészt létre a tudományoknak ezen fényes csarnokát, oly nagy érdeklődést tanusított ez ünnepélyesség iránt, hogy az épület nagyterme nem volt képes befogadni az oda özönlő sokaságot. Minden rendű és rangú polgára e városnak megjelent, tanúja akarván lenni azon épület felszentelésének, melyben a haza reményei nyernek oktatást.

A magas kormány képviselőjében Békési Gyula kir. tanácsos és tankerületi főigazgató ur ónga jelent meg; a kegyes-tanítórend kormányát ft. Trautwein János kegyesrendi kormánytanácsos és budapesti nyug. igazgató képviselte. Ő rajtuk kívül megjelent mélt. Károlyi István gróf és családja, Ujfalussy Sándor cs. k. kamarás és alispán, Zanathy Ferencz megyei főjegyző, dr. Serly Gusztáv lovag, megyei főorvos, az építő bizottság elnöke, Zanathy Ignác uradalmi ügyész, Schussterits Ignác Nagy-Károly város polgármestere, az összes felekezetek lelkészei, a járásbírói kar, diszes hölgyközönség és a vidékről is számosan.

A gymn. egyébként is diszes épülete virágokkal volt feldiszitve. Minden egyes osztályt az illető osztály tanulói egymással versenyző buzgósággal diszitettek fel.

Az ünnepély d. e. 10 órakor vette kezdetét. A gymn. ifjusága a gymn. és a nemzeti zászló alatt a tanári kar vezetése alatt átvonult a templomba, hol Serly Károly esperes és vállaji plebános, ki mellett dr. Jordán Károly szaniszlói, Kovács Lajos csanálói plebánosok és Mészáros Alajos helybeli segédlelkész segédkeztek — rázendítette a Veni Sancte Spiritust és megfelelő imát, mire az egész közönség, a deákság, mely utközben a Veni Sancte éneket zengedezte, a papság ünnepélyes körmenetben átvonult a gymn. épületébe; hol a Mindenszentek litániájának elimádkozása után megtörtént az egyes termek beszentelése. Ennek végeztével Serly Károly esperes az ifjusághoz a következő szép, lelkes, valóságosságra és erkölcsösségre buzdító beszédet mondotta:

Mélyen tisztelt gyülekezet!

A műsáknak ezen művészi kivitelű hajléka egyházi ténykedés által a tudomány megszentelt csarnoka lett. Méltóztassanak azért megengedni, hogy ezen kedvező alkalommal figyelembe véve az idő rövidségét, a tanulni vágyó ifjúsághoz egy pár szót szólhassak.

A tanuló ifjúság a család, a társadalom, a haza reménye. Az áldozatra kész szülők tanuló gyermekeikbe helyezik bizalmukat, a társadalom tőlük várja felvirágzását, a haza hozzájuk fűzi reményeit. Ennyi reménynek, ennyi jogosult várakozásnak csak úgy felelhet meg, csak úgy tehet eleget a tanuló ifjúság, ha érvényesíti az irás szavát, mely szerint „a bölcsesség kezdete az Isten félelme.“ Isten ösméretére s így Isten félelmére azonban csakis a vallás bírása vezérel s ugyanazért a tudomány, mely a bölcseségnek a tárháza, sohasem zárkozhatik el a vallás elől, sőt maga a tudomány is, ha létezésének okát nem Istenben keresi, nem Istenben bírja, gyönyörködtetheti ugyan egy ideig a gőgös elmét, művelheti a rideg ész, annyira, hogy az tápot találjon az ismeret és tudás fokozásában: de nem képes nemesíteni a szívet; nem képes megnyugtatóni viharos küzdelmében a lelket, kit Isten képére és hasonlatosságára, halhatatlanságára s örök boldogságára teremtett, pedig úgy a társadalom, mint egyeseknek életében nagyobb szerepet játszik a szív, mint az ész. S ha a szívet a vallás igazaival, a vallás tudományával nem gazdagítjuk, a sorsunkat kormányzó Mindenható megvallására, imadására nem lelkesítjük, elvadul az s önkénytelenül zuhan a gonoszság posványába s tudományos ész, tanult elme, gonosz szívvvel párosulva nagyobb átok az emberiségre, mint maga a tudatlanság.

Azért jól mondotta az agg Vilmos császár az őt üdvözlő theologusok küldöttségének: hogy vallás képezi mindenek előtt az összes társadalmi intézmények s a közrend alapját; ha sikerülni fog a felforgató pártoknak ezen alapot, a vallást, az erkölcsöt meggyengíteni, a többi önként fog és pedig rohamosan következni.

Önök is, tanuló ifjak! a tudomány szolgálatába szegődtek; tudományuk után várják és remélik jövő existenciájukat, jövő földi boldogságukat; tanulnak, hogy magoknak tisztességes jövőt biztosítsanak, szüleiknek örömet szerezzenek, tudományuk által a drága hazának szolgálatot te-

gyenek. De higyjék el nekem, ha nem melegíti szívöket a vallás szent érzete, a tudomány maga nem fogja önöket megvédeni a nagy világban a csalódás, csábítás, kísértés gyászos következményei ellenében; míg ellenkezőleg, ha szirt keményhit, vallásos meggyőződés, Istenben vetett bizalom, szent akaratában való megnyugvás fogja önöket kalauzolni a tudományban, győzni fognak az élet minden viszonyaiban s a kétségbeesésnek sohasem lesznek martalékává. — Azért szívleljék meg a megejtett iskolaszentelés alkalmával hangoztatott ima szavait: Legyenek erősek a hitben, ápolják a szelidséget és alázatosságot, őrizzék meg szívök tisztaságát, versenyezzenek a tanulásban a babér elnyeréseért, tiszteljék és tartsák mindenkor szemök előtt a Mindenhatót. Így fognak az irás szavai szerint nevedkedni tudományban és kedves-ségben Isten és emberek előtt. Így lesznek az egyháznak hű fiai, a hazának jó és hasznos polgárai. Amen!

Bevégezvén e beszédet az esperes ur, a Te Deum laudamust intonálta, melyet a helybeli r. k. kántor és a nép megható énekkel folytatott és ezzel az ünnepély egyházi része véget ért, mély benyomást gyakorolva a megjelent közönségre. Nem egy örömtől könyező szemet lehetett látni.

Ezután a tanuló ifjuság énekkara kellő szabatossággal elénekelte Dallmann Ferencz énektanár harmonium kísérete mellett a Hymnust, mely után Malonyay István, a gymn. igazgatója rövid megnyitó beszéd előrebocsátásával felolvasta a gymn. rövid történetét.

Mélyen tisztelt közönség!

Harmadfél éve körülbelül annak, hogy e városnak és vidékének lelkes, minden szép- és jóért tette kész közönsége mintegy varázsütésre teljes készséggel tette magáévá azt az ügyet, melynek ma e szerény ünnepélylyel diadalát üljük s melylyel Nagy-Károly városának egyik fontos culturalis kérdése van megoldva, t. i. a tudományosság szentélyéhez többé épen nem illő régi épületének egy, az erkölcs és tudomány terjesztésére szánt díszes épületté való átvarázsolása.

S ha a jelen pillanatban, midőn először van szerencsém sok nemesen érző szív jótékonyságának e megkövült emlékében a tudománynak, vallásosságnak és hazafias nevelésnek e századokra szóló védbástyájában, melyet az isteni Gondviselés oltalmába véve tartson fenn és védelmezzen, míg csak az eszmékért, melyeket benne hirdetnek, egy magyar szív dobban — igénytelen szavamat felemelni, ennek hangja a

mélyen tisztelt közönséggel szemben nem lehet más, mint az építő bizottság, tanári testület s az ifjuság hálás köszönete e szerény ünnepélyen való kegyes megjelenéseért.

S mi más lehetne második kedves kötelességem, mint a legőszintébb hálával és elismeréssel áldozni azon egyesek és testületeknek, kiknek áldozatkészsége s közremunkálása lehetővé tette ez ünnepély mai megtarthatását. Kiknek érdekeit, hogy kellőleg méltányolhassuk, engedje meg a mélyen tisztelt közönség intézetünk történetének nagyon rövidre szabott felolvasását.

A magyar nemzet nem szegény jeles férfiakban, kik a felebaráti szeretet s jótékonyásznak mindmegannyi védszellemei voltak; kik a vallás isteni tanait, a szív- és erkölcs nemesítő tudományokat a közjóért hevülő lélek egész erejével hirdették, terjesztették; kik a nagylelkűség szent lángjától áthevülve Isten dicsőségére s embertársaik boldogítására fényes templomokat, iskolákat s más jótékony intézeteket nagy költséggel emeltek, alapítottak.

E jelesek dicsoszorújába fűzhetjük mi a fentisztelt szellemű nemes Károlyi grófi családot, mely nemes czélu alapítványaival nemcsak Szatmár megyében, de az egész hazában tündöklék s mely család bőkezűségének köszöni az intézet alapjában létezését.

Ezek után elmondja az intézet történetének legkimagaslóbb pontjait, melyeknek ismétlését fölöslegesnek tartottam, mivel elbeszélésemben ugyis megtalálja az olvasó.

Majd statisztikai adatokat közöl az intézetben oktatást nyert tanulók számáról.

Végezetül mély hálájának és köszönetének ad kifejezést azok iránt, kik az új épület emeléséhez nagylelkű adakozósaikkal járultak, kik működésükkel annak ügyét előmozdították. Így Trefort miniszternek, a gróf Károlyi családnak, a kegyes-tanító-rend kormányának, Schlauch Lőrincz nagyváradi püspöknek és a nagy közönségnek. Köszönetet mond továbbá dr. Serly Gusztáv vármegyei főorvosnak, az építő-bizottság főnkelt szellemű és ügybuzgó elnökének, a bizottsági tagoknak, Schuszterits Ignác polgármesternek, ki a legnagyobb buzgalommal karolta fel a gymn. építése ügyét és azt keresztül vinni segítette, Rozmanits Timót tanárnak, ki az ifjuság által rendezett szindarabokkal tetemes összeget szerzett a belső felszereléshez; az ünnepélyre megjelent nagyközönségnek a szives részvételért.

Az igazgatói felolvasás bevégeztével Fábry Lajos V-ik oszt. tanuló elszavalta Varju János, volt nagykárolyi tanár „Prolog“-ját, melynek megírására az igazgató Varju Jánost, még mikor itt működött, szólította fel, ki a felszólításnak szíves készséggel engedett; el is készítette, még mint nagykárolyi tanár, azonban a rend kormányának intézkedése folytán a jelen iskolai évre Kecskemétre helyeztetett át. A szép Prologot itt közöljük:

Pallas Athene és az ifju.

Üdvözlég Istennője a Tudásnak,
Zeusz fejből pattant égi szikra,
Légy üdvöz bájos szűze szép nemednek
Ki három eszme egységét jelented.
A szép, jó és igaz harmoniáját
Erő és kellemes alkatodban
Vágyó tekintetünk elé varázsolod.
Légy üdvöz tőlem s hivedtől is,
Kik áldozatra itt ma megjelentünk.
Im lásd! e szép és lelkes nagy közönség
Szövetneket gyujtott oltárodon,
Hogy a tudásnak fönn lobogva fénye
Tűnjék a műveletlenségnek éje.
Ő hozta meg legelső zsengejét
Az itt elédbe nyujtott áldozatnak
S szent csarnokát emelve föl az észnek
Szűz Athene neked s a szép erénynek.
Emitt egy kis csoportba összegyűlve,
Komoly redőkbe vonva homlokuk,
Állnak fölkeztjeid: tanárain!
S az égi szikra lényed másaképen
Lelkes szemökben folyton ég, lobog:
S elmém sötétes rejtekébe hatván,
Életre kelt egy szunyadó világot.
Oh véd meg őket s légy számukra szent,
Sértetlen s örök Palladion.
Pyeridák forrását szomjazó
Múzsák baráti, pályatársaim
Föl! Föl! Parnassos szentelt berkibe!
Le a silány kalmári érzülettel,
Föl a nagy érzetekkel tölt szívekkel,
Vonjunk ma gloriát e szép jelkép körül,
Melyért ifju szívünk dobog s hevül.
Fogadjuk éltünkre, hogy a tett
És serény iparkodás lesz jelszavunk,
Jóért harcolni véglehelletig
S a gázt gyűlölni szent feladatunk.
S ha majd az élet tárva lesz előttünk

S tettekre hí a munkás férfikor,
 Legyen leróva mind szent tartozásként
 Mit e percz ünnepében felfogadtunk,
 Legyen ránk büszke ez a szép közönség
 Mely ily nagy áldozatra kész volt.
 Örömköny lepje el tanárain szemét,
 Ha majd látandják, mily nemes talajra
 Hullatak a tudásnak magvát.
 Te meg Parthenios, szüz Istenője
 A szép, jó és igaz egyháromságnak.
 Maradj velünk, adj erőt nekünk
 Csak az erényt szeretni, azt követni
 S hazánknak áldva-verve híve lenni!

Ezután Bródy Lajos ügyvéd szavalta el „Szózat az ifjúsághoz“ című emelkedett hangú költeményét, melyben ő, az egykori tanítvány, háláját nyilvánítja azon intézet iránt, melytől ismereteinek alapját nyerte és hasonló hálára, a tudományok iránti szeretetre, azok művelésére, a művelődés kincseinek buzgó keresésére buzdítja az újabb nemzedéket.

Húség kedvéért közlöm magát a költeményt is.

Szózat az ifjúsághoz. 1)

A rémnapok után Melyeket eltöltött, Nagy-Károly városa Ünnepi díszet öltött.	Szüksége van rátok Az édes hazának, Szívére, eszére Minden hű fiának.
Felszentelni jöttünk A muzsák csarnokát, Melyet használatra Nekünk most adnak át.	Elmult az a korszak, A midőn nyers erő Nyomult győzelmesen A csatában elő.
Azaz nem is nekünk Nektek oh ifjúság, Kik előtt még nyitva Van az egész világ.	Mai napság a kard Marad hűvelyében, A harezos párbajra Most csak ritkán mégyen.
A szép jövő képe Édes tündérálom, Ifjú lelke méltán Függe boldogságon.	Ma az a győztes, a ki Legjobb csatatervet Készít és művészibb Golyószóró fegyvert.
Tietek e csarnok Művelni lelketek, Hogy hazánknak hasznos Polgári legyetek.	A nyers erő felett Diadalmas az ész, S a tudomány előtt Minden gát elenyész.

1) Asztalos: Nagy-Károly R. T. város története. 188—189. l.

Gőz és villany előtt
Nincs távolság többé,
Világosság derült
A sötétség fölé.

Itt e falak között
Megtanulhatjátok,
Hogy a tudatlanság
Mily szörnyü nagy átok.

Törjetek hát elő
És gyujtsatok fákyát,
Világítsatok meg
E tudomány házát!

Tudjátok meg ifjak,
El ne felejtsetek,
Mert a hálátlanság
Igen csunya vétek.

Állam, kegyúr, város
És egyesek pénze,
Kegyesrendi szerzet
Áldozatkészsége,

Serly Gusztáv tudor
Törhetlen buzgalma,
S polgármesterünknek
Üdvös fáradalma,

Tette lehetővé
Megérnünk e napot,
Hogy e gymnasium
Im' felavattatott!

Ha jóra, nemesre
Fogékony kebletek,
Tudjátok-e ifjak,
Hogy most mit tegyetek?

Szójétek imába
Mindezeknek nevét,
Hogy áraszsza rájok
Az Úr Isten kegyét!

Érjék el e drága
Honnak boldogságát,
Lássák boldogulni
Hazánk ifjuságát.

És ha boldog léssen
A hon ifjusága,
Meg lesz munkájokon
Az Isten áldása.

Továbbá Kli Antal VI. o. t. fejezte ki csinos beszédben az ifjuság köszönetét és háláját az adakozók, az ünnepi szertartást végző Serly Károly esperes és az ifjuság ez ünnepélyére megjelent közönség iránt.

Ezzel az ünnepélynek a programmban megállapított része véget ért s a közönség már-már oszlni kezdett, midőn helyéből felkelt mélt. Károlyi István gróf s egy nagyszerű, örökké emlékeztetés nyilatkozatot tett, mely az igazgató intéseére visszatért közönségre igen mély hatást gyakorolt s nem egynek szeméből csalt ki öröm- és hálakönyeket. A nemes gróf ugyanis a tőle megszokott nagy eloquentiával ecsetelte az ifjuság hivatását s azon szükségességet, hogy a tanuló ifjak középtanodai nevelése a szülők gondos felügyelete alatt s szeme előtt történjék; e czélnak megvalósítását a gymnasiumnak 7. és 8. osztálylyal való kibővítése által véli elérhetni --- azért ünnepélyesen azt az ajánlatot teszi, hogy a gymnasium kiegészítésének lehetőségét akadályozó körül-

mény — t. i. a kegyes-tanítórendi társház kibővítése — elhárítására képviselői fizetésének egy részét átengedi.

Általános, lelkes éljenzés követte a nemes grófnak nagynevű alapító őseire emlékeztető e nagyszerű ajánlatát. Az általános hálának Schuszterits Ignác, Nagy-Károly város polgármestere adott kifejezést egy meleg hangú, rögtönzött szép beszédben.

És ezzel véget ért e szép ünnepély, melynek emléke soká — talán örökké élni fog a közönség lelkében. A gymnasium helyiségei egész nap nyitva voltak, hogy az érdeklődő közönség megszemlélhesse azokat; még délután is hullámzott a folyosókon és a termekben a nagy közönség.

„Vegye ez intézetet oltalmába az isteni Gondviselés és tartsa fenn és védelmezze, míg csak az eszmékért, melyeket benne hirdetnek, egy magyar szív dobban.“

Az ünnepélyesség sorá, beszéli tovább Asztalos György, ősi szokás szerint terített asztal mellett nyert befejezést a bizottság elnöke, dr. Serly Gusztáv vendégszerető házánál. A nagyuri fényvel, de igaz magyar zamattal rendezett ebéden ott láttuk közéletünk kitűnőségeit. Ott voltak: gr. Károlyi István, országgyűlési képviselő, gr. Dégenfeld József, hajdumegyei főispán, Ujfalussy Sándor, cs. kir. kamarás, alispán, Békési Gyula, tankerületi főigazgató, Trautwein János, a kegyesrendiek kormányának képviselője, Malonyay István, gymn. igazgató, Serly Károly esperes, Hegedűs József volt országgyűlési képviselő, Ottó József honvéd-őrnagy zászlóaljparancsnok, Illyasevits Elek járásbíró, Debreczeni István főszolgabíró, Schuszterits Ignác polgármester, a helyi lapok szerkesztői, a különböző egyházak lelkészei és többen.

A ház urnője Serly-Móricz Ilka őnagysága előzékeny, kedves modorával töltötte be a háziasszony tisztét, férje pedig valódi magyar vendégszeretettel látta el vendégeit. Nem csoda tehát, ha a fesztelenség egy részről, a nap jelentősége által okozott lelkesültség másrészről pohárköszöntők alakjában hozta felszínre az érzelmeket, melyek a jelen voltak szívében honoltak. A második fogás után a háziur emelte fel poharát s üritette a legelső magyar ember, a király s a királyi család egészségére. A jelen voltak állva hallgatták végig s élénken megéljeneztek az első toasztot.

Azután Malonyay István gymn. igazgató éltette Tisza Kálmán kormányelnököt és Trefort cultusminisztert. Szónok indítványozza egyidejűleg, hogy Trefort közoktatásügyi mi-

niszter urnak üdvözlő távirat küldessék. Az indítvány a jelen voltak által közlekedéssel fogadtatván, a bizottság jegyzője Bródy Lajos által fogalmazott üdvözlő sürgöny azonnal el is küldetett. Toasztot mondtak még: Schuszerits Ignác a Károlyi családért, dr. Serly Gusztáv a piarista rendért, különösen Kalmár Endre rendfőnök és helyettese Trautwein Jánosért, Asztalos György Nagy-Károly város polgársága s a város feje, első polgára Schuszerits polgármesterért, Ujfalussy alispán dr. Serly Gusztáv és nejéért, Malonyay István az új gymn. felszentelője Serly Károly esperesért, gr. Károlyi István 30 év előtti tanáráért Trautwein Jánosért és nevében a háziasszonyért, Zanathy Ignác a gymn. eredetét s történetét ismertető statisztikai adatok előrebocsátása után Serly Gusztávért, mint a gymnasiumot építő bizottság elnökéért és az építés többi tényezőiért, dr. Serly Gusztáv Békési tank. főigazgatóért, végre Pazuchanits gr. Dégenfeld József hajdumegyei főispánért, éltetve őt mint a főispánok mintaképét, kiben egyesül a három legszebb erény, melylyel egy megyét kormányozni kell: a bölcsesség, mérséklet és igazságszeretet. A kedélyes lakomának csak az esteli órák vetettek végét. ¹⁾

Cservenyák Antal városi képviselő az 1887. szept 25-én tartott képviseleti rendkívüli közgyűlésen Károlyi István gróf fennebb említett nemes ajánlatának hatása alatt a következő indítványt tette: A legközelebb mult vasárnap az ujonnan felépült nagygymnasiumnak felszentelése s ünnepélyes megnyitása alkalmával az ott jelenvolt díszes közönség eltekintve az egyházi szertartástól oly megható jelenetnek volt tanuja, mely nem csak a jelenvoltakat, hanem az egész városi közönség érzelmeit a legkellemesebben érintette. E megható, e magasztos jelenetet előidézte mélt. gr. Károlyi István ur, országgyűlési képviselőnk akkor, midőn az ünnepélyes szertartás véget érven, megszokott ékesszólásával az ifjusághoz szólván, őket a hazaszeretetre buzdította s hogy a szegény sorsu szülőknök ne kellessen fiaikat tanulás végett idegen helyekre küldeni, hanem az iskolákat itt helyben elvégezthessék, a VII. és VIII. gimn. osztálynak felállíthatása céljából országgyűlési képviselői napdíjait ünnepélyesen felajánlotta. Minthogy mélt. gr. Károlyi István ur ezen magasztos ténye által Nagy-Károly város minden egyes tagját maga irányá-

1) Asztalos NKároly tört. 190—192. 1.

ban örök hálára kötelezte, indítványozza, hogy a képviselő-testület a nemes gróf irányában nyilvánuló ezen háláját jegyzőkönyvileg örökítse meg.

A képviselő testület az indítványt örömmel és lelkesedéssel fogadván, a nemes gróf iránt nyilvánuló örök hálájának, határtalan tiszteletének és önzetlen ragaszkodásának kifejezését jegyzőkönyvileg megörökíteni s erről mélt. gróf Károlyi István országgyűlési képviselő urat bpesti lakásán tudomásba helyeztetni, háláját egy küldöttség által alkalmiilag szóval is kifejeztetni rendelte.

A VII. és VIII. osztály alapítása.

Az V. és hatodik osztály alapításánál tettem említést, hogy Nagy-Károly értelmisége a két osztály felállításával csak fölig látta megoldottnak a kérdést; gróf Károlyi Istvánnak pedig minden Demosthenesnél szebben beszélő tette után általánossá lón az óhaj, hogy a gymnasium a VII. és VIII. osztály felállításával főgymnasiummá egészítették ki.

Sőt előbből kell kezdenem. Az épület még el sem készült s már az 1887. évi január 30-án tartott közgyűlésen Pálffy Gyula, kir. aljbíró társakat toborza, kik azon indítvánnyal lépnek fel, hogy a mennyiben az újonnan épült gymnasium 8 osztályra tervezetett, Nagy-Károly város régi óhaját képező VII. és VIII. gymn. osztályoknak a már meglevő hat osztályhoz leendő felállítása iránti intézkedések tétessenek meg:

Az indítvány nem reménylett kedvező fogadtatásban részesült. A képviselők egy szívvel, egy lélekkel elfogadták s határozatilag kimondották:

„A képviselő testület a VII. és VIII. gymn. osztálynak, mint Nagy-Károly város szellemi és anyagi előhaladására egyik és biztos tényezőjének felállítását egyhangulag elfogadván, az annak felállításával járó költségeket egyhangulag megszavazta, a létesítés tekintetében szükséges intézkedések megtételével a polgármester elnöklete alatt indítványozókat s az iskola építéssel megbízott küldöttséget bizta meg.“

Ugy látszik, hogy e mozgalomról Malonyay igazgató értesítette a tankerületi főigazgatóságot, mert ettől márczius 13-áról keltezte ily tartalmú leirat érkezett: „Diesérendő ugyan az intéző körök azon törekvése, hogy a nagykárolyi gymnasium építtessék ki nyolcz osztályu középiskolává; czélt

azonban csak úgy fognak érhetni, ha az új iskola épületet a nyolcz osztály befogadására kibővítik és felszerelik.“

Schuszerits polgármester pedig márcz. 18-án az irányban tapogatózott a gymn. igazgatójánál, hogy nem lenne-e hajlandó a 6 osztályra ide rendelt piarista tanerő a már 1887—88-ra megnyitni szándékolt VII. osztályt magára vállalni, esetleg a városban működő Binder Jenő, vagy Boross János világi erők bevonásával?

Az igazgató tagadó válasza egy időre pihentette a VII. és VIII. osztály felállításának ügyét; de a koczka el volt vetve, a kérdést megoldatlanul hagyni nem lehetett.

Az ügy 1888-ban kerül újra felszínre, mikor a tanterületi főigazgató a tornacsarnok felépíttetését megsürgette az iskolát fentartó városnál.

Schuszerits polgármester jun. 5-ről 1888. sz. a. azt írja a főigazgatóságnak, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium elé felterjesztés tétetvén a VII. és VIII. osztály felállítása iránt, hiszi, hogy ezzel összefüggőleg a téli tornacsarnok építési kérdése is — mely ugyanazon okirat szerint a város által mindaddig, míg a gymnasiumi épület telkének tulajdonossági kérdése tisztába nem hozatik s egyéb nehézségek szét nem oszlattatnak, el nem intézhető — mielőbb megoldást nyerend.“

E közben a miniszterium, mert több évi tapasztalat után arról győződtek meg, hogy 60 tanulónál több iratkozott be az I. osztályba, sürgette a gymnasiumot fentartó várost, hogy parallel osztály felállításáról gondoskodjék; mit a jun. 24-én tartott képviseleti gyűlésen azzal ütött el magától, hogy az ez ügyben kiküldött bizottság javaslatát megáévvá tette; ennek értelmében pedig az elemi iskola IV. osztálya mellett az V. is meg fog nyitattani s így a tolongásnak eleje lesz véve; egyben felkérte a képviselet a polgármestert, szólítsa fel a gymn. igazgatóját, hogy jövőben a helybeliekre legyen tekintettel s az engedélyezett szám beteltével a fölösen jelentkezőket egyszerűen utasítsa el. De kedvez eszméjokról sem feledkeztek meg; polgármestert ez incidensből kifolyólag is felkérték, hogy a VII. és VIII. osztály felállítását, ha másképen nem lehet, kormánysegéllyel is kísértse meg.

A miniszteriumban is kedvező fogadtatást találhatott a kérvény, a mi kitűnik a vallás- és közokt. miniszternek 1888. jul. 21-én 27383. sz. a. k. rendeletéből, melyben felhívja a főigazgatóságot, hogy kérjen tüzetes jelentést a helyi gymn.

igazgatóságától: 1. miből áll a vezetése alatt álló tanintézet butorzata? 2. mikor készült, minő állapotban van s megfelel-e minden tekintetben a mostani paedagogia követelményeinek? 3. a tanszerbeli felszerelésről, előadván ennek létszámát, állapotát s a véleményezést, kell-e s mivel kell kiegészíteni, hogy a méltányos igényeket kielégítse? Az igazgató, amint szabadságáról visszatért, rögtön megtette a kívánt tüzetes jelentést; a mikor a nagy jótevő, Nagy-Károly városát örök hálára kötelező Trefort Ágoston meghalt. Ki lesz az utódja, vajjon lesz-e oly jó akarattal városunk iránt, mint volt a boldogult? kérdések járták a gymn. ügyét szíven hordó intelligentia között.

November 11-én tartott gyűlést a város, melyen a gymn. ügye nem haladt ugyan előbbre, de még sem szabad érintetlenül hagynom; nem, mert a képviselő megmutatta, hogy nagyon átérzi, kit vesztett a város Trefortban. De talán legjobban érezte dr. Serly, aki indítványozta, hogy: „Amennyiben nm. Trefort Ágoston, vallás- és közokt. m. kir. miniszter úr meghalt a közel múltban, kinek hazai közokt. ügyünknek a mai színvonalra emelése körül el nem évülhető érdemei vannak, ki a nemzet háláját a legnagyobb mértékben kiérdemelte, indítványozza, hogy halála felett a képviselőtestület mély sajnálatát jegyzőkönyvileg fejezze ki.“

A képviselők az indítványt magokévé tették s még kiegészítették azzal, hogy felirat útján ez a gyászoló család tudomására hozassák.

1889-ben január 27-én tartotta a képviselőtestület első rendes közgyűlését, midőn a polgármester azon előterjesztést tette, hogy a kegyes-tanítórend kormányával érintkezésbe lépett a VII. és VIII. osztály felállíthatásának, illetőleg a tanerők megadásának ügyében s a rend kormánya oda nyilatkozott, hogy három tanárt ad 1000 frtjával, összesen tehát 3000 frtért s kéri a 3 tanár lakásának bebutorozását. S mint-hogy, folytatja a polgármester, a folyó évben a kellő építkezések megtörténnek, a jövő évben a VII. osztály már megnyitható lesz; felhívja a képviselőtestületet a szükséges kiadások megszavazására. A képviselőtestület a szükséges költségeket egyhangulag megszavazta s utasította a polgármestert, hogy a költségeket és kiadásokat annak idején a költségvetésbe vétesse be.

Ekkor történt a tandíjak olyatén felemelése is, hogy a helybeli tanulók 20, a vidékiek 24 frtot fizessenek.

Junius 16-án két nevezetes momentum történt a gymn. fejlesztésének ügyében.

A polgármester bemutatta a szerződést, melyet a kegyes-tanítórend kormányával kötött, kéri annak jóváhagyását.

A szerződést, melyet itt közlök szóról-szóra, a képviselő-testület egész terjedelmében elfogadta.

Szerződés egy részről a magyarországi kegyes-tanítórend kormányának nevében Kalmár Endre, mint rendfőnök, másrésztől Nagy-Károly városa képviselőjében Schusztterits Ignác, mint Nagy-Károly város polgármestere, között az alább jelzett tárgyban és feltételek mellett következőleg kötöttetett:

1886. évi
szerződés.

1. Kalmár Endre, mint a kegyes-tanítórend főnöke, tekintettel arra, hogy Nagy-Károly városa jelenlegi hat osztályú gymnasiumát VII. és VIII. osztálylyal kibővíteni óhajtja s a VII. osztályt már az 1889—90-ik tanévben megnyitni kívánja, — a rend kormánya nevében kötelezi magát, hogy az 1889. év szeptember 1-től kezdődőleg mind az ideig, míg a kegyes-tanítórend Nagy-Károly városában eddigi állását és működését megtartja, — ezen gymnasium VII. és VIII. osztályait a szükséges tanerőkkel, és pedig az első évben, midőn csak a VII. osztály nyílik meg, egy képesített tanárral, a VIII. osztály megnyíltával pedig két, szintén képesített tanárral, vagyis a jelenlegi hat osztályhoz megkivántatott kilencz tanáron felül a VII. és VIII. osztályok vezetéséhez szükséges három tanárral ellátni fogja.

2. Schusztterits Ignác, mint Nagy-Károly város polgármestere, Nagy-Károly város nevében kötelezi magát, miszerint a nagykárolyi gymnasium VII. és VIII. osztályai vezetéséhez a kegyesrendi kormány által alkalmazott, a törvény szerint képesített minden egyes tanár évi fizetésében 1000 frtot, azaz egyezer frtot és így a három tanár fizetéseiben évenként 3000 frtot, azaz háromezer frtot fog a kegyes-tanítórend nagykárolyi társháza főnökének kezéhez havi utólagos részletekben pontosan fizetni, megjegyeztetvén, hogy az első évben, midőn a VII. osztály megnyílik s a jelenlegi tanárokon kívül csak egy tanár fog alkalmaztatni, ennek fizetésében 1000 frt, azaz egyezer forint, a VIII. osztály megnyíltával pedig, midőn már mindhárom tanár megkezdí működését, az ezeket megillető összes háromezer forint lészen fizetendő.

3 tanár
1000 frt
3000 frt

A fentebbi fizetésen felül Nagy-Károly városa köteles leszen mind a három tanár lakó szobájába, tehát három szo-

bába a szükséges és tisztességes butorzatot az első alkalomra egyszer s mindenkorra beszerezni.

A gymnasiumi épület fentartása, időnkinti kijavitása, tatarozása, valamint a megnyitandó osztálytermek, természet-tani és rajzi szertárak felszerelése, koronkénti gyarapítása, az iskola szolgálata tartása és fizetése a kegyes-tanítórendet nem fogja terhelni.

Ezen szerződés csak a nagyméltóságu m. kir. vallásügyi ministerium s Nagy-Károly város képviselő-testülete jóváhagyása után leendő érvényes.

Kelt Nagy-Károlyban, 1889. évi június hó 15-én.

Kalmár Endre, s. k.
a magyarországi kegyes-tanítórend főnöke.

Schusztterits Ignác, s. k.
Nagy-Károly város polgármestere.

Előttünk :

Papp János, s. k.

Lucz Sándor, s. k.

Ezen szerződés a képviselő-testületnek IV. számú határozata által elfogadtatott és jóváhagyatott.

Kelt Nagy-Károly város képviselőtestületének 1889. évi június hó 16-ik napján tartott üléséből.

(P. H.)

Hetey Ábrahám, s. k.
főjegyző.

28044. szám.

Jóváhagyatik azon kikötés és feltétel mellett, hogy a gymnasium szervezésére és felszerelésére vonatkozólag a középiskolai törvényben minden követelményemnek mindenkor elég fog tétetni.

Budapest, 1889. évi július hó 14-én.

A miniszter helyett

(P. H.)

Berzeviczy Albert,
államtitkár.

A június 16-iki gyűlésen kondult meg a halálharang a régi, rozoga gymn. épület felett is, a polgármester t. i. felhatalmazást kért annak lebontathatására.

A képviselet felhatalmazta a polgármestert, hogy lebontathassa s e czélból árlejtést hirdessen; a nyerendő anyagokat a városház udvarára hordatni s a városház átalakításánál felhasználtatni rendelte a képviselőtestület.

Szomorú érdekesen beszéli el a ház történetírója az öreg épület lebontásának történetét. „Július 4. egy tisztességben megöregedett épületnek a lehordását kezdték meg: a régi gymnasiumnak; — az igaz, hogy városunk szépségét nem

emelte; az is igaz, hogy a végelgyengülés minden tünetei mutatkoztak rajta; fedelén igen sok helyen bepillantott már a napsugár, mit csak a kátrányos papir tarthatott vissza némileg; ha pedig a jótékony eső, mint Isten áldása, kezdett hullani, a termekben levők csak esernyő alatt maradhattak meg; de azért tisztesség lengette körül, mert sok édes és keserű emléknek volt tanuja; sok derék ember boldogságának volt megalapítója; sok jeles férfiú nyerte itt kiképeztetését; sok magas állású egyén tekintett büszkén rája; városunk művelődésének, szellemi előhaladásának pedig e rozoga épület képezte alapját, kútforrását; sokak szívében fogja a város szépítése tekintetéből való lehordása ez épületnek az édes emlékek hurjait megrezgetetni; azért, midőn ez elaggott épület ravatalánál állunk, nem lesz talán érdektelen annak régi historiájáról néhány sorban megemlékezni. Az épület alapját gr. Károlyi Sándor vetette meg 1725-ben, mikor is a piarista rend tagjait a tanítás és lelkeszkedés céljából itt örök időkre megtelepítette, miről is egy, Tóth Mihály által szerkesztett, régi irat a következőleg szól: „míhelyest gr. Károlyi Sándor a felsőség engedelmét a többször említett szerzetesek iránt megnyerte, azonnal a régi kápolnához hozzáragasztotta a mostani klastromot, úgy hogy már 1726. esztendőben az előbb dicsért szerzet az elkészült épületbe beszállván, elkezdte tanítani az itt levő kevés számú keresztény gyermekeket; az oskolák elején csak grammaticalis classisokból állottak és csak némelykor a méltóságos familia atyjafia és szárnyai alatt levőknek kedvökért taníttatott a poesis és rhetorica, miglen gr. Károlyi Antal a poesist és rhetoricát rendesen taníttatni akarván, 1764. esztendőben a régi szük és kicsiny oskolaház helyében a mostani oskolaházat építtette; melynek nagyobb diszére 1768. esztendőben a theātrumot is hozzáadta; azonban ezen mostani oskolaház is, valamint t. i. a tudományok alkotmánya — systema studiorum — 1777. esztendőben a classicusok és professorok számát nagyobbította, a szobákra nézve sok változást szenvedett, amint tavaly is, midőn a nemzeti iskolából egy classis a gymnasiumhoz járult, a méltóságos uraság az egyik szobát a maga költségén kétfelé osztani kényszeríttetett.“ Ez idő szerint volt benne két nagyobb terem, négy kisebb szoba s midőn 1887. május 6-án a fi-népiskola leégett s ideiglenesen az ifjuság ide helyeztetett át, a négy kisebb szobából a közfalak lebontása folytán két terem lett s így ezen rozzant

épület négy termében tanított az elemi ifjuság majdnem két évig. Ez rövid dióhéjba vont története azon épületnek, mely több mint másfél századon át tűzhelye volt városunkban a műveltségnek és tudománynak s melyben 23,461 tanuló nyerte szellemi kiképzését; a kis harang, mely az épület tornyából kellemesen csengő hangjával összehívta a város minden részéből a tudományra törekvő múzsafiakat, levéttetett s a gymnasium museumában fog őriztetni; a következő felirást viseli a felső gyűrűjén: *Gymnasii NKárolyi-ensis Scholarum Piarum*; az alsón: *Nata Budae 1761*; *renata aere A. R. D. Caroli Serly Parochi in Vállaj 1864*; közepén két oldalt a piarista czimer díszíti. A régi gymnasium épület emléke éljen szívünkben, habár az új, diszes épület kiszorította is helyéből. ¹⁾

Junius 23-án a polgármester 2184—1889 sz. a felszólítja az igazgatót: „mivel a gymnasiumi VII. osztály megnyitásának engedélyezését illetőleg szóval teljes biztosítást vettem, sziveskedjék a VII. osztályba szükséges padokat és cathedrát azonnal megrendelni, hogy a késedelem akadályul ne szolgáljon; egyuttal kérem a tanulók között közzétenni, hogy a jövő tanévben a tandíj a helybelieknek 20, a vidékieknek 24 frt lesz.“

A mit talán előbb kellett volna emlitenem, de mert az építkezés javában folyik, itt is helyén lesz, Károlyi István gróf ígéretéhez mérten, mivel a VII. osztály megnyitása már kétségtelen volt, máj 6-án felállította az állványokat, hogy a két torony szobával — így hallottam a vidéken — bíró épület egész emeletté alakíttassék át, hogy a még megkívántató három tanárnak lakása legyen. Ezzel egyik főbb akadály el lévén hárítva, mi sem állott utjában a VII. osztály megnyitásának. Nem, mert a magas miniszterium 1889. mart. 29-én 33657—1888. sz. a kelt, Szatmármegye közönségéhez küldött leírásban elismerőleg nyilatkozik az épületről s csak a felszerelés hiányának pótlását teszi a város feladatává. Egyébként ide ígatom a rendeletet egész terjedelmében, hiszen ugyis okmányokon kell nyugodnia a történetnek, mint azt az előzményekben közölt miniszteri rendelet előírja.

A nm. vall. és közokt. m. kir. miniszterium 1889. évi márczius hó 29-én 33657.—1888. sz. a kelt, Szatmár megye közönségéhez menesztett, rendeletének mása :

---

1) A társház története II. k. 298—300. l.

„Az 1883. évi XXX. t. cz. alapján az épület, felszerelés és tanári testület tekintetében, általános revisió alá vettem a nagykárolyi kath. nagygymnasiumot és annak eredményéről a fentartó várossal leendő közlés végett a következőkben értesítem czímet: Az új épület mindenben megfelel. A még hiányzó tornacsarnokra nézve f. é. márcz. 14-én 26896.—1888. sz. a. kelt rendeletem irányadó, melynek értelmében N.-Károly városa a tornacsarnokot 1891—92. tanév elején rendeltetésének átadni tartozik. A bútorzat általában szintén megfelel, csak a physikai kísérleti terem és vegytani szertár kello felszereléséről kell még gondoskodni — Ellenben a tanszer felszerelés még nagyon hiányos, főleg a természetrajzi és természettani szakban; szegényes a tanári könyvtár is. Énnél-fogva a tanszerek gyarapítása azonnal megkezdendő és tervszerűen folytatandó. A tanári testület létszám és szakarány tekintetében eléggé megfelelőnek találtam. Az üresedésben levő rajztanári tanszékre a pályázatot f. é május 15-ig terjedő határidővel f. é. 11267. sz. a. már kihirdettem. „A másolat hitelül Majoros Sándor s. k. tank. kir. főigazgatósági tollnok.

A VII. osztály 1889—90-re meg is nyílt 16 tanulóval; első osztályfőnöke Miklóssy Sándor volt.

A városi képviselőtestületben minden jó akarat megvolt; teljes készséggel vállalkozott a kormány minden kívánságának teljesítésére s a VIII. osztály megnyithatását engedélyező miniszteri rendelet mégis csak 1890 jun. 28-án érkezett meg. A kir. főigazgatóság 702. sz. alatt küldötte le, tartalma ez: „Bentirt miniszteri rendeletet a ft. Igazgatóságnak f. é. máj. 10-én 67 s jun. 3-án 74. sz. a. kelt jelentéseire tudomás és a polgármesteri hivatallal leendő közlés végett oly felhívással küldöm meg, hogy a kiszabott feltételeknek elegettételére a várost felkérni és a tornacsarnok tervezetét s a városnak az alapfelszerelésre kikötött összeg biztosítása ügyében való nyilatkozatát, illetőleg határozatát hozzám lehetőleg mielőbb be-terjeszteni sziveskedjék. Debreczen, 1890. jun. 25-én Békési Gyula főigazgató.“ A vonatkozott bentirt miniszteri rendelet így szól: „Folyó évi junius hó 13-án 631. sz. a. kelt felterjesztésére a csatolmányok visszazárása mellett további eljárás végett értesítem czímet, hogy megengedem, hogy a nagy-károlyi gymnasium 8-ik osztálya az 1890—91-ik tanévvel nyilvánossági jog nélkül megnyittassék s kilátásba helyezem, hogy az esetre, ha igazoltatik, hogy Nagy-Károly városa a

tornacsarnoknak előleges jóváhagyásom alá terjesztendő tervek szerint való építését tényleg megkezdette s hogy nevezett város tanszerek szerzésére költségvetésileg biztosított 700 forinton felül az intézetnek tanszerekkel való alapfelszerelésére legfőlebb három év alatt fizetendő 2000 (kétezer) forintot biztosít, a VIII. osztály számára a kért nyilvánossági jogot s azzal együtt az érettségi vizsgálat tarthatás jogát a tanév folyamán meg fogom adni. Budapesten, 1890. évi jun. hó 19-én.

Gr. Csáky.

Hogy a város közönségének igazán szívéen feküdt, hogy nyolcz osztályú gymnasiuma legyen s hogy a magas kormány minden kívánalmának iparkodott eleget tenni, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a polgármester már a május 11-iki közgyűlésen bemutatta a pályázók által készített tornacsarnok tervezetet, melyet azonban a képviselők, mivel sem kivétel, sem külsín tekintetében nem felelt meg a mai kor igényeinek, nem fogadtak el; utasították a polgármestert, hogy egy pavillonszerű tornacsarnok tervezetét újabb és szebb kivitelben készíttesse el.

Károlyi István gróf e tekintetben sem hagyta magára a várost; mert amint értesült a fennebb közölt miniszteri rendeletről, rögtön hívatta építését s az elkészített tornacsarnok tervezetét általa felülvizsgáltatván, annak benyújtását a nm. vallás- és közokt. m. kir. miniszteriumhoz magára vállalta. Miről midőn a képviselőtestület értesítést nyert, a polgármester indítványára a tornacsarnok kiépítését a méltóságos grófra, a polgármesterre s a tiszti ügyészre bizta korlátlan felhatalmazással; egyben megbizta a két utóbbi hivatalos személyiséget a szerződés megkötésére s a szükséges fizetések teljesítésére.

Az építkezésnek serényen kellett folynia, mivel a polgármester az 1890. évi november 23-án tartott közgyűlésen már azt jelenti, hogy a tornacsarnok felépült s kéri, választassék egy bizottság, mely azt átvegyé.

A képviselőtestület dr. Dobi Zsigmond, Ecker Ferencz és Csipkés András képviselőket bizta meg az átvétellel.

A kiküldött bizottság javaslatát a polgármester az 1891. évi ápril 23-án tartott közgyűlésen mutatta be, melyet a képviselőlet egész terjedelmében elfogadott; a 904 frtnyi tulmunkadíj kifizetését elrendelte azzal, hogy a polgármester az 500 frtnyi biztosítékot tartsa vissza.

A tornacsarnok Bockelberg által szereltetett fel 589 frt-ért; az ács munkát Szobonya Antal végezte. Ezen díjak kifizetésére 1891. július 5-én utasította a képviselet a polgármestert. Ez volt azután a tornaügy betetőzése.

A tornacsarnok kiépítése, ha nem is nagy, de mégis új kiadással terhelte meg a várost. Az iskola-szolga díjazása eddig 200 frt volt a szabad lakáson, fűtésen és világításon kívül. Munkája tetemesen megszorodott a nagy csarnok rendbentartásával, azért is fizetés-emelésért folyamodott. Kérelmét az 1892. évi október 2-án 40 frt többlettel intézte el a képviselet.

A tornacsarnokot illetőleg tehát a főgymn. igazgatója nyugodtan adhatta meg a választ a tankerületi főigazgatónak, a ki 1891. márczius 2-án 258. sz. a. kérdezősködött, eleget tett-e már a város azon feltételeknek, melyektől a nyilvánossági jog függővé tétetett a magas miniszterium által?

Nyugodtan felelhetett a 2000 forint ügyében is, mert a város a főgymnasium igazgatóját, mint a tandíjak kezelőjét, felhatalmazta, hogy a befolyt tandíjból három egymásután következő évben, tehát egészen a miniszteri leirat értelmében, 666 frt 66 krt fordítson az intézeti szertárak felszerelésére.

S a magas miniszterium 1891. ápril 9-én 14390 sz. a. kelt rendeletében a VII. és VIII. osztálynak a nyilvánossági s érettségi tarthatási jogot csak az 1890 91 tanévre adja meg oly kijelentéssel, hogy e jogokat csak akkor fogja véglegesen megadni az intézetnek, ha a kiszabott feltételek pontos teljesítése mellett a VII. és VIII. osztályok felállítása és a görög pótló tanfolyam berendezése következtében szűknek bizonyult épület-kellőleg ki fog bővíttetni. Ezt a tankerületi főigazgatóság 1891. ápril 20-án 433. sz. a. juttatta az igazgatóság és egyidejűleg a városi tanács tudomására.

A városnak, ha végleges érettségi tarthatás jogával bíró gymnasiummal akart rendelkezni, ez elől sem volt szabad elzárkóznia. Nem is zárkózott el, mert rögtön felkereste az igazgatóságot, terjessze a tanács elé, mire lenne még szükség, milyen mértékben kellene kitoldani az épületet, hogy a magas kormány e kívánságának is elég legyen téve.

Az igazgatóság meg is tette a maga jelentését, melynek alapján el is készült az egy oldalról kitoldott épület alaprajza. De el sem tudom képzelni, hogyan lehetett arra még csak gondolni is, hogy egy oldalról toldják ki az épületet;

hiszen szűk maradt volna akkor is és úgy kiforgatták volna formájából, hogy ember azt többé helyre nem állítja soha. Szerencsére pénziány miatt elodáztatott az építés.

1892. évi nov. 27-én egy a város minden oldalú haladását szíven hordó társaság nem törődve azzal, hogy a pótadó őket is terhelni fogja, egy nagyobb szabású indítvány nyal lépett a közgyűlés elé, hogy t. i. a város vegyen fel egy 180,000 frtos kölcsönt s fedezze ebből legégetőbb szükségleteit. A képviselő nem riadt vissza e nagy kölcsöntől, melyből a főgymn. épületének kibővítésére 16000 forint volt szánva. A polgármester elnöke alatt egy 28 tagból álló bizottságot küldött ki azon határozott utasítással, hogy az 1893. évi jan. 15-én tartandó közgyűlésre készíttesse el, az építkezési terveket és költségvetéseket — több építkezési ügy volt szőnyegen — s általában készítsen elő mindent annyira, hogy e határnapon az indítvány felett behatóan tanácskozni s érdemileg határozni lehessen.

Ez időközben a polgármester szóbelileg megkérdezett, elegendő lesz-e az épület egyik oldalról való kitoldása. Határozott nemmel feleltem s kijelentettem, hogy a magam részéről sohasem adnám beleegyezésemet, hogy a különben symmetricus épület formájából kivétessék; aztán megkeveslettem is a négy-öt termet, melyet így nyertünk volna. Így gondolkoztak különben a tanárok is. Ekkor küldötte hozzám a polgármester Nonn Gyula építészt, kinek a tanári testülettel egyetértőleg kijelentettem, hogy hány és milyen méretű helyiségre van szükségünk. Így készült el a mindkét oldalról kitoldandó épület alaprajza.

Elérkezett jan. 15-ike. A képviselők közül csak az ágyhoz szegezett betegek maradtak otthon. A polgármester áthatva a gyűlés nagy jelentőségétől, melegen üdvözölte a képviselőtestületet s előterjesztette, hogy Nagy-Károly város létérdekeit oly mélyen érintő, a város fejlődésére nézve fontos ügynek tárgyalására van ez alkalommal összehíva a képviselőtestület, hogy a mai közgyűlés van hivatva határozni a város sorsa felett, a város felvirágzásának alapját letenni. — Bemutatja az 1892. évi nov. 27-én tartott közgyűlés alkalmával a város érdekei előmozdítása s fejlesztése tekintetéből 180,000 forint felvétele tárgyában tett indítvány folytán kiküldött bizottság javaslatát s ennek felolvasása után felhívja a képviselőtestületet a javaslat elfogadására. El is fogadták. Célomtól messze vezetne, ha tételenként felsorolnám, mi mindent

érintenek a kölcsön pontjai; azért csak a minket érintő pontot emelem ki, mely a gymnasium kibővítése és iskolai czélokra 24000 frt tekintélyes összeget ir elő. Nevezetes e gyűlés azért is, hogy itt ismét kísértett a város tulajdonjogának bekebelezési kérdése, a mennyiben a polgármestert utasította, hogy e tekintetben a kegyes-tanítórend kormányánál a lépéseket haladéktalanul tegye meg,

A polgármester el is járt küldetésében. A kegyes-tanítórend kormányától azon határozott és jogilag csak így helyes választ nyerte, hogy a rendnek semmi kifogása; a betáblázást a város eszközölheti és mindaddig magáénak vallhatja az épületet, míg az iskolai czélokra szolgál. S a mi sajátosságos, akadtak mégis képviselők és pedig jogász képviselők, kik e korrekt és csak ez alakban correct válaszszal nem voltak megelégedve. A márczius 26-án tartott gyűlésen határozatilag kimondották, hogy: „A gymnasium kiépítése, mivel a telek tulajdoni kérdése tisztázva nincs, ezuttal elhalasztván, utasított a polgármester, hogy egy az ügy állást felderítő kérvényben a vall. és közokt. Minister úr kéressék fel az építkezésnek ezuttal mellőzhetőjére; közbenjárásával gróf. Károlyi István ur is [ily felvilágosító kérvény átadásával] kéressék fel odahatni, hogy a nyilvánossági jog így adassék meg a gymnasiumnak.“

Ezzel a kibővítés ügye egy egész évre visszalökett. Ma, mikor bevégezett dologgal állok szemben, nem kutatom az akadékoskodás okát, sem azt nem vitatom, mi lett volna helyes, de azt mint a consequentiák is megmutatták, kijelentem, hogy a nyilvánossági jognak előnyére nem vált de egy cseppet sem; mert a vall. és közokt. Miniszterium a nyilvánossági jogot az indítvány, illetőleg utasítás értelmében kérelmező polgármesternek azt adta válaszul, hogy a nyilvánossági és érettségi tarthatási jogot ismét csak 1893-ra adta meg.

A helyi lapokban megindult a pro et contra tintaharcz, melynek annyi eredménye volt, hogy a kibővítés ügyét ébren tartotta.

Az 1893. évi márczius 26-iki gyűlés határozatából kifolyó s a vallás- és közokt. Miniszteriumhoz intézett felterjesztésnek eredménye az lőn, hogy gr. Csáky cultusminister leirt a városnak s leiratában kategorikusan kimondotta, hogy a nyilvánossági jogot csak úgy adhatja meg, ha az épület mindkét oldalon kitoldatik.

Ezt a polgármester az 1894. évi febr. 24-én tartott rendkívüli közgyűlésen juttatta a képviselet tudomására, midőn a következő határozatot hozták: „Tekintettel arra, hogy a gymnasium két oldalon leendő kiépítése még az 1892. évi decz. hóban tartott képviselőgyűlésen határoztatott el és e célra a pénz a takarékpénztárba helyeztetett, s az egyoldalú kiépítés a fenti leirat szerint nem fogadtatott el — ezen határozat, mely szerint a gymn. mindkét oldalon kiépítendő — végrehajtásával a polgármester és az építő bizottság akként bizatik meg, hogy az árlejtést márczius hóban kiírván, az építkezés ápr. vagy máj. hóban megkezdhető s az új épület szept. 1-én elfoglalható legyen.“ Még most is akadt egy jogász, a ki a tulajdonjog révén felebbezést jelentett be, melyet azonban barátai kérelmére visszavont.

Az árlejtés a helyi lapokban meg is jelent; a záros határidőre beérkezett ajánlatok közül az építő bizottság Nonn Gyula építő ajánlatát találta legjutányosabbnak, miért is őt hozta javaslatba az április 22-én tartott képviseleti gyűlésen. A képviselők megnyugvással vették tudomásul s a polgármestert felhatalmazták, hogy Nonn Gyulával a szerződést kösse meg.

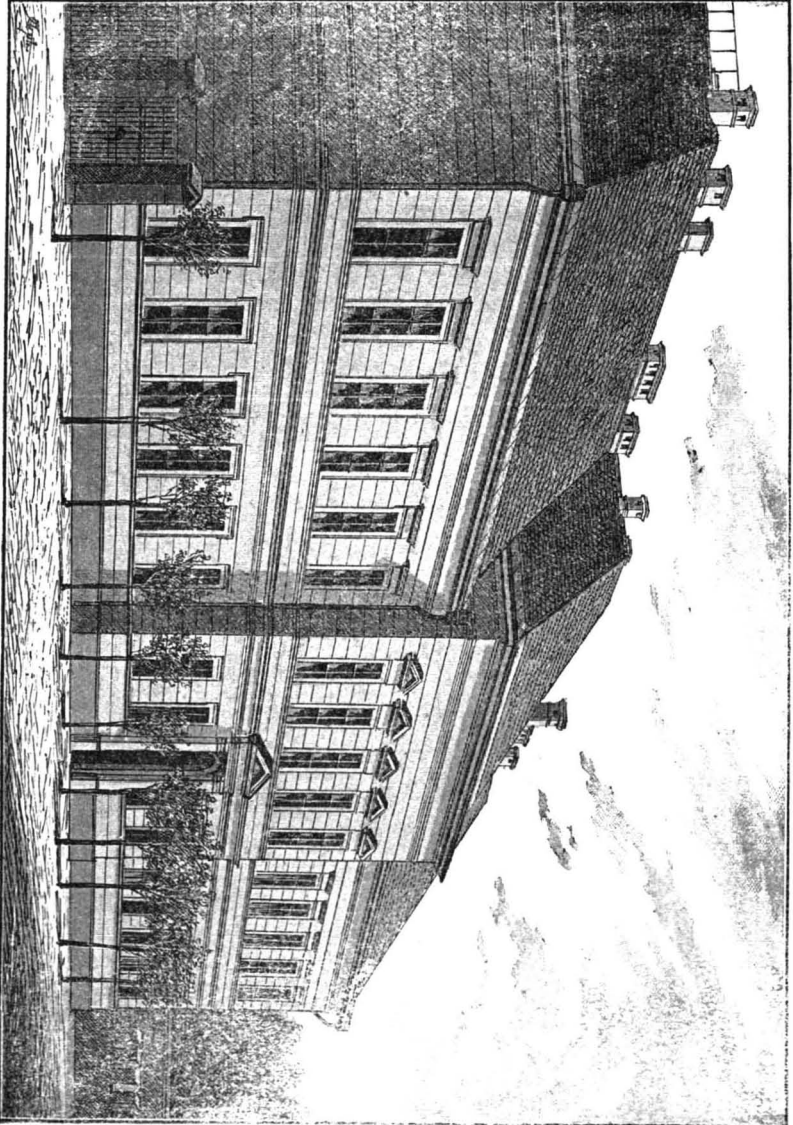
Ápril vége felé járt az idő, mikor az első téglával rakott szekér megállott a gymn. előtt. Alig akartunk hinni szemünknek. Örömrünk, hogy ez elodázhatatlan s mégis nyujtott ügy valahára kedvező megoldást nyert, a téglarakásokkal nőtt; bár néha még meg-meglepett az aggodalom, mivel sem a szerződést nem láttuk, sem a közgyűlési végzésről nem hallottunk biztosat, sőt a felebbezés híret colportáltak. Az alapásás megkezdése oszlatta el a tanár-testület aggodalmát. Nonn Gyula gőzerővel fogott a munkához, hogy a május 7-én kelt szerződés értelmében szeptember 1-én a kulcsokat átadhassa.

Ne zavarjuk a munkásokat; míg az épület készül, ismerkedjünk meg kivonatosan a szerződés pontjaival.

A szerződést a város nevében Schuszterits Ignác polgármester kötötte meg, mint munkaadó, a vállalkozó Nonn Gyulával, a ki kötelezte magát, hogy a gymnasiumot mindkét szárnyán kitoldja 22,073 frt 31 krétt.

A szerződés 16 fő- és több mellékpontban szabja meg, mi lesz a kötelessége a vállalkozónak, mivel tartozik a munkaadó. Vállalkozót kötelezi, hogy személyesen vezesse, vagy olyan egyén által vezettesse a munkát, aki ahhoz ért; hogy

G Y M N A S I U M .

a rend fentartásáról gondoskodják; hogy jól pengő téglát, kitűnő mészhabarcsot és száraz, tömör és repedésmentes fát használjon. A szerződés alkalmával köteles 2200 frtot óvadékpénzül letenni, melyet, ha a felvállalt munkát a meghatározott időre be nem fejezi, elveszít; a késedelemért kárpótlásul minden napra 50 frtot fizet Nagy-Károly városának. Ha munkájával elkészült, köteles lesz a város polgármesterét, mint az építő bizottság elnökét, értesíteni s addig jótállani minden változásért, míg az ideiglenes átvétel meg nem történik. Az ideiglenes átvételtől számított két év leforgása alatt történt károkért vállalkozó saját költségén tartozik megcsináltatni, mit ha elmulasztana, Nagy-Károly városa jogositva lesz azt szakértő egyén által elkészíttetni s az erre fordított kiadásokat vállalkozón behajtani. Ha a kikötött két év alatt semmi változás sem következik be, akkor vállalkozó felelősége megszűnik.

A munkaadó köteles lesz a teljesített munkáért, melyet vállalkozó részletesen tartozik bemutatni, a vállalati árhoz viszonyított értéket 20% levonásával kifizetni s a végleges átvétel után a 2200 frt óvadékpénzt visszafizetni.

Az épület hat napi késedelemmel adatott át a használatnak, mely késedelem azonban nem az építőn, hanem a kályhásan mult.

Ma készen áll a monumentalis épület, melyre még azok is nyugodtan tekinthetnek, kik az egyoldalú kitoldás hívei voltak; ha megvallják magukban magoknak, hogy így talán mégis szebb az épület, mintha az ő tervök szerint készül el, nem nagyot vétenek. A kik a játszótér megrövidülése miatt voltak hívei az egyoldalú kitoldásnak, béküljenek ki a megmásíthatatlannal, de azon megnyugtató tudattal, hogy a tíz perczeket a szabadban töltik ifjaink vidám futkározás, birkózás, labdázás között s azért nem kénytelenek az utcára kimenni. Az épület nyugoti oldalán maradt 823 □ m² terület, a keletin 504 □ m² terület, az északi oldalán pedig 904 □ m² terület, mely nagyobb számú ifjuság felüdülésére is elegendő lenne. E terület minden esetre nagyobb, mint a főváros igen sok iskolájának udvara.

A mindkét oldalról kitoldott épület kényelmet nyújt; leszámítva a disztermet, mindenünknek van helye; ezt meg bőven pótolja a tornaterem, melyet alkalmilag fellobogózunk, zöld galyakkal feldiszitünk s így alkalmas egy-egy ünnepély megtartására.

Az építő Nonn Gyula tervrajzának nyomán bemutatom az egyes termeket méreteikkel együtt; ezekből meggyőződést szerezhet magának minden tanfőrfő, de még a laikus is, hogy a modern oktatás követelményeihez mérvék a helyiségek; a mi mellett különben kezeskedik az a körülmény is, hogy a magas kormány által kiküldött mérnök terve szerint készült az egész épület, mely egy emeletes két homlokzattal, melyek közül egyik, a déli, az utcára néz, az északi a piaristák kertjére. Egészen magán álló épület. Összesen 34 helyiség van benne, 17 az emeleten, 17 a földszinten.

Az emeleten van és az utcára néz:

A helyiségek neve	hossza	szélessége	magassága	térfogata
Az igazgatói iroda	6	6.5	4.2	163.8 m ³
A rajzszertár	6.5	3	4.2	81.9 m ³
A VIII. osztály terme	9.5	6.5	4.2	259.35 m ³
A rajzterem	13.5	7.5	6.2	627.75 m ³
A chemiai laboratorium	7.5	3.3	6.2	153.45 m ³
A physikai előadó terem	9.5	6.5	4.2	259.35 m ³
A természetrajzi szertár	9.5	6.5	4.2	259.35 m ³

A piaristák kertjére néző emeleti helyiségek.

Ürszék	6.5	3	4.2	81.9 m ³
A görög pótló tanterme	6	6.5	4.2	163.8 m ³
A VIII. osztály tanterme	6	6.5	4.2	163.8 m ³
A VII. osztály tanterme	6	6.5	4.2	163.8 m ³
Ürszék	6.5	3	4.2	81.8 m ³
Lépcsőház				
Tanári és tanácsk. szoba	6	6.5	4.2	163.8 m ³
Physikai muzeum	9.5	6.5	4.2	259.35 m ³
A physikus dolgozó szobája	6.5	3	4.2	81.9 m ³
Tört. földr. és phil. muzeum	6	6.5	4.2	163.8 m ³

A földszint 17 helyisége közül az utcára néz:

A helyiség neve	hossza	szélessége	magassága	térfogata
A tanári könyvtár	9·5	6·5	4·2	259·35 m ³
A II. osztály tanterme	9·5	6·5	4·2	259·35 m ³
A pedellus konyája	7·5	3·3	4·2	103·95 m ³
A pedellus szobája	7·5	3·3	4·2	103·95 m ³
A kijárat				
Az ifj. könyvtár	7·5	6·6	4·2	207·9 m ³
A IV. osztály tanterme	9·5	6·5	4·2	259·35 m ³
Az V. osztály tanterme	9·5	6·5	4·2	259·35 m ³

A kertre néző földszinti helyiségek:

Ürszék	6·5	3	4·2	81·8 m ³
A más vallásuak tanterme	6	6·5	4·2	163·8 m ³
A III. oszt. tanterme	12·5	6·5	4·2	316·15 m ³
Ürszék	6·5	3	4·2	81·8 m ³
Kijárat az udvarra				
Lépcső az emeletre				
Ürszék	6·5	3	4·2	81·8 m ³
Az I. oszt. tanterme	12·5	6·5	4·2	316·15 m ³
Párhuzamos számára tant.	9·5	6·5	4·2	259·35 m ³

A termek világosak; valamennyi szellőztetővel van ellátva. A régiebb termekben csinos cserépkályháink vannak, melyek a legelőkelőbb salonban is megférnének. A kibővítés által nyert nagyobb termekben Maidingen-féle kályháink vannak, a kisebb helyiségekben pedig, pl. a rajzszerterben, a physikus dolgozó szobájában egyszerű cserép kályhák.

A kibővítéssel a magas kormány harmadik kívánságát is teljesítette a város. Igéretéhez mértén sietett is megadni a végleges nyilvánossági és érettségi tarthatási jogot. Br. Eöt-vös Lóránt, ki Trefortot felváltó Csáky után ült a miniszteri székbe, 1894. évi decz. 19-én 59827. sz. a. értésére adja valamennyi tanker. kir. főigazgatóságnak, „a nagyká-

rolyi kath. főgymnasiumnak, mint nyolcz osztályú középiskolának a nyilvánosságot és az érettségi vizsgálat megtartásának jogát véglegesen megadtam.“

Nem szabad érintetlenül hagynom, hogy a vallás- és közokt. m. kir. Miniszterium Schuszerits Ignácznak, N.-Károly város polgármesterének, valamint Malonyay Istvánnak, közvetlen elődömnök, a gymn. fejlesztése körül kifejtett buzgalmuk elismeréseül köszönetét fejezte ki.

Ezzel végeztem is az intézet alapításának, fejlesztésének, az új épület felállításának és kitoldásának történetével. Elmondottam hiven, amit az előttem fekvő adatok nyomán tettem; nem tettem hozzá semmit. Kiténtettem azokat, kik arra rászolgáltak; nem kívántam ártani azoknak sem, kik, ha nem is ellenséges indulattal, de némi kis idegenkedéssel viselkedtek az ügy iránt.

Bezárom elbeszélésem első részét azon óhajtással, ne bánják meg soha, kik valamit tettek az intézet érdekében. Azok pedig, kik nem szívesen szavazták meg az építésre a költséget, nyugodjanak meg azzal a tudattal, hogy Nagy-Károly városa tőkét még jobban nem helyezett el, melynek nagy perczentjét fogja visszakapni, úgy a szellemi, mint az anyagi téren.

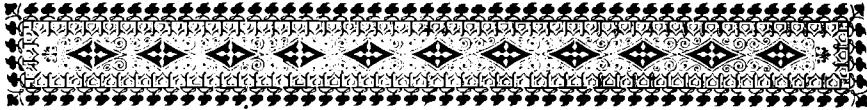

II. RÉSZ.

Tanügyi állapotok.

I. Kor. 1827—1850-ig.

I. KORSZAK.

1727—1806-ig.

E több mint száz évet felölelő, korszak tanügyének történetét akarván tárgyalni, mintegy magától kisebb korszakokra oszlik.

Az első, a „szabad nevelés“ korszaka az intézet megnyitásától a korszakot alkotó Mária Terézia-féle Ratio educationisig terjed; a második korszak az 1806-ban kiadott II. Ratió-ig; a harmadik a nagy tragoedia befejezéséig, 1850-ig.

Külön kell tárgyalnom e korszakokat, mert mindegyikben változnak az irányadó nézetek; mert minél közelebb jutunk korunkhoz, annál világosabb lesz tanügyünk története, annál biztosabb támaszpontokra akadunk.

Az első korszak történetére nézve kevés adat áll rendelkezésemre. Ugy látszik, az alakulás úgy a nemzetek, mint az iskolák történetében nem tartozik a feljegyzésre méltó események közé. Deák koromból emlékszem, hogy jó nevű irodalomtörténet tanárom az ősmagyarok költészetét Toldi Ferencz szavaival vezetvén be, nagyon is kikelt a hanyag történetírás ellen, mely a legérdekesebb dolgokat elfeledte teljegyezni. Vannak előttem adatok, melyek a tanulók számát, a tanárok nevét feltűntetik; de nincs egy árva szó sem arról, hogy mit tanítottak jó eleink, minő tankönyveket használtak. Kénytelen vagyok következtetés útján megállapítani az említettem dolgokat.

A tárgyalt korszakban Európa legtöbb kath. államában a jezsuiták állottak a tanítás élén; az ő valláserkölcsei nevelés

és oktatás-módszerük volt irányadó az újabb keletű tanító szerzeteknél is. Bizonyos tehát, hogy a hazánkban meghonosodott ájtatos iskolák, mint akkor nevezték a piaristákat, szintén az ő nevelési módszerüket vették át, melynek sarktétele volt: nem sok, hanem alapos ismeretekkel kell meg-
rakni a növendék elméjét; így válnak azok az ifju tulajdonává, így mennek át a lélekbe.

Hogy csakugyan ez elv volt eleink előtt irányadó, bizonyítják Beer e szavai: „Die Piaristen, welche mit Beginn des achtzehnten Jahrhunderts neben den Jesuiten einen Einfluss gewonnen, eigneten sich auch Klassenfolge und Lehrmethode der Jesuiten in Bezug auf die alten Spachen.

Későbbben kitágították a tanítás keretét, melybe felvették a hazai történelmet, a matematikát, geometriát és physikát is; sőt egyes intézetekben a rajzot, festést és zenét is tanították, magától értetődik, hogy nem mint rendes tantárgyakat, hanem facultative.

Ez előzmények után lássuk, hol, hány tanítvány előtt, kik juttatták érvényre Nagy-Károlyban a jezsuitáktól átvett, későbbben kibővített tudomány elveket. A hol? kérdésre határozott választ adhatok, a mennyiben egykorú feljegyzésekből világos, hogy a piaristáknak kijelölt majdnem 6 holdnyi terület keletnek eső részén, a mai magtár helyén, egy szűkös, de akkor a kor követelményeinek megfelelő helyiségben kezdették meg a tanítást az 1727. év őszi havának 17-én s ugyanabban folytatták áldásos munkájukat 1766-ig, mikor a szónoklati és költészeti osztályok is a grammatikai osztályokhoz csatoltattak. Ekkor épült az 1887-ben lebontott épület, mely tovább egy századnál lakóhelye volt a műsáknak.

A tanítást, mint azt a Liber I. iuventutis Gymnasii M.-Karoliensae ab Anno Dom. 1728. ad ann. 1797. bizonyítja, két osztályban kezdték meg Gábor, praefectus, ez volt czime az igazgatónak, István és Dénes piaristák; de, hogy mit tanítottak, arról a tisztes régiségre valló nagy könyv nem szól semmit. Annyit a laicus is megérthet belőle, hogy a magasabb osztályt grammaticának nevezték, melyben két fokozat volt grammatae és maiores parvistae elnevezéssel, bizonyára ahhoz mérten, mennyire haladtak elő a nyelv tanulásában; mely nyelv hogy csak a latin lehetett, ahhoz szó nem fér. Az alsóbb osztály a principia volt, melyben a növendékek ismeretéhez mérten ismét fokozatok voltak és pedig: principistae, maiores parvistae, minores parvistae,

coniugatae, comparatae, declinatae és legentes; ezek mind F. Dénes vezetése alatt állottak. — A praefectus nem tanított semmit, mert az osztályoknál előforduló aláírás „et horum magister fuit N.“ — kezdetben csak a szerzetesi név van feljegyezve — határozottan osztályrendszerre vall.

1729-ben egy osztálylyal bővült a gymnasium, melyben ismét fokozatokat találunk; amint előrehaladottabb volt a növendék, a szerint lőn syntaxista, vagy grammata. Ezeknek ismét egy tanárok volt.

Az 1730-ik évben már poetákkal is találkozunk, kik nyolczan voltak; 1732-ben pedig 13 poeta volt.

1734-ben arithmetistáknak nevezték a legmagasabb osztályú növendékeket; így 1739, 40, 47-ben, így 48-ban, 49-ben, 51, 52, 53-ban, 54, 55-ben.

1759-ben a legmagasabb osztály e felírást viseli: in suprema grammatae classe, a következő: in media classe s még van egy harmadik csoport is: in arithmetica. Így van 1760-ban, így 61-ben. De már az összegezés így szól: syntaxistae universim 19; a media összegezése: grammatae.

1762-ben ismét visszatér a syntaxistae és grammatae elnevezés; de 1766-ban újra suprema classis a legmagasabb osztály neve, media a következő, a többi osztályé marad ugy ebben az évben, mint az előzőkben.

Ezekből most már azt a következtetést vonhatjuk, hogy azon növendékek, kik itt kezdték meg deákpályájukat, mert más vidékre menni nem akartak, magán oktatásban részesültek s mint ilyenek kerültek a Liber iuventutisba. Így kell lennie, mert sem 1730-ban, sem 32-ben nincs szó tanerő szaporodásról. Az arithmetista elnevezést pedig a fennebb említett nyilatkozatom magyarázza meg, hogy a piaristák már ekkor a matematikával kibővítették a tudomány körét. Hogy nem külön osztályt képeztek, hanem egy osztály fokozatát, azt egy professor argumentálja.

Az 1766/67. iskolai évben bővült a gymnasium a poe-sissal és rhetorikával s mint ilyen futotta meg pályáját egy kis megszakítással 1850-ig.

Nehezebb lesz a felelet a mit tanítottak? kérdésre, mert egy árva betű sem jó segítségemre.

Az alapító levél ama passusa: „Cum nihil haberem antiquius, quam ut ad laudem et Gloriam Dei Omnipotentis eiusque sine labe Conceptae Matris Virginis, totiusque Curiae Coelestis honorem augmentumque et propagationem S. Mat-

ris Ecclesiae et bonum proximi promovere possim“ amellet bizonyít, hogy a vallás-erkölcsi nevelés és oktatás volt a fő-cél, melynek elérésére a hit-és erkölcsstan elemeire oktatták növendékeiket, szóval arra, mit a jámbor élet, mint a csendes és nyugodt halál előzménye megkívánt.

Ma lesznek sokan, kik nagyon is pietisticusnak tekintik e czélt, de az ősök vallásossága nem rettent vissza a kicsinylő mosolyoktól, mert lelkekben élt a hit, táplálta őket a remény s élesztette a szeretet; mely erények birtokában nem riadtak vissza a csapásoktól; nem vágtak az Istenség jogába s vették el önkezűleg azt, mit nem önmagok adtak magoknak. Vajha visszatérne a Regnum Marianum, melyben nem a hitlenség s a vallástalanság volt az érdem, hanem a legbátrabb hadvezér is áhitattal szolgálta Istenét! Intézetünk alapítója, különösen angyallelkű neje a vallás fölként apostolai voltak s vajjon levont ez valamit nevökből?

A kor kivánalmaihoz mérten, mert hiszen a kor az irányadó egyik-másik tudományág felébresztésére és bővebb tanítására, mint azt a megirt piarista gymnasiumok történetében olvasom, nagy előszeretettel tanították a latin nyelvet — a classicismus javakorát élte — s olvastatták a classicusokat. E tárgy tanításánál nagy súlyt fektettek a memoralizáltatásra. Egyik tiszteskoru piaristától hallottam, hogy, ha N. N. méltóságos úr és N. N. gróf összejöttek, nem a politikai pártok szapulásával töltötték az időt, hanem nemes versenyre kelve s classicusról classicusra áttérve czitálták a szebbnél szebb helyeket. Nem volt e tanítás oly sok oldalu, mint a miénk, de alighanem eredményesebb.

A kisebb iskolákban a declináció és coniugatio után Phaedrus járta az ő örökké szép meséivel, majd a mai korban meg nem magyarázható okból mellőzött Cornelius Nepos és Ciceró epistolái, a költészeti osztályban Vergilius és Ovidius remekei, a retorikában pedig Ciceró páratlan beszédei olvastattak. A classicus írók magyarázatát igen szépen mondja el dr. Takács Sándor a pesti piarista collegium történetében. „A tanár — írja a tudós szerző — érthető hangon felolvasta a tárgyalásra kitűzött részt, megmagyarázta annak értelmét, a szerzőnek abban rejlett szándékát, azután az egyes periódusokat analizálta grammatikai, retorikai, vagy költői szempontból a szerint, amilyen osztályban tartotta az előadást. Felhívta a figyelmet a szebb kifejezésekre, a nyelv ter-

mészetes folyására; megmagyarázta a történeti régiség-tani és mythológiai vonatkozásokat, végül lefordította a tanuló anyanyelvére. Miután mindez megtörtént, néhány tanulóval ismételtette az előadottakat s meghagyta, hogy másnapra valamennyien írásbeli jegyzeteket készítsenek az előadásról. A harmadik osztálytól kezdve a tanulóknak egymásközt latinul kellett társalogniok.

Tanították a magyar és német nyelvet.

Jutott idő a történelem tanítására is; a kisebb iskolákban az ókor népeinek, míg a magyarok történetét a humaniorákban adták elő.

A földrajzot is tanították, de nagyon valószínű, hogy kis mértékben, a mennyiben csak az ország, vagy legfeljebb a szomszéd országok földrajzára terjedt ki a tanítás.

A számtan tanítása nem igen mehetett túl a törtszámokon és hármas szabályon.

Kérdi az olvasó, hogyan merem ezeket állítani én, a ki fennebb panaszkodtam, hogy nem áll rendelkezésemre semmi, a mi kalauzolhatna? A kérdés jogosultságát nem vonom kétségbe; figyelmeztetnem kell azonban az olvasót a továbbiakra is, hol azt irtam, hogy a következtetésre vagyok utalva.

Ismeretes dolog, hogy a szerzetes rendek társházai és tagjai a legbensőbb összeköttetésben állanak egymással; hogy a mi az egyik iskolában üdvösnek, célravezetőnek bizonyult, azt a többi iskolákban a rendfőnökség szokta rendeleti uton kötelezővé tenni. Következtetnünk lehet tehát, hogy a mi üdvösnek bizonyult a pesti, vagy szegedi iskolában, azt érvényre juttatták a nagykárolyiban is. Hogy következtetésünk megáll, bizonyítja dr. Takács, a ki azt írja: „A rend valamennyi gymnasiumában ugyanazt a tanításmódot s ugyanazon tankönyveket használták, hogy áthelyezések alkalmával a tanárok akadálytalanul folytathassák a tanítást.”

Egy dolog van, a mire a Liber inventutis nyújt bizonyítékot. Nem új, nem meglepő, a mit elmondok; minden nyolczadik osztályú tanulónak tudnia kell, hogy az ugynevezett hanyatlás korában, vagy, mint ujabban nevezik, nemzetietlen korban, nagyban divatozott a tanodai dráma. Előszeretettel karolták fel a mieink is. Mindjárt az első évben ez olvasható a Liber iuventutisban: „Cum quibus produxit Actionem Excellentissimo Fundatori, cuius Titulus est: Pla-

tanus inter vepres exaltata, sive AbDoLony MVs eX horto In s Ceptra e LeVatVs Cum VersuCa. Florida prolongant virtutis praemia Coeli.“

1730-ban „De iuventute a Virtute victa, cuiustitulus: Victoria etiam victisutilis. Honori ac Venerationi Excellentissimae ac Ilmae Domus Karolyianae.

1732-ben a syntaxisták „Declamationem Exc. Fundatori Alexandro Károlyi de nató Salvatore, cuius Titulus: Verbum caro factum“ tartottak.

1734-ban az arithmetisták, syntaxisták és grammatisták által productae sunt perorationes m. Julio Admodum Rdo Patri Alexio a Resurrectione Dni Praeposito Provinciali Hungariae, Transylvaniae; a kisebbek is beszédekkel üdvözölték a nagynevű alapítót s a most említett provincialist, midőn amaz látogatás, emez canonica visitatio végett megjelent.

1739-ben a legkisebb tanulók tartottak Declamatiunculát in festo Pii Pontificis, cum Illust. Comes Antonius Károlyi perorando egit in praesentia Genitoris Illust. Comitis Francisci Károlyi.

Folytathatnám tovább is, de e pár példa világosan bizonyítja, hogy jónevű eleink gondot fordítottak a szavaltatásra, mely egyrésztől bátrabbá teszi a növendéket, ki nem veszi majd el fejét, ha többek előtt kell szólania; másrésztől az esztétikai érzéket is fejleszti. — Nagyon sok tehetség maradt parlagon épen azért, mert gyermekkorában meg sem kíséreltették vele a szavalást. Ma már a temetőben van, tehát nem ártok nevének, ha elmondom egyik igen-igen nagyrebecsült jóakarómról, hogy a tollat úgy kezelte, mint egy művész az ecsetjét; s ha szólania kellett, valóságos gyötrelem volt nézni, mint izzadt bele, míg kikerekített egy értelmes beszédet; az a férfiú, a ki íróasztala mellett játszott az igével, beszéd közben nem talált mondatához állítmányt.

A felügyeletet a szerzetes iskolák felett a rendfőnökök gyakorolták. A tárgyalt korszakból kezeim közt levő egyetlen forrás, a Liber iuventutis ezt bizonyítja.

Az 1. 2. és 3. esztendőben semmi más nem volt e könyvbe bevezetve, mint a praefectus és tanárok szerzetesi neve, az osztály, a növendékek vezeték- és keresztnéve. A secretarius megvizsgálván e könyvet, ezt az észrevételt tette rá: „Librum hunc Scholasticum ex mandato Admodum Rdi Patris Alexii, a Resurrectione Domini, Praepositi per Hunga-

riam Provincialis revidi, in quo praeter nuda nomina per Docentes inserta nihil adinveni; pro meliore igitur ordine amodo servando iuxta laudabilem consuetudinem receptumque in Provincia Nostra usum non tantum nomina et cognomina, verum etiam (cum id chartae spatium admittat) Nationem, Conditionem, Patriam, Comitatum, Fidem et Aetatem Magistri inscribant, ut uberior de Iuvenibus informatio Amicis, aliisque petentibus dari possit. Ita in actuali visitatione canonica Karolyini die 12 8bris A. 1731. Constantinus a Passione Domini Secretarius Provincialis. Alexius a Resurr. Dni Prolis m. p.

A rendelet nem tévesztette hatását, mert a következő évben már rovatos kimutatást találunk az ifjúságról, melynek fejezetei már a rendfőnöki kivájalomnak megfelelő fejezetek; miért is az 1733. évi canonica visitatio alkalmából már e javaló észrevétel olvasható: Librum hunc Nomina, Conditiones, Nationem, Patriam et aetatem Iuvenum in Gymnasio hocce Karolyiensi literis operam Navantium continentem ex mandato Adm. Rdi P. Alexii a Resurr. Dni revidi, in eoque eos diligenter adnotatos et insertos reperi, commendaturque non minori cum diligentia etiam annis sequentibus inscribendi. Ita in actuali visitatione Canonica Karolyni Anno Dni 1733. 5. 8bris. Stephanus a S. Rege Ladislao Secretarius Provlis. Alexius a Resurr. Dni Provlis.

Innen 1744-ig nem volt canonica visitatio, a min egy cseppet sem csodálkozhatunk. Sokan mese számba veszik, hogy a szatmári ember megcsinálta testamentumát, ha király látni indult. Én még a mai jobb viszonyok közt sem vonom kétségbe, hát ha a mult század első felére gondolok, mikor egész utat kocsin kellett megtenni. Nem rovom fel hát nagy bűnül a rendfőnököknek sem, ha ritkábban indultak utra. Nem róható fel ez időben, midőn pestis pusztított a hazában. Az 1744-iki visitatio már némi hiányokra is bukkan, melyek ez atyai intelmet vonják magok után: „Librum hunc nomina Studiosorum in scholis nostris Karoliensibus frequentantium adnotata complectentum ex mandato Patris nostri Praepositi Provincialis. Alexii a Resurrectione Dni revidi; deprehendi in eo usque ad annum Dni 1741 ea, quae in visitatione superioris inserta praecipiebantur, observata est; ab eo autem anno nomina studiosae iuventutis inserta non esse, ex quo eorum, qui Anno 1741 ad scholas nostras exiguo numero confluerunt, Cathalogus Temporibus his Pestiferis deperditus fuisset,

reliqua autem tempora usque ad praesentem annum ob circumstantias Pestiferae contagionis Scholae nostrae clausae exitissent. Commendatur ergo in posterum idem ordo ac modus conscribendae iuventutis, qui in visitatione Anni 1731 de mandatus est, observandus. Ita in actuali Canonica Visitatione Anno Dni 1744. die 6-ta Julii Gregorius a S. Ladislao Secretarius de mandato PP. Alexii a Resurr. Dni Provlis.

A hiány, mely ez észrevételből kiolvasható, az 1741 és 1742-ben dúló pestis kifolyása volt, mely, mint Asztalos munkájában — 196. lap olvasom, a tanárok sorából is többeket elragadott, a tanulókat pedig távoltartotta városunktól. Az elhunyt tanárok közt volt maga a praefectus is. A canonica visitatio ismét elmaradt 1758-ig, midőn Joannes Nep. Corver Provlis meghagyására Aegidius Rabai a SSS. Trinitate Secretarius Provlis vizsgálja meg a könyvet. E vizsgálat a lehető legszigorubb volt; kiterjedt az mindenre s a hiányokra atyai kiméletességgel bár, de mindenkor figyelmeztette a tanerőket. Így 1750—55-ig elmaradt a növendékek vallásának bejegyzése; bizony kötelességévé tette az igazgatónak, hogy jövőre minden tanuló neve mellé odairassék vallása is s 1756-tól ott is találjuk.

Az 1761. visitatio alkalmával Adolphus Paschgalla Secr. Provlis Gregorius Tapolcsányi Provlis parancsára tart bírálatot a Liber iuventutis fölött s meglehetősen szigoru hangon jelenti ki, hogy: „Nomina etc. descripta quidem reperi, sed anno praesertim 1759 Principistarum et inferiorum classium minori diligentia, quam par erat.

1762-ben, 1765-ben, 1768-ban és 1770-ben a nagytudományu Orosz Zsigmond, kinek halála fölött Révay Miklós oly szép elegiában kesereg, jó canonica visitatióra, aki mindig rendben találja a Liber iuventutist, de azért atyailag figyelmezteti a tanárokat, hogy jövőre is hasonló buzgalommal teljesítsék kötelemeket. Orosz látogatásával meg is szűnik a Liber bírálata a rendfőnök részéről. A Ratio educationis-szal bejött az állami felügyelet

A közlöttem bírálatok laicus ember szemében kicsinyeknek látszanak; a tanügyi férfiú azonban megérti belőlök, hogy a szerzetesi iskolák fölött a rendfőnökök nem kisebb éberséggel őrködtek, mint maga az állam, hogy a több napra terjedő vizsgálat a kicsinyeknek látszó dolgokra is kiterjesztette figyelmét. Hozzá teszem, hogy ugy a bírálatokat, mint a Liber iuventutis feljegyzéseit nem a paedagógia mai álláspont-

jára helyezkedve kell vizsgálnunk, hanem bele kell élnünk magunkat a korszakba, melyről szó van s akkor statisztikai szempontból érdekesek is lesznek a feljegyzések. Fennebb egyenesen e feljegyzések alapján adtam egy decennium statisztikáját, melylyel igazolni akartam, hogy nemzetiségi szempontból nagy szükség volt ez iskolára; hogy Károlyi Sándor gróf nem kis szolgálatot tett hazájának, midőn megtakarított filléreit e ezélra fordította.

Hátra van még e korszakból, hogy bemutassam a tanulók számát, a tanerőket, melyek az ifjú nemzedék szellemi tökéjének gyarapításával foglalkoztak.

A tanulók számát illetőleg bátran kimondhatjuk, hogy a nagy-károlyi gymnasium nem tartozott soha a túlnépes iskolák közé, de azok közé sem, melyeknek terméi az üresség miatt konganak. Egy tekintet az ifjuság létszámát feltüntető táblára s világos lesz, hogy hullámzott, mint más tanintézetekben. Sőt, ha tekintjük, hogy hat osztályban 354 tanuló is volt és még azt is hozzá tesszük, hogy a pestis idejében nem jelentkeztek tanulók: bátran a jó közép népeségű középiskolák sorába oszthatjuk be a károlyi gymnasiumot.

Egyébként évek szerint így oszlik meg az ifjuság létszáma:

Évszám	A tanulók száma	Évszám	A tanulók száma	Évszám	A tanulók száma
1728	69	1747	52	1763	184
1729	84	1748	76	1764	238
1730	96	1749	68	1765	243
1731	93	1750	101	1766	258
1732	92	1751	119	1767	233
1733	68	1752	118	1768	344
1734	69	1753	126	1769	354
1735	67	1754	167	1770	293
1736	82	1755	164	1771	254
1737	85	1756	121	1772	248
1738	78	1757	132	1773	248
1739	79	1758	111	1774	245
1740	70	1759	138	1775	239
1744	31	1760	176	1776	168
1745	36	1761	173	1777	155
1746	41	1762	194		

Fennebb közöltem tíz év statisztikáját, miként oszlott meg az ifjuság nemzetiség szerint; a számok elég érdekes képet tüntettek fel. Lássuk most eredet, vallás, állapot és kor szerint. E kép sem lesz érdektelen; meglátjuk, hogy mily nagy vidéknek volt Károly gyűlőhelye; hogy a protestansok vagy éppen nem, vagy csak elvétve keresték fel ez intézetet; hogy nem a nemesség szolgáltatta a tulnyomó erőt; végül, hogy sokkal érettebb korban léptek a tanulók a gymnasiumba, mint manapság.

Évek	t a n n u i ó																				
	Helybeli	Megyebeli	Más megyebeli	Róm. kath.	Gör. kath.	Nemes	Nem nemes	Libertinus	Civis Plebeius	9 vagy kevesebb	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20 vagy több
1760	68	47	61	92	84	50	86	4	36	40	15	10	22	14	15	14	21	12	8	3	2
1761	58	33	82	95	78	39	107	—	27	28	12	12	19	20	16	15	23	12	13	2	1
1762	68	29	97	122	72	69	110	2	13	29	11	14	12	20	24	21	12	33	13	5	—
1763	80	29	75	113	69*	58	102	18	6	28	15	18	4	19	28	12	16	35	5	3	1
1764	90	41	107	164	74	86	109	28	15	38	20	27	19	17	30	22	16	24	14	9	2
1765	95	55	93	131	112	76	164	3	—	41	16	29	22	30	26	14	25	14	11	10	5
1766	72	38	148	133	125	80	130	10	38	28	24	17	31	30	22	22	20	30	23	7	4
1767	60	37	136	134	99	101	113	11	8	6	6	21	20	17	28	25	31	17	23	20	19
1768	88	65	191	—	—	143	139	43	19	38	26	19	36	35	26	49	29	31	32	15	8
1769	60	72	222	194	100	109	184	17	44	11	25	17	20	27	38	50	37	39	44	34	12

— nincs bejegyezve. * 2 más vallásu.

E tiz év statisztikájából kitűnik, hogy gymnasiumunk valóságos emporiuma volt az ifjuságnak; minden évben több a vidéki, mint a helybeli ifju. A statisztika készítése közben volt alkalmam meggyőződni, hogy alig van az országnak egy megyéje, melyből nem fordult meg a károlyi gymnasiumban ifju; sőt találtam Ausztriából és Franciaországból valót is. Legszámosabban Szabolcs, Bereg, Bihar, Sáros és Máramaros megyékből valók keresték fel intézetünket. Hogy miként kerültek ide vasmegyei, zalamegyei, árvamegyei, háromszéki ifjak, olyan kérdés, melyre csak valószínű választ adunk, ha azt mondjuk, hogy a nagyterjedelmű grófi birtokról kerültek ide, mint a gróf tisztjeinek és cselédeinek gyermekei. A Franciaországból idekerült ifju katona szülők gyermeke volt. De lehetett az intézet jó hírneve is a varázserő, mely ide vonzotta a messze föld gyermekeit.

Vallást illetőleg róm. és gör. katolikusokkal találkoztam a tiz év leforgása alatt; sőt általában mondhatom, hogy az az egy-két más vallásu ifju nem nagy kivételt képez. A tiz év alatt összesen két másvallásu ifjut találtam; az egyik gör. keleti vallásu, ki schismaticus melléknévvel van jelölve; a másik zsidó, aki azonban katholizált. Protestans ifjak épen nem keresték fel intézetünket; persze a közelben volt a debreczeni híres collegium, mely különösen a tárgyalt korszakban nagynevű professorokkal dicsekedett.

A tanulók állapotát feltüntető adatok sem lesznek érdekeltenek. Azt várná az ember, aki a szatmármegyei nemeséget ismeri, hogy ezek fiait tulnyomó számban veszik igénybe a szellemi gymnastika helyét; pedig nem úgy áll a dolog. Magok a nem nemes szülőktől származott ifjak is jóval fölülmulják a nemeseket; hol vannak a libertinusok, hol a cívisek gyermekei, kik a tiz évi statisztikában oly szép számmal szerepelnek? Örvendetes dolognak tartom, hogy a tudomány nem ismerte és nem ismeri el a nemesség monopóliumát, hanem a nemzet közkincseként urat és pórt egyaránt részesít áldásaiban; s ez van jól. Hány nagy elme került elő az öt águ koronával nem dicsekedhető osztályból!

De legérdekesebb volt rám nézve a tanulók korának tanulmányozása. Hogy mennyire szabad volt a praefectus keze a tanulók felvételénél, arról még az előttem álló numerusoknál is hangosabban nyilatkozik a Liber iuventutis, melyből az adatokat meritettem. Sokszor csaknem a komikumba csap át egy-egy osztály képe. A syntaxisták közt pl. nem

ritka a 18, 19, sőt több éves ifju sem, a kik mellett szépen megférnek a 14, 15 éves ifjak. A parván, hogy a két ellen-
tétetes osztályt állítsam szembe egymással, eltekintve a mini-
mistáktól, kiket tulajdonképen a gymnasiumra készített elő a
türelmes professor, 8, 9 éves gyermekek mellett 15, 16, 17,
sőt 20 éves ifjak szerepelnek. Általánosságban szólva azt
észleltem, hogy a ruthének és oláhok gondolták rá magukat
a tanulásra ily előhaladott korban; bár nem ritka az eset a
katholikusoknál is, hogy 15 éves korában iratkozott be az
ifju parvistának. Helyesen nevezte e korszakot dr. Takács
Sándor a pesti piaristák Értesítőjében a szabad nevelés kor-
szakának, mert csakugyan nem állott utjában a praefectusnak
semmiféle paragraphus, semmiféle rendelet, a mely megkö-
tötte volna kezét. A minimisták között, kiket én az előkészítő
iskola növendékeinek tartok, 5, 6 éves gyermekekkel igen gyak-
ran találkoztam.

Bemutatom végezetül e korszak tanárait évek egymás-
utánjában úgy, amint a Liber iuventutisban találtam.

<i>Praefectusok :</i>	<i>Tanárok :</i>
1727/28. Gábor. ¹⁾	István. Dénes.
1728/29. Albert.	Dénes. Julián.
1729/30. Albert.	Lénárd. Lázár.
1730/31. Albert.	Konrád. Lázár.
1731/32. Adolf.	Bonaventura. Boldizsár.
1732/33. Vincze.	Albert. Boldizsár.
1733/34. Vincze.	Boldizsár. Viktorin.
1734/35. Rochus.	Bernárd. János.
1735/36. Szaniszló.	Szeverin. Mátyás.
1736/37. Máté.	Zsigmond. Damascén.
1737/38. Samu.	Damascén. Domokos.
1738/39. Sándor.	Damascén. Antal.
1739/40. Paulin.	Adorján.
1743/44. Keresztély. ²⁾	Boldizsár. Jenő.
1744/45. Ágoston.	Lihán Paulin. Rudolf.
1745/46. Ágoston.	Kajetán. Gellért.
1746/47. János.	Adorján. Szaniszló.
1747/48. Mihály.	Flórián. Jenő.
1748/49. Justinián.	Ferdinánd. Ferencz.
1749/50. Ödön.	Marcell. György.

1) Kezdetben csak a szerzetes név van feljegyezve. 2) 1741., 1742., 1743-ban a pestis miatt nem jelentkeztek tanulók.

Praefectusok :

Tanárok :

1750/51. Mihály.	Domokos. Bódog.
1751/52. Julián.	Jeromos. Bódog.
1752/53. László.	Ignác. Tádé.
1753/54. Kristóf.	Elek. István.
1754/55. Kristóf.	István. Antal.
1755/56. Béldi Gergely. ¹⁾	Klobucsek Alajos. Jákoss Ambrús.
1756/57. Béldi Gergely.	Gueck Antal. Szluha Ferencz.
1757/58. Béldi Gergely.	Gueck Antal. Paschal Adolf.
1758/59. Béldi Gergely.	Borka Albert. Tuschleitner Kajetán.
1759/60. Lihán Paulin.	Tuschleitner István. Horkay Agost.
1760/61. Lihán Paulin.	Borka Albert. Bellor József.
1761/62. Béldi Gergely.	Hajós Gáspár. Krúzi Márton.
1762/63. Szepesi Vazul.	Hajós Gáspár. Beraxa Miklós.
1763/64. Modrovszky Farkas	Bellányi Bernárd. Kiparszky Tóbiás
1764/65. Modrovszky Farkas	Bellányi Bernárd. Kiparszky Tóbiás
1765/66. Korecz Orbán.	Kuris Ádám. Thoméczy Ferencz.
1766/67. Volákó Marczell.	Lankovics Fülöp. Thoméczy Ferencz. Murányi Ignác.
1767/68. Pnáczy Julián.	Hajós Gáspár. Vajda Márton, Kiparszky Tóbiás.
1768/69. Keszthelyi László.	Kuppi Károly. Jenovay János. Peer Jakab.
1769/70. Keszthelyi László.	Kuppi Károly. Virág Jácint. Zimányi Lajos.
1770/71. Keszthelyi László.	Kosztka Mihály. Hauk Henrik. Zimányi Lajos.
1771/72. Keszthelyi László.	Kosztka Mihály. Hauk Henrik. Sörök Incze.
1772/73. Keszthelyi László.	Thoma Bálint. Kovács Tamás. Kurcz Egyed.
1773/74. Hiross Samu.	Virág Jácint. Kovács Tamás. Albert Miksa.
1774/75. Hiross Samu.	Dániel Benedek. Zolcher György. Fráj Ferencz.
1775/76. Czabay Sándor.	Raab Albert. Révai Miklós. Fráj Ferencz.
1776/77. Keszthelyi László	Hannulik János. Fráj Ferencz. Lampach Elek.

1) Béldivel kezdődik a vezetéknev jelzése.

II. KORSZAK.

Az I. Ratio educationistól a II. R. educationisig.

1777-től 1806-ig.

Mária Terézia királynénk uralkodásának java részét az általam tárgyalt első korszak tölti ki s talán előbb kellett volna uralkodásáról szólanom; de mert korszak alkotó műve 1777-re esik, itt fogom őt tanügyi politikájával az olvasónak bemutatni.

Mária Terézia politikáját szeretik sokan ravasz politikának nevezni, mivel a főurakat Bécsbe édesgette, magas állásokra emelte, hogy az édes otthont feledtesse velük s így az országot örökös tartományai közzé sorozza. Azon történetírók, kik II. József császárt, a kalapos királyt erőszakos politikájáért elítélik, kevésbé féltették az országot emennek erőszakos kezétől, mint a sima asszonypolitikától.

Nem akarok védelmére kelni Mária Teréziának, de azt kijelentem, hogy minden ravaszsága mellett sem volt általmára hazánknak culturpolitikáját illetőleg.

Általánosan ismert dolog, hogy a jezsuitarend eltöröltetését kierőszakolta XIV. Kelemen pápánál, valamint az is, hogy a rend elkobzott vagyonából teremtette a tanulmányi alapot.

Históriai tény, hogy a nevelés eddig a papság, különösen a jezsuiták, illetőleg protestansok kezében volt, tehát teljesen felekezeti színezetű is volt. Az államnak minden másra volt gondja, csak a haza reményeinek nevelésére nem. Mit bánta ő, ha visszaélés visszaélésre halmozódik is, csak ő folytathassa utját a politika szászrétű tömkelegében.

Mária Terézia ez állapotot megváltoztatta; a felekezeti, mondhatnók szabad nevelést megszüntette, az állameszmét bevitte a nevelés politikájába is.

Az Ürményi és Trsztyánszky által készített nevelési és oktatási tervezetet „Ratio Educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas“ czim alatt 1777. őszén kiadatta általánosan kötelező normativum gyanánt, tehát határozottan azon czélzattal, hogy a protestans iskolákra is kiterjesztessék.

Messze vezetne czélemtől e nagyszabású mű tüzetes ismertetése, meg talán fölösleges is lenne, hiszen én csak egy iskola történetén dolgozom, azért is csak azokat érintem, a mik szorosan a gymnasiumot érdeklik.

Minket érdeklő dolognak tartom, hogy Magyarországot tankerületekre osztja, szám szerint 8 kerületre, melyhez kilenczedikként a zágrábi járul. Intézetünk a nagyváradi tankerületbe osztatik be s ebben is maradt az 1883-ban történt új kikerekítésig. Minden tankerület élére egy főigazgatót állított, kinek kötelességét is megszabja a Ratio, a mennyiben feladatává tette, hogy a kerületébe tartozó iskolákat legalább minden 2-ik évben látogassa meg és ügyeljen, hogy azok élére alkalmas egyének állíttassanak, kik a testületi szellem ébrentartása mellett, a Ratió által megszabott tanmenetet képesek lesznek érvényre juttatni.

Megszabja az igazgatók és tanárok kötelmeit. Az igazgató teendőit a következő 7 pontban írja elő:

Primo: Quemadmodum Director capitalis Gymnasii Superiori Regio Studiorum Directori in cunctis subordinatus erit; ita ipsi vicissim universos professores humaniorum ac Grammaticarum Scholarum sibi subordinatos habebit, ac cuncta diriget et inviabit.

2-do. Ne tamen omnia insciis ac inconsultis Professoribus agantur, hinc penes tale Gymnasium consessus collegialis omni mense bis, cum initio videlicet et medio mensis celebrabitur; cui ipse Director praesidebit ac reliqui Professores cum Exhortatore assidebunt; ultimus autem professor Actuarii et Protocollistae officio fungetur; absentis denique Directoris munus senior humaniorum classium Professor obibit.

3-o. In hoc proinde consessu, quaevis intimationes a Superiori Regio Studiorum Directore acceptae publicabuntur, ac ad effectum inviabuntur; occurrentia praeterea quaevis negotia scholastica ibidem in discussionem assumuntur, rescinduntur, ac pro re nata Superiori Regio Studiorum repraesentabuntur.

4-o. Director hic saepius scholas ab improviso visitabit, praelectionibus intererit; examina autem semestralia et Tentamina in illius praesentia peragentur, Ac semestrales informationes a Professoribus specificè depromptas ipse Superiori Regio Studiorum Directori submittet. Negligentes porro Professores officii sui admonebit, ac defectibus observatis et nec hac ratione correctis, rem ad Superiorem Regium Studiorum Directorem referet.

5-o. Curabit, ut Exhortator quoque Gymnasii, ad cuius officium potissime pertinebit: curam spiritus habere, congregationibus sacris praesesse, exhortationes facere, confessiones sacras excipere, aut an Iuventus obligationi huic satis faciat, attendere; generatim curet, ne scandala et corruptela morum irrepant, observatos defectus Directori insinuet, ac Medelam expetat.

6-o. Cum praeterea in omni Gymnasio capitali Famulus Gymnasii curam aedificii habiturus sit, rationes super requisitis reparationibus factururus, ac reliquos ordines circa rem scholarem a Directore sibi dandos executurus; hinc Director capitalis Gymnasii sedulo curabit, ut et hic officio ad amusim satis faciat.

7-o. Penes hanc proinde Generalem et interimalem institutionem donec magis specifica subsequatur, saepe factus Director omnia ea cura sibi habebit, quae ad procurandum incrementum litterarum quaqua ratione pertinere videbuntur. Anno 1777-o. 1)

Gróf Károlyi Antal kir. főigazgató 1777. jan. 23-ikáról a következő rendeletet küldi az igazgatónak:

Uri uberius, certiusque cognoscere possim, au in Gimnasii directioni meae Supremo Regio nomine concreditis eas in pietatis ac litterarum studio Iuventus scholastica faciat

1) Főgymn. lev. I. Lib. I. Intimatorum.

Utatis az igazgató számára, 1. Amint az igazgató a kir. főigazgatónak mindenben alá lesz rendelve: úgy neki a humaniorák és grammatikai osztályok összes tanárai, mindent ő igazít és mindent ő intéz el.

2. Hogy semmi se történjek a professorok tudta vagy meghallgatása nélkül, minden hónapban két közös tanácskozmány fog tartatni, egyik a hónap elején, másik a hó közepén, melyen a Director elnököl, a többi professorok és az exhortator tanácsstagok lesznek; a legfiatalabb tanár vezeti a jegyzőkönyvet; a távollévő igazgatót végre a humaniorák idősebb tanára helyettesíti.

3. E közgyűlésen közöltetni fognak a kir. főigazgatótól leérkezett minden hivatalos iratok és elintéztetnek, bármely felmerült iskolaügyek itt tétetnek vita tárgyává s az eredményhez mérten a kir. főigazgató elé terjesztetnek.

4. Az igazgató váratlanul gyakrabban meglátogatja az iskolákat, meghallgatja az előadásokat, a vizsgálatokon elnököl, a tanárokról félévenként részletes minősítvényt

progressiones, quas materna Augustae Reginae nostrae sollicitudo exposcit, haec, uti sequuntur, ordinanda constituendaque existimavi:

1. Cum a religione, a vera pietate, a devota et sedula rerum Divinarum pertractatione omnium rerum exordia capienda sunt, atque ad haec veluti ad firma et certa praesidia nostra constanter confugere debeamus, curabitur omnino diligenter, ut quaevis pietatis exercitia rite ac sedulo suscipiantur. Exhortationes proinde constituti exhortatores accurate elaborabunt, et pleni spiritu illo devotionis edicent ad scholasticam iuventutem. In exhortationibus vero non splendor quidam exornatus orationis, non sublimis cogitandi, eloquendique ratio, non ingenii sui commendatio quaerenda est exhortatori, sed unctio illa spiritualis humili et plena oratione expressa debet tamquam unicus et certus finis exhortatoribus praestitui, uti Juventuti scholasticae facile intelligatur et fructus in illius animis eo ampliores proferri possint. Quo in genere an diligenter et an debita cum pietate versantur Exhortatores, cum ipse coram adesse et praesens experiri non possim, R. D. Director mihi quovis mense submittet unam Exhortationem ex habitis per illum mensem Exhortationibus ad arbitrium ipsius Exhortatoris deligendam.

2. Quivis Dominorum Professorum itidem quovis mense sub sua nominis subscriptione consignabit nomina sex illorum Adolescentium, qui per illum mensem in studio pietatis, virtutum et modestiae se prae ceteris in ea classe commendabiles reddiderunt; consignationes has a quavis classe exiget R. D. Director et mihi eas in concreto quovis mense submittet.

3. Cum etiam studia bonarum artium propterea excolenda sint, utharum praesidio veram virtutum viam eo certius inire, tum subsidia nobis ad vitam recte instituendam parere

---

küld a kir. főigazgatónak; a anyag professorokat figyelmezteti, hiányait szemmel kíséri s ha ez az eljárás nem elegendő, a kir. főigazgatónak jelenti.

5. Gondoskodni fog, hogy a gymnasiumi exhortator, a kinek kötelessége lesz a lelkiélet gondozása, a körmeneteken való jelenlét, hitoktatás tartása, gyóntatás és felügyelet, hogy az ifjúság eleget tesz-e e kötelemnek; általában gondoskodik, hogy botrány s az erkölcsök elfajulása ne leopózzék, az észlelt hiányokat az igazgatónak jelentse s gyógyszerrel gondoskodik.

6. Mivel minden gymnasiumban van egy szolga is, ki az épületet gondozza, a javításokról jelentést tesz, az igazgató által neki megszabott rendeleteket végrehajtja: az igazgató gondoskodni fog, hogy e szolga kötelességét a lehető legpontosabban teljesítse.

7. Ezen általános és ideiglenes utasításhoz mérten a sokszor említett igazgató mindarra gondot fog fordítani, a mi a tudományok gyarapítására bármily szempontból vonatkozni látszik.

possimus, quivis Dominorum Professorum quovis mense exhibebit unius eiusdemque exempli exercitationes sex illorum Adolescentium, qui in eo genere per hunc mensem ceteris laudem praeripuerunt; quod ita instituetur: In capite chartae describatur argumentum exercitationis ad verbum, ut illud per Professorem Adolescentibus propositum est; suo in ordine rite consignentur exercitationes sex illorum Adolescentium, qui argumentum illud proprio Marte optime elaborarunt, arbitrio ipsius Professoris relinquendum erit, ut ille ex pertractatis per illum mensem argumentis unum deligat, et ita per sex optimos Adolescentes optime elaboratum exhibeat. Quare R. D. Director quovis mense expetet a cuiusvis classis Professore unum eiusmodi exemplum argumenti, et mihi itidem quovis mense omnia haec in concreto submittet idem R. D. Director.

Et haec sunt, quae mihi quovis mense transmittenda volo, quae si certa aliqua occasione ad me perferri postalesque sumptus evitari possint, gratum mihi erit, secus vero in defectu omnis commodioris transpositionis per publicum cursorem erunt haec ad me expedienda. Et quidem ea ratione ut huiusmodi Postales sumptus mihi imputentur, R. P. Director autem nihil persolvat. Quod si tamen R. P. Directori eo non obstante dimidia pars sumptuum persolvenda esset, tum horum quoque, uti omnium suarum postalium expensarum in negotio officii suscipiendarum certam consignationem faciat, eamque quovis semestri mihi submittat. In normali quidem instructione de sumptibus Postalibus quo ad Directores locales nihil constitutum invenio, ac propterea erit mihi hac in re amplior inviatio expetenda.

Tempore ipso visitationis, quam futuro vere, si Deus valetudinem et vires mihi tribuet, suscepturus sum, solerter inquiram in diligentiam Professorum et Discipulorum; quaestiones factarum Institutionum pro eo tempore apparandae erunt tum vero exercitationes in genere dicendi coram me producendae, quae huiusmodi esse possunt, exempli causa: Brevissima quaedam Dictio soluta de laudibus Augustissimi Imperatoris et Augustissimae Imperatricis, tum specimen aliquod in ligata contione, uti: nonnulli versus Heroici in laudem itidem Augustissimi Imperatoris, Serenissimi Ducis Alberti, ode ad Serenissimam Archi-Ducem Mariam Christinam, Elegia de Serenissimo Archi-Duce Maximiliano et his similia; quod si fieri posset, pergratum mihi foret, si etiam

in lingua Hungarica et Germanica eius modi exertitationes conficerentur; quae nitide et munde descriptae ita conservabuntur, ut omnes ad me eo tempore recipere possim.

In maioribus exercitationibus uti Comicis Academicis ea ratio ineat, ne Adolescentes cum fieri potest Magistri laborem ediscant, verum depromatur iis quidpiam ex veris et veteribus scriptoribus diligenter expurgatum, ut semper bonis rebus, quoad fieri potest, uti consuescant. Qui in reliquis piis precibus commendatus cum aestimatione sum

Reverendi Patris Directoris

Pestini 23 Januarii 1777.

obligatissimus servus

C. Antonius Károlyi.

Közöltem e két rendeletet, melyekből világos lesz első sorban a főigazgatók jogköre, másodsor az igazgatók teendője, mert napnál fényesebb, hogy az igazgató vállaira nehezedik a felelősség egész terhe. Közöltem, hogy például állítsam fel a hatalmas, dús gazdag főurat az ő vallásos buzgalomával, mely minden betűjéből lépten nyomon előtör, az ő loyálisával a korona iránt, az ő leereszkedő nyájasságá-

---

Nt. Igazgató Úr! Hogy biztosabban megtudhassam és bővebben értesülhessek, vajjon a király nevében főigazgatóságom alá rendelt gymnasiumokban tesz-e az ifjuság úgy az erény gyakorlásában, mint a tudomány elsajátításában oly előmenetelt, minőt felsőges királynénk gondossága megkíván, véltem megállapítandóknak és meghagyandóknak, a mint itt következnek:

1. Mivel mindennek a vallásból, igazi áhitatból s az isteni gondoknak szorgalmas ápolásából kell kiindulnia és ezekhez, mint biztos segédeszközökhöz kell folyton folyamodnunk, gondoskodni fognak, hogy az istenes gyakorlatok szorgalmasan megtartassanak. A megbízott exhortatorok pontosan dolgozzák ki sz. beszédeiket s áhítatos lélekkel mondják el az ifjuságnak. A beszédekben ne legyen valami szónoki pompa és cziczoma, ne legyen magas röptü gondolatokkal telt s magas röptü az előadás, nem kell az exhortatornak a maga dicsőségét keresnie, hanem a lelki vigasztalásnak, mint egyetlen és biztos végezőnek kell az exhortator előtt lebegnie egyszerű s jól kifejtett beszédjében, hogy a tanuló ifjuság által könnyen megértessék s lelkében minél gyümölcsözőbb legyen. Mely ügyben hogy szorgalmasan és kellő áhitattal járnak-e el az exhortatorok magam személyes jelenlétem által tapasztalást nem szerezhetvén, a nt. igazgató úr nekem minden hónapban felküld egyet az a hóban tartott beszédek közül, melyet kiválasztani az exhortatornak álland jogában.

2. Minden tanár minden hóban neve aláírásával kijelöli azt a hat növendéket, a ki áhitatban és szerény viselkedésben felülmulta osztálytársait; e kijelöléseket az igazgató minden hónapban előkéri a tanároktól s együttesen hozzám felküldi.

3. Mivel azért a hasznos tudományok is tanítandók lesznek, hogy ezek segélyével az igaz utat annál könnyebben megtalálhassuk és életpályánkat helyesen megválaszt-hassuk, a tanárok közül mindenki minden hóban be fogja nyújtani azon hat tanuló dolgozatát egy és ugyanazon tételről, kik abban a tárgyban e hónap alatt a többiektől elragadták a dicsőséget, a mi így intéztessék el: A papir felső részén szóról-szóra irassék le a gyakorlat tárgya, a mint a tanár által feladott a tanulóknak; azután sorrendben lelkiismeretesen választatik ki azon hat tanuló dolgozata, kik a feladott kérdést saját erejükből legjobban kidolgozták; a professor akaratára bizandó, hogy az a hónapban át tárgyalat dolgok közül maga válaszszon egyet ki s így a hat legjobb tanuló által legjobban kidolgozottat használja fel. A miért is az igazgató úr minden

val alattasai iránt, de egyszersmind az ő hazafias érzelmével, mely a magyar nyelvnek is tért kíván a latin nyelv mellett; az ő okos belátásával, mely a nyelv ismeretet oly szükséges valaminek tartja. Közöltem, mert ebből kitünik a viszony, melyben az igazgató főigazgatójával állt; kitünik, mily viszonyoknak kellett lennie az intézeti igazgató és a tanárok között. A többi dolgok, a miket a Ratio a tanárokat illetőleg előír, inkább a szervezetek és egyes tanárok között való viszonyt érintik és szabályozzák, melyek általánosak s így tovább nem szükséges velök foglalkoznom. Meg kell mégis emlékezniem egy kiváló rendeletéről a helytartó tanácsnak, melyben határozottan megtiltja, hogy két osztályt tanítson egy tanár, mint az eddig történt.

Nem hagyhatom érintetlenül a következő rendeletet, már csak azért sem, mert a tankerület nagynevű főigazgatója Nagy-Károlyba hívja össze kerületének igazgatóit, hogy a több szem többet lát elvből kiindulva az új tanrendszer életbeléptetéséről velök tanácskozzék; a rendelet szóról szóra így hangzik: „Rev. Pater Director! Posteaquam Majestas Sua SSma clementer decrevisset, ut perfecto Budensis Universi-

---

hóban kérjen el minden osztály professorától egy ily példányt s nekem minden hóban küldje el együtt az igazgató úr.

Ezek azok, a miket én minden hónapban fel kívánok küldetni magannak, melyek, ha megbízható alkalmatossággal küldethetnek fel s a postaköltség kikerülhető lesz, rám nézve kellemes dolog lesz; különben pedig kezező alkalmatosság hián pósta útján küldendők hozzám és pedig oly módon, hogy a postaköltségek nekem tudassanak be, igazgató úr ne fizessen semmit. Ha ennek daczára igazgató urnak még is meg kellene fizetnie a fél költséget, akkor ezt, valamint hivatalos dolgai körül felmerült minden egyéb költségét, melyekről jegyzéket készítsen, hozzám minden félévben terjeszszze fel. Az általános utasításban a directori postaköltségeket illetőleg semmit sem találók, azért is ez ügyben bővebb utasítást kell nekem kérnem.

Látogatás alkalmával, melyet, ha Isten erőt és egészséget ad, a jövő tavasszal szándékozom tenni, szigorúan megvizsgálom a tanárok szorgalmát s a tanulók előmenetelét; a tanulmányokból az általam teendő kérdések arra az időre előkészítendőek lesznek, mind pedig az előttem előadandó beszéd gyakorlatok, melyek effélék lehetnek, p. o. egy igen rövid prózai beszéd a felséges uralkodó, a felséges királyné dicséretéről; vagy valamí versben pl. néhány hexameter a felséges uralkodó vagy felséges Albert főherczeg dicsőítésére, oda Mária Krisztina őfelségéhez: elegia felséges Maximilián főherczeg felett s más ehhez hasonlók. Nagy örömmre szolgálna, ha lehetséges volna, hogy ha ily dolgozatok magyar és német nyelven is készítettetnének. Mindezek tisztán és csinosan leírva őriztessenek meg, hogy annak idejében valamennyit magamhoz vehessem.

A nagyobb fajta dolgozatoknál, minők például a comikus előadások, ez a módszer követessék, hogy a növendékek ne a tanár művét tanulják be, hanem a régi, varó classicusokból vétessék ki számukra valami, hogy, a mennyire csak lehetséges, szokják meg, hogy mindig tisztességes dolgokkal foglalkozzanak; a ki áhitatos imába ajánlottan vagyok nagyrabecsilésemet nyilvánítva a

Nl. Igazgató urnak

Pesten 1777. január 23-án

kész szolgálja
Gr. Károlyi Antal.

tatis, Regiae concursu Sup-Regius Studiorum Director omnibus localibus Directoribus suis pro 15-a nunc labentis mensis 8bris congressum denuntiet, pro benigna hac ordinatione Regia ego ex incumbente officio meo pro memorata 15-a 8bris congressum omnino mihi subordinatorum localium Directorum M. Karolini celebrandum constitui. Ubi R. vestra quoque aderit, ut in conformitate clementissimae Regiae dispositionis de effectuatione novi huius Systematis, litterarii diligenter et utiliter agere que mus, atque ita cum initio nunc venturi anni scholastici illud ipsum systema litterarium quod fieri potest in scholas ubique introducatur. Qui in reliquo piis precibus commendatus cum aestimatione sum Reverentiae vestrae Pestini 2 8bris 1777. obligatissimus Servus C. Antonius Károlyi.

A Ratio-t három példányban küldötte meg Károlyi az igazgatóságnak, hogy annak rendelkezései minden irányban érvényre jussanak; hogy érvényre is jutottak, már csak az a körülmény is igazolja, hogy a Ratio br. Cörver, egykori piarista rendfőnök utasításai (talán szerkesztése alatt is) nyomán készült. E Ratio a fegyelmezést illetőleg nehéz köteleseégeket ró a tanárookra. Egyenesen megparancsolja, hogy a növendékek lakását keressék fel; figyeljék meg olvasmányait, s ha korokkal ellenkező olvasmányt találnak nálók, nyomban kobozzák el. Ügyeljenek, jól vannak-e elszállásolva a növendékek. De hát ezek általános dolgok, azért végzek is velök, hogy a nagy reformátor intézkedéseiről is szóljak valamit.

Ki az, a ki nem ismeri II. József császárt és reform törekvéseit? Képzett, gondolkodó fő, tapasztalt ember volt. E gondolatokat még liberalismusával ellentétes álláspontú ellenfelei sem tagadják el tőle. Újítás itt, újítás ott, újítás mindenütt, tehát a tanügy terén is. Nem emlegetem a reakciót, melyet erőszakos reformjaival a politikai téren felkel-

---

Főtisztelendő Igazgató Atya! Mivel ő felsége kegyelmesen elhatározta, hogy a budai egyetemi tanácskozás végeztével minden tank. kir. főigazgató a most folyó október 15-ikére gyűlést hívjon össze, e kegyes királyi intézkedéshez mérten kötelességemből kifolyólag elhatároztam, hogy az említett október 15-ikére valamennyi alám rendelt igazgatót Nagy-Károlyba hívom össze a megtartandó gyűlésre. Meg fog jelenni tisztelen dőséged is, hogy a legkegyelmesebb királyi rendelet intézkedéséhez mérten ez új tanrendszer fölött szorgosan és hasznosan tanácskozhassunk s így ez új rendszer, a mennyire lehetséges, már az előttünk álló iskolai évben mindenütt bevitessék. A ki a többire nézve ájtatos imába ajánlottan vagyok tisztelettel Pesten 1777. okt. 2-án kész szolgálja Gr. Károlyi Antal.

tett, itt csak arra utalok, mi mindent tett a tanügy terén.

1784-ig folytatta anyja politikáját. Ekkor adta ki általánosító patensét, melylyel a német nyelvet ugy a közigazgatás, mint a közoktatás nyelvévé tette.

Az előttem fekvő Liber Intimatorum Regionum szerint rendeleteit német nyelven közöltette a kerületi főigazgatóságokkal, ezek német nyelven érintkeztek az alattas gymnasiumi hatóságokkal. A három évről szóló könyv telve van német rendeletekkel, melyek közül az 1787. február 20-án kelt rendeletében a következőket parancsolja meg:

Az 1787—8. iskolai évtől kezdve a tantárgyak minden különbség nélkül német nyelven tárgyaltsanak és pedig a következőképen:

1. Az I. és II. osztályban ugy a latin szabályok, mint a többi tantárgyak német nyelven adassanak elő.

2. A III. osztályban minden tárgy német nyelven adandó ugyan elő, egy ideig azonban latin nyelven is tárgyalhatók a latin nyelv szabályai.

3. A humanior osztályokban a szabályok és az aucto-
rok latin nyelven magyarázandók ugyan, de az aucto-
rokat német nyelvre fordíttassák a tanárok.

Ugyancsak 1787-ben a hivatalos iratokat portomentesen szállíttatja.

Bizonyítvány nélkül senki sem vehető fel.

1786-ban behozta a tandíjat, nálunk havonként 36 krt fizettek.

Az ösztöndíjas tanulókat a tandíj fizetéstől felmenti; mihelyt azonban elvesztik az ösztöndíjat, nyomban kötelesek fizetni. 1787. márcz. 20-án kelt rendeletében előírja a szünidőt és pedig ugy a felsőbb, mint az alsóbb iskoláknak. Törvényes szünetül rendeli a kedd délutánt és csütörtök egész napot. De tovább megy. Ha szerdára ünnep esett, kedden és csütörtökön előadást kellett tartani, s pénteken volt a szünet. Megtudjuk e rendeletéből azt is, hogy a görög nyelv tanítása csak facultative járta, a mennyiben, ha volt görög professor, annak a szünnapokon kellett a humanioroknak órát adnia. Szünetül rendelte a karácsony első és második napját, farsang vasárnaptól szerdáig bezárólag; husvéti szünetül nagy szerdától ünnep harmadnapjáig kizárólag; pünkösd vasárnapját és második napját. A nagy szünidő jul. 15-től szept. 1-ig tartott, mely napon volt az ünnepélyes

Veni Sancte. E rendeletében intézkedik, hogy a félévi vizsgálatok január végén és július elején tartassanak.

Szabályozza a tanulók promotioját, midőn kimondja, hogy a második félévi vizsgálaton harmad rendbe esett tanulók osztályismétlésre utasíttatnak; s ha mint ilyenek is harmadrendbe esnek, az iskolából kizárandók.

380 ösztöndíjat alapít és pedig 50 per 100, 100 per 80, 200 per 60 és 30 per 20 frt; az I. osztályút a praeparandisták, a II. oszt. a philosophusok, a III. osztályút a grammatisták, illetőleg gymnasisták és a IV. osztályút a normalisták számára, kikötvén, hogy a stipendium csakis tehetséges, szegény sorsú növendékeknek adható. Itt is tekintetbe kell venni azon szülőket, kiknek nagy családjuk van, vagy valami érdemet szereztek. A stipendista ösztöndíját mindaddig élvezi, míg tanulmányait be nem végezte. De elveszti, ha primába esik, vagy ha erkölce roszra fordul. A gymnasiumba fellépő ösztöndíjas tanuló elveszti IV. osztályú stipendiumát s III. osztályút csak akkor kap, ha üresedés áll be. A stipendium adományozásánál a felekezeti különbség nem vétetik tekintetbe. Egy családból 2 ifju csak nagyon kivételesen élvezhet ösztöndíjat.

Az ösztöndíjas tanulókra vonatkozó rendeleteit a szó legszorosabb értelmében szórta; egyik a másikat érte, melyek legtöbbje a felterjesztéseket czélozza.

A classificatióra vonatkozó rendeletei sem érdektelenek. Nevezetesen meghagyja, hogy eminenssé nem azt a tanulót kell tenni, a ki társai között kitűnik, mert ezek lehetnek hanyagok, lehetnek gyengék: hanem a kinek éles elméje, állandó szorgalma, könnyü felfogása s valódi hajlama van; szóval a ki bárhol és minden tanuló közt jeles lehet. 1788.

Majd 1788. jan. 31-én arról intézkedik, hogy a kisebb iskolákban, hol egy tanár tanít minden tárgyat, nem kell mindenből külön classificálni, ez az eljárás az egyetemre és akademiákra való.

Végre meghatározza a tankönyveket, melyeket az egész országban taníttatni kíván.

Meghatározta, mily terjedelemben taníttassanak az egyes studiumok az egyes iskolákban, a mire még visszatérek.

Még az imádságra is kiterjesztette figyelmét s meghagyta, hogy a tanítás megkezdése előtt a következő imádságot mondják el a tanulók: „Ur Isten, ki minket teremteni méltóztattál, kérünk, világosítsd meg elménket, hogy az igaz-

ságot tisztán megismerjük; erősítsd emlékezetünket, hogy a jót, melyet megtanultunk, állandóan megőrizzük; vezérelj akaratunkat, hogy az üdvös tudományokat tettel kövessük s a saját és mások javára minden körülmények közt érvényesíteni képesek legyünk.“

A tanítás végeztével pedig: Isten, minden javak adományozója, hálát adunk neked a vett jótéteményekért és kérünk, hogy a tudomány, melyet tanultunk, a te dicsőségedre és a mi javunkra váljék; áraszd áldásodat a királyra, hazánkra, szülőinkre, tanítóinkra és jóltevőinkre. Boldogítsd őket egész életökben és minden embert.“

Elrendeli, hogy változás esetén se a professorok, se a directorok ne távozzanak addig, míg a helyökbe rendelt egyén meg nem érkezik.

E rendeleteit, melyek határozottan gondolkodó főre valának s paedagogiai s didacticalai szempontokból is megállják helyöket, helytartó tanácsa, illetőleg a főigazgatóságok útján juttatta az intézetekhez, melyeknek teljesítését, mint abszolút monarchához illik, ad amussim megkövetelte.

Ránk, kegyes-tanítórendiekre nagyon káros hatású volt a német nyelvet célzó rendelet, mert a rend be nem esküdött tagjai nagy számban hagyták el a rendet.

Politikai eredménye mi volt, azt tudja mindenki, kinek a történelemben némi jártassága van. Nem is emlegetem tehát a megyék lángbetűkkel irt feliratait, pusztán Szatmár-megye nemességének igazgatónkhoz intézett átiratáról emlékezem meg, mely 1790-ben érkezett kezeihez, melyet házunk története őrzött meg. „Ex eo (conventu nobilium), qui mense februario Karolini habebatur, voluntatem suam nobilitas P. Directori Lengyel denunciavit, qua cuperet, ne lingua germanica in scholis literae traderentur, ne a cantu Sabbatino scholastici iuvenes prohiberentur, ne didactrum a quoquam iuvene exigeretur. Haec per nuntium significavit ex hac congregatione nobilitas, postea vero ex Szathmariensi (mense Martio) scripto suam voluntatem expressam misit ad P. Directorem et misit quidem instar praecepti.

Hist. Dom. I. pag. 108. A nemesség azon tanácskozmányából, melyet február hóban Nagy-Károlyban tartott, azt üzeni Lengyel directornak, hogy chajtaná, hogy a tantárgyak ne adassanak elő német nyelven, a szombati énekléstől ne tiltassék el az ifjuság s hogy tanpénz egy ifjutól se követeltesék. Ezt követe által közölte ez értekezletéből a nemesség. Azután a márczius hóban Szatmárt tartott értekezletéből akaratját írásban kifejezve küldötte meg az igazgatónak és pedig parancsképen.

Utódja, a nemes lelkű II. Lipót vele éppen ellenkező úton haladt; nem korlátozta, hogy intézeteinkben idegen nyelvek is taníttassanak; azt azonban megparancsolta, hogy a magyar nyelvre kiváló gond fordíttassék. Bizonyára csak a tanerő és tankönyv hiány volt oka, hogy a magyar nyelvet tannyelvül is nem alkalmaztatta, hanem, miután II. József, mint azt a történelemből tudjuk, egy tolvonással visszavonta a német nyelvre vonatkozó rendeleteit, a latin nyelvet tette a közoktatás nyelvévé s az is maradt a tárgyalt korszakban végig, sőt tovább is, a mint azt alább látni fogjuk. Mária Terézia tanügyi politikája egészen vallásos alapra volt fektetve. A növendékek naponkint szent misére jártak, havonként végezték a szent gyónást; a nagyhétén szent gyakorlatokat tartottak; minden körmeneten ajtatos éneklés, vagy imádság közt vettek részt. Az exhortátoroknak szorosán elő volt írva, hogy a növendékekre felügyeljenek, hogy vallásos kötelmeiket pontosan teljesítsék. Ugyancsak az exhortátorok tartoztak figyelemmel kíséreni a növendékek olvasmányait, s ha olyan könyvre akadtak, mely a növendékek erkölcsére, különösen vallásos érzületére káros befolyással lehetett, el kellett kobozniok. Megengedte, hogy ajtatos egyesületeket alakítsanak a növendékek, melyeknek tagjai a védőszent tiszteletében iparkodtak magukat tökéletesíteni. Különösen divatoztak a Mária-társulatok. Ilyen társulat volt nálunk is. Tagjai szombatn délután és a Mária ünnepek vigiliáin Mária éneket zengedezve járták be az előkelők házait.

A fegyelem ébrentartására a testi büntetéstől sem riadt vissza az I. Ratio kora.

II. József alatt a másik oldalát látjuk az éremnek; az ő liberalismusa, mely bátran ultraliberalismus számba mehet, vallási és fegyelmi szempontból olyan újításokat hozott be, melyeket egy paedagogus sem írhat alá, ha van fogalma a pszichológiáról.

Tempлом, ajtatos elmélkedés, gyónás, a mellőzött dolgok sorába kerültek. A Mária-társulatokat betiltja, mint olyanokat, melyek a diák reputatiójával nem férnek össze.

Kávéház, színház, mulatóhelyek látogatása minden tanulónak meg volt engedve. — Ime a lángész megtévedése.

Nem akarom fejtegetni, mi minden romlás következett be ez engedélyre, de annyit constatálok, hogy az uralkodá-

sára következő kor gyermekei ugyancsak megromlottak s a nagy ember nagy tévedését a következő uralkodók iparkodtak új rendeleteikkel ellensúlyozni.

De talán elég is lesz a kor általános jelzéséből. — Áttérek a károlyi iskolát érdeklő specialis dolgok elbeszélésére.

A tanítás ugyanazon helyen folyt, melyen a mult időszakot bevégeztük. A felügyeleti jogot, mint azt a korszak általános ismertetésénél említettem, a tankerületi főigazgatóság utján az állam gyakorolta iskolánk fölött.

A Ratio előírta a tantárgyakat, melyeket tanítani kellett. Nevezetesen az I. osztályban előadták:

1. A vallástanból heti két órában az ó- és ujszövetség történetét, de nem egész terjedelmében, hanem a tanulók felfogásához mért válogatásban adták elő.

2. A latin nyelvre mint fő tárgyra, heti 10 órát rendel a Ratio azon czélzattal, hogy a tanulók minél nagyobb szókinccset gyűjtsenek; 2) hogy a latin nyelv alapszabályait minél tüzetesebben elsajátítsák és 3) hogy az értelmes olvasást és helyesírást lehetőleg magokévé tegyék.

3. A természetrajz heti 2 órában tárgyalatott és pedig az állattani rész főtekintettel arra, minő szerep jut az állatoknak a földmivelés, gazdaszat és kereskedelem terén. A természetrajz oktatása az emberrel ért véget.

4. A földrajzból heti 2 órában Magyarország és a hozzá tartozó társországok leírását tanulták. Kiinduló pont gyanánt a hely szolgált, hol a tanítás történt.

5. A számtanból a négy alapművelet egész és törtszámokkal képezte az I. osztály tananyagát. A ráfordított idő heti 2 óra volt.

Végre 6. heti 2 órát rendelt a Ratio a helyes- és szépírás gyakorlására.

A II. osztály tananyagát képezte:

1. A vallástan, heti 2 órában.

2. A latin nyelv heti 10 órában. A szókinccs-gyűjtés folytatása, a nyelvismeret kibővítése. Kisebb latin elbeszélések és beszélgetések.

Beszédgyakorlat.

3. Természetrajz heti 2 órában. A növénytan különös tekintettel a gazdasági és ipari növényekre, erdei és gyümölcs fákra.

4 Földrajz heti két órában. A tananyag ugyanaz, a mi az I. osztályban.

5. Számtan. Hetenkint 2 óra. A hármas szabály, arányok és haladványok alkalmazása közéleti feladatokra.

6. Történelem. Az ókori népek története, a magyar történelem a mohácsi vészig, de tekintettel mindenütt a művelődésre heti 2 órában.

7. Magyar nyelv heti egy órában.

A III. grammatikai osztályban előadattak:

1. A vallástan heti 2 órában.

2. A latin nyelv heti 10 órában. A nyelvtan teljes átismétlése. A mondattan és ékesszólástan; körmondatok, levelek elbeszélések, párbeszéddek és a hangmértan képezték a tananyagot. A hét óráinak fele a tananyag feldolgozására, másik része pedig az olvastatásra használtatott fel. Olvasmányul szolgáltak: Válogatott jelenetek Plautus és Terentius vígjátékaiból és Minutius Felix dialogusaiból; Cicero, Seneca, Plinius és Manuntius Pál válogatott levelei; az ókori történetírók műveiben előforduló, s az ifjuság lelkét megragadó beszéddek; történetírók műveiből, különösen Valerius Maximus műveiből vett erkölcsi irányu elbeszélések; Plinius természetrajzi leírásai; válogatott helyek Portius Cato, Terentius Varro, Columella és Taurus Aemilianus földművelést tárgyaló műveiből. Költői olvasmányul pedig válogatott szemelvények Vergilius, Horatius, Phaedrus és Ovidius műveiből. Végül erkölcsi irányu közmondások, velős mondatok fordítása, elemzése, hogy a cél, a nyelv elsajátítása szóban és írásban, annál könnyebben eléressék.

3. A természetrajzból heti 2 órában az ásványtan adott elő főtekintettel a hazai sók- és gyanták-, kőszénfélék-, föld- és kőnemekre, drágakövek-, félfémek-, fémek- érczek- és kőületekre.

4. A földrajz heti 2 órában. Tárgyalás alá kerültek az örökös tartományok és a szomszédos államok; általános vonásokban a matematikai földrajz és a földrajz története rövid előadásban.

5. A történelem hetenkint 2 órában. Magyarország története I. Ferdinándtól végig.

6. Számtan. Hetenkint 2 óra. Összetettebb közéleti számvetés a tanultak alapján a tér- és súlymértékek s a pénznemek ismertetésével.

7. Magyar nyelv heti 1 órában.

Ime itt áll előttünk a három osztályu gymnasium tanterve.

Meg kell még jegyeznem, hogy e tanterv általánosan kötelező volt.

A Ratio azonban tekintettel volt azokra is, kik tanulmányaikat tovább folytatni akarták, valamint azokra is, kik a grammatikai osztályok bevégzésével más pályára léptek. Amazok számára a II. és III. osztályban heti két—két órában előadatta a görögnyelvet, melyből a nyelvtan elemeit tanulták, szókincset gyűjtöttek és a könnyebb írókat olvasták. A tanítás idejét a director határozta meg, tehát nem volt a rendes órák közé beosztva.

Az utóbbiak, tehát azok számára, kik a grammatikán túl iskolázni nem szándékoztak, a II. osztályban heti 2 órában előadott a geometria. A földmérés elemeit tanulták, amint a közéletben arra szükség van. A III. osztályban heti két órában a természeti és hazai tételes jogból a közönséges életben szükséges elemek tárgyalattak, ismét a director által meghatározott időben, tehát soron kívül.

Az említett rendes tárgyak már most mikor adattak elő? A Ratio az órarendről is gondoskodott. Reggel $\frac{1}{2}$ 8-ra gyülekeztek a tanulók, hogy az iskolában a leczkét ismételjék s mi nagyon valószínű, hogy a schedatorok a tanulókat kihallgassák. Az első órát úgy délelőtt mint délután a latin nyelv tanítására fordították. Csak is így volt elvégezhető a fennebb jelzett tárgyhalmaz, csak így volt elérhető, hogy már a II. osztályban latin kérdésekkel ostromolták egymást a tanulók, melyekre latin feleletet kellett adniok. A délelőtti, valamint délutáni második óra a többi tantárgyak tanítására fordítatott. Nagyon valószínű, hogy a sz. mise hallgatás a délelőtti tanítás után történt, mivel, mint éppen most említtem, $\frac{1}{2}$ 8—8-ig ismételték a tanulók.

A heti szünetekre vonatkozólag Mária Terézia idejében csak csütörtökön szüneteltek, valamint a II. Józsefre következő időkbén is, niig ez, mint azt az általános részben jeleztem, kedd délutánt is szünetül rendelte az említett megszorítással. Vasár- és ünnepnapokon délelőtt sz. misét hallgatott az ifjuság, utána pedig szent beszédet; d. u. litániára volt kötelezve. Az I. hum. oszt.-ban előadattak:

1. Vallástan vasár- és ünnepnapokon. Nem külön tantárgy számba ment a hittan, hanem az exhortator vallásos

exhortatiókat tartott, melyekhez liturgikai magyarázatokat csatolt.

2. Latin nyelv. Ez a fő tárgy mindkét humanior osztályban, melylyel össze volt kötve a logika, de csak az I-ső félévben hétfőn az I. órában. Kedden és pénteken statisztika és rögtönzött stilus gyakorlatok; szerdán és szombaton a stilus gyakorlatok átnézete. A délutáni órákban — mindig I. óra hétfőn római régiségtan; a többi napokon az auctorok fordítása és magyarázata. A második félévben a hétfői logika helyett statisztika, a délutáni régiségtan s a többi órák mint az I. félévben.

A logikából leginkább azon fejezetek voltak tárgyalandók, melyek az olvasott írók megértetéséhez leginkább szükségesek voltak, melyeket számos példával kellett a tanárnak bemutatnia s ismételtetnie az írók magyarázatánál, meg a heti dolgozatok revisiója alkalmával.

A statisztika oktatása a grammatikai osztályokban elvégzett körmondattan ismétlésével kezdődött; majd a stilus szabályainak magyarázatával nyert folytatást, hol előkelő hely jutott az írók, kivált Horatius excerptálásának, a tropusok- és figuráknak. Ezeket követte kisebb beszédek, a közéletben gyakrabban előforduló iratok készítése; levelek, elbeszélések, kérvények szerkesztése. A prózai és költői stilus különbsége.

A heti írásbeli dolgozatok a tárgyalt anyaggal összefüggésben álló fordítások latinból magyarra és viszont, kisebb beszédek, epistolák, írók excerptálása sat. voltak.

A revisio hitem szerint a hibák megbeszéléséből állott.

3. Földrajz. Az I. félévben heti 2 órában egyetemes földrajz; nevezetesen a földgömb ismertetése; a négy világrész; Európa államai. A II. félévben a grammatikai iskolában tanultak bővebb ismertetése.

4. Történelem heti 2 órában. Az első félév tananyaga volt a magyar történet ismétlése s ennek bővebb ismertetése tekintettel a kiválóbb történetírókra és a történet forrásaira. A második félévben az örökös tartományok története adatott elő azon czélzattal, hogy az egy fejedelem alatt élő népek iránt a növendékekben a rokonszenv és tisztelet felébresztessék.

5. Az arithmetica és a mathesis elemei heti 2 órában. Az I. félévben ismételték a grammaticai osztályokban tanult számtant; a II-ban pedig a mathesis volt a tananyag az életben szükséges részletekre való főtekintettel.

6. Természettudományok hetenkint 2 órában. Az I. félévben physika, a II-ban ásványtan.

7. Német vagy más hazai nyelv heti 2 órában.

A II. humanior osztály tantárgyai voltak:

1. Vallástan mint az I. osztályban.

2. Latin nyelv. Heti 10 órában. A tananyag megegyező az I. oszt. tananyagával, kivéve, hogy a logikát és a régiségtant a mythologia váltja fel.

3. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Az I. hum. osztályban megkezdett egyetemes földrajz folytatása az I. félévben; a II. félévben a grammatikai iskolában tanultak bővebb ismeretése.

4. Történelem. Heti 2 óra. A római császárság, majd a magyar egyház története.

5. Arithmetica és mathesis. Heti 2 óra. Az I. osztályban megkezdett mathesis folytatása, mechanikai szabályok, kettős számvitel.

6. Természettudomány. Heti 2 óra. Első félévben növénytan, a másodikban állattan.

7. Természetjog és hazai szokásjog heti 1 és fél órában. A legszükségesebb tudnivalók.

8. Német vagy más hazai nyelv heti 2 órában.

Az itt fel sorolt tantárgyak mint rendes tantárgyak adattak elő.

Mint rendkívüli tantárgyak tanítottak:

1. Görög nyelv mindkét év folyamban heti 2 órában.

2. Kisérleti physika mindkét évben májustól kezdve a tanév végéig 1 vagy 2 órában.

3. A szorgalmas tanulókkal az igazgató heti 2 órában olvastatta a hírlapokat s azokhoz magyarázatot csatolt.

4. A II. évesek közül azokkal, kikben tehetség mutatkozott, heti 2 órában költői kísérletek.

5. Nyilvános szavalás.

6. Hazai nyelvek heti 1 órában.

Az előirt tananyagot a következő tankönyvek szerint adták elő, mint az a Liber Intimatorum I-ban olvasom:

Grammatica Latína Vulgaris.

Pro cultura styli ligati atque soluti vulgatae hactenus praeceptiones.

Chrèsthomátia ex optimis linguae latinae auctoribus concinnata.

Historia Biblica Hungarico et Germanico idiomate edita.
Arithmedita.

Elementa Geometriae Practicae.

Elementa Juris Naturalis.

Pro Geographia Regni Hungariae et Provinciarum adnexasum summatum interea Geographia Beliana Posonii recentius edita, quoad alia substituatur.

Pro notia antiquitatum Romanarum Niccaport.

Mythologia Holliana.

Turselini particula Latinae orationis.

Ez elenchus a következő zárlattal adatott ki: „Elementa Physicae, Ars cogitandi és Historia naturalis proximius sequentur.

A Historia naturalis Piller Mátyás által szerkesztve nem sokára meg is jelent s 1779. febr. 12-iki kelettel ajánltatik.

E könyvek Mária Terézia helytartó tanácsa által irattak elő.

József császár e tekintetben is másképp intézkedett. 1787. május 29-én kelt rendeletében külön-külön írta elő minden osztály számára a tankönyveket; és pedig az

I. grammatikai osztály számára:

Anleitung zur lateinischen Sprache I. Theil.

Chomprie Latini sermonis exemplaria I. Volumen.

Comoeni Orbis Pictus.

Erdbeschreibung zum Gebrauch der Studierenden I. Theil.

Kenntniss natürlicher Dinge.

Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte.

II. grammatikai osztály számára:

Anleitung zur lateinischen Sprache II. Theil.

Chomprie Latini sermonis exemplaria II. Volumen.

Erdbeschreibung ect. II. Theil.

Kenntniss natürlicher Dinge.

Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte.

III. grammatikai osztály számára:

Institutionum Grammaticarum Linguae Latinae III. Pars.

Chomprie Latini sermonis exemplaria III. Volumen.

Erdbeschreibung ect. III. Theil.

Kenntniss natürlicher Dinge.

Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte.

Az I. hum. osztály számára:

Institutiones ad eloquentiam Pars prior.

Chompre Latini sermonis exemplaria .IV. V. Volumen.

Auszug von den Sitten, und Gebräuchen der alten Römer.

Erdbeschreibung IV. Theil.

Kenntniss natürlicher Dinge.

Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte.

A II. hum. osztály számára:

Institutiones ad eloquentiam pars posterior,

Chompre Latini sermonis exemplaria V. VI. Volumen.

Auszug von den Sitten und Gebräuchen der alten Römer.

Erdbeschreibung ect. V. Theil.

Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte.

Der Unterricht in der Rechenkunst und Griechischen Sprache wird zum Theil aus lateinischen Büchern in den deutsch erbländischen den sämtlichen Schülern gegeben, nämlich.

Anleitung zur Griechischen Sprache I. Theil Wien bei Trattner.

Institutionum Grammaticarum Linguae Graecae pars altera ibidem.

Elementa Arithmeticae, Geometriae, Algebrae in usum Scholarum Viennae apud Trattner.

Oberwähnte Bücher sind in Grosswardein zu finden.

Hogy II. József rendeleteit egy tollvonással megsemmisítette, az általánosan ismert dolog; ebből következik, hogy az általa behozott könyveknek is divatjuk mult. Kár, hogy adatok hiányában nem mutathatók rá, mily könyveket használtak a század utolsó évtizedében s a jelen század elején.

A fennebb közölt tantervből kivehető, hogy a tanév két semesterre oszlott s minden semester vizsgálatlalt fejeztetett be, még pedig az 1784. szept. 7-én Bécsben kiadott rendelet értelmében minden tantárgyból az igazgató elnöklete alatt. A rendelet II. pontja szerint a tanár adta fel a kérdést; jogában állott azonban az igazgatónak más kérdést feladni, vagy a feladott kérdést kibővíteni, hogy — a rendelet harmadik pontja értelmében — nyilvánvaló legyen, jól átértette-e a tanuló a tárgyat.

Ezzel eljutottam odáig, hogy e korszak növendékeinek számáról s az őket vezető tanárokról állítsam ki a képet. Évek szerint így jelentkeztek a tanulók:

1778	—	—	122	1788	—	—	80	1798	—	—	174
1779	—	—	109	1789	—	—	91	1799	—	—	183
1780	—	—	122	1790	—	—	99	1800	—	—	190
1781	—	—	121	1791	—	—	104	1801	—	—	173
1782	—	—	139	1792	—	—	124	1802	—	—	189
1783	—	—	141	1793	—	—	148	1803	—	—	174
1784	—	—	100	1794	—	—	159	1804	—	—	177
1785	—	—	113	1795	—	—	182	1805	—	—	208
1786	—	—	80	1796	—	—	188	1806	—	—	212
1787	—	—	91	1797	—	—	182				

Honnan magyarázható ez apadás? alig megfejtető kérdés. József császár idejében látjuk a legcsekélyebb számokat; valószínű tehát, hogy a tanpénz behozatala, s a német nyelv riasztotta el iskolánktól a növendékeket. Hogy okoskodásomnak van alapja, bizonyítják a folyton emelkedő számok.

A tanár-testület tagjai a kegyes-tanítórendből kerültek ki valamennyien. A megszorított osztályrendszer volt uralkodó, amennyiben egy professor csak egy osztályt taníthatott.

Adom évek szerint az igazgatókat és tanárokat.

Az intézet igazgatója volt:

- 1777/78. Keszthelyi László. Tanárok voltak: Hannulik János. Sárvári Ferencz. Cl. Franciscus Fráy. Lampach Elek. Cl. Gull János.
- 1778/79. Lelovits Ignác. Tanárok: Hannulik János. Sárvári Ferencz. Cl. Lampach Elek. Cl. Gull János. Cl. Horváth László.
- 1779/80. Lelovits Ignác. Tanárok: Sárvári Ferencz. Koch Lajos. Májer János. Gull János. Horváth László.
- 1780/81. Lelovits Ignác. Tanárok: Sárvári Ferencz. Koch Lajos. Májer János. Gull János. Horváth László.
- 1781/82. Lelovits Ignác. Tanárok: Simonchicz Incze. Surányi Antal. Lampach Elek. Kiss Márton. Cl. Ujfalussy Jónás.
- 1782/83. Lelovits Ignác. Tanárok: Simonchicz Incze. Pesti Adolf. Kiss Márton. Halmágyi István. Boros Imre.
- 1783/84. Lelovits Ignác. Tanárok: Simonchicz Incze. Pesti Adolf. Halmágyi István. Rogell Ignác. Horváth Nándor.
- 1784/85. Lelovits Ignác. Tanárok: Sihulszki József. Pesti Adolf. Hlaváts Ágoston. Rogell Ignác. Demeter János.

Íg. ugzgatók :

- 1785/86. Lelovits Ignác. Tanárok: Sihulzki József. Pesti Adolf. Hlaváts Ágoston. Demeter János. Schmelzter József.
- 1786/87. Lelovits Ignác. Tanárok: Valla Jácint. Sihulzki József. Danyi Zsigmond. Franyó Remig. Demeter János.
- 1787/88. Lelovits Ignác. Tanárok: Valla Jácint. Horváth Nándor. Danyi Zsigmond. Demeter János. Pesti Adolf.
- 1788/89. Lengyel Bódog. Tanárok: Valla Jácint. Surányi Antal. Danyi Zsigmond. Pesti Adolf. Fessel Antal.
- 1789/90. Lengyel Bódog. Tanárok: Hannulik János. Danyi Zsigmond. Pesti Adolf. Fessel Antal. Orlai János.
- 1790/91. Lengyel Bódog. Tanárok: Hannulik János. Danyi Zsigmond. Fessel Antal. Demeter János. Pesti Adolf.
- 1791/92. BerencsKeresztély. Tanárok: Hannulik János. Dombi Mihály. Csulik Alajos. Styaszny István. Vincze Alajos.
- 1792/93. BerencsKeresztély. Tanárok: Csulik Alajos. Kalúzi Szeverin. Hentaller Gáspár. Vincze Alajos. Cziglányi Ede.
- 1793/94. Szomi Lajos. Tanárok: Csulik Alajos. Beznák Károly. Feigner Mátyás; ennek halála után Styavnitzky Kajetán. Balla Lajos. Horváth József.
- 1794/95. Tomján Sándor. Tanárok: Csulik Alajos. Subányi Gábor. Nagy Imre. Simon László. Martissek Mátyás.
- 1795/96. Farkas Lajos. Tanárok: Subányi Gábor. Dominkovics József. Simon László, majd Haskó István. Tőreky Antal, a II. félévben felváltotta Persa József. Bencsik István.
- 1796/97. Farkas Lajos. Tanárok: Dombi Mihály. Gara András. Makovits Nándor. Kostka Szaniszló. Illyés Ágoston.
- 1797/98. Farkas Lajos. Tanárok: Kiss Márton. Dubniczky György. Makovits Nándor. Mészáros András. Stelcsik János.
- 1798/99. Hannulik János. Tanárok: Kiss Márton. Dubniczky György. Mészáros András. Stelcsik János. Makovits Nándor.
- 1799/1800. Hannulik János. Tanárok: Sauer Ambrus. Dubniczky György. Nemess Imre, a ki évközből Szigetre helyeztetett át; helyét Wolf Antal foglalta el. Gold János. Czegléd István.

Igazgatók:

- 1800/1. Hannulik János. Tanárok: Sauer Ambrus. Dubniczky György. Gold János. Kazay Lajos. Lengyel Domokos.
- 1801/2. Hannulik János. Tanárok: Sauer Ambrus. Kosztka Szaniszló. Gold János. Csiba Bertalan. Kozmovszky Ambrus.
- 1802/3. Hannulik János. Tanárok: Sauer Ambrus. Zelinka Mihály. Gold János. Kozmovszky Ambrus. Lihán Mihály.
- 1803/4. Hannulik János. Tanárok: Sauer Ambrus. Hulják Péter. Kozmovszky Ambrus. Lihán Mihály. Márik Ágoston.
- 1804/5. Hannulik János. Tanárok: Petheő Benedek. Szabó Elek. Lihán Mihály. Márik Ágoston. Commeati József.
- 1805/6. Hannulik János. Tanárok: Paulinyi Alajos. Stefka Antal. Sebő Ágoston. Tarovszky József. Tamásóczy József.

3. KORSZAK.

A II. Ratio életbeléptétől 1850-ig.

E korszak 44 évet fog felölelni már megcsontosodott gymnasiumunk történetéből, mely a II. Ratio által előirt rendeletek alapján indulva, a nagy tragoediára következő szomorú időkből is magában foglal még egy esztendőt

Politikai történetünk eszmékben gazdagabb kort alig mutat fel e korszaknál, melyben a nemzet mintegy új életre ébredve, az alkotás, a reform terére lép; melyben olyan férfiak szereplését látjuk, kikre egy nálunknál hatalmasabb nép is büszkeséggel tekinthetne. E korszak férfiai voltak: Nagy Pál, Marczibányi István, gr. Széchenyi István, Deák Ferencz, br. Eötvös József, gr. Károlyi György, gr. Battyhányi Lajos, Kölcsey Ferencz, Kossuth Lajos a politika terén; Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály, Bajza József, Czuczor Gergely, Toldy Ferencz, Tompa Mihály, Petőfi Sándor, Arany János sat. sat. az irodalom terén. Mindmegannyi üstökös, kik fényt árasztottak magok körül, mely fény bevilágított a pór kunyhájába ugy, mint a hatalmasok palotáiba.

Említsem-e azon politikai vívmányokat, melyek Magyarországot megifjították, új alakba öntötték? Szóljak-e a felszabadított jobbágyok egyenlőségéről? Emlégessem-e az ádáz politikát, mely törvényt nem ismerve, alkotmányellenes územelivel örökös tartománynyá akarta sülyeszteni hazánkat, mely akarat azonban az említettem férfiak érczkebelén megtörve, megszegyenülten vallotta be önmaga előtt tehetetlenségét? Szóljak-e a centralis kormány megalakulásáról? Leírjam-e a rákövetkező, Európát bámulatba ejtő, szabadságharczot, melyben megmutatta e maroknyi nép, hogy mily erő lakik benne? mely harc nem a lázongó magyar harcza, hanem a kamarilla által ellenünk bősztített nemzetiségekkel szemben vivott önvédelmi harc volt, melynek a felettünk

uralkodni vágyó osztrák erő csak egy nagy hatalom segítségével hívásával tudott véget vetni? Nem; emlegetem; nem célom, hogy sebeket szaggassak fel. Egy megbékült honfiai lélek nyugalomával a szellemi téren elért vívmányokat akarom csak bemutatni, ezeket sem részleteikben, csak a mennyiben minket érdekelni fognak.

A politika minden terén a nemzeti szellem előtörekvése észlelhető.

A mult század utolsó évtizedeiben új életre ébredt irodalom lázas sebességgel siet pótolni a mulasztottakat.

A latin nyelv, mely eddig ellenállhatatlan erővel uralkodott a nemzet fölött, kezdi a tért veszteni lábai alól. Hatalmas csapást mér az örök életűnek látszó fa törzsökére Marczibányi István az ő hazafias alapítványával; majd Széchenyi és társai az ő ország-világra szóló tettökkel.

Ily példának hatással kellett lenniök az országgyűlésre is és voltak is; mert már az 1830-iki országgyűlésen kezdik követelni a magyar nyelv számára az őt megillető helyet és jogokat. Folytatja a követelést az 1832/3, 1839/40, majd az 1843/4 évi országgyűlés és pedig eredményesen. Már 30-ban elhatározták, hogy a helytartótanács magyar nyelven válaszoljon a hozzá magyar nyelven fordulóknak; a kúria magyar nyelven tárgyalja a hozzá magyar nyelven érkező ügyeket. Magyar legyen a ker. táblák nyelve. Közhivatalt csak magyarul tudó egyének viselhessenek. 1836-ban a törvény magyar szövegét mondják ki eredetinek. 1839-ben a kormány nyelve magyar; magyarul ír az országgyűlés a királyhoz. Az 1843—44-iki országgyűlés óta már a király is magyarul érintkezik nemzetével, a törvényeket magyarul erősíti meg. Az ország határain belül magyar lesz a közoktatás nyelve; a határokon kívül eső középiskolákban pedig rendes tárgyalás tanítatik. Az 1848. országgyűlés pedig meg hozta azt, a miután századokon át hiába sóvárgott a magyar; királya, V. Ferdinánd magyarul szólott nemzetéhez, magyar nyelven nyitotta meg az országgyűlést, azt az országgyűlést, mely ujjaszülte a magyart, mely országgyűlésen törvénybe iktatták Erdély és Magyarország unioját, a törvény előtti egyenlőséget, a jobbágyok felszabadítását; mely országgyűlés első gyűlt össze népképviselési alapon.

A nyelv e törekvései közepette még két tényezőről kell megemlékezni, melyek a nyelvvel szoros kapcsolatban vannak, értem a színházat és az akademiát. Amaz 1821-ben

otthont lelt a kolozsvári színházban, majd az 1837-ben megnyitott nemzeti színházban. Az akademiát 1825-ben törvénybe iktatták; 1828-ban az alapszabályokat kidolgozó bizottságot megalakították; működését pedig 1830. november 17-én kezdette meg.

Íme a szellemi vívmányok rövid összefoglalata.

Intézetünk évkönyveinek tanúsága szerint nálunk az 1845-ik év második felétől kezdve magyarul történt az ügykezelés.

Lássuk már most, mi történik a közoktatásügy terén.

Az államhatalom továbbra is érvényben marad a közoktatást illetőleg. A király helytartótanácsa által intézeti az ügyeket, mely tanács a főigazgatóságokkal, ezek az igazgatóságokkal közlik a rendeleteket.

A helytartótanács az I. Ratiót, mely emberi és így nem is volt tökéletes mű, de meg a II. József behozta önkényes intézkedések hatása alatt is már 1790-ben revisio alá vette, hogy megtartsa belőle a jót s ujakkal pótolja, a mi idejét multa, vagy a korba nem illik bele. E revisio azonban nagyon lassan haladt, úgy, hogy a II. Ratio csak 1806-ban készült el.

1802-ben azonban megjelent az átmeneti intézkedés, melynek a kimagaslóbb pontjai voltak: A vallásban minden osztályban heti 2 órában tanítandó; a kath. tanulók tanáraik vezetése alatt a körmeneteken tartoznak megjelenni; a tanulóknak nyilvános helyeken nem szabad megjelenniök; a szülők, ha gyermekeik erkölcsi nevelését elhanyagolják, megbüntettetnek; végre a tanároknak meghagyatott, hogy jó példával magok járjanak elő.

1806-ban elkészült a Ratio Educationis II., melynek intézkedései nyomban életbe is léptek.

E Ratio gymnasiuma különbözött az I. Ratio gymnasiumától, a mennyiben az elemi iskola III. osztályából I. gymnasialis osztályt csinált, mely minor parva nevet nyert, melynek tanítói a gymnasium tanárai közé osztattak be. Így került a világi Román, vagy Romány és Barna Ferdinánd intézetünkhöz. Az előbbi I-ből lett a II. osztály, mely major parva nevet kapott; a III és IV. osztálylyal képezték az algymnasiumot. Az algymnasium tehát négy osztályból állott. A középfokú gymnasium nagygynasium nevet nyert, mely állott a kis gymnasium osztályaiból, továbbá a két humanior osztályból, melynek növendékei secundi anni és primi anni

humanistae-knek neveztettek a régi rhetores és poetae elnevezés helyett. Mint majd a tanmenetből látni fogjuk, ez időben nemcsak az elnevezésben áll be változás, hanem a lényegben is, a II. a humanisták t. i. nem a retorikát tanulják, mint előbb, ez az V. osztály tananyagává lesz, hanem a poetikát.

Az olyan gymnasiumot, mely a bölcseleti osztályokkal is el volt látva, főgymnasiumnak nevezték. Ez tehát, mint a mai főgymn. 8 osztályból állott.

Az új Ratio a réginek legtöbb intézkedését meghagyta, csupán a következőket rendeli: A classicusok szebb helyeit a memoria gyakorlása végett be kell emlézni; 2-or. a magyar nyelv minden osztályban a rendes tantárgyak közé jut oly helyen, hol nem magyar a tannyelv; magyar tannyelvű iskolákban a latin nyelvvel párhuzamosan tanítandó. A német nyelv ösmerete a politikai összeköttetésnél fogva szükséges, ajánlatos tehát, hogy minél többen tanulják. Facultatív rendelet. Rendeletei nem váltak nagy előnyére a tanításnak, mert csak a memoria nevelését sürgette, a többi tehetséget elhanyagolta.

Megszabja a heti órák maximumát, mely húsznál többre nem terjedhet. Szünetül rendeli a csütörtök és kedd délutánt, nagy szünidőül pedig a szeptember és október hónapokat, mely utóbbi rendelet azonban többször változást szenvedett. Így 1824. évi aug. 20-án 147. sz. a. meghagyatik, hogy az iskolai évet csak szept. 8-án szabad bevégezni, tehát a két hónapos szünidő 8 nappal megrövidül. 1831. jun. 1-én érkezik le a helytartó tanácsnak május 30-án 253. sz. a. kelt rendelete, melyben közli Ferencz király amaz intézkedését, hogy a nagyszünidő augusztus és szeptember hónapokra tétetik át, miért is az 1830/1 iskolai év aug. 22-én ér véget, a következő 1831/2. pedig okt. 15-én veszi kezdetét és 1832. aug. 8-ig tart.

A mi hiányzott a II. Ratióból, azt rendeleti uton pótolta a helytartótanács. Így 1819. okt. 19-én elrendeli, hogy a magyar nyelvből, mint rendes tantárgyból külön classificatio legyen.

1820. okt. 22-én kelt rendeletében a magyar nyelvet heti 2 órában adatja elő s meghagyja, hogy a kik a magyar nyelvből, mint rendes tantárgyból, tertiába esnek, csak akkor bocsáthatók felsőbb osztályba, ha tanjegyeket kijavították.

1824. nov. 28-án elrendeli, hogy a gymnasiumba 10 évesnél fiatalabb növendék nem vehető fel.

1825-ben jul. 8-án 149. szám alatt meghagyja, hogy izr. tanuló csak úgy bocsátható magasabb osztályba, ha rabbijától a vallástanból legalább elsőrendű érdemjegyet hoz. Így intézkedett 1830-ban ápril 18-án 98. sz. a. a protestánsokat illetőleg is.

1825-ben pedig nov. 28-ról k. 259. sz. a. a szent misét vissza helyezi 10 óra utánra.

1833. okt. 17-én 394. sz. a. k. rendeletében megengedi, hogy némely tantárgyak pl. a vallástan és számtan a III. grammatikalis osztályban magyar nyelven adassék elő; a két alsó osztályban pedig minden tárgy magyar nyelven taníttassék. A magyar nyelvre vonatkozólag pedig elrendeli, hogy minden osztályban magyar nyelven tárgyalassék.

1844. aug. 15-én 27215. sz. a. elrendeli, hogy az ügyvitel minden téren magyar nyelven történjék. 1845. február 17-én pedig, hogy a levelezés a fensőbb tanhatósággal magyar nyelvű legyen.

1845. őszhó 9-én 576. sz. a. megengedi a király, hogy a vizsgálatok magyar nyelven tartassanak.

1846. tavaszutó 4-én 255. sz. a. elrendeli a helytartótanács, hogy az alsóbbrendű bizonyítványok magyar nyelven állíttassanak ki, valamint az ünnepi beszédek is magyar nyelven tartassanak.

1846. télelő 10-én 728. sz. a. tanulók felvételéről intézkedik a helytartótanács, midőn meghagyja, hogy az elemi iskolákból csak azon tanulók lesznek felveendők, kik a felvételi vizsgálatot kiállva, képességüket kimutatják s kiknek értelmi kifejlődése a felvételt hátráltatni nem fogja.

1848. tavaszutó 22-én a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 143 számú rendeletében megszünteti a tanulók számszerint való osztályozását.

A fegyelmet illetőleg a II. Ratio nem csak helybenhagyja az 1802. átmeneti intézkedéseket, hanem még szigorítja is.

Idevágó rendeletei három fejezetre oszlanak; az I. az Isten iránt való kötelességeket, a II; mivel tartozik a növendék önmagának és a III. az embertársak iránt való kötelességeket tárgyalja.

Az I. fej. értelmében kötelesek voltak a tanulók az ünnepélyes „Veni Sancte“-n megjelenni s a nagy szünidőre addig nem volt szabad elmenni, míg a Tedeum meg nem volt.

Havonkint tartoztak gyónni és áldozni, de úgy, hogy e tényökkel mások előtt példánykép gyanánt tünjenek fel.

Naponkint tartoztak sz. misét hallgatni, a hiányzók azonnal kérdőre vonattak.

Vasár- és ünnepnapokon reggel és délután istenitiszteletre jöttek.

A körmeneteken példás rendben vettek részt.

Nagyobb ünnepeken, karácsonykor, husvétkor, pünkösdkor nem volt szabad hazamenniök, hanem kötelességök volt a nagyheti s általában ünnepélyes szertartásokon részt venni.

Trágár beszédektől, káromkodástól s hiábavaló eskütől mindenkinek tartózkodnia kellett.

A II. fejezet ezeket írta elő :

1. A tanuló ifjuság a lehető legnagyobb szorgalmat fejtse ki a tudományok elsajátításában, különösebben mégis az erények gyakorlására törekedjék. Igazi ok nélkül soha senki se mulasztja el az órát, se késő ne jöjön. A hanyag tanulók a classificatióban megrovandók.

2. Ovakodjanak a tanulók gyanus helyek látogatásától, melyek erkölcsüket megmételyezhetik.

3. A legszigorubban tiltatik a korcsmák, kávéházak, bállok és a színház látogatása.

4. Tiltatik a fegyverek, botok, általában minden veszedelmes szer hordása, melyek ifjakhoz nem illenek. Ezzel kapcsolatban tiltatik az éjjeli csavargás, nyáron a fürdés, télen a csuszkálás, dohányzás s a szállásnak a szülők előleges beleegyezése nélkül való megváltoztatása.

A III. fejezet meghagyja :

1. A nagyobb tanulók a kisebbekkel szépen bánjanak és tanítsák őket jó példájokkal a törvény tiszteletre; ezek viszont adják meg az idősebbeknek a kellő tiszteletet. Általában viselkedjenek egymás irányában testvéri vonzalommal; ovakodjanak egymás bántalmazásától, a vádaskodástól; különösen a vallás különbség miatt sem szóval, sem tettel ne sérteggessék egymást.

2. Úgy saját, mint más iskolák vezetőinek adják meg a kellő tiszteletet.

3. Házi gazdáikat úgy becsüljék meg, mint szülőiket.

4. Kiváló és hódoló tisztelettel legyenek az uralkodó szent és sérthetetlen személyisége iránt; készek legyenek érte, ha kell, vérüket is ontani, általában őt mindennél többre becsülni.

5. Hálás kegyelettel emlékezzenek meg jótevőikről s minden nap forró imát küldjenek Istenhez szülők, tanítók, egyházi és világi elöljárók, hazájok és a fejedelmi jóléteért.

E szép és szigorú szabályok a kivánt eredményt nem hozták meg. Soha annyi kicsapott tanulót, mint e 44 év alatt, pedig 1847. nyárutó 3-án 364. sz. a. köröztetett V. Ferdinánd királynak egy rendelete, melynek értelmében „az iskolából való végkitiltás csak nagyobb súlyú kihágás, vagy mások veszélyes elcsábítása miatt a tanoda kerületi Főigazgatóságnak eleve följelentése mellett történhető.“

Intézetünk e tekintetben is példás kivételt képez; legalább kutatásaim közben nem akadtam két ifjúnál többre, kiket az intézetből el kellett volna távoztatni; ezek közül az egyik, mint ismétlő, secundába esett, következőleg nem járhatott tovább iskolába; a másik pedig lopás miatt záratott ki.

Nem kutatom az okát a tömeges kizáratásoknak, csak úgy mellesleg említem meg, hogy nem a fegyelmi szabályok következményei voltak, hanem az idők jelének kell tekintenünk.

Hogy intézetünk e tárgyalt korszakban magas színvonalon állott, semmi sem bizonyítja jobban, mint bizonyítják a főigazgatói leiratok, melyek a telküldött jegyzőkönyvek kíséretében érkeztek az igazgatósághoz; a legtöbb minden észrevétel nélkül érkezik vissza; sok a legmelegebb hangon ad kifejezést a fensőbb tanhatóság megalégedésének; sőt egy 1806. évi nov. 9-én kelt főigazgatói leirat a helytartótanács elismerését közli a gymn. akkori igazgatójával, a nagytudományú Hannulik Jánossal, melyet a főigazgatói látogatásról felvett jegyzőkönyvvel érdemelt ki a derék igazgató. Ez talán még a mult korszak záró évére tartoznék még, de itt is felemlíthető volt, mivel az 1806/7. tanév elején érkezik le a dicséret, másrésről meg ugyanazon Hannulik János még tovább is az intézet élén áll.

E derék férfiú még más elismerésben is részesül. Nevezetesen az új systema behozatala új könyveket is igényelt; azért is a helytartótanács 1806. nov. 11-én tartott gyűléséből kifolyólag arra kéri fel Hannulikot, szerkesztszen egy latin Chrestomathiát, mint olyan, a kinek a latin litteraturában nagy jártassága van. Vagy, folytatja a leirat, ha ő e közzét cizlő munka megírásában gátoltatnék, e tiszt P. Subányi Gáborra, ugyanazon intézet tanárára, bizatik, a ki vagy maga,

vagy Hannulikkal összefogva írja meg a kivánt Chrestomathiát.

Szivesen említettem fel e körülményt, mint olyat, melyből következtetést vonhat a szives olvasó, hogy milyen egyének állottak a század elején az intézet élén. Megtoldhatnám még azzal is, hogy egy pár új könyv birálatát is Hannulikra bízta a helytartótanács.

1755. nov. 26-ika óta nagy teher volt a piaristák nyakába varrva. Ismeretes dolog Asztalos György „Nagy-Károly története“ cz. műve nyomán, hogy Károlyban Ferencz gróf nyomdát állított fel „azon nemes czélból, hogy ez által a belharczok és villongások folytán nemcsak anyagilag siralmas állapotra jutott, hanem szellemi tekintetben is felettébb elparlagiasodott népnevelést és értelmi fejlődést a város népében előmozdítsa.“¹⁾

Az első nyomdász, Pap István, egy abc-és könyvet ki nyomtatott, mielőtt arra az engedélyt megkapta volna. Ennek komoly következményei lettek, melyek közt legnevezetesebb az, hogy Szatmármegye hatósága részéről Zanathy József megyei juratus assesor és perceptor neveztetett ki a politikai s inkább világi természetű művek censorául, míg a dogmatikai és morális irányú művek megvizsgálásával gróf Barkóczy Ferencz egri püspök a fentebb említett évben és napon Csankay Jób házfőnököt bízta meg. — E megbízatás későbbben a gymnasiumi directorokra szállott át, akár voltak házfőnökök, akár nem s terhök maradt egészen a censura megszűnéséig.

Valóságos nyüg lehetett ez a directorra nézve; nyakrafőre jöttek az elenchusok, syllabusok a tiltott könyvekről, melyeket igtatnia kellett; az elenchusokat kísérték az utasítások, a legszigorúbb rendeletek a nyomdászok ellenőrzésére, a netalán becsempészett könyvek elkobzására vonatkozólag.

Ezeken kívül köteles volt jelentést tenni a megjelent művekről, vagy negative jelenteni, hogy nem nyomtatott semmi mű. Tartott ez az állapot mindaddig, míg a sajtó felszabadulása de nem következett, amidőn a helytartótanács László Alajost, az utolsó censort, e rendejtel mentette fel: „A kir. Könyvbirálati Főhivatal Elnökétől. László Alajos ur, mint kir. Könyvvizsgálónak. Hivatalból. 92. szám. Közbejött

---

Asztalos i. m. 163. l.

rendkívüli körülmények folytán úgy intézkedett a m. kir. helytartó Tanács, miszerint az előzetes, vagy praeventiv könyvbírálat és vizsgálat nyomban megszűnjék; és a sajtó szabadon működhessen; a sajtó kihágások visszatorlása irányában — az e részbeni törvényszerű intézkedésig — szinte annak útján ideiglenesen gondoskodván s mindezekről az ország törvényhatóságait körrendeletileg értesítvén.

Ezek folytán Uraságodnak minden könyvbírálat, vagy könyvvizsgálati teendői egész kiterjedésökben megszűnvnén; ugyanezt Uraságodnak oly meghagyással adom tudtára, miszerint minden könyv, vagy lapbírálattól és vizsgálattól, szóval minden idevonatkozó teendőktől a legszigorubban tartózkodjék. Kelt Budán 1848. évi Böjtmás hó 17-én. Gr Zichy Ferencz.“ Ezzel szabad lón a gondolat; megszabadult a sajtó a censorok gyűlölt hadától, megszabadultak a censorok a rájuk nézve óriási felelősséggel járó tehertől.

Az az első nyomda még mai napig is virágzik Nagy-Károlyban, mely az első vezetőjének, Papp István- és Bíró Mihály, kezéből Pap István kezébe került; ettől Eitzenberger Ferencz vette át 1778-ban; 1783-ban Vilemann József vezetésébe ment át; 1797-ben Gőnyei Gábor bérelte ki 20 Rft. évi fizetésért, míg végre 1828-ban gr. Károlyi György jószágigazgatója a nyomdát a joggal, házzal és belsőséggel együtt Gőnyei Gábornak eladta, aki 1844-ben kézivas-sajjtót vett. 1845-ben fiának Józsefnek adta át, ki azt 1884-ben bekövetkezett haláláig vezette. Ekkor a tulajdonjog testvérére, Gőnyei Gáborra szállott át, ki még ugyanazon évben eladta jelenlegi tulajdonosának, Róth Károlynak. ¹⁾ Ez a kor kívánalmai szerint rendezte be legujabban a nyomdát, melyre jó Pap István uram alig ismerne többé rá.

Vizsgáljuk tovább, mit tanítottak s azt is, minő eredményt mutattak fel e korszak tanárai.

A mit? kérdésre könnyen megfelelehetek, hiszen a Ratio előírta a tantárgyakat, megszabta, hány órában tanítandó minden tárgy s a tananyagot is kijelöli. Nevezetesen:

A III. elemi osztályból gymnasiumi I. osztálylyá promoteált iskolában a következő tantárgyak adattak elő:

1. Vallástan. Hetenkint négy félórában. Erkölcstan és biblia.

---

1) Asztalos id. m. nyomán.

2. Latin nyelv. Heti 16 órában. Alaktan, kapcsolatosan a magyar nyelvvel. Olvasás, írás, helyesírás. Emlézés.
3. Számtan. Hetenkint 2 óra. A négy alpművelet.

A II. nyelvtani osztály tantárgyai :

1. Vallástan. Hetenkint négyszer fél-fél órában. Erkölcs-tan, biblia.
2. Latin nyelv. Hetenkint 14 óra. Folytatólag az alaktan a magyar nyelvvel kapcsolatosan. Olvasás; írás; emlézés.
3. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Hazai földrajz.
4. Számtan. Hetenkint 2 óra. A négy művelet törté-
számokkal.

A III. nyelvtani osztályra előirt tantárgyak :

1. Vallástan. Hetenkint négyszer fél-fél órában. Erkölcs-tan és biblia.
2. Latin nyelv. Hetenkint 12 óra. Syntaxis. Olvasás a Chrestomathiából különösen Cicero rövidebb levelei, Cato maior, Somnium Scipionis; szemelvények Cornelius Nepos-ból, Florus- és Justinusból.
3. Földrajz. Hetenkint 2 óra. A Habsburgház örökös tartományai.
4. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarország története.
5. Számtan. Hetenkint 2 óra. Arányok; egyszerű és összetett hármasszabály.

A IV. grammatikai osztály tantárgyai voltak :

1. Vallástan. Hetenkint négyszer fél-félórán. Erkölcs-tan, biblia.
2. Latin nyelv. Hetenkint 12 óra. Syntaxis ornata, vers-tan. Olvasmányok: Cicero, Sallustius, Jul. Caesar és Curtius elbeszélő részeiből, Cicero nagyobb leveleiből, Plinius és Seneca leveleiből, Plautus és Terentius vígjátékaiból, Ovidius-ból egyes részletek. Gyakorlatok.
3. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Európa államai; a föld-
teke magyarázata.
4. Számtan. Hetenkint 2 óra. Az előző osztályokban tanultak ismétlése és begyakorlása.
5. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarország története folytatólag.

Az I. humanior osztály tárgyai voltak:

1. Vallástan. Hetenkint négyszer fél-fél órában. Hittan, erkölcsstan.

2. Latin nyelv. Hetenkint 10 óra. Rhetorika kapcsolatban a logika elemeivel. Latin írók, különösen Cicero és Horatius olvasása; írásbeli dolgozatok szabad és kötött beszédben. — Görög és római régiségek, mythologia. Kapcsolatban magyar írók olvasása, de csak úgy 1820-tól kezdve.

3. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Ismétlések mellett Európa, Ázsia.

4. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarország történetének tüzetesebb tárgyalása.

5. Számtan. Hetenkint 2 óra. A grammatikalis osztályok tananyagának ismétlése és alkalmazása a közéletben előforduló számolásokban.

6. Természetrjz. Hetenkint 2 óra. Állattan; anthropologia.

A II. humanior osztályban előadattak:

1. Vallástan. Hetenkint négyszer fél-fél órában. Hittan. Egyháztörténelem.

2. Latin nyelv. Hetenkint 10 óra. Poetika. Latin írók — Tacitus, Livius, Ovid l. Fastorum — olvasása. Gyakorlatok mint az I. hum. osztályban. — Kapcsolatban magyar írók olvasása, de itt is csak 1820-tól.

3. Földrajz. Hetenkint. 2 óra. Afrika, Amerika.

4. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarország bővebb ismertetése.

5. Számtan. Hetenkint 2 óra. Ismétlések, a tanultak alkalmazása.

6. Természetrjz. Hetenkint 2 óra. Növénytan, ásványtan.

Az itt előadott tananyagot két félévre osztva végezték el; az egy hóban bevégeztettek a hó végén, az ugynevezett havi vizsgálatokon, számon kérték, a semestris végén pedig megtartották a szigorú vizsgálatot. Ugy a havi, mint semestris végi vizsgálatokra a tanár elkészítette a bevégezett tananyag synopsisát, melylyel azután az elnöklő igazgató a maga belátása szerint bánt el.

Mikor tartották meg a vizsgálatokat, azt a nagy szünidő határozta meg. Annyi bizonyos, hogy a testület megbeszélte, mikor tartassanak meg a vizsgálatok, a conferentia jegyző-

könyvét a kir. főigazgató elé terjesztették, a kinek véleménye után történtek meg a vizsgálatok.

A vallástanból külön-külön tett mind a hat osztály vizsgálatot, melynek elég szigorúnak kellett lennie, mivel egy nap csak három osztály végzett. A többi studiumokat csoportosították. Álljon itt például az 1833. évi II. félévi vizsgálati rend.

Jul 24. A II. hum. osztályban: Költészetten, latin classicusok és földrajz.

Jul. 25. Az I. hum. osztályban: Szónoklattan, latin classicusok, görög régiségek, természetrajz.

Jul. 26. A IV. nyelv. osztályban: Latin nyelv és magyar történelem.

Jul. 27. A III. nyelv osztályban: Latin nyelv és földrajz.

Jul. 29. A II. nyelv. osztályban: Latin nyelv és bibliai historia.

Jul. 30. Az I. nyelv. osztályban: Latin nyelv és bibliai historia.

Második csoport:

Jul. 31-én. A II. hum. osztályban: Magyar történelem, római régiségek, természetrajz, magyar nyelv és számtan.

Jul. 31-én az I. hum. osztályban: Magyar történelem, földrajz, magyar nyelv, számtan.

Aug. 1. A IV. nyelv. osztályban: Földrajz, magyar nyelv, számtan.

Aug. 1. A III. nyelv. osztályban: Történelem, magyar nyelv, számtan.

Aug. 2. A II. nyelv. osztályban: Magyar nyelv, földrajz, számtan.

Aug. 2. Az I. nyelv. osztályban: Magyar nyelv, számtan.

A vizsgálatok bevégeztével rögtön conferentiára gyűltek, megcsínálták a classificatiót s harmadnapra kihirdették a tanév kezdetére vonatkozó teendőkkel együtt.

Az eredményt a Liber iuventutis-ba vezették a tanárok. Meg kellett említeniök a tanuló vezeték és keresztnévét, korát, vallását, nemesi, vagy nem nemesi származását, szülőit, ezek foglalkozását, születési helyét a megyével egyetemben; továbbá élvez-e a tanuló ösztöndíjat s ha igen, milyen fokút. Aztán következett a classificatio; külön érdemjegyet kapott

a tanuló a magaviseletből, a szorgalomból, a vallástanból pl. eminens primus, primae classis 3, secundae classis 4, tertiae classis 1.; így a többi tárgyakból, de már itt együttesen. 1818—9 óta külön érdemjegyet kaptak a tanulók a magyar-nyelvből is; a többi tárgyakból együttesen nyertek érdemjegyet.

Az osztály növendékeinek elősorolása után egy kis statisztika következett, úgy a tanulók előmeneteléről, mint azok vallása- és állapotáról, melyből az olvasó meggyőződést szerezhetett az eredmény minőségéről.

Bemutatom itt tíz év statisztikáját, hogy kitűnjék, minő eredménnyel dolgoztak a nagy-károlyi piaristák. A Liber iuventutis tanulmányozása után bátran kimondhatom, hogy az egész vonalon a legesleglelkiismeretesebb munka folyt. Miként örködték tanítványaik jó magaviselete fölött, azt föllebb említettem; itt a tanulmányi előmenetelt akarom csak jelezni, melyről nyugodt lélekkel szólhat az elismerés hangján még a legszigorubb paedagogus is. Nem válogattam az években; amit a Liber iuventutis tíz egymásra következő évben felmutat, azt tárom az olvasó elé. Hiszem, hogy a számok meggyőzőleg fognak szólni a statisztikai rovatokból.

Évek	Osztályok	T a n t á r g y a k												Az ifjuság száma						
		VI.			V.			IV.			III.				II.			I.		
		Vallastan	Magyar ny.	Többi tant.	Vallastan	Magyar ny.	Többi tant.	Vallastan	Magyar ny.	Többi tant.	Vallastan	Magyar ny.	Többi tant.		Vallastan	Magyar ny.	Többi tant.	Vallastan	Magyar ny.	Többi tant.
1831	Jeles	10	8	8	9	10	10	8	9	9	9	12	12	12	13	13	13	13	13	
	I. rendü	12	16	16	12	11	12	17	16	15	21	22	20	18	19	14	29	30	23	
	II. rendü	—	—	—	—	—	2	—	—	3	—	—	2	—	—	5	—	—	7	
	III. rendü	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
kimaradt v. nem oszt.	4	2	2	4	4	4	1	2	2	2	1	1	6	5	5	7	6	6		
1832	Jeles	13	12	10	11	11	10	11	11	9	15	13	12	16	12	12	14	15	12	
	I. rendü	12	13	15	12	13	14	15	16	15	10	12	13	17	22	22	20	21	24	
	II. rendü	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	III. rendü	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
kimaradt v. nem oszt.	1	1	1	3	2	2	5	4	4	—	—	—	3	2	2	6	4	4		
1833	Jeles	20	16	12	11	10	6	11	12	9	17	16	11	13	8	7	14	16	12	
	I. rendü	—	4	8	4	5	9	16	17	20	8	12	17	19	27	28	24	23	27	
	II. rendü	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—	—	—	
	III. rendü	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	
kimaradt v. nem oszt.	3	3	3	6	6	6	4	2	2	4	1	1	2	1	1	3	2	2		

Évek	Osztályok	VI.	V.	IV.	III.	II.	I.	Az ifjuság száma												
	Érdemjegyek	<i>T a n t á r g y a k</i>																		
		Vallásn.	Magyar ny.	Többi tant.	Vallásn.	Magyar ny.	Többi tant.		Vallásn.	Magyar ny.	Többi tant.	Vallásn.	Magyar ny.	Többi tant.						
1834	Jeles I. rendü	14	12	12	14	14	11	16	15	13	13	14	11	17	18	16	16	16	13	168
	II. rendü	4	6	6	11	11	14	13	14	16	16	9	13	16	15	17	15	12	15	
	III. rendü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	
	kimaradt v. nem oszt.	2	2	2	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	
1835	Jeles I. rendü	13	12	12	11	8	7	9	9	8	13	11	11	10	12	9	18	14	12	158
	II. rendü	8	9	9	12	15	14	9	9	9	12	14	14	10	8	11	14	17	13	
	III. rendü	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	6	
	kimaradt v. nem oszt.	-	-	-	1	1	1	4	4	4	4	4	4	5	5	5	5	6	6	
1836	Jeles I. rendü	12	13	10	10	11	8	9	9	8	13	16	6	15	14	9	20	16	12	142
	II. rendü	8	7	10	6	5	8	13	13	14	7	4	14	13	14	19	16	20	24	
	III. rendü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	kimaradt v. nem oszt.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
1837	Jeles I. rendü	8	8	7	12	10	7	9	9	7	16	18	13	20	17	12	29	29	12	140
	II. rendü	-	-	1	5	7	9	6	6	8	6	4	9	7	9	14	7	7	24	
	III. rendü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	kimaradt v. nem oszt.	4	4	4	-	-	1	3	3	3	2	2	2	2	3	3	4	4	4	
1838	Jeles I. rendü	4	7	3	10	8	6	17	19	7	20	13	13	19	13	-	20	13	7	148
	II. rendü	5	2	6	2	5	7	2	-	12	18	25	25	11	17	30	7	14	20	
	III. rendü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	kimaradt v. nem oszt.	2	2	2	3	3	3	-	-	-	-	-	-	4	4	4	2	2	2	
1839	Jeles I. rendü	14	14	12	13	13	11	23	23	15	21	15	15	20	18	13	20	24	13	148
	II. rendü	5	5	7	4	4	6	6	6	14	7	13	13	3	5	10	7	3	14	
	III. rendü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
	kimaradt v. nem oszt.	-	-	-	-	-	-	1	1	1	2	2	2	-	-	-	2	2	2	
1840	Jeles I. rendü	16	17	12	9	10	6	14	14	10	21	18	10	18	15	11	25	20	15	142
	II. rendü	1	-	5	10	9	13	6	6	10	1	4	12	5	8	12	9	14	19	
	III. rendü	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
	kimaradt v. nem oszt.	-	-	-	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	

Ime a fényes eredmény. Mintha a secundát és tertiát, amint deákosan szokták nevezni e kedvezőtlen érdemjegyeket, a károlyi gymnasium számára nem is rendelte volna el a felsőbb tanhatóság. Tíz hosszú év leforgása alatt 40 má-

sodrendü érdemjegy és két harmadrendü fordul elő, annál több az eminentia. Szinte kérde az ember, honnan ez eredmény? Én egyrésztől az osztály rendszernek tudom be, másrésztől pedig annak, hogy az iskolák nem voltak tömve. Az osztálytanár a tanév folyamán minden oldalról kiismerhette növendékét, kitanulta gyenge oldalát s jó kertészhez méltóan iparkodott segínyt nyújtani növendékének, hogy hibájáról leszokjék. A tanulók nem nagy száma pedig azt eredményezte, hogy gyakrabban került a tanulóra a sor, tehát akarva nem akarva dolgoznia kellett. Ma is szerencsésnek tartom azt a tanárt, a ki többet examinál, mint praelegál.

Mielőtt a tanulók számával és a tanerőkkel végeznék, meg kell emlékezni a helytartótanácsnak egy 1831. jun. 27-én 17176. sz. a. kelt és a kir. főigazgatóságtól ide 1831. jul. 28-án 314. sz. a. leérkezett rendeletéről, amelynek értelmében az igazgatónak jelentést kell tennie a következőkről s azokat a Liber iuventutisba is bevezetnie:

1. Nem zárattott-e ki tanuló az év folyamán, vagy nem kapott-e rossz érdemjegyet a magaviseletből s ha igen, miért?

2. A kevésbé kielégítő eredményt felmutató növendékek a classificatio kihirdetésekor figyelmeztetendők, hogy jövőre nagyobb szorgalmat fejtsenek ki.

3. Mi történt azokkal, kik az I. félévben a hittanból secundába estek?

4. A kimaradt tanulók úgy a magaviseletből, mint a tantárgyakból a havi vizsgálatok után vonandók be az általános információba.

5. Kinek elnöklete alatt tartották meg a vizsgálatot a vallástanból?

6. Vajjon a más vallásuak kaptak-e érdemjegyet saját lelkészeiktől?

7. Megtartatott-e a fensőbb tanhatóság 1830. apr. 22. k. rendelete, melynek értelmében német iskolába járt tanulók sem magán sem nyilvános vizsgálatra nem bocsáthatók?

1831-óta az intézet igazgatói hiven megfeleltek a rendelet minden egyes pontjára, mint azt a Liber iuventutis bizonyítja. A tanuló ifjúság számát illetőleg határozott számok állanak rendelkezésemre, melyekből kitűnik, hogy intézetünk e korszakban is a középnépeségű iskolák közé tartozott; nem volt túlnépes egy esztendőben sem, de százon alól sem voltak a tanulók soha. Beszéljenek helyettem a számok, melyek az évek sorrendje szerint így következnek:

1807	—	—	227	1822	—	—	164	1837	—	—	140
1808	—	—	205	1823	—	—	175	1838	—	—	148
1809	—	—	163	1824	—	—	180	1839	—	—	148
1810	—	—	156	1825	—	—	190	1840	—	—	142
1811	—	—	156	1826	—	—	196	1841	—	—	115
1812	—	—	143	1827	—	—	186	1842	—	—	126
1813	—	—	160	1828	—	—	203	1843	—	—	150
1814	—	—	159	1829	—	—	211	1844	—	—	129
1815	—	—	164	1830	—	—	188	1845	—	—	152
1816	—	—	181	1831	—	—	196	1846	—	—	152
1817	—	—	171	1832	—	—	184	1847	—	—	170
1818	—	—	166	1833	—	—	184	1848	—	—	189
1819	—	—	187	1834	—	—	168	1849	—	—	117
1820	—	—	191	1835	—	—	158	1850	—	—	114
1821	—	—	170	1836	—	—	142				

Vallásra nézve legjava részben róm. és gör. katolikusok; időközönként jelentkeztek már ág. és ev. ref. vallásuak, sőt izr. tanulók is.

A nemes ifjak nagyobb számban keresték fel intézetünket, mint a nem nemes családból származottak, majdnem 75% a nemes ifjak száma, míg a plebeiusokra és címisekre csak 25% esik.

Legnagyobb változatosságot tüntet fel a tanulók származási helye. 1821—1830-ig. 1867 tanuló fordult meg intézetünkben s ezek közül csak 500 volt helybeli, tehát alig 26%. A közel vidék és szomszédos vármegyék szolgáltatták a legnagyobb contingenszt, de találtam Bécsből, Horvátországból, Moson, Sopron, Tolna, Trecsén Szepes, Sáros sat. megyékből eredt ifjakat is. Mi lehetett ennek oka? Ismét oly kérdés, melyre adós maradok a felelettel, mert az olvasó megtalálná sokallani a valószínű válaszokat.

Áttérek a tanerők ismertetésére. E korszakban a következő tanárok működtek Nagy-Károlyban:

Igazgatók:

Tanárok:

1806/7. Hannulik János.	Paulinyi Alajos. Brogyányi László. Farkas Imre. Tomasóty József. Trojanovits István. Romány Mihály, világi.
1807/8. Hannulik János.	Wolf Antal. Subányi Pál. Lőrinczy András. Tomasóty József. Tóth Bertalan. Romány Mihály, világi.
1808/9. Hannulik János.	Kovaltsik Tamás. Subányi Pál. Béla Antal. Tomasóty József. Nétsey Jeromos. Romány Mihály, világi.

Igazgatók :

Tanárok :

- 1809/10. Hannulik János. Subányi Pál. Béla Antal. Gubitzer Ferencz. Csertő József. Nétsey Jeromos. Romány Mihály, világi.
- 1810/11. Dáni Zsigmond. Gubitzer Ferencz. Béla Antal. Csertő József. Tomasóty József. Nétsey Jeromos. Barna Pál, világi.
- 1811/12. Endrődy János. Haskó László. Béla Antal. Plathy Mihály. László Alajos. Tomasóty József. Barna Pál, világi.
- 1812/13. Endrődy János. Bálint Antal. Béla Antal. Plathy Mihály. László Alajos. Tomasóty József. Barna Pál, világi.
- 1813/14. Endrődy János. Bálint Antal. Béla Antal. Plathy Mihály. Filhorn József. Tomasóty József. Barna Pál, világi.
- 1814/15. Endrődy János. Bálint Antal. Gruber József. Sárkány János. Filhorn József. Tomasóty József. Barna Pál, világi.
- 1815/16. Endrődy János. Bálint Antal. Gruber József. Sárkány János. Zsigmond Bertalan. Tomasóty József. Barna Pál, világi.
- 1816/17. Endrődy János. Bálint Antal. Gruber József. Kósa István. Tomasóty József. Czimber András. Barna Pál, világi.
- 1817/18. Scheftsik Antal. Bálint Antal. Moró Mihály. Kiss Ignác. Kósa István. Czimber András. Barna Pál, világi.
- 1818/19. Scheftsik Antal. Bálint Antal. Moró Mihály. Kindlárovits Lőrincz. Czimber András. Kósa István. Barna Pál, világi.
- 1819/20. Barkovits István. Bélik Zsigmond. Moró Mihály. Kindlárovits Lőrincz. Czimber András. Hutter Antal. Barna Pál, világi.
- 1820/21. Barkovits István. Bélik Zsigmond. Nagyvendégi Elek. László Alajos. Hutter Antal. Tőtösy Elek. Barna Pál, világi.
- 1821/22. Barkovits István. Bélik Zsigmond. Nagyvendégi Elek. László Alajos. Pintér Jeromos. Mindszenti István. Barna Pál, világi.
- 1822/23. Barkovits István. Bélik Zsigmond. Nagyvendégi Elek. László Alajos. Czimber András. Kandl Adolf. Barna Pál, világi.
- 1823/24. Barkovits István. Bélik Zsigmond. Cservényi Alajos. Lezö Ferencz. Platner Ferencz. Müller Antal. Barna Pál, világi.

Igazgatók :

Tanárok :

- 1824/25. Bokross Ferencz. Bélik Zsigmond. Hutkay János. Burza János. Tóth Bertalan. Platner Ferencz. Barna Pál, világi.
- 1825/26. Bokross Ferencz. Bélik Zsigmond. Hutkay János. Burza János. Platner Ferencz. Hajagos József. Barna Pál, világi.
- 1826/27. Bokross Ferencz. Bélik Zsigmond. Hutkay János. László Alajos. Platner Ferencz. László László. Barna Pál, világi.
- 1827/28. Bokross Ferencz. Bélik Zsigmond. László Alajos. Platner Ferencz. Bajusz Incze. László László. Barna Pál, világi.
- 1828/29. Bokross Ferencz. Bélik Zsigmond. László Alajos. Platner Ferencz. László László. Beczkóy Antal. Barna Pál, világi.
- 1829/30. Semler Ferencz. Bélik Zsigmond. Német Ferencz. Vida Incze. László László. Breuer Ferencz. Barna Pál, világi.
- 1830/31. Fehér Glycer. Knapp Mihály. Németh Ferencz. Franits Antal. Mráz Antal. Halványi János. Barna Pál, világi.
- 1831/32. Fehér Glycer. Knapp Mihály. Németh Ferencz. Franits Antal. Ambrús József. Englohner Vincze. Barna Pál, világi.
- 1832/33. Szűts József. Knapp Mihály. Slaby József. Joachimstadt Konstantin. Bellágh József. Szirmay János. Barna Pál, világi.
- 1833/34. Katona Dénes. Knapp Mihály. Zvolenszky Mihály. Dezső János. Vörös Jeromos. Rohrer Antal. Barna Pál, világi.
- 1834/35. Takács István. Cservényi Alajos. Zvolenszky Mihály. Homoky Imre. Schmiding József. Suhajda Sándor. Barna Pál, világi.
- 1835/36. Takács István. Zvolenszky Mihály. Zsigmond Bertalan. Papp Coelestin. Schedl Alajos. Homoky Imre. Barna Pál, világi.
- 1836/37. Takács István. Zvolenszky Mihály. Zsigmond Bertalan. Pulos József. Schüller Flórián. Schedl Alajos. Papp Coelestin.
- 1837/38. Takács István. Zvolenszky Mihály. Zsigmond Bertalan. Papp Coelestin. Faschler János. Fay Barnabás. Trautwein János.
- 1838/39. Takács István. Zsigmond Bertalan. Szunerits Albert. Papp Coelestin. Faschler János. Vass Sándor. Szaitler Elek.

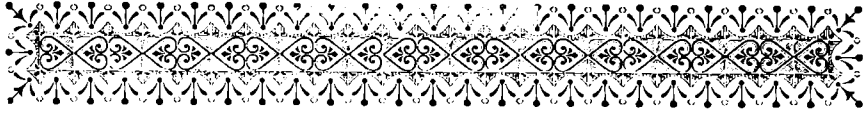
Igazgatók :**Tanárok :**

1839/40. Takács István.	Szuncrits Albert. Halványi János. Koncz János. Papp Coelestin. Kustár Ignác. Eisler József.
1840/41. Takács István.	Szunerits Albert. Koncz János. Papp Coelestin. Zsiga József. Eisler József. Kustár Ignác.
1841/42. Takács István.	Szunerits Albert. Koncz János. Zsiga József. Eisler József. Kustár Ignác. Papp Coelestin.
1842/43. Lévay Zsigmond.	Szunerits Albert. Zsiga József. Papp Coelestin. Kustár Ignác. Szöllősy István. Lajos János.
1843/44. Lévay Zsigmond.	Szunerits Albert. Zsiga József. Ruff József. Riedl György. Tausch János. Turner Sándor.
1844/45. László Alajos.	Horváth Márton. Szaitler Elek. Riedl György. Ruff József. Tausch János. Turner Sándor.
1845/46. László Alajos.	Horváth Márton. Riedl György. Duchon Izidor. Franits Antal. Turner Sándor. Szabó Ignác.
1846/47. László Alajos.	Horváth Márton. Riedl György. Franits Antal. Grossmann Alajos. Alvinczy Ferencz. Ury József.
1847/48. László Alajos.	Horváth Márton. Vertler Mátyás. Franits Antal. Englohner Vincze. Kiss Frigyes. Csecsinovics Ferencz.
1848/49. László Alajos.	Korenda Elek az V. osztályban is. Englohner Vincze. Franits Antal. Wohlfart József az I-ben is.
1849/50. László Alajos.	Korenda Elek. Englohner Vincze. Szendy János. Poleszni Imre. Horváth Ferencz az I. és II. osztályban.

A tankönyvekről is be kellett volna számolnom, adatokat azonban sehol sem találtam. Combinative össze tudtam volna állítani, de így hívebbnek tartom eljárásomat, ha az adatok hiányát említem fel.

II. Kor.

A szabadságharcz leveretésétől, illetőleg 1851—1867-ig, a kiegyezésig.

E második kort is két korszakra kellene osztanom, mert más a tanterv az ugynevezett Bachkorszakban és más tantervet ad ki 1861-ben a visszaállított helytartótanács. Tartok azonban tőle, hogy az elaprózás ártalmára lesz munkámnak, azért együtt tárgyalom az összesen 17 évre terjedő kort.

Szabadságharczunk leveretése után szomorú napok virradtak a magyarra. Elfacsarodik a magyar ember lelke, ha rágondol arra a Karaffához illő vérengzésre, melyet az osztrák generalisok véghez vittek. A szabadságért küzdő hősök rang- és osztály-, de még nem különbség nélkül is a compromittált egyének közé soroztattak s üldözött vadként kellett rejtőzniök, hogy a vérszopó kezektől megmeneküljenek. Hazájoktól kellett megválniok azoknak, kik elől néhány hónappal előbb még futott a megfélemlített ellen; családjától kellett elválnia a hős apának s idegen állam barátságát kellett igénybe vennie. A száműzöttek keserves kenyere lőn jutalma annak, a ki a golyózápor közepette oroszlán bátorsággal küzdött. Hajléktalan, földönfutó lőn a magyar vitéz, ki semmibe sem véve a halált, pusztította az ellenünk bőszi-tett horvátot és rácot. Az idegenből hozzánk jött vitéz generalisoknak, mert diadalról diadalra vezették a hős honvéd-ezredeket, nem hálálhattuk meg a nemes barátságot, hiszen idegenek lettünk itthon, hiszen zsandár ült a nyakunkon. Bitó, rabláncz, börtön lett jutalma annak, ki a saját jogait

tipró ellenséggel szemben otthonát védelmezte. Oh mennyi dicső név birtokosának szive szűnt meg dobogni hóhérkötél alatt!

Irodalmunk nagyjainak lelkök megtörött; nem egy mint élő halott tengette halálánál szomorúbb életét. Vörösmarty, a költő király, lantja négyszer pendült meg; Bajzánk a legszerencsétlenebb helyre került, hol 1858-ig vonszolta gyászos életét. Eleven halottá tették a hivatott elegikust, Vachot Sándort. Jósikát, a magyar regény atyját, in effigie felakasztották. Tompát, Madáchot meghurczolták; amazt, hogy szárnyát szegjék; emezt, hogy boldogtalanná tegyék. De ne tovább! fáj a lelke az embernek ennyi megtört szivet látva.

Mikor a hősök kivégeztetésében kifáradt a hatalom, akkor az egész nemzet ellen intézte orv támadását. Nyelvét akarta megölni, tehát az éltető napsugártól akarta megfosztani. S ha olyan puha nép a magyar; ha nincs meg lelkében hő szerelme e féltett kincs, egenius iránt, a második ezredév már nem találta volna ébren a magyart.

Szerencsére más volt megírva felőlünk a sors könyvében. Feltámadtunk. 1859-ben már valami kedvezőbb szellő lengedett, melyet az olaszországi hadjárat s az ebből folyó vereség hajtott felénk. A Lombardiától megfosztott császár elfordult rosz tanácsadótól s közeledett felénk. Alkotmányos utra tért; ki akart békülni ama nemzettel, mely ősei koronáját megőrizte. A békülés nem ment oly könnyen, mint gondolnók. A bécsi kamarilla résen állt, hogy minden előnyt megszerezzen magának. Végre is az öngondolkozó fejedelem akarata győzött s 1861-re összehívta az országgyűlést. Gyermekekorom szép emlékei támadnak fel lelkemben, midőn a kokárdára gondolok, mely minden egrí deák kalapján ott diszlett; mintha hallanám a sarkantyú pengését a gavalléros magyar csizmán, melylyel minden deák sietett felcserélni a kurta czipőt. Mintha magam előtt látnám a zsinóros huszárkát, a lábszárhoz feszült magyar nadrágot! Mintha hallanám, mint éltetik az egrí asszonyok boros üveggel kezökben a képviselővé választott Csiky Sándort.

Várva vártuk, mit hoz az országgyűlés. A képviselők két pártra szakadtak; a határozati párt minden alku nélkül kivánta életbe léptettetni az 1848-iki törvényeket, míg a felirati párt, élén Deák Ferenczcel, írásban fejtette ki a fejedelemmel szemben kívánságait. Az osztrák kormány élén Schmerling állott. Két éles kard egymással szemben, mely

hajlik, szikrát is vet, de el nem törik. Nem is volt eredménye az aug. 22-én feloszlott országgyűlésnek. Az osztrák tanácsadóknak még új vereségek kellettek. Schleswig—Holstein után 1865-ben ismét összeült az országgyűlés, mely megvitatta, mit kívánhat, mit engedhet a nemzet. Mig ez tanakodik, Poroszország legyőzi Ausztriát, mely győzelem a mi győzelmünket is meghozta; kiegyezett a fejedelem és nemzet s 17 év után bekövetkezett az, a mi után sóvárgott a nemzet; a fejedelemből 1867. jun. 8-án törvényes királlyá lett a magyarnak.

Ez általános politikai iránynak megfelelő volt a hatalom tanügyi politikája is. A nemzet virágát akarta elhervasztani, midőn nyakunkra hozta az idegenből a sok cseh, morva, lengyel professorokat, kik az osztrák miniszter szája ízénck megfelelőleg szerkesztett tankönyvek nyomán, meghamisított történelemre és földrajzra tanították az ifjú nemzedéket. A honnan nem tudta kitűrni a tanerőt, arra rácrőszakolta az Entwurfot, mint az egyedül üdvözítő rendszert, melynek semmi más tendenciája nem volt, minthogy megfojtsa a magyart ifjú nemzedékében s majd az örökös tartományok sorába ossza be hazánkat.

Gr. Thun Leo állott a tanügy élén. Mert emberséges ember még ellenfelében is elismeri a való erényt és bátorságot, ki kell jelentenem, hogy nem volt tehetségtelen ember. Rendszere magyar alapra fektetve ma is kielégítene minden magyar paedagogust; az ő alapján nem kellett senkinek, sorompóba állott vele szemben az egész tanár-világ.

Intézkedései közül, melyek intézetünket is közelebbről érdekelték, nevezetesebbek: 1. Beszünteti a ker. főigazgatóságokat s ezeknek teendőit, mint az Fábry Ignác czimz. püspök s volt főigazgató bucsuzó leveléből kitünik, részint a kerületi császári főbiztosok, részint a mindegyik főbiztosi kerületben nevezendő s több helyeken már ki is nevezett iskola felügyelők veszik át. Véget ért ekkép az én hivatalom is ezen kerületben ez alól B. Geringer császári teljes hatalmu polgári országos biztos ur ő nagyméltóságától mult hó 6-án 2476 – 9, sz. a. hozzám intézett kegyes leirata alapján felmentettem; minek következtében a tankerület iratait s jegyzőkönyveit Nagyváradra e napokban szállítom s az ottani kerületi iskolák felügyelésére méltatott főtisztelendő Oswald Ferencz kanonok urnak átadandom . . . . Isten áldása s a

legüdvösebb siker kísérje új viszonyaikban is mindnyájok hívs érdemtelen működését. Temesvárt decz. 15-én 1849.

Az itt jelzett változás a következő rendelettel adatott tudtára az igazgatóságnak: 2414—M. B. sz. Nagyvárad kerületi cs. kir. miniszteri biztostól. Nagykárolyi gymnasium igazgatója tisztelendő László Alajos urnak Nagy-Károlyban. A nagyvárad katonai kerületi iskolai hatóság hivatali működését megkezdvén, ezt tisztelendő urnak azon utasítással kívántam tudomására juttatni, miszerint minden az iskolai ügyre vonatkozó hivatalos jelentések, kérvények, indítványok s több e félek hivatalos tárgyalás végett tisztelendő ur által ezen iskolai hatósághoz következő czim alatt lesznek intézendők: A nagyvárad katonai kerületi iskolai hatóságnak Nagyváradon. Nagyvárad 1850. aug 16 Cseh.

A gymnasiumokat két kategóriába osztotta; algymnasium nevet kapott az, melynek négy osztálya volt, főgymnasium nevet nyert a 8 osztályu.

Intézetünk az algymnasiumok közé osztatott be s az 1852. évi mart. 12-én 14908—1851. sz. a. a nagyvárad ker. cs. kir. iskolai hatóság mint ilyent hagyja helyben az itt közölt rendeletében: Nagyon tisztelendő László Alajos nagykárolyi gymnasiumi Igazgató tanár urnak. A nagyvárad ker. cs. kir. iskolai volt felügyelő nagyságos Madarasy János ur által m. é. május 17-én 5953—785. sz. a. a magas cs. kir. közoktatásügyi miniszteriumhoz felterjesztett körutazási és a kerületi tanintézetek állapotáról jelentés következtében a tisztelt miniszteriumtól m. é. október 24-én 5050—720. sz. a. a nagykárolyi gymnasiumra nézve a következőket foglalja magában: A nagykárolyi gymnasium a mostani 4 osztályu állapotában meghagyatik. Ez azonban akadályul nem szolgál arra nézve, hogy annak nagyobb kiterjedése javaslatba hozassék, mihelyest ennek elkerülhetlen szüksége kimutattatik s azon feltételek teljesítetnek, melyek egy teljes 8 osztályu gymnasium fennállását minden tekintetben biztosítják. Jelenleg csak arra kell figyelni, hogy legalább az algymnasium az újabb igényletekhez képest tökéletesen rendeztessék és a tanítási eszközök és tanító erőkre nézve oly állásba hozatassék, milyent annak teljes gymnasiummá alakíthatására vezető sikeres előkészítése megkíván. A miről a kerületi iskolai hatóság elégséges biztosságot nyerendvén, annak idejében a felőli javaslatot tehetend, valjon a szóban levő tanintézet a nyilvánosságí jog megadására méltatható-e.

Mielőtt azon kérdésre megfelelnek, minő volt a nagykárolyi algymnasium tannyelve, nem lesz érdektelen, ha megismeri az olvasó Uray Bálintnak Kende Zsigmondhoz intézett átiratát, melyből kitűnik, hogy sokan játszottak a német kezére városunkban is. Az átirat másolatban van meg az intézet levéltárában és szórol-szóra így szól: 1465—1849. Másolat. A debreczeni ker. Fő Ispánjától, nagyságos Kende Zsigmond Szatmármegye Elnökének. Debreczen Decz 23-án. 849. Némely NKárolyi polgárok s más lakosoknak a Hadserreg főparancsnoka Eő Exjához beadott s a th. cs. Biztos Eő Exja által ./ alatt ide mellékelt rendelet mellett hozzám leküldött folyamodását, mely szerint a nkárolyi ker. német nyelven kormányoztatni, az oskolai tanításban is ugyanazon nyelvet használtatni kéri, visszavárás mellett Ngoddal a végett kívántam közölni, hogy előttem mind a nkárolyi, mind a közelfekvő helyiségekbeli népesség s a különféle nemzetiségek száma már Ngod elébbi jelentéséből is tudva lévén.— Ezen folyamodást tárgyalólag figyelmét a nkárolyi mind Elemi mind Közép tanodai oskolákra fordítva, azt: hogy azon oskolákba a Tanulók száma a nemzetiségeket tekintve miként áll? és azon oskolákba a növendékek leginkább mely s minő nemzetiségű helyekből szoktak küldetni? nem különben a környékben a falusi oskolákban a tanítás mely nyelven vitetett? Ezen iskolai tanítási nyelvre vonatkozó véleményes jelentését hozzám bemutatni ne terheltessék. Egyszersmind mivel a folyamodás alatt csupán néhány egyes magános személy aláírása áll, hallgassa Ngod e részben a nkárolyi Előjárókat is és azoknak nyilatkozatát is hozzám küldje meg. Uray Bálint cs. k. udv. Tanácsos és ker. Fő Ispány.

Milyen jelentést tett Kende Zsigmond a ker főispánnak, arról adatok hiányában nem szólhatok, de igenis szólhatok és szólok is arról, mit tettek a károlyi piaristák.

1851. február 28-án Madarasy János, tanügyi tanácsos s a nagyváradi kerületben levő róm. kath. iskolák inspectora bölcséleti és jogtudor elnöklete alatt nevezetes ülése volt a tanári testületnek, midőn a felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint 11 pontban tárgyalták a gymnasium ügyeit. Mellőzve itt a többi pontokat, melyek később érinthetők lesznek, csak a nyelvre vonatkozó 8-ik pontot fogom megismertetni az olvasóval.

Elnöklő tanács kérdésére: „Qualinam lingua obiecta in Gymnasio MKárolyiensi proponenda sint! Repositum fuit:

Extra omne dubium esse, uti quamlibet artem, ita et scientias ea non nisi lingua cum fructu doceri posse, quam discere volentes callent; jam hic loci per 30 et amplius annos vix inventus est juvenis scholasticus qui linguae Hungaricae ignarus fuisset, imo e contrario vix quandoque est invenire juvenem, qui linguam aliam ita exacte, loquatur, ac Hungaricam. Huc accedit, quod ipse quoque M. D. Praeses occasione suae visitationis expertus sit omnes huius Gymnasii scholares linguam Hungaricam exactissime intelligere. Hoc ex respectu cum item et Patronus Gymnasii Illustrissimus C. G. Károlyi hoc desideret, et provinciae Szatmariensis C. Reg. Commissarius huic desiderio Patroni Gymnasii desiderium totius provinciae Gymnasii NKárolyiensis Incolarum conforme esse declaravit, M. D. Praeses edixit: hocce in Gymnasio MKárolyiensi linguam institutionis non aliam esse posse, nisi linguam Hungaricam, hancque in conformitate quoque gratiosi decreti suae Excellentiae Caes. Commissarii D. L. B. a Geringer dd 3-a Octobris 1850. No. 17440—G ad Caes. Reg. Ministerialem Commissarium Districtus Mvaradiensis dimissi sub spe altioris rati habitationis pro lingua institutionis stabilivit, eo tamen addito: ut si forte contingeret esse etiam tales, qui lingua Hungarica haud essent versati, iisdem per competentes Professores succuratur, quavisunque demum coactio parte in hac procul absit.

Ugyanezen gyűlésen Madarasy tárgyalatni kívánta azon kérdést is, vajjon a román nyelvre kell-e a károlyi gymnasiumban tanszéket felállítani? A tanár-testület egybehangzó véleménye az volt, hogy erre szükség nincs, mivel azon román ajkú, — tulajdonképen görög katolikus ifjak, ezt

---

Milyen nyelven tárgyalandók a tantárgyak a nagykárolyi gymnasiumban? Felelet: Kétségtelen, hogy bármely dolog, úgy a tudományok is csak azon nyelven taníthatók credménnyel, mely nyelvet a tanulni akarók tudnak; e helyen 30, sőt több éven át alig volt található tanuló ifju, ki a magyar nyelvben járattan volt volna, ellenkezőleg alig volt valamikor található, aki más nyelvet oly tökéletesen beszéljen, mint a magyar nyelvet. Idejával a mit a nagyságos elnök úr látogatása alkalmával tapasztalt, hogy e gymnasium növendékei a magyar nyelvet tökéletesen értik. E tekintetből, meg hogy e gymnasium méltóságos patronusa gróf Károlyi György is ezt kívánja, és a szatmári kerület cs. kir. biztosa kijelentette, hogy a nagykárolyi gymnasium egész környéke lakosainak kívánsága megegyező a gymnasium patronusa kívánságával, a nagyságos elnök úr kimondotta: „hogy e gymnasiumban a tanítás nyelve semmi más nem lehet, mint csak a magyar; és azt báró Geringer, cs. k. főbiztos ónagyméltóságának a nagyváradi kerület ministeri biztosához 1850. évi október 3-án 17440 sz. a leküldött rendeletének értelmében a fensőbb jóváhagyás reményében oktatási nyelvül állandósította azzal a hozzáadással, hogy ha talán megtörténik, hogy lesznek olyanok is, kik a magyar nyelvben kevésbé lesznek jártasak, azokra az illető tanárok tekintettel legyenek, s végül, hogy e tekintetben minden kényszer mellőztessék.

személyes tapasztalás után is mondhatom — kik a nagy-károlyi gymnasiumba jönnek tanulni s általában Nagy-Károly környékének népei anyanyelvükön kívül a magyar nyelvet is igen jól beszélik. Mert az ügyek így állottak nyelvi tekintetben, a német nyelvet nem is erőszakolták a károlyi gymnasiumra. 1852. febr. 23-án a közoktatási miniszterium akként intézkedett, hogy „azon gymnasiumokban, a hol a magyar nyelv mint anyanyelv taníttatik, a német nyelv tanítása iránt figyelem fordíttassék arra: vajjon a gymnasiumba lépő tanulók többsége bir-e a német nyelv némi ismeretével, vagy nem; az első esetben ezen nyelv tanítása már a gymn. első osztályában kezdehetik meg; ha pedig a német nyelv ismeretével nem bírnának, ezen nyelv tanítása csak a II. osztályban kezdessék meg úgy, hogy a magyar és német nyelv tanítására az I—IV. osztályban hetenkint 5 óra fordíttassék, mely 5 órából 2 óra a német nyelvre fordítandó.

1855. jan. 22-én 15813. szám alatt rendelet jő a cs. k. közoktatásügyi miniszteriumtól, melynek értelmében a tantárgyak azon nyelven adandók elő, melyet a tanulók legjobban értenek, hogy a valódi műveltségnek alapja megvettessék.

Február 21-én 1437. sz. a. már szigorúbb rendelet érkezik, melyben meghagyatik, hogy az 1855/6. iskolai év kezdetétől valamely tantárgy előadása német nyelven történjék, hogy a tanulók a nyelvben gyakorlatot nyerjenek, illetőleg minél inkább tökéletesedjenek. A tanároktól pedig egyenesen megköveteli a rendelet, hogy németül tudjanak.

Deczember 11-én érkezik le a 16501. sz. rendelet, mely egyenesen megparancsolja, hogy a német nyelv és a honisme német nyelven tárgyalassék. 1857. febr. 7-én 108. sz. a. ismételten meghagyatik, hogy a német nyelv lehetőleg komolyan tárgyalassék, hogy majdan a főgymnasiumra jutott tanulók sikerrel haladhassanak a tudományokban.

S mit eredményeztek e rendeletek? vajjon csakugyan germanizátorok lettek a károlyi piaristák s megrontották a haza reménységét? A kérdésekre a tagadó válasz már az előzményekből kiérzik. Magok csak annyiban hódoltak meg, hogy a németül érkező rendeleteket elfogadták s magyarul indorsálták; de alig hiszem, hogy csak egy hivatalos levél is került volna ki a kezökből német nyelven. Ez állításomat megerősítik a consessusokról felvett jegyzőkönyvek, melyek

mind latinul szerkesztvék; megerősítik az igtatók, melyek magyar nyelven vezettetek.

Hogy a tanulók sem romlottak németekké, legyen bizonyosága az 1858/9. cs. kir. tanácsos látogatása, a ki a német nyelven előadott történelmet hallgatván meg a IV. osztályban, az egykorú bejegyzés szerint „bölesen tapasztalta, hogy a német nyelv kellő birása hiányában a megkívántató előmenetel szükségeltetik.“

De nem is jól ismerte a hatalom a magyart, legalább azon tulajdonát nem, hogy az erőszakkal szemben megszegi a nyakát s kitör belőle a „csak azért sem.“ Mert a hiba sem a tanulóban, sem a tanároknál nem kereshető. A tanároknál nem, mert a kényuralom végső éveiben mindig észrevétel nélkül küldik vissza a jegyzőkönyveket, sőt gyakran dicsérő elismeréssel, mit egy kötelességéről megfélemedező testülettel szemben alig tett volna meg a hatalom; de meg a tanulóknál is hiába keressük, hiszen ismeretes dolog az, hogy a magyar ifjuság jó vezetés mellett a kínai nyelvet is megtanulja, hogyne tanulta volna tehát meg a történelmet, ha akarta volna. A reactioiban volt az ok, semmi másban. A piaristák itt is, mint más helyen, a kényszernek engedvén, megvétették a német könyveket, de magyarul tanítottak. Ha magyar nyelven kérdeztetett volna a cs. k. tanácsos úr, bizonyára hallott volna jó feleleteket is.

Egyik sarkalatos intézkedése az Organisations Entwurfnak a szakrendszer megállapítása, illetőleg az osztályrendszer eltörlése. Eddig, mint azt észrevehette az olvasó, egy osztályban csak egy tanár működött, ez az egy tanár adott elő minden tantárgyat. Sem időnk, sem terünk annak kutatására, célra vezető volt-e ez oktatásmód, vagy sem; tény az, hogy iskolánkban is behozatott a szakrendszer. Keresztül vitele nem ment könnyen. A studiumokat annyi ember kezébe adták, a hány studiuma volt egy osztálynak.

Ez vontá azután maga után a cs. miniszteriumnak 1852. aug. 31-én kelt s a nagyváradi cs. k. iskolai hatóságtól ide október 16-án leérkezett rendeletét, melynek főbb pontjai ezek voltak: 1) A tantárgyaknak azon felosztása, mely szerint majd annyi tanár jár egy osztályba, a hány tantárgy van, nem helyeseltetik, ez az Entwurf elveitől lényegesen eltér, mivel az erkölcsi neveléssel ellenkezik és az egyesült egyarányos befolyása a tanulmányoknak, valamint a benső

viszonyos ismeretség a tanár és tanoncok közt el nem érhető.

2. Kivántatik, hogy az osztálynak összes működése és tevékenysége egy tanár által vezéreltessék és határozottassék.

3. Azért a tanulmányok legfőlebb három tanár közt osztassanak el; az osztálytanár a főtárgyakat adja elő és vagy minden, vagy legtöbb óráit a maga osztályában töltsé. Ennek elintézése az igazgatóra bízatik.

4. Az igazgató tudományos ismeretei és paedagogicus tapasztalatai által az oskolák javát erősítse és a tanárokkal egyetértve az ifjuság erkölcsi s tudományos neveltetésében munkálkodjék.

Hogy e rendeletnek meg volt a kívánt eredménye; hogy a helyzet a szakbeosztást illetőleg tetemesen javult, semmi sem bizonyítja jobban, mint a fennebb említett észrevétel, hogy a beterjesztett tantervek, tárgyfelosztások, órarendek vagy észrevétel nélkül, vagy helyesléssel küldettek vissza.

A fegyelmet illetőleg tanárokról és tanulókról gondoskodott a hatalom.

Az igazgatónak nemcsak példával kellett elüljárnia, úgy a jellembevágó dolgok, mint a tudomány s kötelesség terén, hanem a legnagyobb vigyázattal kellett őrködni, hogy minden pontosan teljesíttessék, mert mindenért ő volt felelős. Minden hóban consessus-t kellett tartania, mely consessusok nem sokban tértek el a mai conferentiáktól. Első sorban közölte az igazgató a folyó hónapban leérkezett hivatalos iratokat s kimondotta a határozatot; az után általános birálatot mondtak minden osztályról; esetleg külön kiemelték, ha valaki arra akár jó, akár rossz oldalról rászolgált; majd a végzett tananyagról s az elért eredményről számoltak be a tanárok. És hogy e tekintetben maga is tájékozva legyen az igazgató, sorra kellett járnia minden hóban minden osztályt. Ezeken kívül ügyelnie kellett, hogy a fensőbb tanhatóságtól leérkezett rendeletek pontosan végrehajtassanak. Ő volt az iroda felügyelője és vezetője. Sőt figyelemmel kellett kísérnie a tanárok politikai magatartását is.

A tanárok mindenben alá voltak rendelve az igazgatónak.

A tanulók fegyelmi szabályait illetőleg megküldötték a csehországi iskolák törvényeit, melyeket vagy egészökből el kellett fogadni a tanártestületnek, vagy a helyi viszonyokhoz módosítani. A 45. §-ban írja elő e szabályzat, mihez kell magát

alkalmazni a tanulónak. A mieink, mint az előttem fekvő szabályzatból látom, nem minden pontját tették magokévá: kiválogatták az algymnazistáknak szóló fejezeteket, nevezetesen: Minden tanuló tartozik az évet megnyitó „Veni Sancte“ előtt legalább egy nappal jelentkezni, akár most lépett a gymnasiumba, akár tagja volt már előbb is.

Az I. osztályra jelentkező tanuló felvételi vizsgálatnál köteles bemutatni érettségét, mely vizsgálat a tanév első napjaiban tartatott meg.

Kötelesek a tanulók a vallásuk előírta isteni tiszteleten jelen lenni.

Az iskola az előadás előtt egy negyed órával nyitvatik ki; előbb jönni s az iskola kinyitását az iskola előtt bevérni tiltatik.

Az iskolában tisztán felöltözködve tartoznak megjelenni.

Minden órára hozza magával a tanuló a szükséges eszközöket; idegen tárgyat hozni tilos.

Iskolába hajadon fővel lépjen be a tanuló; ott csendben foglalja el kijelölt helyét s nyugodtan várja be, míg vagy szent misére csengetnek, vagy a tanár bejő; kinek megérkezésekor, valamint tiszteletreméltó férfiak látogatása alkalmával, illedelmesen álljanak fel a tanulók; ugyanezt tartoznak tenni azok távozásakor is.

• Előadás alatt, melyet rövid imával kezdenek és végeznek, minden rendetlenség mellőzendő; a legéberebb figyelemmel tartoznak a tanár előadását kísérni.

Óra alatt egyik tanulónak a másikat kikopogtatni, vagy az előadást szükségtelen kijáráskálással zavarni tiltatik.

Az iskola épületet, vagy más lakását irkálással, vagy egyéb módon elpiszkolni tiltatik; a vigyázatlanság okozta kárt a tanuló tartozik megtéríteni; ha pedig rossz akaratból tette, még büntetés alá is vonatik.

A tanár eltávózása után az iskolában maradni, vagy a folyosón ácsorogni tilos.

Hanyagásból a tanulónak egy tanórát sem szabad mulasztani; előre látott okok miatt egy napi engedélyt az osztálytanár, több napra terjedő szabadságot az igazgató adhat. Ha az elmaradás oka betegség, 24 óra alatt, ha csak lehetséges, tudassa a tanuló osztálytanárával, megjelenésekor pedig tartozik hiteles bizonyítvánnyal igazolni betegségét.

Az igazolatlanul elmulasztott órák száma az évközi és évvégi bizonyítványba bevezettetik; ha gyakrabban mulaszt

a tanuló igazolatlanul, magaviseleti érdemjegyére befolyással lesz. Ha pedig 8 egymásután való nap van távol az iskolából a tanár-testület tudta nélkül, az iskolából kilépettnek tekintetik s a névsorból töröltetik.

Az isteni tisztelet iránt tanusított egykedvűség, hanyagság, vagy tiszteletlenség, ha szép szóval nem javítható, erkölcsi megrovást, esetleg kizáratást von maga után.

Vendéglők, kávéházak látogatása tilos. Szülők társaságában kivételes esetekben megengedhető. Tilos ily helyeken szállást fogadni.

Billiárdozni, tekézni, kártyázni tilos, általában minden pénzreüzött játék tiltatik.

Nyilvános táncmultságba, vagy a szülői házon kívül eső multságba az arra való tanulók csak szülők, vagy gyámjaik társaságában a tanárok előre kikért beleegyezésével mehetnek. A tanulók magok táncmultságot nem rendezhetnek.

A szülők és gyámok felelőssége alatt a tanulók színházba járhatnak; jogában áll azonban a testületnek, hogy korlátokat szabjon. Magok a tanulók színi előadást nem tarthatnak.

A dohányzás, mint az ifjú korával s testi fejlődésével ellenkező valami, egyszerűen tiltatik.

Nem szabad különösen az estéli órákban az utcákon le és fel járni.

Játszó társai megválasztásában a tanuló nagyon óvatos legyen; általában tartózkodjék a rossz hírű emberekkel való ismeretségtől.

A tanárok iránt köteles tisztelettel és engedelmességgel viseltessék a tanuló. Minden e tekintetben észlelt kihágás megrovást, esetleg eltávolítást von maga után.

Szállásadói iránt, kik a szülők helyét pótolják, tisztelettel viseltessék a tanuló; nekik mindenben engedelmeskedjék, mit erkölcsi jóléte érdekében cselekszenek.

A tanulók, kiket a közös nevelés és oktatás testvérekké tőn, kölcsönös becsüléssel és szeretettel viselkedjenek egymás irányában. Akaratlan bántalmak miatt soha se gerjedjenek haragra. Általában iparkodjanak jó példaadással egymásra hatni.

Ovakodjanak a tanulók a gunynevek osztogatásától.

Pénzt, vagy pénzértéket képviselő tárgyakat a szülők, vagy gyámok előleges beleegyezése nélkül elajándékozni, vagy kölcsön adni tilos.

Az iskolatörvények áthágása megtorlást, vagy büntetést von maga után.

Büntetés fokozatúl, melylyel mindig a tanítványok javítását czélozták, elfogadták:

1. A dorgálást és pedig először négyszemközt, azután az osztályban az osztálytanár, majd az igazgató a tanuló-társak előtt dorgálta meg az arra érdemes tanulót.

2. Keményebb büntetésül szolgált a bezáratás egy, vagy több órára, hogy a tanuló a mulasztottakat pótolja.

3. A tanulók helyzeti classificatio szerint levén elültetve, a büntetés egyik nagyobb fajtája volt, ha a növendéket hátrább ültették.

4. Legerősebb büntetés volt a kizáratás; ezt maga után vonta az igazolatlan nyolcz napi távollét az iskolából; másodsor, ha az előbb alkalmazott büntetés fokozatok hiába-
valóknak bizonyultak.

E kizáratás vagy csak az illető intézetből történt, vagy az ország valamennyi középiskolájából; ez utóbbi azonban csak a legritkább esetekben történt, ha t. i. a tanuló mint ismétlő másod, vagy harmad rendbe esett; vagy ha oly erkölcsi hanyatlás volt rajta észlelhető, mely a javulás minden reményét kizárta. ¹⁾

A fennebb említett Madarassy-féle conferentián a tanártestület egyhangulag kimondotta, hogy a testi büntetéstől — értem a botbüntetést, — mint olyantól, mely ugy a papi állással, mint a szerzet szabályaival ellenkezik, teljes mértékben tartózkodni fog.

A fegyelmi szabályokat az igazgató minden év elején kihirdette és megmagyarázta.

E fegyelmi szabályok mellett a hatalom a szükséghez mérten máskép is intézkedett. Ez intézkedések közül kettőt találtam érdekesnek a feljegyzésre. Az egyikben megtiltja az áll-szakál viselést és csak a bajusz és pofaszakál viselését engedi meg. Ez a piaristákra alig vonatkozott, habár a szabadságharcz idejében voltak is, kik szakált viseltek.

A másik rendelet pedig a Kossuth kalapok hordását tiltja el.

Megemlítendőknék tartom még, hogy a kath. ifjaknak nem volt szabad protestans intézetbe járniook.

---

1) Magyar fordítás a német eredetiből.

A magántanulókkal szemben a legnagyobb szigorot kellett a tanároknak kifejteniök. Az igazgatónak szorgosan utána kellett néznie, hogy valóban a bejelentett magántanuló áll-e előtte; meggyőződése után nemcsak szóbeli, hanem írásbeli vizsgálatnak is alávetették a magántanulót.

1852-ben egy átmeneti tantervben állapítottatott meg, mi tanítandó és minő keretben. Összevettem ez átmeneti tantervet az állandósított tantervvel; mivel sem a tananyag-, sem az óraszámiban eltérést nem találtam, azért csak az állandó tantervet közlöm, amint következik:

I. osztály.

Vallástan. Hetenkint 2 óra. Hit, remény, szeretet, szent-ségek, k. igazság s a négy utolsó dolog.

Latin nyelv. Hetenkint 8 óra. Betűtan, előismé az igék-ről, fő- és melléknevek, névmások, igehatározók, számnevek, előjárók, nevek nemei. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozat.

Magyar nyelv. Hetenkint 2 óra. Betűtan, helyes írás, fő- és melléknevek, névmások, igék, részesülők ragozása. Olvasás, elemzés, írás, szavalás.

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Betűtan, helyes olvasás, írás, nemek, nevek, segéd- és rendes igék ragozása. Olvasás, elemzés, fordítás, írás.

Földrajz. Hetenkint 3 óra. Matematikai, physikai és politikai földrajz.

Mennyiség- és mértan. Hetenkint 3 óra. Elvont, nevezett, összevonható, közönséges és tizedes törtszámokkal műveletek. — Mértan: pontok, vonalok, szögök.

Természetrájz. Hetenkint 2 óra. Emlősök, rovarok és férgek.

II. osztály.

Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az ember végcélja, hitágazatok s egyéb hit- s erkölcsstanok kapcsolatosan a vallási szokások- és szertartásokkal, áldozás, templom, oltár, egyházi öltönyök a sz. mise áldozatnál.

Latin nyelv. Hetenkint 8 óra. Igék ragozása. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozat.

Magyar nyelv. Hetenkint 2 óra. Előbbi osztályban előadottak bővebb tárgyalása. Olvasás, elemzés, írásbeli dolgozat, szavalás.

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Előbbiek ismétlése, névmások, számnevek, szenvedő igék ragozása és egyéb beszédrészek. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozat.

Történelem. Hetenkint 3 óra. Ó-kor, Ásia, Afrika és Europa népei; macedonok és rómaiak története földrajzzal fölvilágosítva.

Mennyiség- és mértan. Hetenkint 3 óra. Számтан. Az előbbiek ismétlése, viszonyok, arányok, hármas-, társasági- és vegyítési szabály, kamatszámítás. — Mértan. Az előbbi osztályban tanultak ismétlése, három- és sokszögek térei és alakítása.

Természetráajz. Hetenkint 2 óra. Madarak, hüüllők, halak. Növénytan: egy-, kétszíkűek, szíktelenek.

III. osztály.

Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az Isten tíz és az anyaszentegyház öt parancsa; ker. igazság, az erények s bűnök nemei az ó-szövetségi sz. történettel összekapcsolva s Palaestina.

Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. Szógyezytetés és vonzat. Cornelius Nepos.

Görög nyelv. Hetenkint 5 óra. Betűtan, igeisme, fő-, mellék-számnevek, tiszta és össze nem vonható igeék. Olvasás, elemzés, fordítás.

Magyar nyelv. Hetenkint 2 óra. Mondattan. Olvasás, elemzés, szavalás, írásbeli dolgozat.

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Az előbbi osztályokban előadottak ismétlése; rendhagyó igeék.

Történelem. Hetenkint 3 óra. Középkor. A nyugotrómai birodalom feloszlásától Amerika felfedezéséig; ujkor, az osztrák örökösödési háboruig, földrajzzal egyútt.

Mennyiség- és mértan. Hetenkint 3 óra. Számтан. Az I. II. osztályban tanultak ismétlése, a négy algebrai művelet, törték, hatványok, gyökfejtés. — Mértan. Az előbbi osztályokban tanultak ismétlése, négyszögek, egyenközények, kör, ennek részei s mérése.

Természettudományok. Hetenkint 3 óra. Természetráajz: ásványország. Természettan: testek általános tulajdonságai, hév- és vegytan elemei.

IV. osztály.

Vallástan. Hetenkint 2 óra. A malaszt, szentségek, imádság, Krisztus halála s feltámadása az új szövetségi szent történettel együtt.

Latinnyelv. Hetenkint 6 óra. Igemódok, részesülők, állapotjegyzők, hanyatszók, előjárók különféle vonzatai, szórend és hangmérték. Olvasás, elemzés, értelmezés.

Görög nyelv. Hetenkint 4 óra. Az előbbi osztály tananyagának ismételése; tiszta össze nem vonható igék ragozása. Olvasás, elemzés, írásbeli dolgozat.

Magyar nyelv. Hetenkint 2. Irály- és szómértan. Olvasás, elemzés, szavalás, szerkesztés.

Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Szókötés. Olvasás, elemzés, fordítás, írásbeli dolgozat.

Történelem. Hetenkint 3 óra. Az új korszakból az osztrák örökösödési háborútól a jelenkorig. Időszerű földrajz. Az ausztriai birodalom ismerete.

Mennyiség- és mértan. Hetenkint 3 óra. Számítan. Összetett arányok s ezekkel műveletek megfejtése; egyenletek egy ismeretlennel. Mértan. Az előbbi osztályban tanultak ismételése, arányok és idomhasonlóság, hasonló háromszögek, kerület és átmérő közti viszony, Pythagoras tételei.

Természettan. Hetenkint 3 óra. Testek egyensulya, mozgása, tömötsége, nehézkedése, egyszerű gépek, híg testek nyomása, hang-, láttan, villanyosság, delejesség, a csillagászat elemei.

E tanterv általánosan kötelező volt minden nyilvános jellegű iskolára nézve.

Az elvégzett és a következő évben feldolgozandó tananyagról rovatos kimutatást küldött az igazgatóság a fensőbb tanhatóságához, melyben kimutatandó volt, mit végeztek az első félévben, mit a másodikban; hány órában adatott elő a jelölt tananyag, hány írásbeli dolgozatot adtak egy-egy tárgyból hetenkint.

Nem lesz érdektelen egy ily felterjesztés bemutatása. Hely- és térszűke miatt egy-egy osztályból egy-két tantárgyat mutatok be.

Az I. osztályban pl. az 1855—6. évben a vallástanból előadták az I. félévben a hit, remény, és szeretet erényeit, az Isten tiz és az anyaszentegyház öt parancsolatát; a II. félévben a szentségeket általában és különösen; a keresztyény

igazságokat és a négy utolsó dolgot mindkét félévben heti 2 órában. Utána egy új rovatban mindjárt következik: az 1856–7. tanévben ugyanezen tananyag fog előadatni s ugyanannyi órában.

Az I. osztályban a latin nyelvből heti 8 órában tárgyalattott az I. félévben: a betűk ismertetése, az igeragozás jelentőmód jelen ideje, a névragozás, a melléknevek és névmások tana, az igehatározók. A második félévben a számnevek s a nevek nevei adattak elő. Írásbeli mint az I. félévben. A jövő tanévben ugyanezen tananyag fog előadatni.

A II. osztályban a magyar nyelvből heti 2 órában az I. osztályban tanultak bővebben adattak elő. Különböző elbeszélések olvastattak. A beemlézett darabokat a tanulók elszavalták. Hetenkint egy iskolai dolgozatot irtak. A II. félévben a névmások, részesülők tana, a fokragozás, igeragozás, de nagyobb terjedelemben, mint az I. osztályban. Elbeszélő olvasmányok tárgyalása, elemzése, az érdekesebb darabok emlézése. Írásbeli dolgozatok, mint az I. félévben. A jövő tanévre ugyanezen tananyag jelöltetik ki.

A II. osztályban a földrajzból, illetőleg történelemből az I. félévben heti 3 órában előadatott: Ázsia, Afrika és Európa, a történelemből egész a macedonok történetéig. A II. félévben a macedonok és rómaiak története tárgyalattott. A jövő tanév tananyaga szintén ez lesz.

A III. osztályban a görög nyelvből heti 5 órában az I. félévben előadatott a hangtan; az igeragozás egy-két ideje, a névragozás. Minden héten egy írásbeli dolgozat. A II. félévben a melléknevek, névmások és számnevek tana, a tiszta össze nem vont igék ragozása. Írásbeli dolgozatok, mint az I. félévben. E tananyag fog tárgyalatni a jövő tanévben is.

A III. osztályban a német nyelvből heti 3 órában az I. félévben a tanítás anyagát képezte: az eddig tanultak ismétlése az olvasmány elemzése közben, a rendhagyó igék tana. Mozart olvasó könyve nyomán mesék és leírások fordítása. Hetenkint egy írásbeli dolgozat. A II. félévben az előzők ismétlése mellett tárgyalattott a mondattan. Írásbeli mint az I. félévben. Jövőre ugyanezen tananyag hozatik javaslatba.

A IV. osztályban a physikából heti 3 órában tárgyalattak az I. félévben: az egyszerű és összetett gépek, a szilárd és cseppfolyós testek nyomása és mozgása; a levegő kiterjedése; hőtán. A II. félévben a fénytán, a magnesség, electromosság és a galvanismus. A jövő tanévre ugyanez.

A mennyiségtanból heti 3 órában az I. félévben tárgyalattak: A közönséges számtan ismétlése a lánczszabályig. Az algebrából a négy alapművelet. A mértanból vonal, a szögek, a háromszögek. — A II. félévben a közönséges számtanból a lánczszabály, a vegyítés- és társaság szabály. Az algebrából a hatványozás, a gyökvonás és egyenlet. A mértanból: a vonal, a szögek, a háromszögek és azok fajai, a sokszögek, a kör.

Mintha a kiegyezés utáni osztályjelentésre ismernénk e felterjesztésben! Ehhez mellékeltek az órarendet s a használt, vagy behozni szándékolt tankönyvek címét, mely utóbbiakra nézve az eljárás egy cseppet sem különbözött a múltól: akkor volt szabad t. i. új tankönyvet behozni, ha arra az engedélyt a fensőbb tanhatóság megadta.

A felküldött tanterv komoly elbírálásban részesült, a kritika a comitivában közöltetett Így pl. 1852-ben az írásbeliekre vonatkozólag a következő utasítás küldetett: Az értesítvényekből kitetszett, hogy az anya és tannyelv tárgyalásában hibás irányt követnek. Továbbá a gyakorlások feladásában is a systemával ellenkezőleg járnak el. Mert nem cél-arányos, hogy Tropusokkal és Figurákkal felélesztett szónoki és költői gyakorlatok legyenek, sem ódák, drámák, nehéz fordítások, vagy a prósából költői, vagy ebből prósába is tenni valami classicus darabot; annál kevésbbé valamely nehéz, a tanonc értelméhez nem illő dissertatiót adni felgyakorlatul.

A gyakorlatok a tanulót világosan gondolkozni tanítsák, mindenkor az ő eddig szerzett ismereteinek köréhez legyenek alkalmazva és beltartalmokra nézve olyanok, hogy értelmét, szívét és képzői tehetségét műveljék és szilárdítsák. A gyakorlatot előzze meg a tanítónak kimutató segítsége. Terjedelemre nézve keveset kell feladni; ellenben belső tökélyre és a hibátlanságra szükség ügyelni. Az igazgatók kötelesek ezen utasítások megtartására felügyelni; az oskolai felügyelők pedig látogatásuk alkalmával az írásbeli feladatokat is megvizsgálni.

Az említettem felterjesztett iratokból világos, hogy az Entwurf korában az iskolai év, illetőleg szorgalmi idő tíz hónapra terjedt és kevésbbé volt megszakgatva, mint jelenleg. Ugyanis a cs. k. miniszteriumnak 1854. évi december 15-én 18748 sz. rendelete értelmében a szünidők lehetőleg reducáltattak.

Szünetelt az előadás :

1. Decz. 24-től.

2. Farsang három napján; ha ez esetleg az I. félévi szünetekkel összeesett, akkor még a hamvazó szerda és a csütörtök is hozzá adatott.

3. A húsvéti szünidő nagyszerdától a következő szerdáig terjedt kizárólag.

4. Heti szünetül a szerda és szombat délután szolgált.

5. Az igazgatónak jogában állott évenként 4 napot engedélyezni.

6. A nagy szünidő két hónapra terjedt, tartott tehát aug. 1-től okt. 1-ig.

A szorgalmi idő két félévre oszlott; mindkettőt vizsgálattal és classificatióval fejezték be s a növendék ha a semestrist sikerrel végezte, bizonyítványt kérhetett magának.

Az eredményt a főnévkönyvbe vezették be ugy az első, mint a második félévről. A főnévkönyv rovatai voltak: 1. A tanuló neve és kora. 2. Hazája, születés helye és laka. 3. Atyjának, vagy gyámjának neve, állapota és lakhelye. 4. Vallása. 5. Ösztöndíjas, tandíjtól mentes, vagy fizető. E rovatok latin, magyar és német nyelven jelezték.

A viselet jelzésére példás, dicséretes, jó, javult, törvényszerű kifejezések használtattak. Mit kelljen érteni ez utolsó jelző alatt, ma nehezen, vagy nem is dönthető el, mivel a II. félévben — 1852—3-ból vettem adataimat — minden tanuló törvényszerű.

A figyelem jelzésére szolgáltak: szórakozott, változó, kitarító, elegendő, középszerű, csekély, tétovázó, éber, kellő, meglehető, elégséges, kielégítő. Mit jelentett egyik-másik, a szó értelme magyarázza meg.

A szorgalmat a szó jelentéséhez mérten semmi, közepeszerű, nagy, kitűnő, kielégítő, kitelhető, iparkodó, elégséges, kevés, ernyedetlen, szilárd, meglehető mellék nevekkel jelezték.

A tantárgyakban tett előmenetel jelzésére e kifejezéseket használták: kitüntetéssel első osztályú, első osztályú, harmadosztályú. Az ifjú általános osztálya és helyzeti száma attól függött, minő osztályzatot nyert egyes tantárgyakból. Ha minden tárgyból kitüntetéssel első osztályú volt, ez volt általános osztályzata is. Egy első osztályú jegy már az első osztályú jelzést vonta maga után. Így történt a II. osztályú jelzésnél is.

A használt tankönyveket, az ifjuság számát s a tanárokat a kor végén mutatom be, most áttérek a visszaállított helytartató tanács alatt bekövetkezett változásokra.

Ifj. Majláth György tárnok aláírással 1860. nov. 24-ről 35,409. szám alatt ez érdekes rendelet érkezett a nagykárolyi gymn. igazgatóságához: „Magyar kir. udvari Kanczellár, br. Vay Miklós ur ő Excellentiája Bécsben f. é. Mindszenthava 21-én kelt kegyes leiratában hivatkozva Ó cs. és kir. apostoli Felségének az idézett napon kelt és már Magyarországhban közzétett legfelsőbb Elhatározására, hogy a magyar nyelvet Magyarország minden közigazgatási és törvénykezési hatóságánál, mint ügykezelési és hivatalos nyelvet mind belső szolgálatban, mind a kölesönös érintkezésben ismét visszaállítván, egyszersmind a nyilvános iskolák tannyelvére nézve az illető községek és vidékek kívánalmaihoz képest teendő intézkedések megparancsoltatnak, — jelesül a középtanodák (Gymnasiumok és Reáltanodák) tannyelvére nézve, ezen Helytartótanácsot ama kérdés iránt: valjon és minő módosítások mutatkoznak kívánatosaknak, vagy szükségeseknek a nyilvános középtanodáknál — Fel- és Algymnasiumoknál, Fel- és önálló három osztályos Alreáltanodáknál eddig használt tannyelvre nézve? az Egyháznagyoknak, a közigazgatási hatóságoknak és a nevezett tanintézetek tanítói testületeinek meghallgatásával megbizni méltóztatott.

Midőn ennek következtében a ft. érseki és püspöki hatóságok, valamint az illető tanítószervezetek kormányzói az imént érintett tárgy iránt ugyanezen kelet alatt megkérdetnek, az igazgatóságnak meghagyatik, hívja fel a tanítói testületet a főlebb tett kérdésnek méltányos tekintetbe vételével mind a kiképzendő ifjuság jövőő alkalmaztathatását, mid a helybeli és a kérdéses tanodát látogató vidék népessége érdekét és óhajtását azonnal komoly, higgadt tárgyalásra, mely tanácskozmánynak írásba foglalt eredménye a cs. k. megyehatóság saját véleményével együtt f. é. Szent-Andráshava 29-ig okvetlen ide felterjesztendő, hogy ezen országos érdekü s nagyfontosságú ügy mielőbb elintéztethessék. Kelt Budán mint fennebb.

Nincs előttem a tanácskozmány eredménye, de bátran kimerem nyilatkoztatni, hogy a testület, mely az önkény idejében, midőn a proscriptio járta, midőn börtön volt a nyílt szó jutalma, a magyar nyelv mellett nyilatkozott, most, midőn tavaszi szellő lengedezett, midőn az elvesztett szabadság

reménysége élesztette a lelket, ismét csak a magyar nyelv behozatala, illetőleg örök időre szóló meghagyása mellett tört pálczát.

A helytartótanács a beérkezett nyilatkozatok nyomán adta ki 1861. okt. 21-én 58244. sz. a. kelt rendeletét, melyben szabályozza a tanügyet.

E rendelet nevezetesebb intézkedései: 1. Az 1861--62. iskolai év megnyitását okt. 1-ről november 1-re halasztja el. 2. mivel a szakrendszert a középiskolák legalsó osztályaiban az Entwurf egyik sarkalatos hibájának tekintette s mivel az osztályrendszer a növendék nevelési szempontjából minden más rendszernél előnyösebb: ennél fogva a gymn. két alsó osztályába már az 1861--1862. isk. évben behozatik úgy, hogy egy-egy osztályba csak egy tanító járjon. A többi osztályokra nézve a szakrendszer fog alkalmaztatni, oly módon, hogy a tanítók száma az osztalékban csak fokonként növekedik s hogy az egynemű és ugyanazon tantárgyak az összes felsőbb osztályokban lehetőleg egy tanár által adassanak elő s hogy az osztálytanársággal rendszeren a magyar nyelv tanárai bizassanak meg.

Az egyes tantárgyakra vonatkozólag elrendeli: 1. Hogy a vallástan minden osztályban heti két órában taníttassék. 2. Hogy a hazában annyi emlékekkel egybekapcsolt latin nyelvre 8 osztályú gymn.-ban 45 óra fordíttassék. 3. A görög nyelv tanítását az algymnasiumból kiküszöböli, a felső gymnasiumban heti 8 órában taníttatja. 4. Az eddigelé oly mostohán kezelt magyar nyelv és irodalom a vegyes gymnasiumokban heti 33, a kizárólag magyar gymnasiumokban heti 27 órában taníttassék. 5. A földrajzból az I. osztályban Magyarország, a II-ban az Osztrák birodalom és Európa, a III-ban a többi világrészek tanítását rendeli. 6. A hazai történet eddigelé elhanyagolt és kicsinyes, sok részben korlátolt tanítását ezentúl a tárgy fontosságához mért, lehetőleg részrehajlatlan hűségű s helylyel-közzel a kortannal, földleirattal és államismével felvilágosított történelmi élénk előadásnak kell felváltania. Ekként szükséges kezelni a világtörténelmet is. Ennél fogva a történelmi oktatások már a III. osztálytól kezdve minden osztályon keresztül folynak akként, hogy ezekre a III., IV. és V. osztályban hetenkint 2 óra fordíttatik minden gymnasiumban, a VI., VII. és VIII-ban pedig a vegyes gymn.-ban 3; míg a kizárólag magyar gymn.-ban a VI-ban 3, de a VII. és VIII-ban heti négy órában taníttatik

a történelem. 7. A mennyiségtan ezentúl is minden osztályon keresztül tanítatik heti 17 órában. 8. A természetrajzból a III-ban az állat-, a IV-ben a növény-, az V-ben az ásványország fog taníttatni. Tisztán magyar gymnasiumokban a VI. oszt. tanulóinak is előadandó lesz a természetrajz és pedig ennek rendszeres áttekintése, az állatok és növények földrajzi elterjedése és a földtan. 9. A természettannak is egész köre fog taníttatni, de csak a IV., VII. és VIII. osztályokban heti 11 órában. 11. Elrendeli végre a bölcsélet tanítását heti 9, illetőleg 11 órában.

Ezek szerint, bár a tantárgyak nagyobb terjedelemben való tanítását rendeli a helytartótanács, a heti órák maximuma 18—20-ig terjed és pedig azon célból, hogy a tájnyelvek s a német nyelv és más rendkívüli tárgyak tanítására több idő fordíthatassék és hogy a növendékek gyenge ereje, mire az eddigi rendszerben tekintet nem volt, a tanórák szerfeletti sokasága által túl ne terheltessék.

A következő pontokban a tanárok óráiról rendelkezik.

Majd az intézet tannyelvével foglalkozva határozottan kimondja, hogy a magyarországi kath. iskolák kizárólag magyar és vegyes iskolákra osztatnak.

Intézetünk az első kategóriába osztatott be.

Rendelkezik továbbá a tankönyvekről t. i. a jövőben is az eddig engedélyezett tankönyvek lesznek használandók. Oly tantárgyakra pedig, melyekre helyben hagyott tankönyvek nem léteznének: azoknak választása egy példánynak áttekintés és megerősítés végett ide felterjesztés mellett a tanártestületekre bízatik.

A tanulók felvételére nézve megtartja a rendelet az eddig fennálló rendeleteket, tehát csak a 9-ik életévét betöltött, 4 elemi osztályt végzett növendék vehető fel, ha érettségét felvételi vizsgálaton igazolja.

A heti szünidő ünnep és vasárnapok mellett kedden délután és csütörtökön egész nap tartandó. Ha az ifjuság a rendes tantárgyakon kívül iskolai napokon még egyéb tantárgyak tanulása által is túlterhelhetnék: ezek tanítása az említett szünnapokra áttehető. Az évközben előforduló többi szünidőt a fennálló rendeletek határozzák meg.

A következő tanévben — 1861/62. — az első félév márczius hó 1-én végződik; a második félév márczius 7-én kezdődik és tart július 31-ig.

A vizsgálatok az eddigiéknél nagyobb szigorral és nyilvánosságban tartandók, mi az ifjuságnak a tanév kezdetével tudtúl adandó.

A magántanulók vizsgálatainak mérve és ideje a nyilvános tanulókéval azonos; kellően okadatolt esetekben azonban az igazgatóság megengedheti, hogy azok csak az év végén jelenhessenek megvizsgálatra.

A szokásos tanpénzt a jövő évre is fentartja a helytartótanács, meghagyván azon szokást, hogy egyes esetekben a tandíj fizetése alól felmentés történhessék.

Végre elrendeli, mely hivatalos iratok lesznek az igazgatók által a helytartótanácsához felterjesztendőek.

E pontokban a helytartótanács összes intézkedése befoglaltatván, áttérhetek a tanterv bemutatására, mely tanterv értelmében előadattak:

Az I. osztályban:

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Hit, remény, szeretet, szentségek, ker. igazságok, a négy utolsó dolog.

2. Latin nyelv. Hetenkint 7 óra. Betűtan, előismeretek az igékről, fő- és melléknevek, névmások, íghehatározók, számnévek, elüljárók, nevek nemci. Olvasás, elemzés. Hetenkint egy iskolai dolgozat. Házi dolgozat csak a II. félévben és pedig minden kéthétben egy.

3. Magyar nyelv. Hetenkint 5 óra. A latin nyelv sikeres tanítására szükséges alaktan rövid ismétlése után a mondatan az alaktannal párhuzamosan. Olvasmányok. Kéthétben egy iskolai és egy házi dolgozat.

4. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Bevezetés. Magyarország.

5. Számtan. Hetenkint 2 óra. A négy első művelet egész és közönséges törtszámokban, fejszámolás.

A II. osztályban:

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az ember végczélja, hit-áztatok és egyéb hit- és erkölcstanok kapcsolatosan a vallási szokások- és szertartásokkal, áldozás, templom, oltárok, egyházi öltönyök a sz. mise áldozatnál.

2. Latin nyelv. Hetenkint 8 óra. Igék ragozása. Hetenkint egy iskolai írásbeli dolgozat. Egy házi dolgozat minden kéthétben.

3. Magyar nyelv. Hetenkint 4 óra. Igetan. Kisebb mesék, elbeszélések- és leírásoknak egy, vagy két elmondása

utáni írásbeli visszaadása. Olvasmányok. Kéthetenként egy iskolai és egy házi dolgozat.

4. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Az osztrák birodalom és Európa.

5. Számtan. Hetenkint 2 óra. Tizedes törtek; arányok; aránylatok; számolási rövidítések. Fejszámolás.

A III. osztályban:

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az Isten tíz és az anyaszentegyház 5 parancsolata; ker. igazságok; az erény s bűn nemei az ó-szövetségi sz. történettel összekapcsolva és Palaestina.

2. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. Az első félévben szókötés, a II. félévben szókötés és Corn. Nepos. Minden héten egy iskolai dolgozat; minden kéthétben egy házi dolgozat.

3. Magyar nyelv. Hetenkint 4 óra. Névtan és szóképzés. Szavalás. Kisebbségek, elbeszélések- és leírásoknak rövid vázlatából azokat vissza adni. Olvasmányok. Kéthétben egy iskolai s egy házi dolgozat.

4. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Európán kívül a többi világrész.

5. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarok története az Árpád-házból származott vezérek és királyok alatt.

6. Számtan. Hetenkint 2 óra. Hármasság-, társaság-, vegyítés és láncszabály. Fejszámolás. A példákban az egész számtanra figyelem fordítandó.

7. Természettudomány. Hetenkint 2 óra. Az állatország.

A IV. osztályban:

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. A malaszt, szentségek, imádság, Krisztus halála és feltámadása az újszövetségi sz. történetekkel együtt.

2. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. A szókötés bevégezése. Corn. Nepos. Prosodia egy elegiával Ovidiusból. Minden héten egy iskolai, minden két hétben egy házi dolgozat.

3. Magyar nyelv. Hetenkint 4 óra. Vers és költészet. Olvasmányok. Írásbeli dolgozatul levelek, folyamodványok sat. szerkesztése; kéthetenként egy iskolai és egy házi dolgozat.

4. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarok története a egyes házakból származott királyok alatt.

5. Mennyiségtan. Hetenkint 2 óra. A hat algebrai műtét.

6. Természettudomány. Hetenkint 2 óra. A növényország.

7. Természettan. Hetenkint 2 óra. Bevezetés, vegytan. Az előadás népszerű volt. Mint az olvasó észreveheti, a helytartótanácsi tanterv az Entwurfétól főleg abban különbözik, hogy a magyar és német nyelv tanítását teljesen mellőzi. Ez állapot azonban nem soká tartott, mert 1862. évi február hó 12-én 75201. sz. a. k. rendeletében legfelsőbb utasítás alapján meghagyja a helytartótanács, hogy a német nyelv a rendes tantárgyak közé felveendő s már a folyó iskolai év második felében a 4-ik osztályban, mint rendes tantárgy tanítandó.

Említettem fennebb, hogy a hatalom a kir. főigazgatóságokat megszüntette és a cs. k. kerületi iskolai hatósággal pótolta, mely cím 1864-ben helytartóságra változott. E korszakban e tekintetben is változás állott be, amennyiben a helytartótanács 1862. jul. 12-én 39946. sz. a. értesíti az igazgatóságot, hogy Ő cs. kir. felsége f. é. sz. Ivánhava 11-én kelt legfelsőbb elhatározásával Kümmer János Henrik apátot és. r. a. iskolai tanácsost a nagyváradi tankerület főigazgatójává kinevezni méltóztatott, egyben a kir. tanácsosi címmel legkegyelmesebben ellátta; erről a gymn. igazgatóság azon utasítással értesítettik, hogy azon időponttól kezdve, a melyben nevezett főigazgató hivatalának elfoglalását tudtul adandja — az eddig közvetlenül a magy. kir. helytartótanács-hoz beküldött felterjesztéseit — különösen a tanév végén szabályszerűleg benyújtandó évi jelentéseit az illető főigazgatóhoz intézze.

E korszakban már kezdtek sürgetni a tanári vizsgálatot, amint hogy állami gymnasiumban nem is foglalhatott el világi egyén tanszéket e vizsgálat nélkül. A szerzetes tanárookra nézve a helytartótanács 1862. évi decz. 10-én adta ki rendeletét, melynek értelmében a tanítórendiek tanárai, ha az érettségi vizsgálatot letették, mely föltétlenül fentartatik, a gymn. alsóbb osztályaira vonatkozó tanári vizsga alól, továbbá a főgymnasium felsőbb osztályaiban alkalmazandó s ennél fogva a tanárvizsga letételére köteles tanárok a három évi bölcsészeti tanfolyamnak a pesti egyetemnél leendő hallgatásától s végre azon tanárok, kik az 1861. év előtt már működtek — a papnövendékeket ide nem értve — a tanárvizsga alól végkép felmentetnek. Ekkép jogosulatlanok azon szemrehányások, mondhatnám támadások, melyek, kivált a 70-es években a szerzetes tanárok ellen elhangzottak. Csakis e vádak alaptalanságának megczáfolására vettem fel e pas-

sust s mintegy igazolására azoknak, kik e tanintézetben vizsgálat nélkül működtek.

Hogy a helytartótanácsot bizonyos elvszerűség vezette intézkedéseiben, legjobban bizonyítja az 1863. évi ápril 24-én 403. sz. a kiadott rendelete, melylyel az érdemjegyeknél mutatkozó határozatlanságot iparkodott megszüntetni, megállapítván ezeknek ugy kifejezését- mint fokozatát.

Az erkölcsi viselet jelzésére rendelte:

1. példás; 2. dicséretes; 3. törvényszerű; ezek voltak az eminentia fokai:

4. kevésbé törvényszerű — elsőrendű fokozat.

5. nem törvényszerű — másodrendű fokozat.

A figyelem jellemzése:

1. feszült — eminentia.

2. kellő, 3. változó — I. rendű fokozat.

A szorgalom érdemjegyei voltak:

1. ernyedetlen — eminentia

2. kellő, 3. hanyatló — I. rendű fokozat.

4. csekély — II. rendű fokozat.

5. semmi — III. rendű.

A tanulmányokban tett előmenetel jelzésére szolgáltak:

1. kitünő, 2 jeles — eminens fokozat

3. jó, 4 elégséges — I. rendű fokozat

5. elégtelen — II. rendű fokozat

6. rossz — III. rendű fokozat.

Az általános jelzésre kitünő, ha a tanuló mindenből, vagy a tantárgyak nagyobb részéből kitünő s a többiből jeles volt.

2. jeles, ha minden tantárgyból legalább jeles, vagy egy tárgyból jó.

3. első rendű két jóval, vagy ha legalább mindenből elégséges.

4. másodrendű, egy elégtelennel.

5. harmadrendű, ha már egy tantárgyból rossz érdemjegyet kapott.

A nemtörvényszerű, vagy kevésbé törvényszerű érdemjegyet nyert tanuló a kitünők, vagy jelesek közt nem foglalhatott helyet.

Fenttartatott a számszerinti osztályozás is és ilyenformán jelezték: N. N. 35 tanuló társ között, 1, 2, 3 sat., utána jött az általános jelzés kitünő, I. rendű sat.

A tanév mindket felét vizsgálattal, még pedig nyilvános vizsgálattal záratta be a helytartótanács, mely vizsgálatok az igazgatónak, vagy helyettesének elnöklete alatt tartattak meg. Első volt a hittani vizsgálat a püspöki biztos elnöklete alatt; azután külön-külön minden tárgyból, vagy a rokonszakok egybekapcsolásával.

Fegyelmi rendeletei egyaránt érintik a tanárokat és a tanulókat.

Az igazgatónak adott utasításokban szigorú mihez tartás végett a felterjesztésekre vonatkozó rendeletek foglaltatnak.

A tanároknak pedig szigorúan meghagyja:

1. A tanulók mindkét félévben az előadások alatt többször kikérdezendők egyrészt azért, hogy az ekként fölismert szorgalmuk és felfogásuk fokozatát az érdemsorozat minél hűbben visszatükrözhesse, másrészt pedig, hogy folytonos éber figyelemre és munkásságra ösztönöztessenek.

2. Helytelen azon eljárás, mely szerint, ha egy tanuló a félév elején egyszer kihallgattatván, nem egészen kielégítőleg felelt, noha később legnagyobb szorgalmat fejt is ki, az tekintetbe nem vétetik és részére kevésbé kedvező bizonyítvány állittatik ki, miáltal a tanuló elkedvetlenedik és utóbb igyekezetének sikerén kétségbeesvén, magát elhanyagolja.

3. Az előadandó tantárgy a kiszabott tanórákhoz mérten előre felosztandó és félévenként teljesen bevégezendő, nehogy annak az év végére maradt valamely része is az idő fogyta miatt vagy felületesen kezeltesék, vagy éppen kihagyassék.

4. A rendes hétközi s egyéb szünnapok iránt fennálló 1854. december 15-én 18748. sz. a. szabályrendelet szem előtt tartandó, szigorúan tiltva lévén minden attól eltérő szünetelések, valamint a tanévnek későbbi megkezdése, vagy későbbi befejezése.

5. A házi és iskolai írásbeli dolgozatok kelletén túl sem szaporítandók, sem megrövidítendők és mindenkor az illető tanár által kötelességszerűen átnézendők és bírálati jegyekkel a tanulóknak további okulásul visszaszolgáltatatandók; figyelemmel lévén arra is, hogy egy-egy szünnapra csak egy házi feladvány jusson.

6. A kitzüött tanórák pontosan betöltendők; távol legyen azoknak akár későbbi megkezdése, akár további beszüntetése, vagy éppen önkényes elmulasztása.

7. Az oktatás és nevelés a középtanoda feladatához tartozván, a tanárnak nem csak szakavatottnak, hanem kellő

neveltnek is kell lennie, mely utóbbinak jelét nem adja, midőn előadása alkalmával a hibás tanulót durva, a tanári tekintélyt sértő szavakkal illeti, vagy szenvedélyétől elragadottan ütlegeti, pofozza sat.

8. A tanárok az egyházi beszédeken, isteni szolgálaton, körmeneteken az ifjúsággal együtt jó példaadás tekintetéből is jelen lenni tartoznak.

E kemény hangu utasításokat 1864. szept. 20-án a helytartótanácsnak 1864. aug. 20-án 70313. sz. a. k. rendeletének értelmében azzal küldötte meg Kümmer János Henrik főigazgató a gymn. igazgatóságnak, hogy minden tanév első konferenciáján felolvastassék.

A tanulók számára a fegyelmi szabályokat „Iskolai törvények“ czim alatt 1864. ápril 24-én adta ki a helytartótanács, a mint következik:

Előszó.

A tanuló ifjúságnak szívére köttetik, hogy fontolják meg és soha el ne felejtsek, miszerint nem más-, hanem egyedül és kizárólag azon czélból jöttek a tanodába, hogy a szükséges és hasznos tudományokban és ismeretekbeni oktatás- és vallásos nevelés jótéteményeiben részesüljenek, jövőendő életpályájokra értelmi és erkölcsi képzettséget szerezzenek.

I. Vallás. Minden tanuló kötelességében áll, hogy a mindenható Isten iránt mély és buzgó tisztelettel viseltessék; ennél fogva:

1. Valamint köz-, ugy vasárnap és ünnepnapokon is minden róm. kath. növendék tartozik a szent misén délelőtt, vasárnap és ünnepnapokon pedig a d. u. tartatni szokott isteni tiszteleten is imakönyvvel ellátva kellő ajtatossággal megjelenni.

2. A buzaszentelés, keresztjáró heti és urnapi, valamint netáni egyéb helybeli szokásos egyházi körmeneteket ajtatosan követni.

3. Határozott időben (ötször évenként) a sz. gyónást és áldozást elvégezni.

4. Vasár- és ünnepnapokon az isteni igének magyarázatát figyelemmel hallgatni.

5. A hittudományt, melyben a boldogító hitágazatok tárgyalatnak, szorgalmasan tanulni.

6. Az egyházban, hová a mindenható Isten imádása végett gyűl össze az ajtatos nép, magát minden tekintetben példásan viselni.

Az isteni tisztelet kimutatásának módjai közé tartozik a sz. mise alatti segédkezés, vagy ministrálás is, melyben a tanulók annak idején részt venni törekedjenek.

Megjegyzendő, hogy a vallásos buzgalmat illető törvények nem csak a róm. kath., hanem egyéb vallásu növendékekre is vonatkoznak. — Ők is tartoznak mind azt példás buzgósággal teljesíteni, a mi az ő vallásuk köréhez tartozik.

II. Fejedelem, hatóságok és tekintélyek: 7. Ő cs. és k. Felseje iránt, kinek atyáskodó gondoskodásai, valamint az egész birodalom jólétére, ugyszintén az ifjuság czélszerű és üdvös nevelésére is irányozvák és árasztvák, legőszintébb, mély hódolattal és legbuzgóbb háladatossággal viseltetni, érette és szerencsés országlásáért, valamint az egész uralkodó családért Istennél ajtatos imákban esedezni a tanuló ifjuság mulhatlan vallásos és polgári kötelessége.

8. A közhatóságokat és felsőbbbségi személyeket is tisztelje a tanuló és minden tiszteletreméltó személyek — főleg a főranguk — közhivatalnokok, előkelő egyházi, vagy katonai személyek és más kitünőbb állásuk iránt tisztelettel viseltessék és azt minden lehető alkalommal tanusítani igyekezzenek.

9. Minden növendék, mivel Isten után szüleinek legtöbbet köszönhet, azon legyen, hogy irántoki háláját és szeretetét jó magaviselete és szorgalma által tanusítani folytonosan iparkodjék.

10. Tisztelje a tanári kart, annak minden egyes tagját ideértve, kik az ő boldogsága előmozdításán fáradoznak, mit az által tanusít, ha nekik engedelmeskedik, tanácsaikat örömmel elfogadja és mindenképen igyekszik, hogy szeretetöket és becsülésöket kiérdemelje.

11. Szeresse és becsülje tanuló társait, hogy azoktól viszont szerettség és becsültesség.

III. Tanulmány és fegyelem. Ugy intézkedjék továbbá a tanuló növendék, hogy akárhol forduljon meg, mindenütt józan gondolkodó, béke szerető, az illedelem szabályait szem előtt tartó, szóval jól nevelt ifjunak képét viselje. Ennél fogva:

12. Mivel a tanintézeti épület és tanterem oly hely, hol az ifju saját jövő boldogságának alapját veti meg, mellő-

zendő benne minden, a mi ezen nagy cél méltóságával ellenkezik. Ilyenek a lárma, illetlenkedés, mások faggatása, pörlekedés, veszekedés.

13. A jó rend hozza magával, hogy a kiszabott időre mindenki saját osztálytermében legyen és ott kötelességének pontosan megfelelni iparkodjék.

14. Megkivántatik, hogy mindenki szükséges irószerekkel ellátottan jelenjen meg az intézetben. Iskolai kézi könyveken kívül más könyvet, vagy akármely szert, melyre ott szükség nincs, oda hozni, elkobzás büntetése alatt tiltatik.

15. Előadások alatt a legnagyobb csend és figyelem ajánltatik, mert ezek nélkül a tudományokban kellő előhaladást még reményelni sem lehet.

16. Előadásokra későn jönni, vagy azokat kimenés, vagy akárminemű tett által megháborítani mindenkép tilos.

17. A tanintézetbe jövetel és abból kimenetel mindenkor illedelemmel, csend- és rendben történjék.

18. Minthogy a komolyabb tudományok megszerzése főleg gyakorlati tevékenységtől feltételeztetik: szigorúan tilos a házi, vagy iskolai feladványoknak mástól átcsempészése.

19. Az utczákon és tanodai épület, valamint vásár- és ünnepnapokon a templom előtti csoportozás, céltalan időzés, folyosókon állongás, iskolákból kihívás, futkározás, fütyülés, lépcsőkön veszélyes ugrándozás, vagy taszigálás, oly tettek, melyek az ifjuság irányában csak rossz ítéletre nyujthatnának alkalmat.

20. Faragás, rajzolás, irás az iskolai padokon, ablakokon, vagy tanintézeti, vagy bárminemű épületekhez tartozó falakon oly cselekedet, mely jogsértéssel van összecsatolva.

21. Nem szabad tehát más jószágát megsérteni, annál kevésbbé azt igazságtalanul elsajátítani.

22. Ruhákat, könyveket, irószereket, vagy egyéb kellő használat végett kapott tárgyakat elidegeníteni, cserében adni, vagy elzalogosítani tilos. — Tilos a pénzkölcsönzés is.

23. Tiltatik a titkos társulatok alakítása, sőt netalán mások által alakítottban bárminemű részvétel és bárminemű megkülönböztető, főleg tiltott jelvényeknek viselése.

24. Tiltatik a nyugtalanító álhírek terjesztése, gyűjtögetések, aláírások a büntetésre méltó cselekmények következ-

ményeinek meghíúsítása végett; a hittel kötelezett katonai szolgálati kötelezettség megszegésére csábítás, vagy a végett segélynyújtás.

25. A tanuló ifjuságnak tiltva van az igazgatót, vagy tanárokat fáklyás-zenével megtisztelni.

26. Őrizkedjék minden tanuló a más nemzetiségek, vagy más vallásuak ellenségeskedésre ingerlésétől, a más állapotnak, főleg kézművesek, iparosok faggatása és megsértésétől.

27. Azon gyászos következményeknél fogva, melyek a tanuló ifjuságot már annyiszor érték a kávéházak, korcsmák és illetlen helyekre menet miatt, ezek az ifjuság irányában veszedelmeseknek nyilatkoztatnak és látogatásuk a legszigorúbban tiltatik.

28. A színház látogatására minden egyes esetben az igazgató beleegyezése kívántatik. Gymnasiumi tanulóknak szindarabot játszani nem szabad.

29. Nem kevésbé tiltatik főleg a nyilvános helyeken dohányzás és szivarozás; a fegyverek, vagy sértésre használható botok hordása; télen a jégen veszélyes helyeken csuszkálás, nyáron a csolnakázás, valamint a helybeli hatóság által e célra kitűzött helyeken kívüli fürdés; és az ily kitűzött helyeken is a tanuló uszó ruhát venni s az egyéb közönséget a lehetőségig kerülni igyekezzenek. Tiltatik továbbá a pénzre üzött kártyázás, tekézés, billiard, vagy bármely más játék.

30. Tiltatik a szálláson kívüli éjszakázás, vagy késő estén járkálás, azért mindenki köteleztetik télen hét, nyáron pedig kilencz óraker saját szállásán lenni. Ezen időn túli kimaradás csak a szülők, vagy azok képviselői engedelmével történhetik.

31. Ki magát valakitől megsértettnek véli, minden visszatorlástól ovakodjék, mert senki sem lehet bíró saját ügyében, hanem azt az illető osztálytanár és ez úton az igazgatóság elé terjeszse, hogy az igazság szerint megítélthessék.

32. A ki valamely leckeóra alól elmaradt, az osztályfőnök előtt szülői, vagy a gazdától hozott hiteles irat, vagy ha az elmaradás betegség miatt történt, rendes orvosi bizonyítvány által tartozik magát igazolni. Nyolcz napi igazolatlan elmaradás az iskolából kizáratást vonja maga után.

33. Ki nagyon fontos ok miatt egy-két óráig, vagy egy egész napra kíván a leckéktől fölmentetni, ügyét az illető

osztályfőnököknek jelentse be. Engedelmet több napi kimaradásra csak az iskolai igazgató adhat.

34. Szállást fogadni, vagy a fogadottat elhagyni a szülők, vagy azok megbízottjai, illetőleg helyettesei tudta és az igazgatóság beleegyezése nélkül tiltatik. Ha a felfogadott szállás, vagy a házi gazdák ellen kellő felügyelet hiánya, vagy egyéb fontos ok miatt a tanodai előljáróság kifogást tenne, az ily szállást tartoznak az ifjak azonnal oda hagyni, vagy az intézettől megválni.

IV. Megrovások és büntetések. A tanodai törvények minden megszegése megrovást, vagy büntetést von maga után.

35. A fokkonkénti büntetések ezek: a) tanóra után a tanulónak egy, vagy néhány óráig visszatartása az iskolában, hogy a mulasztottakat pótolja; b) az igazgató által megrovás az osztály előtt; c) degradatio, vagyis a bűnösnek az osztály minden tanárának határozata következtében az iskolában alsóbb helyre való átrendelése, vagy ha tán e mód a becsületérzésre nem hatna, tanítás ideje alatt a padon kívül állítás; d) az igazgató által a tanárgyűlésben kimondott ünnepélyes megdorgálás; e) az iskolai börtön, testi büntetés, vagy a körülményekhez képest az erkölcsiségből rossz jegy. Börtönnel, mely mindenkor komoly szellemi foglalatossággal tétetik kapcsolatba, csak kétszer rovatthatik meg valamely tanuló; f) kizárás egy, vagy minden iskolából.

36. Kizáratás a helybeli tanintézetből megtörténik: a) ha valaki egyházi és vallási gyakorlatra vonatkozó, kivált nyilvános botránnytetet követ el; b) ha valaki az okoknak előre bocsátott bejelentése nélkül 8 egymásutáni napon az előadásokból kimarad; c) ha dorgálás és büntetéssel szorgalmatlanságán segíteni nem lehet; d) ha szállását, mely ellen az előljáróságnak alapos kifogása van, elhagyni nem akarná; e) oly körülmények közt, melyek a tanulónak az intézetnél hosszabb ideig maradását annak céljára nézve veszélyessé tennék.

37. Kizáratás minden középtanodából történik: a) ha valamely ifju mint ismétlő az év végén harmadrendű általános érdemsorozatot nyer; b) erkölcsi fogvatkozásoknál, melyek a tanulónak a középtanoda céljai által célzott erkölcsi nemesítését nem engedik reményleni; c) bizonyítvány hamisítás, rossz személyekkel szövetkezés, erkölcstelenségre csábítás, lopás sat. miatt.

Lássuk tovább, minő volt népessége iskolánknak a tárgyalt korban. Bizony nem valami örvendetes képet fog mutatni, semmi esetre sem olyat, mint volt az előző kor egyes korszakaiban, midőn mindenütt azon észrevétel kiséretében számolhattam be az ifjuság számát illetőleg, hogy intézetünk a közép népességű iskolák sorába tartozik. Most, hogy a négy osztályú gymnasiumok sorába került, bátran azt mondhatjuk, hogy elnéptelenedett; hiszen a 17 év alatt 12 éven át folyton százon alul áll a növendékek száma. Azelőtt a legtávolabb eső megyék ifjai is felkeresték iskolánkat, most a város és a megye közelebb eső falvai-, meg a szomszéd Szabolcs-, Bihar-, Középszolnok- és Ugocsából verődött össze a csekély számú ifjuság. Egy pár év főnévkönyvét átlapoztam s csak elvétve akadtam egy-egy távolabb megyéből ide vetődött ifjúra. De a városban is mintha megszűnt volna a tanulási hajlam! A bejegyzett ifjuságnak alig 33% való Nagy-Károlyból. Ki tudná ennek okát megfejtetni közel félszázad után? Nem is kutatom azért az okát, beszámolok a szomorú számadatokkal úgy, amint találtam :

1850/51-re beiratkozott	70 ifjú	1859/60-ra beiratkozott	81 ifjú
1851/52-re	72 "	1860/61-re	83 "
1852/53-ra	109 "	1861/62-re	85 "
1853/54-re	110 "	1862/63-ra	98 "
1854/55-re	111 "	1863/64-re	81 "
1855/56-ra	114 "	1864/65-re	94 "
1856/57-re	89 "	1865/66-ra	89 "
1857/58-ra	95 "	1866/67-re	99 "
1858/59-re	101 "		

E kor tanerői ismét csak a piaristák közül valók, kik hivatásukhoz mért buzgalommal végezték nemes feladatukat a nyomás napjaiban is, kik az utókor becsülését kivált azal szereztek meg magoknak, hogy a hatalom mindenhatóságának meg nem hódolva, a rájuk erőszakolt német nyelvet visszautasítva, a magyar tannyelv mellett kötöttek kardot s ki is vitték, hogy a károlyi gymnasiumban az 50-es években is magyarul hirdették a tudományokat. Legyen áldva emlékek.

E kiérdemelt pár sor után álljanak itt sorban, amint következtek :

Igazgatók :

- 1850/51. László Alajos.
 1851/52. László Alajos.
 1852/53. László Alajos.
 1853/54. László Alajos.
 1854/55. Koczányi Ferencz.
 1855/56. Koczányi Ferencz.
 1856/57. Koczányi Ferencz.
 1857/58. Koczányi Ferencz.
 1858/59. Dr. Magyarász Incze
 1859/60. Dr. Magyarász Incze
 1860/61. Dr. Magyarász Incze
 1861/62. Ribíánszky Adolf.
 1862/63. Ernyősy László.
 1863/64. Ernyősy László.
 1864/65. Mihály Pál.
 1865/66. Mihály Pál.
 1866/67. Gyalókey Ferencz.

Tanárok :

- Englohner Vincze. Steiger József. Szendy János. Horváth Ferencz. Való Mihály.
 Horváth Ferencz. Molnár Lajos, Steiger József. Vass Sándor. Szendy János.
 Molnár Lajos. Steiger József. Vass Sándor. Horváth Ferencz. Szendy János.
 Jakubik János. Szendy János. Vass Sándor. Halász Adolf. Hegyi Manó.
 Grossmann Alajos. Hegyi Manó. Jakubik János. Könyve Alajos. Szendy János.
 Fehér János. Franics Antal. Horváth Márton. Könyve Alajos. Palkovics József.
 Franics Antal. Grossmann Alajos. Horváth Márton. Könyve Alajos. Palkovics József.
 Horváth Márton. Franics Antal. Palkovics József. Könyve Alajos. Menyhárt Ágoston.
 Horváth Márton. Franics Antal. Palkovics József. Könyve Alajos. Grossmann Alajos.
 Horváth Márton. Plathy Mihály. Palkovics József. Grossmann Alajos. Zsiga József.
 Horváth Márton. Plathy Mihály. Palkovics József. Kocsis Elek. Zsiga József.
 Csegezi Ignác. Zsiga József. Czweg József. Horváth Márton. Kovács Albert.
 Csegezi Ignác. Horváth Márton. Zsiga József. Illésházy János. Czweg József.
 Csegezi Ignác. Horváth Márton. Zsiga József. Stanczel István. Palczer Ernő.
 Csegezi Ignác. Horváth Márton. Zsiga József. Oláh József. Korompay Antal.
 Szendy János. Zsiga József. Pintér Elek. Lengyel Sándor. Paczek Béla.
 Szendy János. Zsiga József. Pintér Elek. Béndek József. Hudra János.

Tankönyvek :

- 1851., 1852., 1853., 1854-ből hiányoznak az adatok.
 1854—55-ben a következő tankönyvek voltak használatosak :
 1. A vallástánból: Öreg katekizmus I. o. Közép katekizmus II. o. Zimmermann Vallási szokások és szertartások II. o. Közép katekizmus III. o. Czuczor Bibliái történetek III., IV. Nagy katekizmus IV. o.
 2. A latin nyelvből: Szepesi Imre Latin nyelvtan I. r. I. o., II. r. II. o. Latin mondattan III. o., IV. o.

3. A görög nyelvből: Szepesi Imre Elemi hellen nyelvtan III. IV. o.
4. A magyar nyelvből: Elemi magyar nyelvtan I. II. o. Magyar szókötés III. o. Irálytan Zimmerman Jakabtól IV. o.

Trautwein Olvasókönyv I. r. I. o., II. r. II. o., III. r. III. o. Vagács Olvasmány IV. o.

5. A német nyelvből: Toepler Német grammatika I—IV. o. Mozart Olvasókönyv I. r. II., II. r. III. IV. o.

6. A történelemből és földrajzból: Bellinger után Az általános földrajz alapvonalai I. o. Az ó-, közép- és újkorbéli földirat és tört. alaprajza Pütz után fordította Vincze Paulin I. kötet II. o. II. és III. k. III. o. IV. o.

7. A mennyiség- és mértanból: Barts Ferencz Elemi számtan I. II. III. IV. o. Koller Károly Nézlettan I. o. Szabóky Adolf Mértan elemei II. III. IV. o.

8. A természettudományokból: Hanák János Természetráj elemei I. II. III. A természettan alaprajza, írta Lutter Ferdinánd III. IV. o.

1855—6.

1. A vallásstanból ugyanazon tankönyvek használtattak mint az előző évben mind a négy osztályban.

2. A latin nyelvből: A nyelv- és mondattan mint 1854/5-ben. Ezekhez járultak: Historiae antipuae III. o. C. Julii Caesaris opera IV. o.

3. A görög nyelvből az előző év tankönyvei használtattak.

4. A magyar nyelvből: Ihász Gábor Magyar nyelvtan I. II. o. A III. és IV. o.-ban mint a múltban. Olvasmányok Szvorényi Józseftől I. o. A II. III. és IV. o. olvasókönyvei nem változtak.

5. A német nyelvből: Toepler Német grammatika I. o. Schinnagl Német grammatika II. o. III. és IV. o. Olvasókönyvek mint 1854/5-ben.

6. A történelemből és földrajzból: Általános földrajz, fordította Málik Vincze I. o. A II. III. és IV. oszt. tankönyvei megmaradtak ez évre is.

7. A mennyiség- és mértanból maradtak a múlt évi tankönyvek.

8. A természettudományokból mint 1854/5-ben.

1856/7.

A vallásstanból, a latin és görög nyelvből maradtak az előző év tankönyvei.

A magyar nyelvből sem hozatott be új tankönyv.

A német nyelvből: Schinnagl Német grammatika I—IV. o. Mozart Olvasókönyv I. r. I. II. o. II. r. III. IV. o.

A tört. és földrajz tankönyveiben nem történt változás.

A mennyiség- és mértanból: Barts F. Elemi számtan I. II. o. Dr. Szabóky Számolástan III. IV. o. Koller Nézlettan I. II. IV. o. Dr. Szabóky Mértani Nézlettan III. o.

A természettudományokból az előző év tankönyvei használtattak.

1857/8.

A tankönyvekben csak annyi változás észlelhető, hogy a mértanból a III. osztályra Koller Nézlettanának III. része hozatott be és hogy a történelemből a III. és IV. osztályban Pütz német kiadása járta. különben a többi tankönyv maradt.

Az 1858/9, 1859/60-ból hiányoznak az adatok.

1860—1.

1. A vallásstanból: Nagy katekizmus I.—IV. o. Prenzel Vallási szokások és szertartások. II. o. Czuczor Bibliái történetek. III. IV. o.

2. A latin nyelvből a három alsó osztályban Szepesti Latin nyelvés mondattana; Varga János Mondattan IV. o.

3. A görög nyelvben nincs változás.

4. A magyar nyelvből Ihász Magyar nyelvtan I. II. o. Gyurics Mondattan III. IV. o. Zimmermann Irálytan. Szvorényi Olvasmányok I. IV. Tautwein Olvasókönyv II. III.

A német nyelvből: Lonkay Antal Gyakorlati német nyelvtan a III. elemi osztály számára. I. o. U. attól a IV. elemi osztály számára. II. o. Leitfaden der deutschen Formen und Satzlehre von Schinnagl III. IV. o. Sprach- und Lesebuch für die 3-te Klasse der kath. Haupt- und Stadtschulen im Kais. Oesterreich. I. Sprach- und Lesebuch für die 4-te Klasse ect. II. o. Lesebuch von Mozart I. Band III. o. II. B. IV. o.

6. A történelemből és földrajzból ugyanazon könyvek használtak, melyek 1856/7-ben.

7. A számtan és mértanból: Mocnik Számtan az algymn. számára I—IV. o. Dr. Szabóky Mértani nézletten I—IV.

8. A természettudományokból: Minikus A természetrajz elemei I—III. Schabus-Hollósy Természettan III—IV. o.

Az 1861—2. évből hiányzanak az adatok.

1862—3.

1. A vallásstanból: Közép katekizmus I. o. Vallási szokások és szertartások Zimmermanntól II. dr. Schusztér Ó- és újszövetségi bibliai történetek. III. IV.

2. A latin nyelvből: Szepesti Latin nyelvtan I. r. I. o. II. r. II. o. Mondattan III. IV. o. Vass József Corn. Nepos III. IV.

3. A magyar nyelvből: Ihász Magyar nyelvtan I., II. III. o. Laki Demeter Irálytan IV. o. Trautwein Olvasókönyv I—III. r. I. II. III. o. Szvorényi Olvasmányok IV. r. IV. o.

4. A német nyelvből: Ney Ferencz Német nyelvtan Ollendorf után I—IV. o. Mozart Olvasókönyv I. r. I. II. o. II. r. III. IV. o.

5. A történelemből és földrajzból: Kuttner Sándor Magyarország iskolai földrajza I. o. Ugyanannak Kis általános földrajza II. o. Visontay János Egyetemes földirata. III. o. Dr. Peregrinyi Elek Magyarország története III. IV.

6. A mennyiségtanból: Mocnik magyarított számtana. I. II. o. Dr. Lutter Nándor A tiszta mennyiségtan elemei. III. IV.

7. A természettudományokból: Hanák A természetrajz elemei. III. IV. o. Schabus-Hollósy Természettan IV. o.

1863—4.

1. A vallásstanból: I., III. és IV. o. mint az előző évben. Frencl Liturgika II. o.

2. A latin nyelvből az előző évi tankönyvek használtak.

3. A magyar nyelv tanítására meghagyattak az 1863. évi tankönyvek, hasonlóképen a német nyelvből is.

4. A történelemből és földrajzból: Az I., II., III. o. Egyetemes földirat Visontay Jánostól; a III. és IV. o. történelmi tankönyve marad.

6. A mennyiségtanból: Mocnik Számítan I. o. II. o. Dr. Szabóky Adolf Számolástan az algymn. és reáltanodák számára III. IV. o.

6. A természettudományoknál nincs változás.
1864—5.

1. A vallástanból mint az előző évben.

2. A latin nyelvből ugyanazon tankönyvek használtattak, mint a mult évben.

3. A magyar nyelvből szintén a mult év tankönyvei használtattak.

4. A német nyelvből sem változtak a tankönyvek.

5. A történelemből és földrajzból: Az I., II., III. o. földrajza maradt. Frankl Vilmos Magyarország története a III. és IV. o.

6. A mennyiségtanból nem hozatott be új tankönyv; nem a természettudományokból sem.

1865/6.

A használt tankönyvek teljesen megegyeznek az előző év tankönyveivel.

1866/7.

Semmi változás sincs a tankönyvekben.

Ezekből láthatja az olvasó, hogy eleink bölcse mérséklettel jártak el a tankönyvekkel illetőleg; a melynek használhatóságáról meggyőződtek, azt évek során megtartották. Különben erre némineinüképen kötelezve is voltak, mert: 1. minden változtatást be kellett jelenteniök csak a felsőbb tanhatóság beleegyezésével hozhatták be az új tankönyvet; 2. meg nem is volt olyan élénk a tankönyv irodalom mint ma, mikor minden évben, talán minden szakra új könyv behozható, a mit azonban sem a paedagogiai, sem a didaktikai tapintat nem javasol.

III. K o r.

1868--1895.

Hogy az előző korokban járt uton haladjak, ha röviden is, érinteni fogom a kor politikai történetét annak kijelentésével, hogy az I. Ratio óta a nevelés politikája egyik ágát teszi az összpolitikának.

E kor politikai iránya a szabadelvű irány; e szellemben iparkodik érvényre juttatni alkotásait, melyeknek száma egész legio. Legkimagaslóbb ténye e kornak az 1848-ik évi törvények életbe léptetése, illetőleg szükséghez mért módosítása; az országgyűlés és az alkotmányos centralis kormányforma állandósítása, melynek szakminiszterei vállvetve, sokszor versenyezve iparkodnak pótolni a mult mulasztásait.

Nincs a politikának egyetlen egy ága sem, mely új vivmányokat nem tudna felmutatni. Kár, hogy helyszüke miatt nem szólhatok e vivmányokról. De talán fölösleges is lenne; hiszen ma a hortobágyi pásztor is dróton közli gondolatát távollevő katona fiával; gulyája már nem szalad szét a gőzös füttyétől; az uri dámának nem kell hetekig várnia, míg új divatú kalapját megkapja a világvárossá lett Budapestről; egy sürgönyébe kerül s egy éj leforgása alatt ide szállítja az Alföld sík rónáját átszelő sebes gőzös. Óse, ha feltámadna, nem hinné el neki, hogy beszélt pesti kereskedőjével. Így van ez más téren is.

Egy évtizeddel előbb a károlyi prókátornak Budapesten kellett fölkeresnie a táblát, ha ügyében a biróval akart beszélni; ma a decentralisatio után elégséges, ha Debreczenbe megy. A földművelő nem kénytelen többé hónapokig vesződni

gabonájával; megalkuszik egy géptulajdonossal és három-négy nap alatt vasuton a gabonája és zsebében a parázspénz. Hozzáfoghat újra a szántáshoz az éles, hármás ekével, mely porhanyóssá teszi földjét a jó mag befogadására. És hogy válogat a magvakban! Mi szülte ezt, ha nem a nemzetgazdászati megújodása?! Öröm látni a remek állatokat, melyek ismét az öntudatosan úzított állattenyésztés gyümölcsei.

Jó magyar népünk sokszor elmordulja magát, hogy orvoshoz kell mennie azon sebével is, melyet előbb a szalacsi javas asszony oly alaposan kikúrált; de „muzáj“, mert az egészségügyi törvény úgy kívánja.

Elég is lesz az alkotásoknak e tárczacikkyszerű temlegése, melyekből azonban megértheti az olvasó a minden téren észlelhető haladást. Áttérek az engem közelebbről érdeklő tanügyi politikára

A tanügy terén is a szabadelvű alkotás politikáját honosította meg az az idealis férfi, kit, bár a Batthányi miniszteriumnak is tagja volt, a király bizalma a vallás- és közoktatásügyi miniszterium élére állított, értem br. Eötvös Józsefet. Azon elhatározással ült miniszteri székébe, hogy Magyarország tanügyét regenerálja. Sok lenne elmondani, mi mindent tett br. Eötvös tanügyünk érdekében s idevágólag csak azt említem meg, hogy 9 éves gymnasiumi tanfolyamot tervezett, melyből 4 osztály tette volna a kis gymnasiumot, a hat osztályú gymnasium lett volna a középső tagozat s ezt betetőzte volna a lyceum. Ez utóbbira vonatkozó 1868. aug. 29-én 14464. sz. a. kelt rendeletét érdekesnek tartom a felemlítésre, melyből az olvasó megértheti, mily nagyszabásúnak ígérkezett a tervben maradt lyceum. „Miután a tudomány jelenlegi állását s az ismeretágak nagymérvű felszaporodottságát tekintve — így szól a rendelet — nem czélszerű s voltaképen ki sem vihető, hogy a szorosabb értelemben vett három évre terjedő lyceumi tanfolyamban minden tanuló mindenik szakpályára ugyanazon előkészületet kielégítőleg nyerje, e tanfolyamban azon egyetemes ismeretek közlésén kívül, melyek minden tudomány szakmíveléséhez, vagy csak megértéséhez is szükségesek s ennél fogva minden tanulóra nézve kötelesek lennének — már bizonyos pontig szakképzés legyen, s az egyetemi szakpályáknak megfelelőleg három részre osztassék akként, hogy az általános kötelezettségű tantárgyak mellett más tanulmányokat hallgasson a leendő jogász, másokat az, ki az orvosi, vagy

természettudományi szakra készül, ismét másokat az, ki papi, vagy tanári pályára szenteli magát, a miből kitetszik, hogy mindegyik lyceumnak nem kell szükségkép a három szak mindegyikére kiterjesztve lenni, hanem szerveztethetnek oly lyceumok is, melyek a fenforgó viszonyok és szükséghez képest csak az egyik, vagy másik szakpályára adják meg a kellő előkészületet.“

Ugyanezen rendeletében megszabja a kisgymnasium körét és célját, úgy intézkedvén, hogy az magában egy kis egésztest képezzen, hogy azok, kik ezzel befejezik tanulmányi pályájokat, kellő képzettséget nyerjenek.

Rendes tantárgyai voltak: a vallástan, magyar nyelv, latin nyelv, német nyelv, vagy más a hazában különböző vidékeken dívó nyelv, földrajz, történelem, mennyiségtan, természettan, vegytan, természetrajz, rajz, szépírás, testgyakorlás.

Melléktantárgyakul tanították az éneket, itt-ott a francia nyelvet.

Ötös kisgymnasiuma tehát sokkal terjedelmesebb körben mozog, mint akár az Entwurf, akár a helytartótanács kisgymnasiuma; s a mí fő, a reálstudiumokra nagyobb gondot és több időt fordított, mint előzői. A különbséget az alább közlendő tanterv fogja legjobban feltüntetni.

Különösen figyelemre méltó, hogy a rajz és a tornázás a rendes tantárgyak sorába kerül, nem különben a szépírás is, hogy az elemi iskolában szerzett ügyesség tökéletesbitessék. De lássuk magát a tantervet.

I. osztály.

1. A vallástan. Hetenkint 12 óra Hit- és erkölcsstan.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. A nyelvnek mondat- tanra fektetett alaktana.

Értelmes olvasás és helyesírás; az olvasottak elmondása; versszavalás; a tananyaghoz alkalmazott gyakorlatok.

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. A nevek alaktana; azok begyakorlása példák nyomán; szókincs gyűjtés; megfelelő írásbeli gyakorlatok.

4. Földrajz. Hetenkint 2 óra. A mértani és természettani földrajz főpontjai, a tengereknek s az öt földrésznek általános és összehasonlító leírása; általános népismeret rövid, jellemző vonásokban. A tanév második felében Magyarország földrajza.

5. Mennyiségtan. Hetenkint 5 óra. Számítan 3 óra. A tizedes számrendszer, a négy alapművelet egész számokkal, tizedes és közönséges törtekkel s megnevezett számokkal. — Mértan heti 2 órában. Pont, vonal, szög, egyenközű vonalak, háromszög, egyenköz, sokszög; ezek alkalmazása a mindennapi életre és a szabadkézi mértani rajzra.

6. Természetrajz. Hetenkint 2 óra. Állattan

7. Rajz. Hetenkint 4 óra. Mértani rajz szabadkézzel. Az első félévben a táblára rajzolt egyszerű idomok utánzása; a második félévben sodrony és faminták után.

8. Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Szabadgyakorlatok, rendgyakorlatok. Eszközökön való gyakorlatok.

9. Szépirás. Hetenkint 1 óra.

II. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. A kath. egyház szertartásai.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. A mondatban tüzetes tárgyalása. Olvasás, helyesírás. Hetenkint egy iskolai dolgozat, mely kijavítás után otthon letisztázandó.

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. Az I. oszt. anyagának ismétlése után az alaktan folytatása; fordítás magyarból latinra és viszont. Szókincs gyűjtés. Hetenkint egy iskolai dolgozat.

4. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Ausztria. Európa többi államai.

5. Mennyiségtan. Hetenkint 5 óra. Számítan hetenkint 3 óra. Számolási rövidítések. Az igazítás fogalma. Rövidített szorzás; rövidített osztás. Olaszgyakorlat. Arányok. Egyszerű és összetett hármasszabály. A tőke, kamat és száztól helyes fogalma. — Mértan hetenkint 2 óra. Síktan. A kör fogalma s annak nevezetesebb tulajdonságai. Körbe írt és körülírt sokszögek. A kör kerülete. A négyzetek; derékszögű egyenközök; az egyenközök; háromszögek; ferde nyelűk, szabályos és nem szabályos sokszögek s a körök területének kiszámítása. Az idomoknak más egyenterületű idomokra való átalakítása.

6. Természetrajz. Hetenkint 2 óra. Télen ásványtan, nyáron növénytan.

7. Rajz. Hetenkint 4 óra. Mértani rajz 2 órában. Mértani alakok szerkesztése körzővel és vonalzóval. Szabadkézi rajz 2 órában, körrajzok az emberi fej egyes részeitől kezdve.

8. Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra, mint az I. osztályban.

9. Szépirás. Hetenkint 1 órában.

III. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Biblia. Az ószövetség.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Szóképzés, mondat kötés. Az irály főbb szabályai. Ügyiratok szerkesztése. Olvasás. Versszavalás. Hetenkint egy írásbeli dolgozat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 5 óra. Ebből 2 óra mondat-
tan magyar és latin fordítással, 3 óra olvasás Cornelius Ne-
posból. Emlézés. Szókincs gyűjtés. Hetenkint egy iskolai
írásbeli dolgozat.

4. Német nyelv. Hetenkint 2 óra. Olvasás, írás. Az alak-
tanból a névszók tana; a gyenge hajlításu igék s a nélkü-
lözhetetlen erős hajlításu igék.

5. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Ázsia, Afrika, Amerika,
Ausztrália földrajza.

6. Történelem. Hetenkint 2 óra. A magyarokat megelőző
főbb események után a magyarok története a vegyes házból
származott királyokig.

7. Mennyiségtan. Hetenkint 3 óra. Számtan heti 2 órá-
ban. Aránylatok. Kamatszámolás. A társaság, elegyítés és
lánczszabályok. Mérték és pénzisme; a méterrendszer. Mértan
1 óra. Tér-tan. A vonalak és síkok egymáshoz való fekvése.
Szögletek. A szögletes testek nemei, azok felülete és tér-
fogata.

8. Természettan. Hetenkint 3 óra. A testek közös tulaj-
donságai; az elemek, savak, aljak, sók. Hőtan. Delejesség.
Villamosság.

9. Rajz. Hetenkint 4 óra. Mértani rajz heti 2 órában;
szabadkézi rajz szintén 2 órában. Az emberi fej rajzolásának
folytatása; az árnyékolás kezdete minták után, ékítmények
rajzolása.

10. Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra, mint az I. osz-
tályban.

IV. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Biblia. Az ujszövetség.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Irálytan. Szó és vers-
mértan. Megfelelő olvasmányok. Kéthetenként egy önálló is-
kolai dolgozat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 5 óra. A mondat-
tanból heti 2 órában az idő és mód-tan, fordítás magyarból latinra és vi-
szont. Olvasás heti 3 órában az I. félévben I. Caesar, a II-ban

Phaedrus a prosodia és metrika előrebocsátásával. A szebb helyek emlézése. Hetenkint egy iskolai dolgozat.

4. Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Fordítási gyakorlatok mondattani alapon valamennyi beszédrész belevonásával. — Szókincs gyűjtés.

5. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarország története a egyes házakból és a Habsburgházból származott királyok alatt a világ történelem legfontosabb eseményeivel.

6. Mennyiségtan. Hetenkint 3 óra. Számtan heti 2 órában. Az ellentett számok fogalma; összevonás; a négy alapművelet. Hatványozás. Gyökfejtés. Az elsőfokú számegyenletek; a tiszta másodfokú számegyenletek egy ismeretlennel. Mértan heti 1 órában. Térítan. A gömbölyű testek nemei, azok felülete és térfogata.

7. Természettan. Hetenkint 4 óra az I. félévben. A testek egyensúly- és mozgástana; a hang- és láttan.

8. Vegytan. Hetenkint 4 óra a II. félévben. Az egyszerű és összetett testek; vegytörvények; vegyszámítan; a természeti, vagy közéleti érdekesebb anyagok tárgyalása kísérletekkel felvilágosítva; havonként vegyszámítani iskolai dolgozat.

9. Rajz. Hetenkint 4 óra. Szabadkézi rajz. Nagyobb fejminták, egész emberi alakok, ékítmények.

10. Testgyakorlat. Hetenkint 2 óra mint az I. osztályban.

Eötvös minisztersége alatt nyílt meg 1868/9. az V. és 1869/70. a VI. osztály, közlenem kell tehát ezek tantervét is.
V. osztály

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatás.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 4 óra. A szép stílus törvényei, az elbeszélő és leíró, a lantos és tanköltészet műfajai. Megfelelő olvasmányok. Kéthetenként írásbeli gyakorlat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. Nyelv és mondattani ismétlések. Olvasmányok az I. félévben Livius, a II. félévben Ovidius. Kéthetenként írásbeli.

4. Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Mondattan. Ügyiratok készítése. Elbeszélések és leíró művek olvasása és készítése. Emlézés; szavalás. Kéthetenként iskolai dolgozat.

5. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Mennyiségtani és általános természettani földrajz.

6. Történelem. Hetenkint 3 óra. Világtörténelem különösen a görögök és rómaiak története a nyugot római biro-

dalom megdüléséig 476-ig kapcsolatban a görög és római mythologia- és archeológiával.

7. Mennyiségtan. Hetenkint 4 óra. Betűszámтан heti 2 órában. Alapfogalmak; a számrendszerek, különösen a tizedes rendszer; a négy alapművelet egész számokkal. A számok oszthatósága. Közönséges törtek, láncz- és közelítő-törtek. Arányok és aránylatok s az ezeken alapuló szám-műveletek. — Mértan heti 2 órában. Siktan.

8. Természetráajz. Hetenkint 2 óra. Ásványtan a téli, növénytan a nyári hónapokban.

9. Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra. Szabad, rend, eszközön és eszközökkel való gyakorlatok magasabb mérvben mint a kisgymnasiumban.

VI. osztály.

i. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Hitágazat.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 4 óra. Elbeszélő műfajok taglalása; az epos, dráma és szónoklattan általánosságban. Kéthetenkint írásbeli dolgozat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. Nyelv- és mondattani ismétlések, irálytani szóbeli gyakorlatok mellett Cicero az I. félévben.

4. Német nyelv. Hetenkint 3 óra. Mondattan. A levelezés és ügyiratok fogalmazása. A magyar szépirálytan nyomán a különböző műfajok ismertetése és taglalása. Emlézés. Kéthetenkint egy iskolai dolgozat.

5. Mennyiség- és természettani földrajz. Hetenkint 2 óra. Különösen természettani földrajz tekintettel hazánkra.

6. Történelem. Hetenkint 3 óra. A közép- és ujkor különös tekintettel hazánk történetére.

7. Mennyiségtan. Hetenkint 4 óra. Betűszámtan heti 2 órában. Hatványozás, gyökfejtés, sorszámolás. Elsőfoku egyenletek egy és több ismeretlennel. Másodfoku egyenletek egy ismeretlennel. — Mértan heti 2 órában. A háromszögtani számok s azok alkalmazása a síkháromszögek megfejtésére.

8. Természetráajz. Hetenkint 2 óra. Állattan.

9. Testgyakorlás. Hetenkint 2 óra, mint az V. osztályban.

Ime az Eötvös-féle tanterv, melynek egyik főbb különbsége az előbbi tantervektől az órák szaporítása, továbbá a természetráajznak ismétlő oktatása az V. és VI. osztályban; végre, hogy a görög nyelvet a nagy-gymnasiumban mellőzi.

Eötvös tanterve nálunk az 1868—9 tanévben lépett életbe.

Gymnasiumi rendtartását és a fegyelem fentartását czélzó rendeletét 1869. évben 6020 szám alatt adta ki, melyből kiemelendőnek tartom, hogy az iskolák túltömöttségét megakadályozandó, kimondja, hogy egy osztályba 60 tanulónál több fel nem vehető, tehát alapját veti a párhuzamos iskolának.

Megszünteti a félévi vizsgálatokat, mint a melyek a tanítás menetére zavarólag hatnak, s csak azon tantárgyakból engedi meg, melyek az év első felében befejezést nyernek.

Szabályozza a vizsgálatokat, melyeken az examináló tanáron kívül még elnöknek is kell lennie, s megengedi, hogy a szülők és gyámok, illetőleg tanügy barátok is megjelenhessenek.

Hogy a tanulók előmenetele és magaviselete annál inkább ellenőrizhető legyen, a tanévet négy időszakra osztja be s a tanulókat minden időszak végén megbíráltatja, mely bírálat az Értesítőbe bevezettetik s a szülőkkel közölitetik.

Szünnapul csütörtök rendeltetett; a többi szünetek maradtak a régiiek, kivéve az első félévi szünetet, mely a félévi vizsgálatok beszüntetésével tárgytalanná vált.

A szám szerinti sorozást a rendtartás beszüntette, hanem megállapította az általános sorozatot, melynek értelmében voltak: a.) kitűnők, akik minden tárgyból, vagy a tárgyak legnagyobb részéből kitűnő érdemjegyet kaptak; b.) jelesek, kiknek legfeljebb egy jó érdemjegyük volt, a többi jeles, vagy kitűnő; c.) elsőrendűek, a kiknek legalább mindenből elégséges érdemjegyük volt; d.) másodrendűek, akik csak egy tantárgyból is elégtelen tanjegyet kaptak és végre e.) harmadrendűek, kik egy tantárgyból semmi érdemjegyet nyertek.

A másodrendű osztályzatot nyert tanulók közönségesen osztályisméltésre utasítottak; azok azonban, kik egy tantárgyból nyertek elégtelen tanjegyet, az igazgató, a két tárgyból bukottak a tanár testület, a több tárgyból bukottak a fensőbb tanhatóság engedélyével javító vizsgálatot tehettek, mely vizsgálatok, valamint a felvételi vizsgálatok is díjtalanok voltak. A magaviselet jelzésére a példás, dicséretes, jó, törvényszerű, kev. törvényszerű és rossz érdemjegyeket használták.

A szorgalom jelzésére szolgáltak: ernyedetlen, kitartó, kellő, hanyatló, csekély, semmi.

Az előmenetel tanjegyei voltak: kitűnő, jeles, jó elégséges, elégtelen, semmi.

Felemlítendőnek tartom még azt is, hogy a szemléltető módszert az Eötvös aera kezdi hangoztatni s így ő veti meg alapját a mai drága, költséges iskolának.

Rendszere azonban nem sokáig tartotta fenn magát. Eötvös 1871. febr. 2-án örök álmra hunyta be szemét és sirba vitte rendszerét is.

Eötvöst Pauler Tivadar követte a miniszteri székben, a ki halomra döntötte az elődje által megalkotott rendszert, hogy visszatérjen a helytartótanács, vagy jobban mondva Thun gróf rendszeréhez.

Vizsgáljuk meg, miben tért el rendszere Eötvösétől.

Első sorban is a vallástanítást akként módosította, hogy az algymnasiumban 2—2 óra fordittassék annak tanítására, a felső osztályokban pedig csak egy.

2. Míg Eötvös tantervében a magyar nyelv taníttatására nálunk 20 óra fordittatott, addig Pauler megelégedett 18 órával.

3. A német nyelvet már az I. osztálytól kezdve kötelezővé tette és heti 2—2 órában taníttatta az egész gymnasiumon át

4. A görög nyelv divatját új életre ébresztette s az V. osztálytól kezdve heti 5—5 órában taníttatta.

5. A szabadkézi és mértani rajzot a többi tantárgygyal egyenlő rangra emelte.

A Pauler által előírt tantervet a következőkben ismerettem, hozzá tévén, hogy egészen a 70-es évek végéig fenntartotta magát, bár itt-ott módosítást is szenvedett.

I. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az egri középkeletizmus nyomán hit- és erkölctan.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. A nyelvnek mondat-tanra fektetett alaktana, még pedig az egyszerű, bővített és összetett mondatokban, azok lényegének s egymás közti különbségének megismertetésével. Értelmes olvasás, helyesírás; az olvasottak előadása és szavalása s ezzel összhangzólag a tananyaghoz alkalmazott gyakorlatok.

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. Az alaktanból a nevek, igék, névmások szabályos alakjai, azok begyakorlása megfelelő példák alapján; a számnevek, elüljárók, kötszók. Szókincs gyűjtés. Megfelelő gyakorlatok.

3. Német nyelv. Hetenkint 2 óra. A mondattan legszükségesebb szabályai mellett a helyes olvasás és írás s az alaktan tüzetes tárgyalása.

5. Földrajz. Hetenkint 2 óra. A mértani és természettani földrajz fővonalai s az általános földrajzi fogalmak magyarázása. A tengereknek s az öt földrésznek általános és összehasonlító leírása. Végre az általános népisme rövid és jellemző vonásokban négy hó alatt; az évfolyam többi részében Magyarország földrajza.

6. Mennyiségtan. Hetenkint 4 óra. a) Számtan heti 2 órában. A tizes számrendszer. Az alsóbb fokú négy művelet. A közéletben leggyakrabban előforduló mértékek és pénznemek megismertetése s begyakorlása. Az oszthatóság, a közönséges törtekkel való négy alsó művelet s a fejszámolásban folytonos gyakorlat. b) Mértan heti 2 órában. A pont, a vonalak, szögek, egyenközü vonalak, a háromszögek és egyenközünyek, ezek szerkesztése s több tulajdonságuk megismertetése.

7. Természetrájz. Hetenkint 2 óra. Állattan.

8. Rajz. Hetenkint 4 óra. Mértani rajz szabadkézzel körző és vonalzó nélkül. Az évfolyam I. felében a táblára rajzolt egyszerű idomokat utánrajzolják a tanulók; az év II. felében sodrony- és faminták után rajzolnak. (Égyenes vonal, egyenközü vonalak, derékszög, három-, négy- és többszög, körlap, henger, gúla, kúp.)

II. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. A kath. egyház szertartás tana.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. A mondattan tüzetes tárgyalása, különösen a szókötés és a magyar igeitan. Értelmes olvasás, helyesírás, az olvasottak előadása, szavalás. Hetenkint egy iskolai dolgozat

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. A szabályos alaktan ismétlése mellett az alaktan teljes bevégezése megfelelő latin és magyar példák fordításával és elemzésével. Hetenkint egy iskolai dolgozat.

4. Német nyelv. Hetenkint 2 óra. A mondattan legszükségesebb szabályai mellett a helyesírás és az alaktan tárgyalása.

5. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Ausztria bővebb leírása 3 hó alatt. Az évfolyam többi részében Európa többi államainak földrajza különös tekintettel azok iparára, kereskedelmére, alkotmányára, földművelésére és szellemi műveltségére.

6. Mennyiségtan. Hetenkint 4 óra. a) Számítan heti 2 órában. A törtek ismétlése után a tizedes törtek, az olasz gyakorlat, a rövidített szorzás és osztás, az arányok és aránylatok főbb tulajdonságai, az egyszerű hármasszabály egész és tört számokra alkalmazva és a százalék számítás. b) Mértan heti 2 órában. Siktan. A négyzetek, egyenközények, három- és sokszögek terület számítása; a háromszögek alakjának meghatározása, a körre vonatkozó szerkesztések, a körkerület és terület számítása.

7. Természetrájk. Hetenkint 2 óra. A téli időszakban ásványtan, a nyári időszakban növénytan.

8. Rajz. Hetenkint 4 óra. Mértani rajz heti 2 órában. Szerkesztés körzővel és vonalzóval. Párhuzamosan a síkmértan előadásával. — Szabadkézi rajz heti 2 órában. Körrajzok az emberi fej egyes részeitől kezdve.

III. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az ószövetség története.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Szóképzés, mondatkötés, mondatisme. Az írály főbb szabályainak ismertetése. Polgári ügyiratok. Egyszerű elbeszélések és leírások készítése. Egyes olvasmányi darabok elemzése, értelmes előadása, szavalás. Minden héten egy iskolai dolgozat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 5 óra. A mondattan megfelelő mondatok fordításával és elemzésével. Cornelius Nepos egy pár életrajzának olvasása, elemzése. Hetenkint egy iskolai dolgozat.

4. Német nyelv. Hetenkint 2 óra. Mondattani alapra fektetett folytonos fordítás mellett a fő-, mellék- és számnév s a névmás, a gyenge hajlítású igék a szükségesebb erős hajlítású igék megismertetésével.

5. Történelem. Hetenkint 2 óra. A magyarok viselt dolgai az Árpádház kihaltáig. Ezt megelőzőleg az ó- és középkor nevezetesebb népeinek történelme.

6. Földrajz. Hetenkint 2 óra. Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália földirata.

7. Mennyiségtan. Hetenkint 3 óra. a) Számítan heti 2 órában. Az összetett arányok és aránylatok, az összetett hármasszabály, kamatszámolás, társas szabály. b) Mértan heti 1 órában. Tértan. Az egyenes vonalak és lapok kölcsönös fekvése; szögletek, a szögletes testek megismertetése, felület és térfogat számítások.

8. Természettan. Hetenkint 3 óra. A testek közös tulajdonságai és halmaz állapota. Savak, aljak és szók; hőtán, delejesség és villamosság.

9. Rajz. Hetenkint 4 óra. Mértani rajz összhangzatban a mértani alaktan tanításával heti 2 órában. Szabadkézi rajz heti 2 órában. Az emberi fej rajzolás folytatása. Az árnyékolás kezdete minták után. Ekítmények rajzolása.

IV. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 2 óra. Az ujszövetség története.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Az iránytan, polgári ügyiratok, körmondatok; szó és versmértan; a versisme alkalmazása; olvasmányi darabok elemzése és szavalása. Kéthetenkint iskolai dolgozat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. A mondattanból az idő és módtan a megfelelő latin és magyar fordítással. Olvasmányok: J. Caesar s a prosodia és metrica előrebecsátásával szemelvények Paedrusból. Hetenkint egy iskolai dolgozat.

4. Német nyelv. Hetenkint 2 óra. Fordítási gyakorlatok valamennyi beszédrész felkarolásával, a szóképzés, szóvonzat és helyesírási szabályokkal. Az olvasmányból a jelesebb mondasok emlézése.

5. Történelem. Hetenkint 2 óra. Magyarország története a vegyes házak és a Habsburg házból származott királyok alatt. A világtörténetből minden magyar történeti korszak végén kiemeltettek a legnagyobb fontosságú események, jelesen: a nagyobbszerű változások, melyeken az emberiség hazája, a föld felülete keresztül ment, u. m.: atörténetben fontosabb szerepet játszó nemzetek, országok, néha kormányformáknak és dynasztiáknak keletkezése, vagy bukása rövid vázlatával azon viszonyoknak, melyek azt előidézték; továbbá nagyobb földrészek felfedezése s a fontosabb találmányok keletkezési ideje és hazája, tekintettel az évszámokra.

6. Mennyiségtan. Hetenkint 3 óra. a) Számтан heti 2 órában. A négy alsófokú művelet egész számokkal, a számok oszthatóságának rövid elmélete; a négy alsófokú művelet törtekkel; elsőfokú egyenlet egy ismeretlennel, az előzmények folytonos ismétlése. b) Mértan. A gömbölyü testek megismertetése, felület és térfogat számítás az előzmények ismétlésével.

7. Természettan. Hetenkint 4 óra. Az egyensúly, a moztan, hang- és láttan.

8. Vegytan. Hetenkint 4 óra. Vegyrokonság; vegy térfogat s paránysuly. Osztályozás s a nevezetesb anyagok elemzése kísérletekkel felvilágosítva. Megjegyzés. A természettan a tanév I. felében adatott elő, míg a vegytan tanítása a II. félévre maradt.

9. Rajz. Hetenkint 4 óra. Szabadkézi rajz. Nagyobb fej-minták. Egész emberi alakok. Ékitmények.

Testgyakorlás mind a négy osztályban heti 2—2 órában. Szabad gyakorlatok. Eszközökön való gyakorlatok. Eszközökkel való gyakorlatok úgy, hogy minden egyes órában a tanulók egész teste igénybe vétessék.

A szépirás az I. és II. osztályban heti 1—1 órában tanítottatott.

V. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 1 óra. A kinyilatkoztatás tana.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. Az elbeszélő és leíró prózai és költői műfajok elméleti és gyakorlati ismertetése. Olvasmányi darabok elemzése és szavalása. Kéthetenkint a tananyagokhoz mért iskolai dolgozat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 6 óra. Nyelv- és mondattani ismétlések. Irálytani szóbeli gyakorlatok. Olvasmányok: Cicero Catoja és Laeliusa. Ovidiusból szemelvények. Hetenkint egy iskolai dolgozat.

4. Görög nyelv. Hetenkint 5 óra. Az alaktan a rendhagyó igékig. A szabályokhoz alkalmazott példák fordítása; szókincs gyűjtés. Kéthetenkint egy iskolai dolgozat.

5. Német nyelv. Hetenkint 2 óra. A magyar mondattani ismeretekre alapított mondatalkotás; nyelv- és mondattani elemzés; prózai műdarabok betanulása és szavalása.

6. Történelem. Hetenkint 3 óra. Az ó-kor története főtekintettel Görögország és Róma eseményeire és művelődési állapotaira.

7. Mennyiségtan. Hetenkint 4 óra. a) Számтан heti 2 órában. Ismétlés után a hatványozás és gyökfejtés, elsőfokú egyenletek egy és több ismeretlennel. b) Mértan heti egy órában. A síkmértan a körkerület és terület számításig.

8. Természetrajz. Hetenkint 3 óra. A téli időszakban ásványtan, a nyáriban növénytan.

VI. osztály.

1. Vallástan. Hetenkint 1 óra. Az ágazatos hittan.

2. Magyar nyelv. Hetenkint 3 óra. A lantos és tanköltészeti műfajok elméleti és gyakorlati ismertetése. Olvasmányi

darabok elemzése és szavalása. Minden két hétben a tananyaghoz mért iskolai dolgozat.

3. Latin nyelv. Hetenkint 5 óra. Nyelv- és mondattani ismétlések; iránytani szóbeli gyakorlatok. Olvasmányok Livius és Sallustius. Vergilius.

4. Görög nyelv. Hetenkint 5 óra. Az alaktan teljesen befejezve; a mondattanból a főbb pontok. Szemelvények olvasása és elemzése. Minden két hétben egy iskolai dolgozat.

5. Német nyelv. Hetenkint 2 óra. A levelezés és ügyiratok gyakorlása. Elbeszélő és leíró prózai és költői művek olvasása és fejtegetése. Kéthetenkint egy iskolai dolgozat.

6. Történelem. Hetenkint 3 óra. A középkor főtekintettel a román és germán népekre, ezek művelődési viszonyaira s a százados küzdelmekre, melyek az egyház és a germán népek közt előfordultak.

7. Mennyiségtan. Hetenkint 4 óra. a) Számtan heti két órában. A másodfokú egyenletek egy ismeretlen mennyiséggel. Logarithmusok. b) Mértan heti két órában. A síkmértan ismétlése, kiegészítése és befejezése. Síkháromszögtan számos példával.

8. Természettudomány. Hetenkint 2 óra. Állattan.

9. Vegytan. Hetenkint 2 óra. Vegy-, parány- és tömecsúly, vegyértékűség, elméleti és tapasztalati jellegek. Az elemek és nevezetesebb vegyek a szerves és szervetlen vegytanból.

Testgyakorlás heti 2 órában mindkét osztályban. Szabad- és rendgyakorlatok; eszközökön és eszközökkel való gyakorlatok kiváló tekintettel a katonai gyakorlatokra.

A rendkívüli tárgyak közül a Pauler-féle rendszer a franczia nyelvet, műéneket és a gyorsírás tanítását ajánlotta. Nálunk a műének tanított is folyton, mint az „Az ének-tanítás“ cikkünkben kitűnik, a franczia nyelv és gyorsírás csak akkor, ha akadt vállalkozó tanerő.

E tanterv különben amint említettem, a hetvenes években fentartotta magát; csak itt-ott szenvedett módosítást. Így 1878. aug. 29-én 982. sz. a. közli a nagyváradi kir. főigazgató a miniszteriumnak aug. 24-én 18930. sz. a. kelt rendeletét, melyben arról intézkedik, hogy az I. osztályban a mértan teljesen elhagyandó s mind a négy óra a számtan behatóbb feldolgozására fordítandó, mivel a rajzoló mértan úgy is felkarolja az eddig tanított nézlettan anyagát.

1872. évi szept hó 4-én Trefort Ágoston lép Pauler örökébe, s nem is hagyja el miniszteri székét 1888. aug. 22-én bekövetkezett haláláig. Elég hosszú idő egy miniszter életében, s ha minden évben csak egy fontosabb rendelet került volna ki kezéből, akkor is lenne feljegyezni valója a történetírónak. Távól áll tőlem, hogy minden intézkedését felemlítsem, elég lesz a legnevezetesebbekkel is beszámolnom.

Mindjárt minisztersége harmadik havában egy rendeletet adott ki, mely a tanárvilágot nem érintette valami kellemesen, a gymnasiumi jegyzőket pedig vérig boszantotta. E rendelet nov. 24-én 31048 sz. a. kelt s minden hónapra módszeres tanácskozmányt parancsolt a tanárookra; melyet decz. 8-án 32183. sz. a. odamódosított, hogy az első és utolsó hónapban, valamint azon hónapban, melyben húsvét lesz, nem tartandó módszeres tanácskozmány.

A mi eleink e rendeletnek is megadták magokat; át is értették e gyűlések célját; legalább erre vallanak a főigazgatói elismerések, melyek a visszaküldött jegyzőkönyveket kísérik.

1874. július 2-án 6672. sz. a. a módszeres tanácskozmányok számát háromra szállítja le, elrendelvén, hogy a tanév első hetében, tehát a tanítás megkezdése előtt, azután a karácsonyi, s végre a húsvét előtti hétben tartassanak meg e módszeres tanácskozmányok. Ezzel a tanév is három időszakra oszlott. Ugyancsak a fentidézett rendelet megállapítja az osztálytanári, illetőleg ellenőrző tanácskozmányok divatját, melyeknek értelmében nov. 3-ik, január 4-ik, február 4-ik, máj 2-ik és jun. 2-ik hetében minden tanuló bírálat alá vevendő, mennyiben felel meg a követelményeknek úgy magaviselet, mint tanulmányi előmenetele tekintetében. Mely tanácskozmányok a legujabb Rendtartás által is meghagyattak azzal a módosítással, hogy ma október második felében, decemberben, február második felében, május második felében és júniusban tartatnak ez ellenőrző, illetőleg classificaló konferenciák, melyeknek eredményét jegyzőkönyvbe vesszük s a megrovott tanulók szülőit hivatalból értesítjük, hogy az iskolával együtt munkálkodva szorgalomra buzdítsák a magokról megfelelő gyermekeket.

Ugyancsak e rendelet kifolyása a fegyelmi és tanulmányi napló.

1875. október 12-én 22151. sz. a. k. rendeletében a nagyszünidőről gondoskodik; nagyszünidőül július és augusz-

tus hónapokat rendeli, így az 1875—6. isk. év csak kilencz hónaptól állott.

Ugyancsak 1875-ben egy majdnem visszaéléssé fajult hibát üt helyre nov. 1-én 27692. sz. a. kiadott rendeletében. Ugyanis egészen divattá vált, hogy a görög nyelv tanulása alól felmentessék magokat a tanulók. Ennek elejét veendő, hivatalos rendeletében kimondja, hogy csak a legszigorubb vizsgálat után hozzák javaslatba a testületek a felmentést.

1876. július 22-én 12787. sz. a. adja ki az új Rendtartást, melylyel hatályon kívül helyezi az Eötvösét. Ebben szabályozza az iskolai év kezdetét és végét; a tanulók felvételét s az ez alkalommal fizetendő díjakat. Megszabja a tanárok és tanulók kötelemét; meghatározza a szünidőket az év folyamán; meghagyja az igazgatóságoknak, hogy a helyi körülményekhez képest foglalják egybe azon szabályokat, melyeket az iskolai rend, a jó szokás és nemes erkölcs ápolására szükségeseknek tartanak. Előírja azon büntetési fokozatokat, melyekkel a magáról megfélelmező gyermek sujtható. Meghatározza a magaviselet és előmenetel jelzésére használandó érdemjegyeket; nevezetesen a viselet jelzésére a jó, szabályszerű és rossz jegyeket rendeli, a tanulmányi előmenetel jelzésére pedig a jeles, jó, elégséges és elégtelen tanjegyeket. Ránk dictálta az évvégi szak- és osztályjelentéseket sat. sat.

Nem akarok bírálatába bocsátkozni e Rendtartásnak, de hogy sok volt benne az igazítani való, mi sem bizonyítja jobban, minthogy ma már nem egy intézkedése hatályon kívül van, hogy hiányait a kor pótolni iparkodott; a többi közt a magaviselet szűkmarokkal mért érdemjegyci közé beszúrták a kevésbbé szabályszerű érdemjegyet.

Mozgékony lelke, mindenre kiterjedő figyelme régen észrevette, hogy a tanárvilág elégedetlen a Pauler alkotta tantervvel, azért is 1878. aug. 1-én 18930. sz. a. kiadta átmeneti intézkedését, melynek értelmében az I. osztályból törülte a német nyelvet, a rajzból pedig elvett egy órát s ezt a magyar nyelvre fordította azon megokolással, hogy tapasztalta azon nehézséget, melylyel a gyermeknek az I. osztályban küzdenie kellett két, néhol három nyelv rendszerének megismerése mellett. De, a mi a fő, tantervét magyarrá akarta tenni. Ez átmeneti intézkedését már az 1878. 9. tanévre általánosan kötelezővé tette.

1879. aug. 1-én 17630. sz. a. adja ki új tantervét, mely 1883-ban 26776. sz. a. s 1887. 8619. sz. a. nyert módosításiával mai napig is érvényben van; azért mellőzöm is annak közlését, — az olvasó megtalálja az 1896-ról szóló adatok közt — pusztán azon különbségeket akarom felsorolni, melyekben a Pauler-félétől eltért. Az első és főkülönbség az elv. Míg ugyanis a Pauler-féle tanterv csak az Entwurfnak viszonyainkhoz alkalmazott módosítása volt, addig Trefort tanterve magyar alapra volt fektetve, mit eléggé bizonyít ama körülmény, hogy a magyar nyelv az I. osztályban 6, a II. 5, a III. és IV. osztályban 4—4, a többiben pedig 3—3 órát kapott. Az átmeneti intézkedés folytatásaként kimaradt a II. osztályból is a német nyelv; a III. osztálytól kezdve azonban minden osztályban 3—3 órát fordítottak tanítására. Kihagyatta a III. osztályból a történelmet, a IV.-ből a természet- és vegytant és a szépírást az I. és II. osztályból.

E tanterv sem maradt állandó még, sok hullámvázson ment át, míg mai formájához jutott. Mert hiszen a III. osztályban újra ott látjuk a magyar történelmet, a szépírást az I. és II. osztályban; ott a physikai földrajzot a III. osztályban, míg a politikai földrajz a történelemmel társul. Majd az I., azután a II. osztályban egyesítik a természetrajzot a földrajzzal; a III. osztályban egygyel szaporítják a német órát a magyar nyelv rovására; ismét az I. osztály kap 1 órát a latin nyelvhez, szóval dagály és apály mutatkozik az egyes studiumoknál, míg be nem következett a helyi tantervek készítése az 1880-ban 16179. sz. a. kiadott Utasítások nyomán.

Helyi tantervünk nem sok eltérést mutat az általános tantervtől, mert leszámítva azt, hogy a IV. osztályban a görög nyelv rovására heti 4 órában tanítjuk a német nyelvet, teljesen az általános tanterv szerint tanítunk.

1883-ban a középiskolai törvényt alkotta meg, melylyel tanügyünknek állandó alapot adott.

Meg kell még emlékeznem Trefortnak egy kimagasló rendeletéről, melyet 1888. évi május 24-én 21149. sz. a. adott ki, melyben felhívja a tanár-testületeket, hogy állandó tanmeneteket készítsenek, egyben a módszeres tanácskozmányokat oda egyszerűsíti, hogy tűzzék ki a tanárok az illető évharmadban tárgyalandó olvasmányokat, a készitendő dolgozatok czimét s beszéljék meg a tanításban netalán előforduló hátramaradások okát és a módozatokat, miként fog-

ják az akadályokat elhárítani. Egyben meghatározza az alakuló gyűlések idejét, aug. 25—28-ra tűzvéni ki azt.

Ezek voltak Trefort nevezetesebb intézkedései. Nem akarok kritikát mondani eljárása felett, de azt kijelentem, hogy ambícióval és sok jóakarattal dolgozott. Nagy-Károly városa áldhatja emlékét, mert az ő fejedelmi adományával jutott városunk impozáns gymnasiumához.

Mielőtt állandó tanmenetünket közölném, bár az időrend rovására esik, megakarok emlékezni Csáky Albin grófnak ama reformjáról, melyet 1890-ben törvénybe iktattatott. Csáky azzal az eszmével foglalkozott miniszterségének kezdetétől fogva, hogy megteremtí az egységes középiskolát; azért a reáliskolában taníttatta a négy felső osztályban a latin nyelvet, nálunk pedig a tanuló akaratára bizta, görög nyelvet tanul-e, vagy az ugynevezett görögpótló studiumokat. Ma törvény, tehát nem szólhatok ellene semmit; még ajánlásába sem bocsátkozom, hogy görögöt tanuljon valaki, avagy elégedjék meg a görögpótlóval. Statisztikailag fogom bemutatni csupán, hány ifjú tanulta nálunk a görögöt és hány a pótló studiumokat.

A pótló studiumok tanítása 1890—1-ben kezdődött az V. osztályban, midőn 71°/_o tanulta a görög nyelvet, 29°/_o pedig a pótló studiumokat.

1891—2-ben az V-ben 66°/_o görögöt, 33°/_o pótlót tanult; a VI-ban 85°/_o tanulta a görög nyelvet és 15°/_o a görögpótló studiumokat.

1892—3-ban az V-ben 62°/_o görögöt, 38°/_o görögpótlót tanult; a VI-ban 72°/_o tanulta a görögöt és 28°/_o a görögpótló studiumokat; a VII-ben 66°/_o görögöt, 34°/_o görögpótlót tanult.

1893—4-ben az V-ben 50°/_o görögöt, 50°/_o a pótlót tanulók száma; a VI-ban 66°/_o tanulta a görögöt, 34°/_o a pótló studiumokat; a VII-ben 60°/_o tanult görögöt, 40°/_o pótlót, a VIII-ban 62°/_o tanulta a görög nyelvet és 38°/_o a görögpótló studiumokat.

1894—5-ben az V-ben 43°/_o tanulta a görögöt, 57°/_o a görögpótló studiumokat; a VI-ban 50°/_o volt a görög, 50°/_o a pótlók száma; a VII-ben 77°/_o tanult görögöt, 23°/_o görögpótlót; a VIII-ban 75°/_o görögöt, 25°/_o pótlót tanult.

És most hadd álljon itt egész teljében állandó tanmenetünk.

Állandó tanmenet.¹⁾

I. osztály.

Magyar nyelv. Heti óraszám 6. Tankönyv: Ihász Barbarits Magyar nyelvtan; Tomor-Váradi Olvasókönyv. Tananyag: a) Elbeszélő prózai és költői olvasmányok. b) Egyszerű mondat és mondatrészek, fő- és mellékmondat megkülönböztetése. A teljes alaktan tekintettel a hangtani módosulásokra is. Szóképzés, gyakorlatilag szócsoportok egybeállításával; az élő képzők. Nyelvtan 2 óra, olvasás 4 óra. I. Helyesírás és olvasás, a nyelvtan s ennek felosztása, a hangtan, a ragok és képzők megkülönböztetése 2 hét. II. A szótan; a szók eredete, alakra és jelentésre való felosztása, a névszók nemei; a szóragozás és szóképzés általában 2 hét. III. Mondattan. Egyszerű mondat; alany és állitmány; a főnév és ige; az egyszerű bővített mondat, s a benne előfordulható részek: a jelző és jelzett, határozók; kiegészítő. 6 hét. Összefoglaló ismétlés 2 hét. IV. A névragozás. A) 1.) alanyi ragok; 2.) a nevek birtokviszonya; 3.) személyi birtokragok; 4.) tárgyrag; 5.) állapotórag. 5 hét. B) Helyviszonyragok. C) 1.) Különféle körülményragok; 2.) a nevek viszonyítása névutókkal 3 hét. Összefoglaló ismétlés 2 hét. V. A) Tulajdonságnevek, a tulajdonságnevek fokozása 1 hét. B) Számnevek. 1 hét. C) Névmások. 5 hét. Összefoglaló ismétlés 2 hét. A nyelvtan teldolgozott anyaga megvilágíttatik elemző módszerrel az Olvasókönyvben foglalt olvasmányok alapján.

Latin nyelv. Heti óraszám 7. Tankönyv; Schultz-Dávid Latin nyelvtan és Olvasókönyv. Tananyag: Megfelelő olvasmányokkal kapcsolatban a név-és igeragozás fontosabb alakjainak begyakorlása. Az olvasmányokban előforduló szókincs

1) Lenyomat.

elsajátítása szóbeli fordítási gyakorlatokkal. Nyelvtan 3 óra, olvasmány 3 óra, gyakorlat 1 óra. I. Bevezetés: a betűk, olvasás és hangsúlyozás. 1 hét. A beszédrészek; a nevek neméről szóló főbb szabályok; a névragozás általában; a casusok ismertetése 2 hét. II. Az első declinatio ragjainak ismertetése és a declinatio begyakorlása példákon. 2 hét. Az igeragozásból a praesens és imperfectum gyakorlása. III. A második névragozás: 1.) ragok ismertetése; 2.) az us, er, (ir, ur) um végű nevek ragozása; 3.) az us (er) a, um végű melléknevek ismertetése és ragozása. 3 hét. Összefoglaló ismétlés és a praeteritum imperfectum gyakorlása. 1 hét. IV. A harmadik névragozás: 1.) az esetragok s ezek begyakorlása példákon; 2.) a nevek nemének meghatározása azoknak végzetéből; 3.) az ejtegetési eltérések (acc. abl. 4.) nemi kivetelek. 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. V. A negyedik és ötödik névragozás a nemi szabályokkal. A praepositíók. 1 hét. VI. A melléknevek, ezek fokozása, a határozók. 2 hét. VII. A számnevek s ezek felosztása. 3 hét. Összefoglaló ismétlés: 1 hét. VIII. A névmások. 4 hét; igeragozás, 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét.

Földrajz. Heti óraszám 4. Tankönyv: Dr. Brózik-Paszlavszky Földrajz I. r. Tananyag: Magyarország és azután Europa többi részei, főtekintettel a természeti viszonyokra. A legszükségesebb geographiai fogalmak megismertetése céljából Nagy-Károly környékének leírása. A térképolvasás begyakorlása. A térképrajzolás alapelvei. 2 hét. I. A Magyar királyság. 1. A Nagy-Alföld és a Kis-Alföld. 4 hét. 2. A Dunántúli dombos vidék; a Dráva- és Szávaköz s a Tengerpart. 2 hét. 3. Az Éjszaknyugati, Éjszakkéleti és Délkeleti Felföldek. 4 hét. Ezek tárgyalásakor megismertetése a különböző talajneveknek, kőzeteknek, ásványoknak, növényeknek és állatoknak. Az emberi munka különböző ágainak, minők: a földművelés, állattenyésztés, erdőgazdaság, bányaművelés és iparüzés fejtegetése. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. II. Europa. 1. Körrajza. Törzs és tagok megkülönböztetése. A környező tengerek. A törzs hegyrendszere. A törzs alföldjei. A törzs vízrendszere. 4 hét. 2. A tagok hegy- és vízrendszere. 2 hét. 3. Éghajlati különbségek, evvel kapcsolatban a földövek ismertetése a globuson. Europa jellegző talajnemei, ásványai. A növények és állatok bemutatása; ezek elterjedési területei. 3 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. Europa népessége. Nemzeteinek felsorolása és beosztása. Az erre

vonatkozó főbb fogalmak. Europa politikai felosztása. Egyes országainak leírása. 7 hét. Összefoglaló ismétlés 3 hét.

Számtan. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor: Közöséges számtan. Tananyag: A tizes számrendszer. A négy számolási művelet egész számokkal és tizedes törtekkel. A tört mint hányados és viszony; közöséges törtekkel való számolás. A métermérték és hazai pénzek ismertetése, időszámítás. I. 1. Egységi szám, egész és törtszám fogalma. Megnevezett és elvont szám. Összevonható számok. 2. Római és arabs számírás. Számrendszerek, számlálás, számsor. 1. hét. 3. Tizes számrendszer: a) Számolási műveletek szó-, fej- és írásbeli feladatok alapján egész és tizedes törtszámokkal, összeadás, kivonás, szorzás, osztás. 7 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. b) Arányos osztás; egyenlőségek, áttéti törvények. c) Számolás különnevű összevonható számokkal. d) Pénznemeink, mértékeink, időszámlálás, nap-táraink. 8 hét. Összefoglaló ismétlés, elméletiek, vegyes feladatok. 3 hét. II. A számok oszthatóságának némely törvényei: a) legnagyobb közös osztó, b) legkisebb közös osztandó, c) a törtszám, közöséges törtszám, valódi- és ál-, vegyes és tiszta tört, egynevű és különnevű tört s azok átalakítása; közöséges és tizedes törtek egymásra való átalakítása. 3. hét. Összeadási és kivonási művelet szó- és írásbeli példákkal. 4. hét. Törtek szorzása és osztása. 4. hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét.

Rajzoló mértan. Heti óraszám 3. Tankönyv: Landau és dr. Wohlráb Rajzoló geometria I. r. Elméletre 1, rajzolásra 2 óra. Tananyag: Panímetriai elemek. Pontok, vonalak és szögek fekvési és mérési viszonyai. A legegyszerűbb síkidomok, u. m.: három-, négy- és sokszög hasonlósága és terület meghatározása. A kerület és néhány görbe vonal. A geometriai ornamentális rajzolás első elemei rendszeresen haladó táblarajzok után előbb rajz eszközökkel, majd szabad kézzel. 1. A beszerzendő rajzeszközök ismertetése. Az egyenes vonal és a pont, irányvonalak. I. Négyzetes háló. II. Az irányvonalak rajzolása. 3 hét. 2. A négyzet, ennek negyede és négyszerese. A négyzet átlója, az egyenlő szárú, derékszögű háromszög. A négyzet kétszerese és fele. Az egyszerű disztimények négyzetekben. III. Segélydiszek. IV. Padozatminták. V. Meander szalagok. 4 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. 3. A téglalap, a téglalapátlója, az általános derékszögű háromszög. A háromszöges háló, az egyenlő oldalú és a minta

háromszög. A szabályos hat és nyolczszög. A téglalap átlói, az általános egyenlőszáru háromszög. A rhombus, deltoid és az egyenközény. Az egyenlőszáru trapéz, az általános trapéz. Az általános négyszög. VI. A lapidaris írás vonalai. VII. Padozatminták téglalapokkal VIII. Ferdevonalu szegélydiszek. IX. Szabályos 3, 6 és 8 águ csillag. X. Padozatminták. XI. Szegély- és fonadékdíszek. XII. A tárgyalt idomok rajzolása. 6 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. 4. A ferde irányok; távolságok geometriai összeadása és kivonása. Távolságok mérése és osztása. A szög általában, a szögek összehasonlítása és megjelölése; a szögek mérése. Szögpárok. XIII. Fonadékdíszek négyzetben. XIV. A tárgyalt szögek rajzolása. XV. Szegélydiszek. 5 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. A kör-szög és kör, a szögmérő. Szögek összeadása, kivonása, osztása, a kör és a kör osztása. A körbe és kör köré irt szabályos sokszögek. A kör kerületének kiszámítása. A $\bar{I}$ ismertetése. XVI. Különféle helyzetű körök, kigyóvonalak. XVII. Körosztás, csigaalakok, szélrózsa XVIII. Köríves díszítmények. XIX. Köríves szallagok. Fonadékdíszek 5 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. 6. Területmérések; egyenköz, trapéz, sokszög és a kör. Symmetriális fekvés és a symmetriális idomok. Ellipsis, tojásidom, csigavonal. XX. Ugyanazek rajzolása 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét.

Szépírás. Heti óraszám 1. Tananyag: Folyó magyar írás, kis és nagy betűk.

Testgyakorlás. Heti óraszám. 2. Tananyag: Szabad-, rend- és szergyakorlatok. I. Szabadgyakorlatok: 1. Az állások minden neme. 2. A tag-szabadgyakorlatok minden neme. 3. Járó-szabadgyakorlatok. 4. Birkozó gyakorlatok. 5. Társas gyakorlatok kettesével és hármasával. II. Katonai és tornászati rendgyakorlatok. III. Szergyakorlatok tekintettel a meglevő szerekre: 1. Magas, táv- és mélyugrások fokozatosan, bak- és lóugrás. 2. Nyújtógyakorlatok. 3. Rézsutos létrán való gyakorlatok. 4. Mászás minden kötélén. 5. Gyűrűhinta gyakorlatok. 6. Korlátgyakorlatok a testi fejlődés- és nagyságnak megfelelő mérvben.

II. osztály.

Magyar nyelv. Heti óraszám 5. Tankönyv: Ihász-Barbarits Magyar nyelvtan; Tomor Váradi Magyar olvasókönyv II. r. Hetenkint 2 óra nyelvtan, 3 olvasmány. Tananyag:

Nyelvtan. Összetett szerkezetű mondatok tárgyalása; mellérendelt és alárendelt mondatok viszonya. A szókötés — a határozók, ugynevezett igekiegészítők tana tüzetesen. — Szóképzés. Synonymák egybeállítása és magyarázata az olvasmány alapján. I. Igeragozás. Az igék nevei; a kifejezés módjai: igemódok; a cselekvés ideje: igeidők, igeszám és személy és az igeragozás alakjai. 8 hét. Igeragok átnézete az egész igeragozásban. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. Két tövű és V-n végződő igék. 2 hét. Személytelen és ik-es igék. 2 hét. II. Mondatviszonyítók (kötőszók) s ezek alapján az összetett szerkezetű mondatok elrendezése, illetőleg a fő- és mellékmondatok felismerése. 4 hét. III. Szóalkotás. Szóképzés, névképzők, egyszerű és összetett igeképzők. 7 hét. Szóösszetétel. 1 hét. Összefoglaló ismétlés. 7 hét. Általános ismétlés. 3 hét. Mindezek begyakorlása olvasmányok alapján történik. — Kéthetenként írásbeli.

Latin nyelv. Heti óraszám 7. Tankönyv: Schultz-Dávid, Latin nyelvtan és Gyakorlókönyv. Nyelvtan 3 óra, olvasmány 3 óra, extemporale 1 óra. Tananyag: Megfelelő olvasmányok alapján a fő- és mellékmondat megkülönböztetése kötőszók szerint. Az alaktan befejezése, főleg: genus szabályok, teljes coniugatio a szóképzés elemei. Nyelvtan. Az I. osztályban tanult alaktani ismeretek ismétlése. 2 hét. A 4 rendes igeragozás tövek szerint képezve cselekvő és szenvedő alkatban. 7 hét. Összefoglaló ismétlés, 2 hét. Az első és második coniugatiohoz tartozó rendhagyó perfectumok és supinumok. 3 hét. A harmadik coniugatiohoz tartozó perfectumok és supinumok, 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. A negyedik coniugatiohoz tartozó perfectumok és supinumok. 2 hét. Az álszenvedők perfectuma és supínuma. 2 hét. A rendhagyó, hiányos és személytelen igék. 2 hét. A kötőszók s ezek alapján a fő- és mellékmondatok megkülönböztetése. 2 hét. Szóképzés. 2 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 3 hét. Ezek alapos begyakorlására az Olvasókönyvből összefüggő olvasmányok vétetnek fel a római nép történetére vonatkozólag.

Földrajz. Heti óraszám 4. Tankönyv: Dr. Brózik-Paszlavszyk Földrajz II. r. Tananyag: Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália földrajza, főtekintettel a természeti viszonyokra. I. Ázsia. 1. Körrajza, szigetei, domborzata, vizei. 3 hét. 2. Ázsia talaja és ásványai, éghajlata. Ázsia jellemző növényeinek és állatainak bemutatása és ismertetése. Ázsia flórái és faunái. 3 hét. 3. Ázsia népei. Ázsia országai egyenként

és az európaiak ázsiai birtokai. 5 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. II. Afrika. 1. Körrajza, szigetei, domborzata, vizei. 2 hét. 2. Afrika talaja és ásványai, éghajlata; flórái és faunái. Az egyes flórák jellemző növényeinek és az egyes faunák jellemző állatainak ismertetése. 4 hét. 3. Afrika népei, azok jellemzése, foglalkozása, helyzete. Afrika egyes országainak leírása és az európaiak által Afrikában birt gyarmatok. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. III. Amerika. 1. Körrajza, szigetei, domborzata, vizei. 2 hét. 2. Amerika talaja és ásványai, éghajlata, flórái és faunái. Az egyes flórák jellemző növényeinek és a faunák jellemző állatainak bemutatása és ismertetése. 3 hét. 3. Amerika népei. A benszülettek jellemzése, foglalkozása, helyzete. Beköltözött népek. Gyarmatosítás, rabszolgaság. Amerika egyes országainak leírása. 3 hét. IV. Ausztrália. A szárazföld és Tasmánia. Körrajza, domborzata, folyói, tavai. A szigetek. Ausztrália talaja és ásványai. Ausztrália éghajlata. Jellemzőbb növényeinek és állatainak ismertetése. Ausztrália népei és városai. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét.

Számтан. Heti óraszám 4. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor Közönséges számтан. Tananyag: Számolási rövidítések. Rövidített számműveletek. Az arányosság fogalmának fejtegetése. Az egyszerű és összetett hármasszabály. Az olasz számolási mód. Az arányok és aránylatok általában és azok alkalmazása a láncszabály- és százalékszámításra. I Számolási rövidítések: szorzás, osztás. Rövidített alpműveletek egész és tizedes számokkal. 5 hét. Összefoglaló ismétlés. 3 hét. II. Az arányosság fogalmának megfejtése. Az arányosság alkalmazása: a) az egyszerű hármasszabály; b) összetett hármasszabály. 9 hét. Összefoglaló ismétlés. 3 hét. III. Az olasz számolási mód. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. IV. Az arányok és aránylatok megkülönböztetése; ezek alkalmazása: a) a láncszabály kétféle megfejtési mód szerint. 4 hét; b) százalék száztól, százra és százban. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét.

Rajzoló mértan. Heti óraszám 3. Tankönyv: Landau és dr. Wohlrab Rajzoló geometria II. r. Tananyag: A legegyszerűbb testek, u. m. kocka, hasáb, gúla, henger, kúp és gömb főtulajdonságai és hálózata. A testek összeillősége, symmetriája, hasonlósága, felszínének és térfogatának meghatározása. A sík. Az egyenesek és síkok fekvése, lapszögek és szögletek. Bevezetés a Cavalier-féle ábrázolástanba. Test-

minták készítése. Testek, egyszerűbb tárgyak és síkékítmények rajzolása. 1. A kocka, annak oldalai, élei, csúcsai, hálója, térfogata, hasonló és egybevágó kockák. I. Kocka és padozatminták rajzolása. 3 hét. 2. A négyzet-alapú egyenes oszlop, az egyenszárú, derékszögű, háromszögalapú hasáb; a téglalapú test; az általános derékszögű, háromszögalapú hasáb. II. és III. A négyzet-alapú egyenes oszlop, a téglalap és egyenes hasáb, padozatminták és ékítmények rajzolása. 3 hét. 3. A négyzet-alapú ferde oszlop; az egyenszárú, derékszögű, háromszögalapú ferde oszlop; a téglalapú ferde oszlop; az általános derékszögű, háromszögalapú ferde oszlop. IV. V. Oszlopfők és oszloplábak rajzolása. 4 hét. 4. A rhomboedron; a hasábok; a henger; a szabályos testek; a gúla, kúp és gömb. VI—XV. Egyszerűbb építészeti jellegű idomok, különféle állású henger; a szabályos testek hálói, a gúla és a kúp, különféle testesoportok, ékítmények, négyzet és derékszögű paralelogramm összetettebb tagozata, hullám és csigavonalak és körídomok combinatióinak rajzolása. 5. hét. Összefoglaló ismétlés. 3 hét. 5. A lapok; az egyenes és a sík abszolút és relatív helyzete a térben. A lap-szög, a szöglet. Rokon testek; a testek symmetriális fekvése és symmetriája. XVI—XIX. Szalagdiszítmények és testesoportok rajzolása. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. 6. Az elemi azonometria, a tengely kereszt és képei. A diametriás vetítés. A kockának isometriás képei Kockába irt szab. alapú egyenes hasábok, hengerek, gúla és kúpok isometriás képei. A négyzet-alapú egyenes oszlop és gúlának, valamint az azokba írható hengernek, kúpnek, combinált testeknek képei. XX—XXII. A nevezett testek ábrázolása. 7 hét. Összefoglaló ismétlés. 4 hét.

Szépírás. Heti óraszám 1. Tananyag: A magyar írás folytatva; német írás.

Testgyakorlás. Heti óraszám 2. Tananyag: Ugyanazon gyakorlatok, mint az I. osztályban.

III. osztály.

Magyar nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Ihász-Barbarics Magyar nyelvtan; Tomor-Várad Magyar olvasókönyv III. r. Tananyag: Az alaktan átismétlése után a mondattan tüzetes tárgyalása. A közéletben gyakoribb polgári ügyiratok. A hangsúlyos és időmértékes verselés. Alanyi és birtokrago-

zás; a nevek viszonyítása névutók által; bel- és helyviszony ragozás. 2 hét. A mellék- és számnevek, névmások és határozók. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. Igeragozás: a) rendes; b) rendhagyó; c) személytelen igék; kötő- és indulatszók. 5 hét. Mondattan: a) a mondat fogalmának meghatározása után a fő- és mellékrészek ismertetése; b) a mondat terjedelem szerint s a mellék mondatok rövidítése. 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. Szóképzés és szóösszetétel, szóvonzat és szórend. 4 hét. Összefoglaló ismétlés 2 hét. Polgári ügyiratok: bizonyítvány; nyugtatóvány, elismervény, szerződés, folyamodvány, számla, leltár, váltó, kötelezvény, végrendelet. 3 hét. Összefoglaló ismétlés Időmértékes és hangsúlyos verselés. 2 hét. Az alak- és mondattani, valamint a történelmi ismeretek alkalmazása, illetve kiegészítése, támogatása céljából válogatott magyar történelmi darabokat fognak olvasni az ifjak; a verstanhoz pedig elbeszélő és lyrai költeményeket.

Német nyelv. Heti óraszám 4. Tankönyv: Hoffmann Német nyelvtan és olvasókönyv. Tananyag: Olvasmányokkal kapcsolatban az alaktanból: név- és igeragozás, a szóképzés elemei; a mondattanból: a mondatrészek, a fő- és mellékmondatoknak gyakorlati megkülönböztetése. Szótanulás az olvasmányokkal kapcsolatban és tárgyi csoportokban. Szóbeli fordítás magyarból németre. Kisebb, főleg költői darabok betanulása. Az írás és olvasás begyakorlása. 2 hét. Az artikuláció; a fő- és melléknévi declinatio; a melléknévek fokragozása. 2 hét. A haben, sein, werden segédige, az igeragozás fővonásaiban a cselekvő alakban, erős és gyenge, átható és benható igékkel. 3 hét. A névmások, a legszükségesebb praeposíciók. 3 hét. Ezek ismétlése s a magyar mondatoknak németre való fordításával történő begyakorlása. 4 hét. Az igitan rendszeres tárgyalása, az igeragozás szenvedő alakban; az igeragozás személytelen, összetett és rendhagyó igékkel. 2 hét. Az erős hajlítású igék. 5 hét. Számnevek és a szóképzés elemei. 3 hét. Ezek ismétlése és az idevágó gyakorlatok fordítása. 2 hét. A határozók. 1 hét. A praeposíciók. 2 hét; a kötőszók. 1 hét. Mindezek összefoglaló ismétlése s fordítás útján való begyakorlása. 3 hét. A felsoroltak előadása közben egész éven át hetenkint egy-egy órában a tankönyvből vett olvasmányok fordítatnak és elemeztetnek. Egy két darab nyelvgyakorlásra beemléztetik. Szókinés gyűjtésre az olvasmányok szolgálnak.

Latin nyelv. Heti óraszám 6. Tankönyv: Schultz-Dávid Latin nyelvtan; Dávid I. Latin olvasó- és gyakorlókönyv. Dávid I. Latin olvasókönyv Livius, Ovidius és Phaedrus műveiből. Tananyag: Összefüggőbb történeti olvasmány alapján az infinitivus s participialis mondatszerkezet gyakorlati ismeretése. A szóképzéstan kiegészítése. A mondattanból az egyszerű mondat rendszeres tárgyalása. Szótanulás kapcsolatosan az olvasmánynyal és etymologikus csoportokban. Hetenkint egy óra írásbeli dolgozat a szintaktikai szabályok és a tanult szók begyakorlására. A mondatrészek egyezése. 2 hét. Nominativus, accusativus. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Dativus, genitivus. 6 hét. Ismétlés. 1 hét. Ablativus. 4 hét. Ismétlés 1 hét. Sajátságok a névszók használatában, 2 hét; az infinitivus, 3 hét; a participium, 3 hét. Ismétlés. 1 hét. Gerundium és Gerundivum, supinum, 3 hét; az oratio recta és obliqua, 1 hét. Ismétlés. 1 hét. Mindezek előadása közben az olvasó- és gyakorlókönyvből vett magyar mondatok fognak fordíttatni. Az év folyamán husz héten át hetenkint 3 órában Liviusból a római köztársaság történetének részleteit fordítjuk a mondatnyi szabályok feltüntetésével. E fordítás nyelv- és mondatnyi elemzéssel történik. Az olvasmányok fel fognak használtatni szókincs szerzésre, szólásmódok gyűjtésére. Kitérések történtek a szövegben előforduló régiségekre is. Hangmértan. 1 hét. Ennek elvégzése után a tanult szabályok alapján ismertetni fognak az Ovidius és Phaedrusnál előforduló versmértékek. A felveendő darabokat nyelv- és mondatnyi, hang- és verstani elemzéssel fogják fordítani az ifjak 12 héten át.

Történelem. Heti óraszám 4. Tankönyv: Varga Ottó. A magyarok történelme. Tananyag: Magyarország története és az osztrák-magyar monarchia politikai földrajza. A) Történeti rész. I. Magyarország megalapítása. 1. A honfoglalás és a harszi vállalatok ideje. 2 hét. 2. Sz. István királysága. A visszahatás és az ország védelme idegen befolyással szemben. A kereszténység és a királyság végleges megerősödése. 3 hét. 3. Belső zavarok. A tatárjárás. Az Árpádház kihalása. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. II. Magyarország, mint jelentékeny európai hatalom. 1. Vegyes házak 4 hét. 2. Hunyadiak kora. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. III. A nemzet küzdelme a hazáért és a függetlenségért. 1. A Habsburg korszak I. fele. 4 hét. IV. Magyarország mint örökös királyság. 2. A Habsburgkorszak II. fele. 4 hét. Összefoglaló is-

méltés. 2 hét. B. Osztrák magyar monarchia politikai földrajza. 1. A magyar sz. korona országainak területe és alkatrészei. A magyar állam népessége. A magyar állam alkotmánya. A kormányzás. 2 hét. 2. A társországok viszonya az anyaországhoz. Fiume. Magyarország kapcsolata Ausztriával. Ausztria koronaországainak áttekintése. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét.

Physikai földrajz. Heti óraszám 2. Tankönyv: Heller Ágost Physikai földrajz. Tananyag: A matematikai s physikai földrajz elemei. I. Physikai jelenségek: 1. Halmazállapot. 2. A nehézségerő, tehetetlenség, mozgás, súlypont. 3. A víz, a folyadékok különféle nyomásai, sűrűség meghatározás. 4 hét. 4. A levegő, súlya, nyomása mérése. 5. A meleg és hatásai, mérése. Légáramlás; halmazállapot változások. Légköri csapadékok; hőforrások. 5 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. 6. Világosság; a fénysugár és törése. Szinszóródás. Légköri tűnemények. 2 hét. 7. Elektromossági alapkisérletek. Elektromos megosztás, villamos feszültség, égi háboru. 2 hét. 8. A mágnesség; a föld, mint mágnes. Iránytű. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. II. Physikai földrajz. 1. A föld alakja, nagysága. 2. Helymeghatározás a gömbön s geographiai helymeghatározás. 3. A föld mozgása, klíma, földövek. 4 hét. 4. A föld felülete, tagoltsága, főbb hegységei, fensikok és alföldek, sivatagok. A szárazföld vizei, tavak, mocsárok. 5 hét. 5. A tenger és áramlatai. A föld belsejének hatása a felszínre. A szerves élet hatása a felületre. 1 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. 6. Légköri tűnemények, szelek, felhők, eső, harmat, hó és jégeső. Örök hó, glecser. A víz körutja. 2 hét. 7. Világrendszer, nehézségerő. A hold, nap, bolygók, meteoritok, hulló és álló csillagok, ködfoltok, csillaghalmazok. 3 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 4 hét.

Számтан. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor Közönséges számтан. Tananyag: Az összetett hármasszabály. Kamatszámolás. Határidőszámolás. Lánccszabály. Az arányos osztás. Elegyítési feladatok. Az egyszerű kamatszámolás, ha a tőke és a kamat egymástól el van választva. A kamat, tőke és időszáztóli meghatározása. Midőn a tőke és a kamat egyesítve van, keressük a) a tőkéből és a kamatból keletkezett összeget; b) a tőkét; c) az időt; d) a kamatlátat. Kamat-kamatszámolás. 6 hét. Ismétlés. 1 hét. Határidő számolás. I. Több határidő egy helyett. II. Egy határidő több helyett. III. Több határidő több más határidő helyett. IV. A

középkamatláb kiszámítása. V. Fizetési középhatáridő s középkamatláb kiszámítása. 4 hét. Ismétlés. 1 hét. Ráfizetmény (láncszabály). Állampapírok. Részvények. Biztosítási ügy. Váltók. 5 hét. Ismétlés. 1 hét. Lerovat. I. Készpénzbeli fizetés; II. a lerovat; III. az adósság; IV. a száztóli; V. az idő kerestetik. Lerovat-lerovat. 5 hét. Ismétlés. 1 hét. Göngy-súly (láncszabály). Társaságszabály: a) egyszerű társaságszabály; b) összetett társaságszabály. Elegyítési szabály: a) a középszám kiszámítása; b) kivetési számolás; c) ötvény-számolás. 5 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 4 hét.

Rajzoló mértan. Heti óraszám 2. Tankönyv: Landau-Wohlrab Rajzoló geometria III. r. Tananyag: Az összeillőség, symmetria, hasonlóság és területmeghatározás kibővítése, a kör s az idevágó egyszerűbb constructiv feladatok. A geometria alkalmazása a rajzolásnál és mérésnél, u. m. az idomok másolása, a térkép rajzolás stb. A geometria gyakorlati alkalmazása, arányszám, tájékozás. A kör, mint mértani hely. Távolságok mérése, rajzolása. Két hely térképe; adott távolságok szerkesztése. Távolságok összeadása, szorzása. Távolságok kivonása, szögek másolása, egyenlő körívek szerkesztése. Párhuzamos egyenesek szerkesztése. A rhombus tulajdonságain alapuló szerkesztések. Az egyenoldalú háromszög tulajdonságain alapuló szerkesztések, szögek összeadása és kivonása. Szögek szorzása és osztása. 11 hét. Összefoglaló ismétlés. 4 hét. A derékszög, négyzet, téglalap szerkesztése. A derékszögű háromszögnek egy új tulajdonsága; adott távolságnak egyik végpontjára merőlegest szerkeszteni. Az egyenszárú háromszög és az egyenszárú ferdény szerkesztése. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Három hely térképe: a) mind a három távolság méretett meg; b) két távolság és az általuk képezett szög; c) két távolság és a nagyobb távolsággal szemközt fekvő szög; d) mind a három távolság megméretett. (A hasonlósági és egybevágási eset.) Távolságokat megszabott arányban osztani. Négy hely térképe. Visszatekintés a három- és négyszögekre. Négynél több hely térképe. A geometria alkalmazása az idomok másolásánál. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Az egyenes vonalú síkidomok átalakítása. Az idomok osztása. Helyrajzok készítése. 4 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 4 hét.

Testgyakorlás. Heti óraszám 2. Ugyanazon gyakorlatok, mint az I. II. osztályban fokozottabb mérvben.

IV. osztály.

Magyar nyelv. Heti óraszám 4. Tankönyv: Névy L. Stilisztika I. r. Tomor-Váradí Magyar olvasókönyv IV. r. Arany János Toldi XII énekben. Tananyag: A stílus általános törvényei. A prózai és költői stílus különbségei tüzetesen. A mértékes vers ismertetése. I. Bevezetés; az egyszerű irány lényege és alkalmazása; a gondolati és alaki helyesség, nyelvtisztaság, az előadásbeli kellem. 8 hét. II. A szépírály lényege és alkalmazása, a bel- és külalak, a szemléletesség és élénkség, tárgyfestés, személyesítés, hasonlat. 4 hét. III. A szóképek. 3 hét. IV. Szó- és gondolatalkzatok. 2 hét. V. Verstan. 12 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 4 hét. A stílus sajátosságainak megvilágosítására a stilisztikához csatolt prózai és kötött beszédű darabok fognak szolgálni, valamint Arany Toldijának taglalása.

Német nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Hoffmann Német tan- és olvasókönyv. Tananyag: Az egyszerű és összetett mondat. Eset-, idő-, mód- és verstan. Prózai és költői szemelvények fordítása és elemzése. A szóképzés és szóösszetétel 2 hét. A mondat és annak fő- és mellékrészei. 4 hét. Ismétlés. 3 hét. A mondat terjedelmére nézve. 3 hét. A mondatszerkezet (fő-, melléknévi és határozói mondat) 8 hét. Ismétlés. 4 hét. Az igemódok és idők. 4 hét. A verstan (verslábak, rím, versfajok) 3 hét. Ismétlés. 2 hét. Általános összefoglalás. 4 hét. A mondattani szabályok alkalmazásának begyakorlására, valamint a verstani ismeretek felhasználására az egyes órákból maradt időben könnyebb szerkezetű, rövidebb prózai, majd költői szemelvényeket fordítunk és elemezzünk.

Latin nyelv. Heti óraszám 6. Tankönyv: Schultz-Dávid Latin nyelvtan, Dávid István Latin olvasó- és gyakorlókönyv, Dávid I. olvasmányok Livius, Ovidius és Phaedruss műveiből. Tananyag: Összefüggő történeti olvasmány alapján az összetettebb mondatszerkezet, az oratio obliqua, a latin periodus gyakorlati ismertetése. A mondattanból a függő mondatoknak s a mód- és időtannak rendszeres ismertetése. Szótanulás. Hetenkint egy óra írásbeli dolgozat s a szintaktikai szabályok és tanult szavak begyakorlására. Mondattan hetenkint 2 óra, olvasmány 3 óra. Az igeidők felosztása, azok használata és viszonyítása megfelelő fordításokkal. 4 hét. Ismétlés. 1 hét.

A jelentő-, felszólító- és parancsolómód használata és a fordítandó gyakorlatok. 6 hét. Ismétlés. 1 hét. A felszólítómód a visszamutató mondatokban, egyenetlen kérdésekben és a főnévi igenév a fordításokkal. 6 hét. Ismétlés. 1 hét. Az egyenes és egyenetlen beszéd s a melléknévi igenevek használata a fordításokban alkalmazva. 3 hét. A körmondat szerkesztése. 2 hét. A semleges fő- és melléknév, a hanyatszók és szórendfordításokkal. 3 hét. Ismétlés. 2 hét. A vers- és hangtan; a római naptár. 3 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 5 hét. A nyelvtani ismeretek folytonos ébrentartása, a római állami és vallási régiségek s a történetíró gondolkodásmódjának és irányának megismertetése céljából hetenkint 3 órában, körülbelül 19 héten át Liviust; a verstani ismeretek alkalmazása s a költőirány sajátosságainak tanulmányozása céljából pedig ugyancsak heti 3 órában 14 héten át Phaedrus- és Ovidiusból fordítunk szemelvényeket, tekintettel itt is a régiségtanra a szerzett ismeretek kiegészítéséül.

Történelem. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Ribáry Ferencz Világtörténelem. Átnézte dr. Mangold Lajos, Ókor I. r. Tananyag: Az ókor története, különösen a görögök és a rómaiak története a császárság megalapításáig. Történeti alapfogalmak. 1 hét. Ázsia ókori földrajza s népeinek története. 4 hét. Afrika földirata, az egyiptomiak és carthagóiak története a végzetek ismétlésével. 2 hét. Európa földrajzi áttekintése után Görögország térképének ismertetése, a görög nép őskora, Spárta és Athén története, a perzsák elleni háborúk, a görög nép műveltségének ismertetése. 9 hét. Ismétlés. 1 hét. Macedonia s a N. Sándor birodalmából alakult országok. 1 hét. Italia földirata, Róma alapítása, intézvényei, királya, története a köztársaság hanyatlásáig s bukásáig; Róma műveltsége a köztársaság idejében 12 hét. Általános ismétlés. 3 hét.

Természetráajz. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Roth Samu Az ásvány-, közet és földtan alapvonalai. Tananyag: Bevezetésül chemiai előismeretek. Ásványtan. A közéletben használatos ásványok ismertetése külső — alaki és physikai — vaia mint chemiai tulajdonságaik szerint. Földtan. A közelek általánosan elterjedt fajai. A földtani főbb tényezők. A föld multja általános vonásokban. I. Chemiai előismeretek. 1. A levegő és viz alkatrészei. Elemek. Vegyülek, keverék, sulyviszonyok törvénye, vegytani jelzés. Ezekhez kísérletek.

2 hét. 2. Szén, kén, phosphor égéstermékei. Chlor és sósav. A savak jellemzése. Nehány fontosabb szerves és szervetlen sav leírása. 2 hét. 3. Fémek elemek jellemzése és néhánynak rövid ismertetése. Aljak; a sók ismertetése, keletkezésük módjai, osztályozásuk. Nehány nevezetesebb szervetlen só leírása. A vegyiparnak nevezetesebb termékei. Szappan, üveg, porcellán. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. II. Ásványtan. 1. Az ásványok alaki viszonyai. Kristályrendszerek. Az ásványok nevezetesebb fizikai tulajdonságai és ezek felismerésének módjai. 4 hét. 2. Az ásványok osztályozása a vegytani rendszer szerint. Ez osztályok keretein belül 60 olyan ásvány leírása és ismertetése, melyek a természetben és az ember életében fontosabb szerepet játszanak. A leírásnál az ásvány physikai és alaki tulajdonságainak felismerése, előfordulási körülményeinek és gyakorlati használatának megismerése képezi a főcztelt. 10 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. III. Földtan. 1. A főbb egyszerű és összetett kőzetek ismertetése, ez utóbbiak szövetségük szerint csoportosíttatnak. 3 hét. 2. Geológiai főtényezők, víz, tűz és a szerves világ hatása. 2 hét. 3. Földünk multjának ismertetése. Földünk fejlődésének főbb korszakai, ezeket jellemző őslények ismertetése. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét.

Mennyiségtan. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Lutter Nándor Betűszámán. Tananyag: Bevezetés a betűszámánba. Összeadás és kivonás egész számokkal. Sokszorozás egész számokkal. Sokszorozás egész számokkal, kiterjeszkedve a kéttagúak négyzetének és köbének képzésére. Osztás egész számokkal; a geometriai haladvány, mint osztás eredménye. Ugyanazon műveletsorozat törtszámokkal. Elsőfokú egyenletek egy ismeretlennel kiterjeszkedve az arányok tanára. Bevezetés az algebrába. A számolási műveletek egész számokkal: összeadás, kivonás, szorzás, osztás, hatványozás, gyökfejtés. 3 hét. Ismétlés. 1 hét. A viszonyított egész számok. 1 hét. A számolási műveletek viszonyított egész számokkal, összeadás, kivonás. 3 hét. Ismétlés. 1 hét. Szorzás, a kéttagúak hatványa, az összeg és a különbség szorzata. Osztás és mértani haladvány. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Rendszeres soktagok, összeadás, kivonás, szorzás, osztás. 3 hét. Ismétlés. 1 hét. A számok oszthatósága. A legnagyobb közös mérték. A legkisebb közös többes. Számolási műveletek törtszámokkal, összeadás, kivonás, szorzás, osztás. 5 hét. Ismétlés. 1 hét. Egy ismeretlennel bíró elsőfokú egyenletek.

Arányok és aránylat; Számítási és mértani aránylatok. 6 hét. Általános ismétlés. 4 hét.

Rajzoló mértan. Heti óraszám 2. Tankönyv: Landau és dr. Wohlrab Rajzoló geometria III. r. Tananyag: Planimetriai szerkesztések folytatása; a kúpszeletvonalak. Egyszerűbb tárgyak (építmények) homlok- és alaprajzának, valamint metszetének ismertetése. A kör érintője; a körben előforduló szögek közti összefüggések. A körbe és a kör köré írt egyenes vonalú idomok; két körnek viszonyos fekvése; szabályos sokszögek szerkesztése. 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. A kör területe, a kúpszeletek, ellipszis, hyperbola, parabola, a kör evolvens, a cycloisok. A csigavonalak, épületek terve és a geometria története. 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. Ábrázolás egy képsíkban; a pont ábrázolása. Az egyenes ábrázolása: a) ha az eredeti sík dűl a képsíkra; b) ha az eredeti sík párhuzamos a képsíkkal; c) a kör képe. Ábrázolás két képsíkon. A pont ábrázolása. Az egyik vetületi síkkal párhuzamos síkidomok és testminták ábrázolása. A kocka és a négyzetalapú egyenes oszlop ábrázolása. A téglalapú test ábrázolása; a szabályos hatszögalapú hasáb ábrázolása. Az egyenes henger, a gúlaalakú testek és a tetraedron ábrázolása. A négyzetalapú egyenes gúla, a szabályos hatszögalapú egyenes gúla ábrázolása. Az egyenes kúp és a gömb ábrázolása. 13 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 4 hét.

Testgyakorlás. Heti óraszám 2. Mint a III. osztályban.

V. osztály.

Magyar nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Névy L. Stilisztika II. r. — Greguss A. és Beöthy Zsolt Magyar balladák. Tananyag: a) Költői olvasmány. Románcozok, balladák és lyrai költemények. Rendszeres verstan. b) Prózai olvasmány: Beszélgetések, levelek, kisebb értekezések és kisebb szónoki művek. c) Az írásművek szerkesztésének általános szabályai. I. A ballada neve és fajtái. A románcoz. Epikai, lyrai és drámai elem a balladában. A magyar nép- és műballada. Az elméleti résznek megfelelőleg — az erre fordított órákat is beleszámítva — mintegy 45 órán át magyar nép- és műballadák, románcozok olvastatnak kellő magyarázat és fejtegetés kíséretében, kiváló tekintettel a verstanra. II. Bevezetés a stilisztikába: a) A feltalálás, képzet, fogalom, értelmezés, felosztás, részelés, ítélet, következ-

tetés 10 óra; az anyaggyűjtés forrásai és tárgyai. 2 óra. Összefoglaló ismétlés. 1 óra. 2. Az írásművek szerkezete: a) Elrendezés. b) Bevezetés, tárgyalás, befejezés, 3 óra. 3. Az előadás általános formái: a) A leírás és fajtái. b) Az elbeszélés és fajtái. c) Az életrajz. d) A történetírás. 8 óra. 4. Magyarázat. 1 óra. 5. Elmélkedés. 1 óra. 6. Értekezés. A chria és szerkezete. Levélalak. 4 óra. A stilisztikára szánt 30 óra mellett is, valamint a még fenmaradó 15—20 órában a tárgyalt részeknek megfelelőleg részint iskolai, részint házi olvasmányul szolgálnak a tankönyvhöz csatolt prózai leírások, elbeszélések, magyarázatok, elmélkedések, értekezések, a szó-noki beszédek- s levelekből szemelvények.

Német nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Hoffmann Német tan-és olvasó könyv. Tananyag: Válogatott románczok Herder Cidjéből s egyéb költői elbeszélések. Történelmi s iránytani ismertetés Cidhez. 2 hét. Cid Nagy Ferdinánd alatt 6 hét. Ismétlés. 2 hét. Cid Erős Sancho alatt 3 hét. Ismétlés. 1 hét. Cid Bátor Alfonso alatt. 5 hét. Ismétlés. 2 hét. Cid Valencziában és a halálban. 4 hét. Ismétlés. 1 hét. Balladák és lyrai költemények. 5 hét. Ismétlés. 2 hét. Az egyes órákból maradt időben a próza és költészet köréből válogatott szemelvényeket fogunk olvasni, főtekintettel a nyelv-és mondattan és a verselés szabályainak alkalmazására.

Latin nyelv. Heti óraszám 6. Tankönyv: Bartal-Malmosi Livius XXI. XXII. könyve. Pirchala J. Anthologia Latina. Schultz-Dávid Latin nyelvtan. Tananyag: a) Prózai olvasmány. Liviusból egy egységes részlet. b) Szóbeli stilus gyakorlatok, melyek az olvasmányokhoz fűződnek. c) Költői olvasmány: lyrai szemelvények, velök kapcsolatban a metrikai ismeretek bővítése. Minthogy az óclassicus olvasmányoknak az a céljok, hogy az ifjak részben az írók s műveinek sajátosságát ismerjék, részben a rajzolt ősnépek élete, gondolkodásmódja-, vallása- és állami szervezetéről tiszta fogalmat szerezzenek; az alak-, eset- és mondattani szabályok folytonos ébrentartása és szóbeli stilus gyakorlatok mellett mintegy 20 héten át fordítják Livius XXI. XXII. könyvét évenként felváltva. Tekintve azonban, hogy akár egyik, akár másik könyv kerül tárgyalás alá, a római közhatalom (népgyűlés, senatus, consulatus, sat.) hadügy, hadsereg, socii, katonaszedés, legio, tábor, csatarend, továbbá a vallási dolgok (prodig; s azok kiengesztelése, auspicium, istenek)

mindegyikben előfordulnak; az ezekre vonatkozó sajátos kifejezéseket megmagyarázva külön jegyzékbe írják a tanulók, s az olvasmány befejeztével a 2 heti összefoglaló ismétlés alatt mind az író specialis stílusáról (patavinitas), mind pedig a római nép három legfontosabb létkérdéséről összefüggő ismeretet nyernek. Nehogy a szakgatott olvasmány az ifjak figyelmét sokfelé vonja, a még hátralevő 12—15 hétben a metrikai ismeretek begyakorlása végett 3 vagy 4 classicus (leginkább Horatius) könnyebb darabjait fordítják a tanár kalauzolása, tárgyi és metrikai magyarázata mellett.

Görög nyelv. Heti óraszám 5. Tankönyv: Szamosi J. Görög nyelvtan, Olvasókönyv. Tananyag: Az attikai alaktan elemei megfelelő olvasmányokkal. I. A) Bevezetés. A betűk írása és olvasás. 1 hét. B) Hangtan: a.) a hangzók és más-salhangzók felosztása; b.) a magánhangzók változásai; c.) a mássalhangzók változásai; d.) a szótagok időmértéke és hangsúlya; e.) a hangsúly változása; f.) a hangsúlytalan és simuló szók. 2 hét. II. A nevek nemei, a számok, casusok, névelőragozás; az α és o ejtegetés. 2 hét. III. A harmadik, vagy mássalhangzós tövű nevek ragozása; rendhagyóságok a névragozásban. 3 hét. IV. A melléknevek s ezek fokragozása, rendhagyó melléknevek; igehatározók képzése. 2 hét. V. A névmások, 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. VI. A számnevek s ezek felosztása. 1 hét. VII. Az igeitan: igenek, idők, módok, számok és személyek; a személyragok; kötőhangzók; az igék hangsúlya. 1 hét. VIII. Az ω végű igék ragozása: csel. alakban a jelen időtörzs, az előrag. 2 hét. Az igeitörzs és jelen időtörzs közti különbség; a jövő idő 1 hét. Az I. aorisztos ragozása; a végzett jelen törzsének ragozása. 1 hét. A végzett múlt és II. aoristos. 1 hét. A közép és szenvedő alakú ragozás. 4 hét. Az ige melléknevek. 1 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. A nyelvtani rész gyakorlására az olvasókönyvben előforduló mesék és erkölcsi mondások fordítatnak s fordítás közben a szójárások ismertetnek.

Történelem. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Ribáry F. Világtörténelem II. Középkor. Tananyag: Europa története Amerika felfedezéséig. A római császárság és bukása; a kereszténység eredete és terjedése. A népek nagyvándorlása s az annak folytán keletkezett új államok. Az izlam eredete és terjedése. A pápaság, a hűbériség és a kereszties hadjáratok. A középkori intézmények bomlása. I. A császárság kora.

3 hét. Europa ős lakói, a kelták, scythák. 1 hét. II. A barbárok betelepédése a nyugoti birodalomba. A germánok. Alarich. A frankok. Klodvig. Angolszászok. Longobardok. 2 hét. III. A keleti birodalom és a mohamedán, hódítás. 2 hét. IV. A kereszténység fejlődése a nyugoti császárság megújításáig. A frankok N. Károly előtt. 1 hét. V. A nyugoti császárság megújítása a frankok által; a karolingiek bukása és a pápa emelkedése. 2 hét. VI. A hűbériség. Új nemzeti államok alakulása és a pápaság. 4 hét. VII. A császárság és a pápaság küzdelmének kezdete. Az investitura harcz. 1 hét. VIII. A keresztes háborúk. A pápai fenhatóság kora. A nagykirályságok alakulása. 5 hét. IX. A középkori intézmények bukása. 7 hét. Általános összefoglaló ismétlés. 4 hét.

Természetrajz. Heti óraszám 2. Tankönyv: Dr. Róth Samu A növénytan alapvonalai. Tananyag: Növénytan. A növények külső tagoltsága (a mennyire lehet, élő példakon.) Linné seregeinek ismertetése. A növények szervezete és életfolyamata főbb vonásaiban. Az ismertetett növények csoportosítása a természetes rendszer szerint. Kiválóbb figyelembe veendő a közönségesebb fák, az ipari és gazdasági növények. Végül a növények földrajzi elterjedése. 1. Körülbelül 20, ősszel virágzó növénynek külső leírása a morphologiai főbb fogalmak megismerése céljából. E növények úgy válogattatnak össze, hogy a morphologiai különbségek és hasonlóságok minél szembetűnőbbek legyenek a különböző növényeknél. 7 hét. Összefoglalása a morphologiai fogalmaknak. 1 hét. 2. A növénytan fejlődésének története. Linné rendszere. A mikroszop ismertetése és használásának módja. A növény testét alkotó sejtek tana. A főbb szöveti formák megismertetése. A növények életműködései főbb vonásokban: a táplálkozás, nedvkeringés, áthasonítás, lélekzés, növekedés és szaporodás 10 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. 3. A virágtalan növényeknek a természetes rendszer szerint való tárgyalása: Moszatok, Gombák, Mohok, Edényes virágtalanok. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. 4. A virágos növények ismertetése. A magrejtő nélküli virágos növények általános jellemzése és főbb csapataik. Az egy- és kétszikű magrejtősök általános jellemzése, nevezetesebb, hasznosabb csapatainak a természetes rendszer szerint való ismertetése, 6 hét. 5. A növények földrajzi elterjedése, az elterjedést előmozdító, vagy gátló körülmények, a főbb flórák. 1 hét.

— Összefoglalása a tanultaknak s általános ismétlés. 2 hét.

Mennyiségtan. Heti óraszám 4. Algebra 2. Mértan 2. Tankönyv: Dr. Lutter N. Betűszám. Mértan ugyanattól. Tananyag: a) Algebra. Az elsőfokú egyenletek két és több ismeretlennel. A kéttagúak. A hatványozás. A kéttagúak hatványai. (Pascal-féle háromszög.) Gyökfejtés. Számítási haladvány. A másodfokú egyenletek egy ismeretlennel. b) Mértan. A planimetria. Az alapfogalmak. Az egybevágóság, hasonlóság föltételei; területviszonyok. A kör. Algebra. Határozott elsőfokú egyenletek több ismeretlennel, a) helyettesítési; b) hasonlítás; c) az angol, d) a francia, e) a Bezant módszer szerint megfejtve. 8 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. Hatványozás: a) ha az alap tevőleges, vagy tagadó; b) a törtszám hatványa; c) hatvány mennyiségek összeadása, kivonása, szorzása, osztása. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A kéttagúak hatványa. Pascal-féle háromszög, helycserélés; a kéttagú betűszámítási kifejezések hatványai. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A számítási haladvány. 2 hét. Ismétlés 1 hét. Gyökfejtés; gyökmennyiséggel való számlálás; a végszerűtlen nevezőjű törteknek végszerűre való változtatása. A hatvány és gyökmennyiségek gyöke. A soktagúak négyzet- és köbgyöke. 5 hét. Másodfokú egyenletek egy ismeretlennel. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 4 hét. Mértan. Bevezetés; az egyenes vonalak fekvése a síkban. Két egyenes vonal fekvése a síkban, mellék- és csúcshögek. Három egyenes vonal fekvése a síkban, a megfelelő bel-, kül-, váltó-, belváltó- és külváltóshögek. A shögek háromshögekben. Négy egyenes vonal a síkban, az egyenközény, ferdény, ferdényded. Öt és több egyenes a síkban. 3 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. Az idomok shögeinek és oldalainak összefüggése. A háromshög shögeinek és oldalainak összefüggése. A háromshögek s azok egyes oldalainak egyenlősége. A háromshögben az oldalak s az ezekkel szemközt fekvő shögek összefüggésének meghatározása. Az oldalaknak s a shögeknek összefüggése az egyenközényben. A ferdény shögeinek és oldalainak összefüggése. A négyshög és sokshög shögeinek és oldalainak egymással való összefüggése. Szerkesztések. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Az idomok hasonlósága. Egyenközény vonalak által metszett nem egyenközény vonalak. A shögek és oldalarányok összefüggése a háromshögben. A háromshögben levő szelővonalak ará-

nyainak törvényszerűsége. A derékszögű háromszög oldalainak egymásközi összefüggése. A háromszög oldalainak egymásközi összefüggése a szögeknek bizonyos nagysága mellett. A sokszögek hasonlósága. Szerkesztések. 5 hét. Összefoglaló ismétlések. 2 hét. Az idomok területeinek megmérése. A területnek, vagyis a lapnak keletkezése a vonal mozgása által. Az egyenközények területeinek összehasonlítása és megmérése. A háromszögek területeinek megmérése. A ferde és más tetszés szerinti egyenes oldalú idom területének meghatározása. Hasonló idomok területének összehasonlítása. Az idomok átalakítása. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A kör és szögek mérése s az ezekből folyó következtetések. A körvonal osztása, kiegyenesítése és négyzetesítése. Két kör. 8 hét. A tanultaknak általános összefoglaló ismétlése. 4 hét.

Testgyakorlás. Heti óra szám 2. Mint a III. osztályban, nagyobb fokozatban és kiterjedtebben.

VI. osztály.

Magyar nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Névy L. Rhetorika, ugyanattól Olvasmányok a retorikához és Shakespeare Coriolanus-a. Tananyag: a) Költői olvasmány Coriolanus Shakespearetől. A tartalmi magyarázat mellett a drámai szerkezet megértetése. b) Rhetorika, a prózai műfajok elmélete, tekintettel történeti fejlődésükre, főleg a görög, latin s magyar irodalomban. Megfelelő szónoki művek s retorikai értekezések olvasása. I. A dráma általában. A dráma és epos. Drámai jellemek. A dráma szerkezete, drámai egység. 8 óra. Az I. időszakban még fennmaradó 35—40 órában Coriolanus olvastatik kellő felvilágosítás, tárgyi és költői magyarázat s a drámai előadás sajátosságaira való figyelmeztetések mellett. II. 1. Bevezetés a retorikába. Az elbeszélés. A történetírás feladata, tárgya, forrása, segédtudományai, szerkezete, előadási módja, stílusa és formái. 6 óra. Történetírás a görögöknél 2 óra, a rómaiaknál 2 óra, a magyaroknál 4 óra. 2. A regény és novella 2 óra. Összefoglaló ismétlés. 2 óra. 3. A szónoki beszéd eredete és osztályozása, tárgya. A tétel és megválasztása: a) A feltalálás és forrásai. Belső és külső érvek. Példa, idézet, a czáfolás főbb módjai. b) Az érzelmek és indulatok s azok felgerjesztése; az akarat; a megindítás eszközei. 7 óra. Összefoglaló ismétlés. 1 óra. 4. A szónoki beszéd főrészei: a) A bevezetés. b) A tétel és felosztása.

c) A tárgyalás. d) A szóközi beszéd befejezése. e) Eltérések a rendes szerkezettől. 5 óra. 5. A szóközi beszéd irálya, fajtái. A beszéd betanulása s a helyes szavalás kellékei (szóejtés, szünetek, hangsúlyozás, hang- és taglejtés.) 2 óra. 6. A szóoklat története a görögöknél 2 óra; a rómaiaknál 1 óra. A magyar politikai szóoklat története, 1 óra; az egyházi, 1 óra; akadémiai, 1 óra. 7. Az értekezés fogalma, anyaga, szerkezete, irálya s rövid története hazánkban. 4 óra. Ezen elméleti rész mellett a végzettkhez mérten részint iskolai, részint házi olvasmányúl a történelmi próza, a szóoklatok és az értekezések köréből kiválóbb szemelvényeket olvasnak az ifjak.

Német nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Heinrich Gusztáv Német balladák és románczok I. II. Hoffmann Német tan- és olvasókönyv. Tananyag: Válogatott balladák (Bürger, Goethe, Schiller, Uhland) elbeszélések, lyrai költemények; velök kapcsolatban a verstani ismeretek kiegészítése, tekintettel a magyar és latin verstanból szerzett ismeretekre. — Bürger, Goethe, Schiller életrajza, irodalmi működése előre bocsátása után e költőktől a legkiválóbb balladák fognak fordíttatni. Bürgert 7, Goethét 7, Schillert 19 héten át tárgyaljuk. Az olvasmány tárgyi s szerkezeti magyarázatán kívül fel fog használtatni a német szókincs szerzésére, szólásmódok, synonymák magyarázatára s csoportosítására. Minden olvasmány magyarázata kiterjed a darab tartalma- és stilari alakjára. Havonkint egy-egy órát mondattani ismétlésekre fordítunk.

Latin nyelv. Heti óraszám 6. Tankönyv: Bartal-Malmosi C. Sallustii Crispi libri de coniuratione Catilinae et de bello Jugurthino. Pirchala J. P. Vergilii Maronis Aeneidos libri XII. — Köpesdy S. M. T. Cicero két beszéde: Pro Sexto Roscio Amerino De imperio Cn. Pompei. Tananyag: Költői olvasmány: Vergilius Aeneise. Prózai olvasmány. Sallustius egyik műve, Cicero egyik könnyebb beszéde. I. A római próza. Történetírás. Sallustius mint történetíró. 1 hét. II. Római magánrégiségek kapcsolatosan Sallustius fordításával. III. C. Sallustiusnak, vagy „De bello Jugurthino“ cz. művéből fordítás 1—55. fejezetig csakély kihagyással 10 hét, vagy „De coniuratione Catilinae cz. műve 10 hét, évenkint felváltva fordíttatik. IV. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. V. A római költészet. Epos. Vergilius, mint eposíró. 1 hét. VI. Ró-

mai régiségek folytatása Vergil fordítása mellett. VII. P. Vergilius Aeneisének valamelyik könyve. 8 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. VIII. A római prózai ékesszólás. Beszéddek. Ciceró, mint szónok. 1 hét. IX. Római magánrégiségek folytatása kapcsolatosan Ciceró fordításával. X. M. T. Cicerónak „De imperio Cn. Pompei“ cz. beszéde. 5 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. XI. P. Verg. Maro Aeneisének VI. könyve némi kihagyással. 6 hét. Általános összefoglaló ismétlés 1 hét.

Görög nyelv. Heti óraszám 5. Tankönyv: Szamosi J. Görög nyelvtan és Mondattan. u. attól Görög olvasókönyv. Schenkl-Kis Olvasmányok Xenophon Anabasisából. Tananyag: Az alaktan befejezése és a mondattan főbb pontjai Xenophon-féle olvasmányokkal (kül. a Memorabiliákból) Előzetes ismétlések. 3 hét. A *W* végzetű igék. 3 hét. A rendhagyó igék. 3 hét. Ezek tárgyalása közben heti 3 órában az Olvasókönyvből a *u* végzetű s rendhagyó igékre vonatkozó mesék s kisebb elbeszélések fordíttatnak 12 héten át. Mondattan: Az alany és állítmány egyezése. 1 hét; a mondat bővülése, az *articulus*, esettan. 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Az *infinitivus*, *participium*, *adiectiva verbalia*. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Mindezek begyakorlása magyar mondatoknak görögre való fordításával történik. A mondattan tárgyalása mellett heti 3 órában Xenophon Anabasisa fog fordíttatni 21 héten át, mely a tanult alaktan feltüntetésére, a mondattani ismeretek értelmezésére, a szókincs bővítésére s etymologicus szócsoportok egybeállítására fog szolgálni. A szöveg magyarázatánál különösen azon syntaktikai viszonyok fognak kiemeltetni, melyek szerkesztésében a görög nyelv használata elüt a latin mondatszerkezettől.

Történelem. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Ribáry F. Világtörténelem, Ujkor. Átnezte: dr. Mangold Lajos. Tananyag: Az ujkor története. A fölfedezések; a tudomány és művészet ujjászületése. A vallási reform. A vallási és nemzeti háborúk. A fejedelmi absolutizmus kora. A francia forradalom és Napoleon kora. Politikai mozgalmak 1848-ig. A renaissance és a nagy felfedezések. 2 hét. A reformatio, ellenreformatio és a vallásháborúk kora. 7 hét. Vallási és nemzetiségi küzdelmek europaszerte. 3 hét. A nagy hatalmak alakulása, Franciaország túlsúlya. 5 hét. A fölvilágosodott absolutizmus kora és a demokrata mozgalmak. 4 hét. Ismét-

lések. 1 hét. A francia forradalom kora, a francia császárság emelkedése és bukása, új államalakulások. 6. hét. A legújabbkor áttekintése 1849. 2 hét. Általános ismétlés 3 hét.

Természetrájk. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Róth Samu. Az állattan alapvonalai. Tananyag: Állattan. Az állatok élete és szerveik általában. A szervek berendezése alapján az állat-törzsek és az egyes osztályok főbb képviselőinek leírása, tekintettel a gyakoribb állatéleti jelenségekre, végül az állatok földrajzi elterjedése. 1. Bevezetés. Állat és növény közötti különbség. Az állati testalak elemei. A fontosabb szövetek. Az állatok életműködési elemei általában és egymással való összefüggésükben. A szervek. Ezek homológiája és analogiája. Az állati test alaki típusai. A szervek elrendezése alapján a típusok rövid jellemzése. 3 hét. 2. Az állatok külső takarója, ennek célja az állatéletben, alakulási viszonyai a különböző állattípusokban. A mozgás szervei. A csontváz és annak részei, a csontok egyesülési módjai. Az izomrendszer. A helyváltoztatás különböző módjai a különböző állatoknál. 3 hét. Összefoglalása a tanultaknak. 1 hét. 3. Az idegrendszer; ennek feladata. Alapelemei. Részei: az agy- és gerinczagy ismertetése; a kerületi részek és idegfonalak. Összehasonlító adatok a különböző állattípusok idegrendszerére nézve. Az öt érzékszerv ismertetése és összehasonlítása. 3 hét. 4. A táplálkozás szervei és módjai. A táplálékok. A táplálkozás módjai alsóbb és felsőbb rendű állatoknál. Szerveinek és mellékszerveinek ismertetése. Az emésztés és felszívódás. Összehasonlítása a különböző állattípusok táplálkozási szerveinek. A vérkeringés célja, szervei, végbemenésének módja a gerinczes és gerincztelen állatoknál. A lélekzés célja, szervei a különböző állatoknál, végbemenésének módja. Az állati test melege. Hangadás. A kiválasztás célja, a vesék és egyéb kiválasztó szervek s ezek működése 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. 5. A gerinczes állatok általános jellemzése, osztályainak, főbb rendjeinek s ezek főbb képviselőinek ismertetése. 5 hét. 6. Az izeltlábú állatok általános jellemzése. A rovarok osztályainak és főbb rendjeinek a gyakorlati élet igényeinek megfelelő tárgyalása. 4 hét. 7. A molluskák rövid általános jellemzése, a csigák és kagylók s ezek néhány képviselőinek tárgyalása. 2 hét. 8. A férgek körének általános jellemzése és az élősködők ismertetése. Az Echinodermáták, a Coelenteráták, a Poriferák

a Protozoák rövid általános jellemzése. 3 hét. 9. Az állatok földrajzi elterjedése. A főbb faunák jellemzése. 1 hét. Általános ismétlés. 3 hét.

Mennyiségtan, Heti óraszám 3. Algebra 1 óra, mértan 2 óra. Tankönyv: Dr. Lutter N. Betűszámítan. U. attól Mértan és Sorszámok s szögmértani táblák. Tananyag: Algebra: A hatványozás általánosítása. (Negatív kitevők és alkalmazásuk a 10-es számrendszerben. Törtkitevők.) Briggsféle logaritmusok. Műveleti szabályok; logaritmus kiszámítása és számítás logaritmusokkal. Mértan: a) A síkháromszögtan. A hegyes szög függvényei kapcsolatban a derékszögű háromszög kiszámításával A szögfüggvények értelmezése tetszőszerinti szögekre. Szögek összegének és különbségének függvényei. Ferdeszögű háromszögek b) A pont koordinátái. Két pont távolsága. Egyszerű algebrai kifejezések grafikai átváltoztatása. I. Algebra. A zérus, a tagadó és tört kitevőjű hatványok 5 hét Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A képzetes számok és az azokkal való számolási műveletek. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. Számrendszerek, a rendszeres sok tagok összeadása, kivonása, szorzása és osztása. 7 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. Sorszámok, műveleti szabályok a logaritmus kiszámítása és számítás a Briggsféle logaritmusokkal 10 hét. Összefoglaló ismétlés. 4 hét. II. Mértan. A szögmértani számok s azoknak egymáshoz való viszonya. Néhány szög szögmértani számának kiszámolása A derékszögű s egyenszárú háromszögek megfejtése. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A szögmértani számok általánosítása, a kiegészítő és tagadó szögek szögmértani számai; a szögek összegeinek, különbségeinek, kétszereseinek s feleinek szögmértani számai. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A derékszögű háromszögek megfejtése: a.) adva van c az átfogó és az egyik alpha hegyes szög; b.) adva van b a befogó és alpha hegyes szög; c.) ismeretes alpha befogó és c átfogó; d.) ismeretes a és b befogó. 5 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A ferdeszögű háromszögek megfejtése, a.) ismeretes a oldal, beta szög és j szög; b.) ismeretes a és b oldal és j szög; c.) adva van a és b oldal és a b-vel szemköztfekvő bettaszög; d.) ismeretes a, b, c oldal. A szabályos sokszögek megfejtése 5 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A betűszámítan és mértan egymáshoz való viszonya. A pont fekvésének meghatározása a betűszámítan segítségével. Határozott egyenletek, másodfoku egyenletek egy ismeretlennel.

Mértani feladatok megfejtése a betűszám tan segítségével. 7 hét. Összefoglaló ismétlés. 4 hét.

Testgyakorlás. Heti óraszám 2. Gyakorlatok, mint az V. osztályban.

Kelt a nagykárolyi róm. kath. nagygymnasiumban 1888. október 13-án.

Malonyay István,
igazgató.

(P. h.)

Dr. Baligó János,
gymn. jegyző.

A vallás- és közokt. m. kir. miniszterium engedélye alapján az 1889/90. tanévben a hetedik osztály megnyilván, ennek állandó tanmenetét a következőleg állapították meg:

Magyar nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Névy L. Poetika, ugyanattól Olvasmányok a poetikához. Tananyag: I. Bevezetés. Az írásművek felosztása. Képzelem és eszményítés. A poetika feladata és köre. 1 hét. II. Költői alaktan. Széptani alapfogalmak. A költői nyelv általában. Verstan. Hangsúlyos és időmértékes verselés. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. III. A költői műfajok felosztása. Epikai költemények. Monda, rege, legenda, hősköltemény, regény, novella, románcz, ballada, leíró és oktató epikai művek. 9 hét. Olvasás és összefoglaló ismétlés. 4 hét. IV. Lyrai költemények. Általános ismeretek. Felosztás: érzelmi költemények: dal, elegia. Gondolati költemények: bölcselő ének és epigramma. Odai költemények: hősi, bölcselő és kedélyi óda, hymnus, dithyramb, rhapsodia. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. V. Drámai költemények. Általános ismeretek. A szomorújáték, vígjáték, színmű, népszínmű, drámai költemény, zenei dráma. 5 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. Általános ismétlés. 4 hét. A műfajok tárgyalásánál tekintet lesz azok fejlődésére. A poetikai olvasókönyvben foglalt megfelelő epikai, lyrai s drámai szemelvényeken kívül rendes iskolai olvasmányokul fognak szolgálni Zrínyi „Szigeti veszedelme“ és Kisfaludy Károly „Irene“-je. Írásbeli dolgozat havonként egy. Ezek tárgya széptani magyarázat, értekezés, jellemkép, rajz és fejtegetés lesz. A feladandó dolgozatok száma 9.

Német nyelv, Heti óraszám 3. Tankönyv: Weber Rudolf Goethe Herman und Dorothea; Heinrich Gusztáv Schiller Wilhelm Tell; Hoffmann Német tan- és olvasókönyv. Tananyag: Goethe Hermann und Dorotheájából I. II. III. és IV. ének megfelelő bevezetésekkel és magyarázatokkal. 12 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. II. Fordítás magyarból németre a magyar irodalmi olvasókönyvből. 4 hét. Összefoglaló ismét-

lés. 1 hét. III. Herder, Lessing, Goethe, Humbold Viktor és Scheller kisebb prózai művei. 2 hét. Ezek ismétlése. 1 hét. IV. Schiller Wilhelm Tell-jéből az I. II. III. és IV. felvonás olvasása megfelelő bevezetéssel és magyarázatokkal. 10 hét. Ismétlés. 2 hét. Általános ismétlés. 2 hét. Havonként egy írásbeli dolgozat. Nyelvtani ismétlések óráról órára. Beszédgyakorlatok. Emlézés mintegy 200 sor.

Latin nyelvtan. Heti óraszám 6. Tankönyv: Gyurits Antal M. T. Ciceronis orationes selectae. Köpesdy H. S. M. T. Cicero válogatott levelei. Pirchala J. Vergil Aeneise XII k. Tananyag: I. Cicero beszédeinek olvasása történeti bevezetéssel s az egyes beszédek összefoglaló ismétlésével; vagy P. Vergilius Aeneisének két könyve. 20 hét. II. Cicero leveleinek olvasása főtekintettel a római magánrégiségek megvilágítására. 13 hét. III. A római irodalom történetének vázlatos áttekintése az arany korral bezárólag, legtöbb súlyt fektetve a prózáirók főbbjeire s a kiválóbb szónokokra. IV. A római mythologia s vallási régiségeknek az olvasottak alapján rendszeres egybefoglalása. 2 hét. V. Kéthetenként iskolai írásbeli gyakorlat s annak javítása az olvasmányok rovasára leginkább az eset- és mondattani ismeretek ébrentartása végett, közben 3—4 extemporale. — Emlézésül Cicero beszédeiből 12—14 fejezet szolgál a helyes kiejtés elsajátítására.

Görög nyelv. Heti óraszám 5. Tankönyv: Veress I. Homeros Iliasa I. II. f. Dávid I. Szemelvények Herodotos műveiből. Szamosi Görög nyelvtan I. II. r. Tananyag: A görög szójárások rövid ismertetése. Az epos és keletkezése. Homeros élete s műveinek tartalma. A homerosi kérdés megismertetése mellett az Iliasból 2—3 ének megfelelő nyelvi és tárgyi magyarázatokkal. Összefüggő kisebb egészek s egy-egy ének után összefoglaló ismétlés. 21 hét. II. Herodotos olvasása s az ó és új iondialectus ismertetése a görög történetírás s főbb képviselőinek előrebocsátása mellett. 12 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. III. Kéthetenként iskolai írásbeli dolgozat. Emlézés az Iliasból mintegy 120 sor.

Politikai földrajz. Heti óraszám 2. Tankönyv: Varga Ottó Politikai földrajz. Tananyag: 1. Bevezetésül az uralkodó politikai s társadalmi eszmék keletkezése s elterjedése; a nemzetiségi eszme, a gazdasági élet átalakítása a természet-tudományok és társadalmi tanulmányok alapján. 4 hét. — 2. Európa jellemzése. 1 hét. 3. Észak-nyugoti Európa. 3 hét. 4. Nyugoti Európa. 3 hét. Összehasonlító ismétlés. 1 hét.

5. Dél Európa. 3 hét. Közép Európa. 5 hét. Összehasonlító ismétlés. 2 hét. 6. Kelet Európa. 4 hét. 7. Fölfedezések, gyarmatosítások. Az európai államok gyarmatai. 4 hét. 8. Germán- és Román-Amerika. 2 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét.

Természettan Heti óraszám 4. Tankönyv: Dr. Abt Antal Physika Tananyag: I. A természettan fogalma. Az anyag, tér s idő fogalma. A mechanika s ennek felosztása háromféle halmaz állapota szerint. Szilárd testek mechanikája: egyenletes mozgás és mozgás mennyiség. Tehetlenség. Egyenletesen gyorsuló mozgás. Az erő mérése. Szabad esés. Az erők és mozgások összetétele és szétbontása. Hajított testek mozgása. Munka és erély megmaradásának elve 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. II. Az erők eredője Egyensúly. Erőpár. Sulypont. A sulypont megmaradása. Egyszerű és összetett gépek. A lejtő, inga s ezek törvényei. Forgó mozgás, szögschesség, Kepler törvényei. A föld sűrűsége. Rugalmasság, ütközés. 8 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. III. Cseppfolyós testek mechanikája: A folyadékok szerkezete. Felület, fenék oldalnyomás. Közlekedő edények. A testek uszása. A sűrűség meghatározása. Hajcsövesség. Diffusio és endosmosis. A kiömlő folyadék sebessége és mennyisége. 3 hét. IV. Légnemű testek mechanikája. A légnemű testek szerkezete. A légkör és nyomása. Barométerek s ezekkel mérések. Mariotte törvénye. A légszivattyú. Diffusio, absorbtio. 3 hét. Összefoglaló ismétlés 1 hét. V. Hangtan. Egyszerű rezgő mozgás, ennek terjedése; hullám. A hang magassága, sebessége és ereje. Huyghaus tétele. A hang visszaverődése. Álló hullámok keletkezése. A hangzó testek törvényei: Sipok, hurok, pálczák és lemezek rezgései. Resonantia. Félhangok. Hangtalálkozás és lebegés; az emberi hang és a hallás. 3 hét. Ismétlés 1 hét. VI. Fénytan. A fény mivolta és terjedése. A fény terjedési sebessége. Visszaverődés. Fénytörés. Prisma. A törésmutatók meghatározása. Lencsék. A szem és az optikai eszközök; nagyítók és messzelátók. Színszóródás. Színek; szivárvány; a chromatismus. Színképelemzés. Hő és chemiai színekép. A fény interferentiája, lemezek színei. Sarkítás. Kettős törés. 6 hét. Összefoglaló ismétlés 2 hét.

Mennyiségtan. Heti óraszám 3. Tankönyv: Dr. Lutter N. Betűszám- és Mértan. Tananyag: I. Vegyes másodfoku egyenletek s gyökeinek tagolása. 6 hét. Az egyenes vonalak és síkok; a szöglet: Soklapok. A hasáb, pyramis felülete és

köbthalmának meghatározása. 8 hét. Összefoglaló ismétlés. 3 hét. II. A másodfokú egyenletek mértani ábrázolása, a kör s másodrendű vonalak analytical szerkesztése. A maximum és minimum számítás főtételei és alkalmazása példákban. A henger, kúp felülete és köbthalmája. 6 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. A számtani és mértani haladványok convergentiája és alkalmazása. A gömb és részeinek felülete és köbthalmája. A gömbháromszögtan. Főtételei és alkalmazásuk a távolságok meghatározására. 10 hét. Összefoglaló ismétlés 2 hét.

Tornászat. Heti óraszám 2. Gyakorlatok, mint a VI. osztályban.

Kelt a nagy-károlyi róm. kath. főgymnasiumban, 1889. szept. hó 29-én.

Malonyay István,
igazgató.

(P. h.)

Kovács Endre,
gymn. jegyző.

Az 1890—91-ben megnyílt VIII. osztály számára 1890. szept. 2-án készítette el a testület az állandó tanmenetet.

Magyar nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Beöthy Zsolt A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Tananyag: I. Alapfogalmak. A pogány kor és költészete. Az Árpád- és egyes házbeli királyok kora. A protestans kor jellemzése, vallási irodalma és költészete. A nemzeti harcok korának jellemzése, vallási irodalma, az egyes tudományszakok. 3 hét. Ismétlés. 1 hét. II. Epikus költészet. Zrínyi és Gyöngyösi. Főrangú lyrikusok. A kurucz költészet. A nemzetietlen kor jellemzése, tudományos irodalma, szép prózája és költészete. A felujulás korának jellemzése. A költészet és költői iskolák a francziás iskoláig. 3 hét. Ismétlés 1 hét III. A francziás iskola. A deákos és magyaros iskola. A debreczeni kör és a mesterkedők. A válogatók. Kármán. Csokonai. Kisfaludy Sándor. A nyelvmevelők és nyelvújítók. A nyelvújítási harc. Kazinczy és követői. A felvilágosodás korszakának tudományos irodalma. 3 hét. Ismétlés. 1 hét. A nemzeties költészet korának jellemzése. Politikai és közművelődési viszonyok. Költészet. Kisfaludy Károly, Katona, Kisfaludy követői a drámában és novellában. Vörösmarty. A classicus epos. Bajza és a lyrikusok. 3 hét. Ismétlés 1 hét. V. A nemzeties költészet aranykora. A regény fejlődése. Jósika. Eötvös. Novella írók. Br. Kemény Zsigmond. A népies költés és hatása. Tompa, Petőfi, Arany. Vörösmarty követői a dráma terén. Szigligeti. Teleki és Hugó. 5 hét. Ismétlés. 2 hét. VI. A forradalom utáni lyrai és el-

beszélő költészet. A dráma. Madách. A regény- és novella-írók. Politikai írók és szónokok. Vallási és tudományos irodalom. 3 hét. Ismétlés. 1 hét. Általános ismétlés. 4 hét.

Német nyelv. Heti óraszám 3. Tankönyv: Bauer Goethe Iphigenie auf Tauris. Heinrich Gusztáv Deutsches Lehr- und Lesebuch III. r. Tananyag: Goethe Iphigenie auf Tauris bevezetéssel és fordítással. 18 hét. Ismétlés. 2 hét. II. Fordítás magyarról németre a magyar irodalmi olvasókönyvből. 3 hét. Ismétlés. 1 hét. III. Olvasmányok fejtegetése Schiller, Goethe, Lessing, Herder és Klopstock prózai műveiből. 6 hét. Ismétlés. 1 hét. Nyelvtani ismétlések és beszédgyakorlatok óráról órára. A német irodalom vázlatos története Iphigenie tárgyalása alkalmával. Havonként írásbeli dolgozat.

Latin nyelv. Heti óraszám 5. Tankönyv: Bartal-Malmosi Horatius I. II. Petrovich Taciti Annales I. I—VI. Cserny-Dávid Latin stílusgyakorlatok. Tananyag: I. Horátius ódái, epistolái s satiráinak akként való szemelvényes olvastatása a verstani ismeretek ébrentartása mellett, hogy belőlük a költő jelleme kidomborítható legyen. 13 hét. II. Tacitus Annalesének első hat könyvéből oly válogatott részletek fordítása, melyen alkalmat nyújtanak az ókor még nem tárgyalt állami és történeti viszonyainak megvilágítására s az ókori régiségek ismereteinek betetőzésére. Ezzel kapcsolatosan az ezüstkori írók főbb képviselői ismertetnek meg vázlatosan. 13 hét. III. A római irodalom összefoglaló ismétlése. 2 hét. IV. A római magán és állami régiségek összefoglalása. 3 hét. Ezen időben befoglaltatik a kéthetenként való iskolai írásbeli dolgozat s annak javítása, valamint az is, hogy hetenként egy óra fordíttatik az alak-, eset- és mondatlan ismétlése mellett stílus gyakorlatok fordítására,

Görög nyelv. Heti óraszám 4. Tankönyv: dr. Csengeri János Homeros Odysseiája. Szamosi Plato Apológiája és Kritonja. Szamosi Görög nyelvtan I. II. r. Tananyag: I. Homeros Odyszeiájából szebb részletek fordítása a nyelv és mondatlan figyelembe vételével. Az olvasottakhoz képest ó-görög állami és magán régiségek. 16 hét. II. Plato Apológiájának esetleg még Kriton olvasása is. 12 hét. A görög irodalomtörténet és régiségek összefoglalása. 3 hét. — Ebben befoglaltatik a kéthetenkénti iskolai írásbeli dolgozat s annak javítása is.

Történelem. Heti óraszám 3. Tankönyv: Varga Ottó A magyarok oknyomozó történelme. Tananyag: Ős, pogánykorszak 972-ig. 3 hét. II. A kereszténység befogadása és a Sz. István-féle királyság 972—1242-ig. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. III. A Sz István-féle rendszer bomlása, a hűbéri eszmék szerinti rendezkedés 1242—1458-ig 6 hét. Ismétlés. 1 hét. IV. Mátyáskora. 2 hét. V. A köznemesség és főnemesség küzdelme, az ország hanyatlása, 1490—1526-ig 1 hét. VI. Harcz az ország területe és alkotmányáért, 1526—1711-ig 4 hét. Ismétlés. 1 hét. VII. A nemzet és a dynastia kibékülése. Az ujkori állami intézmények, 1711—1867-ig 4 hét. Általános befejező ismétlés. 3 hét.

Természettan. Heti óraszám 4. Tankönyv: Abt Antal Physika. Tananyag: I. A hó; nevezetesebb hőmérők. A testek kitágulása. Hőmérés. A faj hó. Olvadás, fagyás, párolgás. A levegő páratartalma. Légköri tünetmények. 4 hét. II. A hó terjedése. Hővezetés. Hősugárzás. A hó lényege. A munka és a meleg egyenlő értékei. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. III. A chemiából: Elem, atom, molecula; főbb vegyülési törvények; egyszerűbb vegyületi csoportok. 3 hét. IV. Az elektromosság fejlesztése dörzsölés és megosztás által. Villamgépek. Légköri electromosság. 3 hét. V. Érintkezési electromosság, Elemek és lánczok. Vezetők. Ohn törvénye. Az áramok és a mágnesek egymásra hatása. Határok az áramkörben és ezeken kívül. Electromos inductio. A villamosság alkalmazása. Az electromosság lényege. 7 hét. Összefoglaló ismétlés. 2 hét. VI. Kosmographia: a naprendszer; az égi testek mozgása. A különféle rendszerek. A nap évi mozgása, az ekliptika ferdesége. A föld alakja és forgása. A hold és fényváltozatai. Az üstökösök, bolygók és álló csillagok. 4 hét. Összefoglaló ismétlés. 3 hét.

Mennyiségtan. Heti óraszám 2. Tankönyv: Lutter Betűszám-tan és Mértan. Tananyag. I. Kapcsolástan. Permutatio; combinato és variatio. Binomialis együtthatók s alkalmazásuk. 10 hét. II. Ismétlés érettségire. A közönséges számtan s az algebra főbb tételei. 7 hét. III. Az V. osztályos számtan és mértan főbb tételei. 4 hét. IV. A VI. osztályos számtan és mértan főbb tételei. 4 hét. V. A VII. osztályos számtan és mértan. 6 hét.

Bölcselet. Heti óraszám 3. Tankönyv: Pauler Lélektan. Logika. Tananyag: I. Lélektani alapfogalmak. Az ember testi szervezete. Lelki élet és jelenségei. Érzet és képzeletek.

A tudat és jelenségei. 10 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. II. Kedélymozgalmak. A mozgás. Akarat 4 hét. A lélektan összefoglalása. 1 hét III. Logikai alapfogalmak. Képzetek és kapcsolódásaik. 3 hét. Összefoglaló ismétlés. 1 hét. IV. Fogalom és ítélet, következtetések. 5 hét Ismétlés. 1 hét. Inductio és deductio. 1 hét. A tudományok felosztása és rendszere. 2 hét Összefoglaló ismétlés. 2 hét.

Testgyakorlás. Heti óraszám 2. Gyakorlatok, mint a VII. osztályban.

Mielőtt a tanuló ifjúság létszámával ismertetném meg az olvasót, közölnöm kell fegyelmi szabályainkat, hogy az iskoláról nyújtott kép annál megfelelőbb legyen. A fegyelmi szabályok, mint a tanférfiak előtt ez ismeretes, az 1876. évi Rendtartás kifolyásai. Kötelességévé tette ugyanis a Rendtartás a tanár-testületnek, hogy a helyi körülmények tekintetbe vételével alkossák meg fegyelmi szabályaikat. A károlyi nagygymnasium igazgatósága eleget is tett e kívánságnak s az alább közlött szabályokat írta elő a 11., 13. és 31. pontok, valamint az újabb Rendtartás által előírt büntetési fokozatok kivételével, melyek az 1894. évi igazgatóság által toldattak a szabályok közé s terjesztettek a magas miniszterium elé. Ez 1894. aug. 19-én 37356. sz. a hagyta helyben e fegyelmi szabályokat.

1. Az intézet tanulói kötelesek a meghatározott vallásukbeli isteni tiszteletéken s minden vallási gyakorlatokon pontosan megjelenni s e tekintetben teljesíteni mindazt, mi vallásuk köréhez tartozik.

2. Minden növendék, mivel Isten után szüleinek köszönhet legtöbbet, azok iránti háláját és szeretetét jó magaviselete és szorgalma által igyekezzék tanusítani.

3. Tisztelje a tanári kart, annak minden egyes tagját ideértve, kik erkölcsi és szellemi javának előmozdításán fáradoznak; tisztelje pedig nemcsak külsőleg, hanem főképp azáltal, hogy figyelmeztetésükhöz alkalmazkodik, rendeleteiknek engedelmeskedik, tanácsaikat követi.

4. Tisztelje a felsőbbbségi személyeket, az érdemeik által kitünő férfiakat s általában az öregebb koruakat; legyen udvarias mindenkivel, mert ezt a tanulónál kívánt műveltség méltán követeli.

5. Szeresse és becsülje tanuló társait, hogy azok viszont szeressék és becsüljék. Ha magát tanuló társa által sértettnek véli, óvakodjék minden visszatorlástól, mert senki sem lehet bíró saját ügyében, hanem minden ellenséges vádaskodás nélkül terjeszsze ügyét az osztálytanár és ezután az igazgató elé, hogy az igazság szerint megítélthessék.

6. Ha több tanulónak van panasza, soha tömegesen. hanem egyenkint jelenjenek meg az illető tanár, avagy igazgató előtt, szem előtt tartva azon tiszteletet, melylyel az igazgatónak s tanári karnak minden viszonyok és körülmények közt tartoznak.

7. Tilos a nemzetiség és vallás becsmérése, gunynevek osztogatása.

8. A tanintézeti épület s tanterem azon hely, hol az ifjú jövő boldogságának alapját veti meg, ennél fogva mellőzendő benne minden, mi azon nagy cél méltóságával ellenkezik. Ilyen a lárma, illetlenkedés, mások faggatása, pörlekedés és veszekedés.

9. A jó rend követeli, hogy a kiszabott időben mindenki saját osztályában kijelölt helyén legyen, s ott feladatait ismételvén, várja be az előadás kezdetét.

10. Az iskolában tisztán és illemesen öltözködve jelenjen meg, úgy, hogy külseje által is a tanuló ifjúhoz illő műveltséget tanúsítson.

11. Tilos a feltűnő jelvények viselése.

12. Mindenki a szükséges, tisztán tartott írószerekkel és könyvekkel ellátottan jöjjön az intézetbe. Iskolai kézikönyvön kívül más könyvet, vagy akármely szert, melyre ott szükség nincs, odahozni, elkobzás büntetése alatt nem szabad.

13. Tilos az írásbeli dolgozatok csempészése.

14. Az előadásokra későn jönni, vagy azokat szükség nélküli kimenés, egymás kikopogtatása, vagy bárminemű tett által megzavarni nem szabad.

15. Hanyagságból a tanulónak egy tanórát sem szabad elmulasztani.

16. Ha az iskolamulasztás előre nem látott akadály miatt történt, azt az iskolában való legelső megjelenésekor az osztálytanárnak, a szülők, vagy gazdától hozott hiteles irat, vagy ha az elmaradásnak oka hosszabb betegség volt, orvosi bizonyítvány által tartozik igazolni.

17. Előre látható akadályozás esetében a tanuló — ha mulasztása egy napra terjed — az osztálytanárnál, ezentúl pedig az igazgatónál tartozik előre engedélyt kieszközölni, de mindenkor szülőinek vagy azok helyettesének szóbeli vagy írásbeli kérelme alapján.

18. Azon tanuló, ki igazolatlanul, habár szakadozottan is, annyi órát mulaszt, a mennyi a heti órák összege, a tanintézetből kilépettnék tekintetik.

19. Az utcákon és a tanodai épület előtti csoportozás, futkosás szigoruan tiltatik, mire nézve a növendékek odatörekedjenek, hogy csak a kiszabott időre érkezzenek az intézetbe.

20. Az iskolai padokon való faragás, rajzolás és írás a tanintézet, vagy bármely épület falain, azok bemocskolása, vagy rongálása, nemkülönben a házak előtti fák csonkítása, továbbá a taneszközök és butorok megkárosítása s az ifjusági könyvtárból kivett könyvek meg rongálása, befirkálása tilos; a kárt az illető megtéríteni köteles s ha azt rosszakaratból szándékosan tette, fegyelmi büntetés alá vonatik.

21. Ruhákat, könyveket, írószereket, vagy más tárgyakat, melyeket a tanuló saját használatára kapott, elidegeníteni, cserébe adni, kijátszani, vagy elzálogosítani nem szabad. Tilos a pénzkölcsönzés is; tilos továbbá az ifjusági könyvtárból kivett könyveknek idegeneknek való kölcsönzése.

22. Az iskola körén kívül levő egyesületek, vagy társulatok tagjai tanulók nem lehetnek.

22. Korcsmában, kávéházban, nyilvános helyeken a tanintézet növendékeinek megjelenni s ott biliárdozni, tekézni még a szünetidőben is szigorú büntetés alatt tiltatik.

24. Színházban s magánkörű táncmulatságban csak az osztályfőnököknek, illetőleg igazgatóságnak minden egyes esetre előre kikért engedélyével s a szülők és gyámok társaságában szabad megjelenni.

25. Ezen intézet tanulóinak a reájuk nézve ártalmas dohányzás, szivarozás a legszigorúbban tiltatik.

26. Nemkülönbén tilos bármely fegyver, gumipuska, vagy bot hordása, ezek tanuló ifjuhoz nem illenek.

27. Szállást fogadni, vagy a fogadottat elhagyni a szülők engedélye nélkül nem szabad. E részben minden változás az igazgatóságnak s osztálytanárnak bejelentendő.

28. Ha a felfogadott szállás, vagy a házigazdák ellen kellő felügyelet hiánya, vagy egyéb fontos ok miatt az igazgatóságnak kifogása lenne: az ily szállást tartoznak az ifjak azonnal odahagyni, vagy az intézetből eltávozni.

29. Az ifjuság télen 7, nyáron 9 órakor tartozik otthon lenni.

30. Az iskolai bizonyítványnak, vagy értesítőnek mindennemű meghamisítása az iskolából való kizárást vonja maga után.

31. Tilos a fészkezés.

32. Tilos a hatóságilag nem engedélyezett helyeken való fürdés, korcsolyázás, lapdázás.

33. Tilos a csoportban való sétálás s a nyilvános helyeken való üldögélés.

34. Ha a tanuló rendkívüli tantárgy tanulására vállalkozik, tartozik a tandíjat megfizetni s az előadásokon pontosan megjelenni.

35. A tanuló köteles a meghatározott tandíjakat megfizetni, különben sem bizonyítványt, sem értesítőt nem kap.

Czélszerűnek látjuk a rendtartás által előírt büntetés fokozatok közlését, hogy a tanuló tudja, mi vár reá, ha e fegyelmi szabályok valamelyik pontja ellen vét. A rendtartás által előírt büntetési fokozatok a következők: 1 a tanár által való megintés; 2. szigorú feddés az osztálytanár által; 3 az osztály előtt való nyilvános megdorgálás; 4. az igazgató elé való idézés, ki ily alkalommal a csendes eltávolítást is tanácsolhatja a szülőknek, ha annak szükségét látja; 5. a tanáriszék elé idézés azon figyelmeztetéssel, hogy nem javulás esetén kizáratik az intézetből; 6. kizáratás csupán az intézetből; 7. oly esetben, midőn az erkölcsi romlottság kétségtelen s ez az intézet erkölcsiségét veszélyezteti, kizáratás az ország összes iskoláiból. — Kizáratás, vagy csendes eltávolítás esetén megemlítetik a bizonyítványban az ok is, a mely miatt a kizáratás, vagy eltávolítás történt.

Ifjuságunk létszáma hol emelkedik, hol csökken, mint az előző korokban. Általánosságban szólva most is azt mondhatom, hogy sem üresen nem kongottak termeink, ha mindjárt egyetlen egy nyilvános tanuló volt is 1872-ben a VI. osztályban, sem tultömöttek nem voltak, miről különben a számok fognak meggyőzőbben szólani, melyek a következő képet mutatják:

Évszám	A tanulók száma	Évszám	A tanulók száma	Évszám	A tanulók száma
1868	115	1878	196	1887	244
1869	108	1879	182	1888	275
1870	168	1880	160	1889	260
1871	180	1881	172	1890	261
1872	161	1882	194	1891	279
1873	185	1883	174	1892	283
1874	204	1884	183	1893	274
1875	227	1885	196	1894	265
1876	208	1886	220	1895	288
1877	211				

Tanítványaink java része ma már nagykárolyi és csak kisebb részét teszik a vidékiek, kik a szomszédos vármegyék fiai. Néha messzebb fekvő városok gyermekei is felkeresik intézetünket. Vallás tekintetében is egészen más a kép ma, mint volt az előző korokban, mikor csak római és görög katolikus ifjából állott az ifjuság. Ma elég számmal vannak a protestansok és az izraeliták is.

A tanárok a kegyes-tanítórend tagjai, kivéve a rajztanárt és tornatanárt, kik világiak s a magaskormány által neveztetnek ki. Ez utolsó kor igazgatói és tanárai voltak:

Igazgatók:

Tanárok:

1867/68. Bernhard Márton	Szendy János. Zsiga József. Prichenfried József. Hudra János. Szifferling Adolf. Jordán Ferencz, vil.
1868/69. Bernhard Márton	Menyhárt Ágoston. Prichenfried József. Zsiga József. Grossmann Alajos. Kocsis József. Farkas József. Fonyó Gyula. Városy Béla.
1869/70. Prichenfried József	Béndek József. Farkas József. Juszti Károly. Letlinger Károly. Ormándy Miklós. Palczér Ernő. Szlabey György. Zsiga József. Jordán Ferencz, rajztanár, világi. Kozma Mihály, tornatanár, világi.
1870/71. Vertler Mátyás	Letlinger Károly. Juszti Károly. Farkas József. Zsiga József. Szlabey György. Városi Béla. Prichenfried József. Steiger József. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
1871/72. Vertler Mátyás	Letlinger Károly. Juszti Károly. Zay László. Závodszy Mihály. Farkas Antal. Lengyel Imre. Prichenfried József. Zsiga József. Jordán Ferencz, vil.

Igazgatók:**Tanárok:**

- 1872/73. Laky Mátyás Hajnal Imre. Halmi László. Jordán Ferencz, vil. Kecsenovics Pál. Letlinger Károly. Merényi Lajos. Prichenfried József. Vécsy Benedek. Zay László.
- 1873/74. Laky Mátyás Hajnal Imre. Harmath Gergely. Jordán Ferencz, vil. Kecskés Mihály. Kozma Mihály. Mészáros Alajos. Prichenfried József. Zay László.
- 1874/75. Dr. Magyarász Incze Hajnal Imre. Harmath Gergely. Kecskés Mihály. Mészáros Alajos. Müllner Pál. Palczér Ernő. Prichenfried József. Sárhegyi Lajos. Tóth Sándor. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1875/76. Dr. Magyarász Incze Prichenfried József. Palczér Ernő. Zachar János. Kecskés Mihály. Mészáros Alajos. Hajnal Imre. Marecker Ferencz. Sárhegyi Lajos. Sárffi Ignác. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1876/77. Dr. Magyarász Incze Prichenfried József. Zachar János. Palczér Ernő. Mészáros Alajos. Hajnal Imre. Allecker Alajos. Dongó Gyárfás. Sárffi Ignác. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1877/78. Dr. Magyarász Incze Prichenfried József. Zachar János. Palczér Ernő. Fonyó Gyula. Poruch Antal. Hajnal Imre. Timár Péter. Allecker Lajos. Karácsonyi Miklós. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1878/79. Dr. Magyarász Incze Prichenfried József. Halmi László. Zachar János. Fonyó Gyula. Poruch Antal. Timár Péter. Allecker Lajos. Diterle Nándor. Karácsonyi Miklós. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1879/80. Dr. Magyarász Incze Prichenfried József. Halmi László. Zachar János. Allecker Lajos. Viszolaicszky István. Timár Péter. Diterle Nándor. Olejovics János. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1880/81. Dr. Magyarász Incze Prichenfried József. Weigang József. Zsuffa Pál. Mészáros Alajos. Allecker Lajos. Viszolaicszky István. Timár Péter. Diterle Nándor. Olejovics János. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.

Igazgatók:**Tanárok:**

- 1881/82. Dr. Magyarász Inceze Oszwald Béla. Weingang József. Zsuffa Pál. Mészáros Alajos. Viszola József. István. Timár Péter. Olejovics János. Csertő Antal. Hévízy János. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1882/83. Dr. Magyarász Inceze Oszwald Béla. Weingang József. Zsuffa Pál. Mészáros Alajos. Timár Péter. Rauchbauer József. Csertő Antal. Hévízy János. Haaz János. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1883/84. Malonyay István Oszwald Béla. Weingang József. Zsuffa Pál. Mészáros Alajos. Timár Péter. Rauchbauer József. Csertő Antal. Hévízy János. Haaz János. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1884/85. Malonyay István Oszwald Béla. Matirkó Konrád. Mészáros Alajos. Erhardt Pál. Timár Péter. Karsay János. Hévízy János. Haaz János. Rozmanits Timót. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1885/86. Malonyay István Oszwald Béla. Mészáros Alajos. Timár Péter. Szántó József. Karsay János. Haaz János. Varjú János. Rozmanits Timót. Csernus László. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1886/87. Malonyay István Mészáros Alajos. Fehérváry István. Timár Péter. Bujk Béla. Jakab Gyula. Haaz János. Varjú János. Rozmanits Timót. Fludorovits Zsigmond. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil.
- 1887/88. Malonyay István Bujk Béla. Fehérváry István. Fludorovits Zsigmond. Haaz János. Jakab Gyula. Jordán Ferencz, vil. Kozma Mihály, vil. Mészáros Alajos. Novák Béla. Rozmanits Timót. Timár Péter.
- 1888/89. Malonyay István Dr. Baligó János. Haaz János. Jakab Gyula. Kovács Endre. Kozma Mihály, vil. Novák Béla. Rozmanits Timót. Sárgay Antal. Timár Péter. — A hiányzó rajztanárt Rozmanits és Sárgay helyettesítették. — Lásd a rajztanítást.
- 1889/90. Malonyay István Dr. Baligó János. Guba Pál. Jakab Gyula. Járvás Mihály. Jenser Mihály, vil. rajztanár. Kovács Endre. Kozma Mihály, vil. Miklóssy Sándor. Novák Béla. Rozmanits Timót, Szárnovszky Ede. Timár Péter.

Igazgatók :	Tanárok :
1890/91. Malonyay István	Dr. Baligó János. Guba Pál. Jakab Gyula. Járvás Mihály. Jenser Mihály, vil. Kovács Endre. Kozma Mihály, vil. Majoros Endre. Mácska Lajos. Miklóssy Sándor. Novák Béla. Rozmanits Timót. Szárnovszky Ede. Timár Péter.
1891/92. Malonyay István	Dr. Baligó János. Guba Pál. Jakab Gyula. Járvás Mihály. Jenser Mihály, vil. Kovács Endre. Kozma Mihály, vil. Majoros Endre. Mácska Lajos. Novák Béla. Dr. Rauchs-bauer József. Rozmanits Timót. Szárnovszky Ede. Timár Péter.
1892/93. Hám József	Dr. Baligó János, 1893. jan. 10-ig. Boross Antal. Dr. Czirbusz Géza. Harkay István. Jakab Gyula. Járvás Mihály. Jenser Mihály. Kiss Pál, 1893. jan. 10-től. Kovács Endre. Kozma Mihály. Majoros Endre. Mondik Pál. Novák Béla. Rozmanits Timót. Timár Péter.
1893/94. Hám József	Boross Antal. Csóti Márk. Dr. Czirbusz Géza. Harkay István. Holczinger Imre. Jakab Gyula. Járvás Mihály. Jenser Mihály, vil. Majoros Endre. Mondik Pál. Novák Béla. Rozmanits Timót. Szolomájer János, vil. Timár Péter.
1894/95. Hám József	Boross Antal. Csóti Márk. Dr. Czirbusz Géza. Harkay István. Holczinger Imre. Jakab Gyula. Jenser Mihály, vil. Majoros Endre. Medveczky János. Mondik Pál. Novák Béla. Szolomájer János. vil. Timár Péter. Vörös Mátyás.

A nem római kath. vallású tanulók saját lelkészeiktől nyernek oktatást a vallásból, így szól a régi feljegyzés a másvallásúak hitoktatóiról. 1871. óta névleg meg vannak említve Értesítőinkben; teljesség okáért tehát közlöm én is úgy, amint találtam.

Görög katolikus hitoktatók: Márkis János 1871—74-ig. Dringó Tivadar 1879-ig Darabanth György 1887-ig. Marosán György 1894. ápril 1-ig. Ettől Szabó Ignác. A hitoktatók tanítják a román nyelvet is a tanulmányi alap terhére, melynek tanulására azonban a román anyanyelvű tanulók sem kötelezhetők.

Ev. ref. hitoktatók: Berey József. 1885—1892/3-ig Kincses István. 1892/3-tól Asztalos Kálmán, mindannyiaan segédlelkészek.

Ág. hitv. hitoktatóúl csak Boross János nevét találtam feljegyezve, a ki 1895-ben itteni működésének 20-ik évét töltötte be.

Az izr. hitoktatók közül Perls Jakab alrabbi nevével találkoztam, a kit Liszer Jakab elemi iskolai igazgató tanító váltott fel.

Az orthodox izr. tanulók hitoktatója a m. kir. vall. és közokt. miniszteriumnak 1894. okt. 9-én 49167. sz. a. kelt rendelete folytán Kohn Miksa elemi iskolai tanító.

Az 1867/8—1894/5-ig használt tankönyvek.

Az 1867/8-ik évi tankönyvek megegyeznek az 1866/7. éviakkal. 1868/9. A vallásbanból: Egri közép katekizmus I. o. Frenckl Imre Liturgiája II. o., Ó és új szövetségi bibliai történetek dr. Schusztertől III., IV., Martin Konrádtól: Kinyilatkoztatástan V. o.

A magyar nyelvből: Ihász Gábor Magyar nyelvtan I. II. III. o. Trautwein Olvasókönyv I. r. I. o., II. r. II. o., III. r. III. o. Laky Demeter: Irálytan IV., Olvasmányok: Szvorényi Józseftől. Ékesszólástan Szvorényi Józseftől V. o. Olvasmányok Kürcz Antaltól V. o.

A latin nyelvből: Szepesi Imre: Latin nyelvtana I. r. I. o., II. r. II. o. Mondattan ugyanattól III., IV. o. Vass J. Cornelius Nepos III. o. Phaedrus IV. o. Caesar IV. o. Livius V. o. Ovidius V. o. A classicusoknál a szerzők sehol sem említvék.

A német nyelvből: Ney Német nyelvtan, III., IV. o. Mozart: Olvasókönyv III., IV. Riedl: Német nyelvtan V. Császár olvasókönyv V.

A földrajzból: Visontay: I., II., III. Mennyiség- és természettani földrajz Berecz Antaltól V. o.

A történelemből: Frankl: Magyarok története III., IV. o. Világtörténelem Somhegyi F.-től V. o.

A számtanból: Közönséges számtan: Dr. Szabóky Adolf I., II., III., IV. o. Algebra. Dr. Arenstein József V. o.

A természetrajzból: Az állattan: Kriesch Jánostól I., III., Állat-, ásvány- és növénytan ugyanattól II. o. Ásvány- és növénytan Dr. Mihálka Antaltól V. o.

A természettanból: Természettan Hollósytól III., IV. o. Szervetlen és szerves vegytan Dr. Kruez Krisosztomtól IV. o.

1869 70. Vallásban: Hitágazattan IV. o., Magyar nyelv, Ékesszólástan Szvorényi Józseftől V., VI. o., Olvasmányok Kürcz Antaltól V., VI. o.

Latin nyelv: Cicero VI., Vergilius VI. o.

Német nyelv: Német nyelvtan Riedltől V., VI. o. Császár olvasókönyv V., VI., Földrajz: Mennyiség- és természettani földrajz Berecztől VI. o., Történelem: Somhegyi: Világtörténelem VI. o.

Mennyiségtan:

Természetrájz: Állattan Dr. Mihálka Antaltól VI. o.

A többi osztályok tankönyvei megegyeznek az előbbi évben használtakkal.

1870/71. Magyar nyelv Szvorényi József Kisebb magyar nyelvtana II. o.

Mennyiségtan :

Természetrájz : Ásvány- és növénytan : Kriesch J.-tól IV. o. — Egyébként a tankönyvek nem változtak.

1871 '2. tanévben a tankönyvek nem változtak.

1872 '3. Vallástan ; Kath. egély tankönyve Dr. Wapler Antal I. r. V., II. r. VI. o.

Magyar nyelv : Szvorényi kisebb magyar nyelvtan I., III. Az írásművek elmélete Névy Lászlótól V. VI. Olvasókönyv ugyanattól V. VI.

Latin nyelv. Gyurits : Caesar IV. o. Kovács Ferd. : Phaedrus IV. Holub M. : Hangmértan IV. Dr. Heinrich G. : Cicero V. Veress Ignác : Ovidius V. Irányi : Livius VI. Híndy Mihály : Sallustius VI. A-B : Virgilius VI.

Görög nyelv : Elemi hellén nyelvtan : Szepesy Imre V. VI. o.

Földrajz : Ribári Ferencz A magyar királyság földirata I. Egyetemes földirat ugyanattól II., III. o.

Történelem : Vaszary Kolos Történelem rövid előadásban III. Ribáry F. Világtörténelem V., VI. o.

Számтан : A mennyiségtan elemei Lutter Nándor I. Dr. Szabóky Mértani nézlettan I. o. Mennyiségtan Lutter és Mocniktól II. III. o. Algebra Mocnik-Szabókytól IV. Algebra Mocniktól V. VI. o.

Természettan : Abt Antal Természettan III. o. Lisko A. IV. o.

Természetrájz : Szabó Ásványtan II. Növénytan Mihálkától II.

Állattan : Mihálka-Papp János VI. o. A többi tankönyvek mint a mult évben.

1873 '4. Német nyelv. Német nyelvtan Riedl-től III., IV. o.

Történelem : Magyarország története Ribáritól. III. o.

Számтан : Számтан Arensteintől V. Mocnik Mértan V. o.

Természetrájz : Kriesch Állattan V., VI. o. Hanák Természetrájz I., II. Vegytan Dékánytól IV., Fehér Ipolytól V. o.

Többiek mint a mult évben.

1874 '5. Német nyelv : Riedl Német olvasmányok IV., V., VI. o.

Számтан : Mennyiségtan Mocnik V., VI. Lutter Algebra IV. o.

Természettan : Gregus Gyula III., IV. o.

Vegytan : Fehér Ipoly IV. o.

A többi tankönyvek nem változtak.

1874—75. Német nyelv : Riedl-Szende Nyelvtan I. II. o.

A tankönyvek a többi tantárgyakból nem változtak.

1876 '7. Magyar nyelvtan Szvorényi olvasókönyve I. r. I. o., II. r. II. o., III. r. III. o.

Görög nyelv : Olvasókönyv Mészáros Nándor VI. és Xenophon Anabasisa VI. o.

Német nyelv : Riedl Német olvasókönyv I. II.

Földrajz : Természettani földrajz Berecz után.

Történelem : Iskolai atlasz : Jausz III. IV. V. Handatlasz : König VI. o.

Számтан : Közönséges számтан Dr. Luttértól II. r. II. o., III. r. III. o.

Természetrájz : Kriesch János Természetrájz elemei II. o.

A tankönyvek egyébként nem változtak.

1878/9. Latin : Cicero : Catilina összeesküvése VI. o.

- A többi tankönyv, mint az előző években.
1879/80. Magyar nyelv: Nyelvtan Dr. Simonyi Zsigmond I. r. I. o.,
II. r. II. o. Olvasókönyv Dr. Kármán Mór I. r. I. o., II. r. II. o.
Stilisztika: Névy László IV. o. Olvasókönyv ugyanattól IV. o.
Latin nyelv: Szamosi János: Tirocinium poeticum IV., V. Polgár
György Livius V. o.
Földrajz: Földrajz Jablonszky János I. o. Földrajzi atlasz Ribáry
II., III. A kézi könyvek a többi tantárgyakból, mint a múlt évben.
1880/81. Magyar nyelv: Nyelvtan Ihász Gábor I., III. o.
Latin nyelv: M. T. Cicerónis oratio pro M. Marcello. Kadlecsik
Richárd VI. o. Latin olvasókönyv: Bartal-Malmosé IV. o.
Görög nyelv: Nyelvtan: Szepesi-Kühner-Szamosi V., VI.
Földrajz: Földrajz Visontay J. I., II. Fizikai földrajz: Heller
Ágost III. o.
Természetrajz: Ásványtan Pap János IV. Állattan ugyanattól VI.
A többiek, mint a múlt évben.
1881/2. Magyar nyelv: Ihász Gábor Magyar nyelvtan II. o.
Latin nyelv: Horácé lyrái szemelvények V.
Német nyelv: Német mondattan: Hoffmann Mórtól V., VI. Her-
der Cid. Heinrich Gusztáv V., Goethe Hermann und Dorothea VI. o.
Földrajz: Földrajz: Brózik-Paszlavszy I. Osztrák-magyar mo-
narchia: Scholtz Albert IV.
Mennyiségtan: Számtan: Mocnik-Szabóky I., II.
Betűszámán: Mocnik-Arnstein IV. Mértan: Lutter Nándor V. VI.
Rajzoló geometria: Geometria: Landau-Wolhrab I., II., III., IV. o.
Természetrajz: Növénytan: Barabás II. o. Ásvány-kőzet és föld-
tan IV. o. Növénytan ugyanattól V. o. Állattan szintén VI. o.
A többi tankönyvek nem változtak.
1882/3. Magyar nyelv: Ihász-Mayer: Magyar nyelvtan I., II. o.
Magyar Olvasókönyv Tomor-Váradi I., II., III. o.
Latin nyelv: Latin Olvasókönyv: Elischer József III. M. T. Cice-
ronis orationes selectae. Klotz. VI. o.
Görög nyelv: Szamosi János: Nyelvtan V., VI. Olvasó ugyan-
attól V.
Német nyelv: Német nyelvtan és olvasókönyv Hoffmann Mórtól
III. IV. o.
Földrajz: Brózik Paszlavszy II. r. II. o. Hunfalvy Jánostól III.
r. III. o.
Számán: Dr. Lutter Közönséges számán II. r. II. o.
A többi tankönyvek, mint az előbbi években.
1883/4. Latin nyelv. Titi Livii ab urbe condita libri XXI. XXII.
Bartal-Malmosy V. o. Anthologia latina Pirchala Imre V. Sallustius
művei Bartal-Malmosy VI. o.
Görög: Mondattan Curtius, Chrestomatia Horváth Zsigmond VI. o.
Földrajz: Az Osztrák-Magyar monarchia Solcz Albert III. o. Brózik-
Paszlavszy Afrika, Amerika, Ausztrália III. o.
Számán: Betűszámán Lutter Nándor IV. o., V. o., VI. o.
A többi tankönyvek nem változtak.
1884 5. Latin nyelv: Pirchala Imre Virgilius Aeneise VI. o.
Német nyelv: Német mondattan Szemák István IV., V.

A tankönyvek különben teljesen megegyeznek az előbbi éviéekkel.
1885/6. Magyar nyelv: Magyar balladák Greguss Beöthy V. o.
Schakespeare Corjolanusa VI. o.

Földrajz: Osztrák-Magyar monarchia Dr. Cherven Flóris III. o.

A többi tankönyvek nem változtak.

1886 7. Magyar nyelv: Ihász-Barbarics Magyar nyelvtan I., II., III. o. Lehr Arany. Toldi IV. o.

Latin nyelv: Schulez Dávid Latin nyelvtan I., II., III., IV. o. Latin gyakorló és olvasókönyv ugyanattól I., II., III., IV. Dávid István Latin olvasókönyv Livius, Ovidius, Phaedrus műveiből III., IV. o. Bartal-Malmosi Latin olv. Livius és Ovidiusból IV. o.

Történelem: Varga Ottó: A magyarok történelme. III.

A többi tankönyvek, mint az előbbi évben.

1887/8. Latin nyelv: Nohl. M. Tulli Ciceronis orationes selectae, vol. V. VI. oszt.

Számítan: Dr. Lutter Sorszámjegyek VI.

Német nyelv: Hoffmann Német tan- és olvasókönyv V. o. Német balladák és románcok I. és II. r. Heinrich G.-tól. VI. o.

A többi tankönyvek, mint az előbbi évben.

1888 9. Történelem: Helmar Ágost történeti térképe III. o.

Görög nyelv: Schenkl-Kis Olvasmányok Xenophon Anabasisából VI. o.

A többi tankönyvek, mint az előbbi évben.

1889 90. Magyar nyelv: Négy László: Olvasmányok a poétikához VII. o. Poetika ugyanattól VII. Szigeti veszedelem VII. Irene VII. o. Hittan: Wappler A kath. egély tankönyve VII.

Latin nyelv: Köpesdi H. Sándor. M. T. Cicerónak két beszédje VI., VII. o. Vagács-Schiebinger: Latin irányképző gyakorlatok VI., VII. Gyurits A.: M. T. Cicero válogatott levelei, M. T. Ciceronis orationes selectae, ugyanattól VII.

Német nyelv: Wéber Rudolf: Goethe: Hermann und Dorothea VII., Heinrich Gusztáv: Schiller: Wilhelm Tell VII.

Görög nyelv: Veress Ignác: Homeros Iliasa VII., Dávid I. Szemelvények Herodotos műveiből VII. o.

Földrajz: Kozma Gyula: Földrajzi térkép I., VII. o. Varga Otto: Politikai földrajz VII. o.

Természettan: Dr. Abt Antal: Kísérleti természettan VII. o.

A tankönyvek különben nem változtak.

Hittan: A kath. egyház története: Wappler-től VIII. o.

1890 91. Magyar nyelv: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése I., II. k. VIII. oszt. Beöthy-től.

Görögpótló: Badiés. Irodalmi olvasókönyv I. r. V. o. Zsoldos B. Thukydides, James Gow-Görög állami régiségek V. o.

Latin nyelv: Cserny-Dávid Stílusgyakorlatok V., VI., VII. Petrovich E., P. Corn. Tacit Annali I—VI: VIII. o.: Bartal-Malmossy: Qu. Horatii Fl. Opera omnia I., II., VII. oszt.

Német nyelv: Heinrich: Deutsches Lehr- und Lesebuch III. r. VIII. o. Bauer S. Goethes Iphigenie auf Tauris. VIII. o.

Görög nyelv: Dr. Csengeri J. Homeros Ódysseiaja. VIII. oszt. Dr. Szamosi J. Szemelvények Platon műveiből VIII. o.

- Földrajz: Dr. Schmidt Ágoston: Fizikai földrajz III. o.
Történelem: A magyarok oknyomozó történelme: Varga Ottó-
tól VIII. o.
Természettan: Kísérleti természettan: Abt Antal VIII. o.
Bölcsészeti előtan: Dr. Pauer J.: A lélektan elemei, VIII. o. Ugyan-
attól: A logika elemei VIII. o.
A többi tankönyvek, mint az előbbi évben.
1891/92. Görög pótló: Badics: Irodalmi olvasó II. r. VI. o. Dr. Ge-
réb: Görög vallás és művészet, VI. o., Dr. Csengeri: Homeros Iliasa
VI., Dr. Gyomlay: Homeros Odysseiaja VI. o.
Történelem: Vaszary K.: Világtörténelem IV., V., VI. oszt.
A tankönyvek különben, mint a múlt évben.
1892/3. Német nyelv: Deutsches Lehr- und Lesebuch Heinrich
G.-tól VII. o. Dr. Haraszi Gy. Iphigenie auf Tauris VII.
Görög pótló: Badics Irodalmi olvasókönyv III. r. VII. o. Csiky
Gergely Sophokles: Elektra, Antigone VII. Radó Antal: Euripides:
Iphigenia Taurisban VII. Schill S.: Görög irodalomtörténet VII. o. Görög
pótló rajz: Dr. Fodor László Az ábrázoló geometria elemei VII. o.
A többi tankönyv nem változott.
1893/4. Magyar nyelv: Szinnyi Magyar nyelvtan és Olvasókönyv
I. r. I. o.
Latin nyelv: Veres Ign. Vergilius Aeneise VII. o.
Görög pótló: Magyar irodalmi olvasókönyv IV. r. Alexander Ber-
nát: Platon és Aristoteles VII. o.
Német nyelv: Wéber Rudolf Goethe Egmontja VIII. o.
Bölcsélet: Lindner-Klamarik Psychologia és logika VIII. o.
Görög pótló rajz: Ábrázoló geometria Dr. Fodor László. VIII.
Geometria: Mendlik F. és dr. Schmidt Ágost. Rajzoló geometria
I. r. I. o. II. r. II. o.
A többi tankönyv nem változott.
1894/5. Magyar nyelv: Dr. Szinnyi I. Magyar nyelvtan és Ol-
vasókönyv II. r. II. o.
Német nyelv: Dr. Szemák I. Német nyelvtan és Olvasókönyv
I. évfolyam III. o.
Rajzoló geometria: Mendlik, Dr. Schmidt III. r. III. o.
A többi tankönyv nem változott.

Tornaügyünk.

Nem szándékozom e fejezetben a tornázás történetével tüzetesen foglalkozni, de ajtóstól sem akarok berontani; azért, ha röviden is, érinteni fogom annak eredetét, fejlődését, hogy kimutassam, hogy intézetünk e tekintetben sem maradt el más hasonló irányú intézetektől; hogy felhasználjam az alkalmat azok meggyőződésére, kik a tornászatot felesleges, túlhajtott valaminek tartják.

Az ember testből és lélekből áll; mindkettő nevelésre szorul, különben a test idomtalan, lomha, formájából kivetkezett tömeg marad. Hogy a léleknevelés nélkül alig emelkedik fölebb az állati ösztönnél, annak bebizonyítása nem nehéz dolog.

Jól tudták ezt a polgáriámodásnak indult nemzetek, azért úgy a test, mint a lélek nevelésére gondot fordítottak. De nagy időbe, nehéz tusába került, míg a két alkotó rész együttes nevelésben részesült.

A görögök voltak elsők, kik felismerték a test rendszeres nevelését, kiknél Lycurgos törvény erőre emelte azt. Azért a görögök egész szenvedélylyel űzték a gymnastikát s igen tisztességes szórakozásnak tekintették, melytől a legelőkelőbb államférfiak sem riadtak vissza, sőt a gyengédebb nők is gyakorolták. Sőt a bölcselek is résztvettek benne s mint mindenben, úgy ebben is iparkodtak mások fölött kitűnni. Igen, mert idealisan fogták fel a dolgot, érezték test-edző, testidomító hatását; jól tudták, hogy nemcsak az egészség fentartására szolgál, hanem a lélek is művelődik általa.

Kezdetben rendszertelen volt náluk a gymnastika; később azonban megállapított szabályok szerint jártak el; gymnasiu-mokat állítottak fel, melyeknek élén képzett mesterek állottak, kik a gyermekeket 7 évtől 20 éves korukig gyakorolták a futás-, birkozás- és ugrásban, a gerelyvetésben és korong-

dobásban. A gyermekek kitartását nagyban fokozták az ünnepek, melyek közül az olympiai játékok jutottak világhírré. Nem emlegetem, mi volt jutalma a győztes ifjúnak, csak az értékére akarok rámutatni azon aggastyánnal, ki fia ölelése közt adta ki lelkét; a rhodusi Diagorassal, kinek két fia nyervén el a győzelmi babért, azt kiáltozták a görögök: „Halj meg Diagoras, ennél nagyobb dicsőség nem érhet.“

De mint minden, a tornászás is elvesztette jelentőségét a görögöknél; aljas kenyérkeresetté vált, az athleták pénzért mutogatták ügyességüket.

A rómaiak, a kik különben a görögöktől átvett erőtl duzzadó szellemi termékeket átlátszó rendszerben művelték — csak a szónoklatra utalok — a tornászás tekintetében nem emelkedtek felül a középszeren sem; az ő aristocraticus természetök nem engedte meg, hogy pl. a nők részt vegyenek a tornászásban; pusztán a haszonra tekintettek minden idealisabb felfogás nélkül s csak annyiban művelték a tornát, a mennyiben a katonai ügyesség fejlesztésére s a test edzésére hasznosnak találták. Ez onnan van, hogy az idealitásából kivetkőzött s kenyérkeresetre degradálódott görög tornával ismerkedtek meg.

Rendszeres tornászatot ne is keressünk nálok; testedzés kedvéért bizonyos előszeretettel üzték a labdajátékot, a futást, ugrást, dobást és birkozást, a mennyire más fejletlenebb népeknél is feltalálható volt.

Az ókor más népeivel sem irodalmi, sem más szempontokból nem igen szoktak a történészek foglalkozni, felmentve érzem tehát én is magamat s legfelebb arra szorítkozom, hogy az önvédelem kívánta ügyességet iparkodtak megszerezni magoknak, tehát a természetes tornát művelték ők is, ha öntudatlanul is.

Lássuk, hogyan állott a tornaügy a középkorban. Olyan tornázással, mely tételünk mellett bizonyítana, mondjuk, rendszeres tornázással, nem találkozunk a középkorban. A természet követelte tornászás dívik mindenfelé. Honnan e decadentia? Sokan hajlandók a classicus tanulmányok elhanyagolásának betudni s állításuk szerint csak akkor kezd kissé feléledni a tornázási hajlam, mikor a középkor végefelé a classicusok újra felélednek s új művelőkre találnak. Fogadjuk el e nézetet s térjünk át az ujkorra.

Az ujkorban Basedow szólította új életre a tornászatot Németországban. Nevelő intézetében a szellem művelése mel-

lett gondoskodott a test neveléséről is és növendékeit a tínczban, vívásban, futásban, ugrásban rendszeresen gyakoroltatta. Utána Németországban nem is aludt el többé a tornaügy; ellenkezőleg oly lendületet vett, hogy lehetetlen volt, hogy más államok ts tudomást ne szerezzenek róla s a nagy mesterek nyomán ők is meg ne honosítsák. Schweiz, Franciaország, majd Anglia karolják fel és fejlesztik a tornaügyet, míg végre hozzánk is beszivárog, de csak a jelen század 30-as éveiben, midőn Fuchs Christián kezdeményezésére Pesten egy testgyakorló intézet alapított, mely gyermekek tornáztatásával foglalkozva és hol kisebb, hol nagyobb látogatottságnak örvendő, 1867. tartotta fenn magát. Többet tett Bakody Tivadar, ki a tornaegyesület megalapításán fáradozott s ha a helytartótanács utját nem állja, megalakul az egyesület; de ez gyanús szemmel nézett minden egyesületet s az alapszabályokat visszavetette. Ez alig érthető tilalom azonban nem szegte nyakát az eszmének; a mag el volt vetve, annak gyümölcsöt is kellett hoznia; meg is hozta. 1865-ben megalakult a „Pesti tornaegyesület“, mely ma Nemzeti tornaegyesület czim alatt működik; melynek első mestere volt a Németországból meghívott Bockelberg Ernő, ki azóta folyton itt működik hazánkban s a tornacsarnokok java része neki köszöni felállítását.

Midőn a magyar tornaügyről van szó, nem szabad elfelednünk Matolay Eleket, ki a Bakody kezdeményezte tornaügynek megőrzője, megtartója, sőt több, tovább folytatója volt; ki a vidéken több tornaegyesületet alapított; tornatanfolyamokat tartott s így az ügynek új apostolokat szerzett, kik az országban terjesztőivé lőnek a tornászatnak. Ő létesítette a Nemzeti Tornaegyesület gyönyörű csarnokát. A pesti egyesület mintájára a vidéken is alakultak egyesületek. A komoly törekvést a kormány sem nézhette behúnyt szemmel; 1868-ban megalkotván a közép iskolai törvényt, a tornázást ugy az elemi, mint a közép- és hasonrangú iskolákban kötelezővé tette.

A nagyváradi tankerületi főigazgató 1868. január 10-én 19. sz. a. felszólítja a kerületéhez tartozó intézetek igazgatóságait, köztük a miénket is, tegyenek lépéseket az illető pártfogóságoknál a felállítandó tornacsarnokok ügyében. — Bernhard Márton akkori igazgató februárban 222. sz. a. kereste

meg Polgár Lajost, mint a gr. Károlyi György uradalmának felügyelőjét, hogy a nm. gróf úr ő Excellentiája a felállítandó rajzterem és tornacsarnok költségeinek viseléséhez mily mérvben járuland, mely kérdésre válaszul ezt nyerte: „Miután a kegyuri adakozásokra való nézve ő Excellentiája által felhatalmazva nem vagyok, s az ily tárgyakbani elhatározások közvetlen a grófi kegyhez tartoznak, igénytelen nézetem szerint czélszerűnek látnám, ha a nagyontisztelendő gymnasium Igazgatósága által Gróf úr ő Nagyméltósága a kérdéses ügyben iratilag közvetlen kerestetnék meg. NKároly 1868. Február 10-én Nt-ségednek alázatos szolgája Polgár Lajos s. k. felügyelő.

Bernhárd az utasításhoz mérten sietett megkeresni a grófot, mert a főigazgatóságnak február végére jelentést kellett tennie. György gr. 1868 febr. 22-ikéről keltezve 61. sz. így válaszolt: Nt. Bernhárd Márton urnak, a nkárolyi róm. kath. gymnasium Igazgatójának Nagy-Károlyban. Tisztelendő Igazgató úr! Felszólítani méltóztatott f. hó 18-án 222. számú hivatalos iratában az iránt, hogy a legujabb tanrendszer szerint a gymnasiumnál behozandó rajztanulás- és testgyakorláshoz megkívántató költségek fedezésére nézve nyilatkozzam, minthogy a m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszterium a gymnasiumi igazgatóságokat oda utasítá, hogy ezen költségek fedezésére az illető kegyurak és községek szólíttassanak fel.

Mielőtt e tárgyra nézve érdemileg nyilatkoznám, óhajtanám tudni, miként szándékozik a tisztelt Igazgatóság ezen két új tantárgy behozatalát eszközölni és minő egyszerre teendő beruházási, valamint azontúl évenként teendő fentartási költségek lesznek erre szükségesek.

Egyelőre csupán egy megjegyzésemet közlöm tiszt. Igazgató urral, mi abból áll, hogy nézetem szerint egyesíthető lenne a már fennálló főelemi rajziskola a gymnasiumi rajziskolával, a mennyiben ezáltal tetemes költség megkimélhető.

A fentebbi kérdésekre nézve nt. Igazgató úr becses válaszát kérve tisztelettel maradtam — datum mint fent — Gr. Károlyi György.“¹⁾

Bernhárd igazgató eleget tett a gróf kívánságának s folyamodványában előterjesztette, mi kívántatik a két tárgy előadásához.

1) Eredetije a gymn. levéltárban.

Erre gr. Károlyi György Polgár felügyelője utján 1868. május 11-éről keletve 150/1868. sz. alatt ezeket íratta:

„Kegyuri terheim áldozatkészségemet nagy mérvben igényelvén, nem érzem magamat hivatva jelenleg újabb s tetemesebb áldozatok hozatalára annyival kevésbé, mert — meg vagyok győződve, — hogy a gymnasiumi nagyterem igénybe vételével s a főleemi tanodánál alkalmazott, elegendőleg képzett rajztanító alkalmazásával a gymnasium növendékei is rajzoktatásban részesíttetnek s a tornászathoz megkívántató, a gymnasium udvarán felállítandó állványok költségei adakozás utján előállíthatók lesznek s részemről csakis az állványokhoz megkívántató faanyagot ajánlhatnám fel e célra.

Tegye magát érintkezésbe ez iránt felügyelő úr a nagykárolyi gymnasium igazgatóságával s véleményes jelentése kíséretében részletezve terjeszse elémbé a tornászathoz megkívántató faanyagok mennyiségét és minőségét. Nagy-Károly 1868. máj. 11-én gr. Károlyi György m. k.“ Egyeztette Kerekes István igató. ¹⁾

Míg a mi tornahelyiségünket illetőleg megállapodásra jut a nemes gróf és az igazgatóság s az ígért állványok felállítatnak, lássuk, mit tesz a kormány a torna ügyében.

A nm. vall. és közokt. m. kir. miniszterium 1868. aug. 13-án 11400. sz. a. megállapítja a tanulmányi alap terhére javadalmazott tornatanítók jutalomdíját és pedig hat osztályú gymnasiumnál a fővárosban 500, a vidéken 400 forintban, 4 osztályúnál 300 forintban, ha a tornázás minden osztályban taníttatni fog.

A tornatanítói állások betöltését nyílt pályázat utján, vagy a nélkül is a tankerületi főigazgatókra bízva, úgy azonban, hogy a kinevezést megerősítés és a jutalomdíj kiutalványozása végett a magas miniszteriumhoz felterjeszszék.

Ugyancsak e rendeiet intézkedik, hogy a mennyire csak lehetséges, már az 1868—9. tanévben minden osztályban kezdessék meg a tornatanítás.

A mi tornaügyünk is eldőlt 1869-ben, a mennyiben az intézet udvarán, körülbelül a mai tornacsarnok helyén, beállítottak néhány tornaszert és pedig, a mint Szolomájer János ur szíves volt értesíteni, a ki szintén ezeken tanult meg tornászni, 2 drb fixnyújtót, 4 drb mászórudat, 1 fixkorlátot, 2

1) Másolata a gymu. levéltárban.

mérczét, 1 ugródeszkat, 1 lovat, 1 bakot, 2 mászókötelet, 1 árbozot fok nélkül, 1 pár gyűrűhintát. (Miből?)

Az első tornatanító volt Kozma Mihály, aki 69---70-ben már heti 12 órában tanított 400 frt jutalomdíjjal, de a ki 71-ben elhagyta az intézetet s mint az értesítőből olvasom, utóda arra az évre nem is akadt; annyira nem, hogy 72-ben nem is tanították nálunk a tornát, legalább a 72-iki értesítőben semmi nyoma

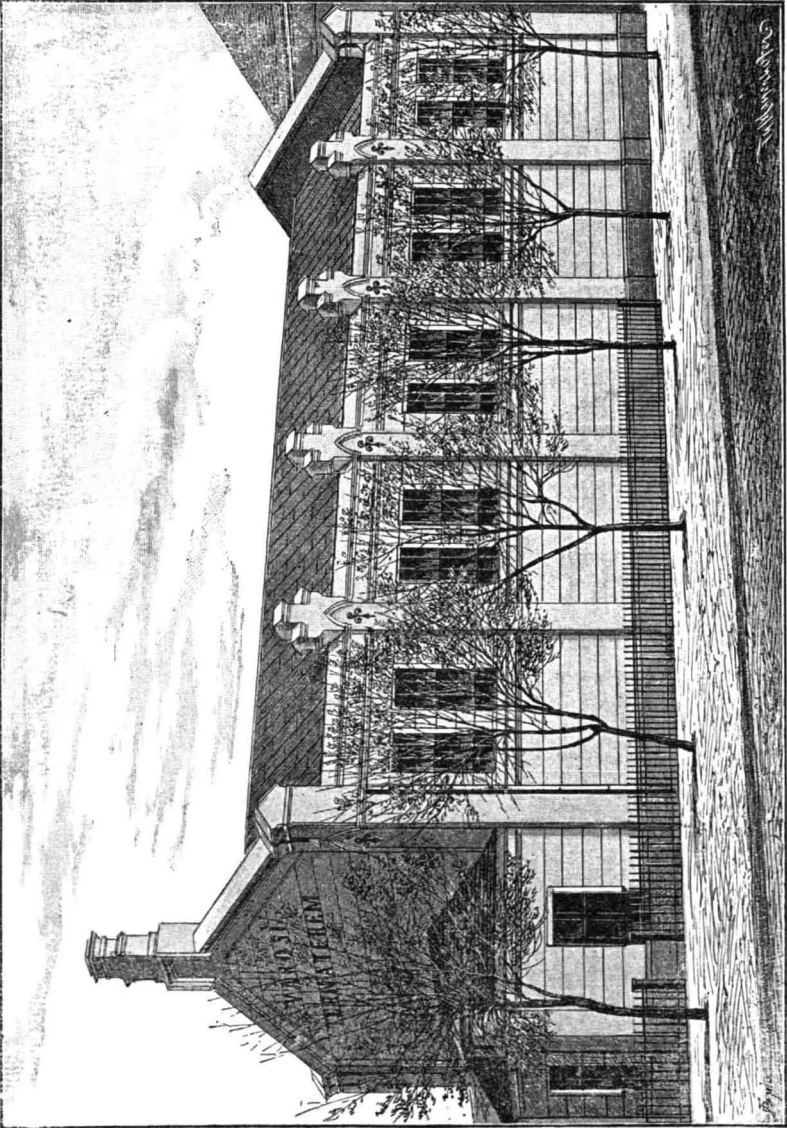
1872—3-ra Vécsey Bekény piarista tanár oktatta a növendékeket, de 74-ben már újra itt találjuk Kozmát, a ki azután 93-ban bekövetkezett haláláig mindig hive maradt intézetünknek.

A gymnasiumi új épület 1887-ben avattatott fel a múzsák csarnokául, mint azt fönnebb jeleztem, de ugyanakkor gróf Károlyi István nemes ajánlatára megérett a gondolat, hogy a közép uton nincs helye a megállapodásnak, hanem nyolcz osztályúvá kell fejleszteni az iskolát. A lépéseket megtették az intéző körök; a miniszterium egyik sarkalatos kívánsága az volt, hogy rendes tornacsarnok építtessék.

A város kissé soká kérette magát; de végre is, ha nyilvánossági joggal bíró főgymnasiumra volt szüksége, a kívánsalom elől ki nem térhetett, megépíttette tornacsarnokát, mely nemcsak hogy a város díszére válik, de elmondhatjuk, hogy nem sok van hozzá hasonló az egész országban. Egészen az állam inteniójának megfelelően épült; Bockelberg Ernő utasítása szerint Graner Pál felügyelő szerelte fel s kereseti kimutatása szerint 589 frt 80 krba került a felszerelés, maga az épület pedig a főszámvevő tanúsága szerint 7000 frtjában van a városnak.

A tornaterem állománya: 2 nyújtó, 2 korlát, 2 pár gyűrűhinta, 2 mély ugrási polcz, 3 pár ugrómérece, 3 ugródeszka, 2 ugrószőnyeg, 2 ló, 1 bak, 12 mászórud, 4 mászókötel, 1 csomós kötel, 1 lengőkötél, 1 huzókötél, 1 kengyelhinta, 1 kötélletra, 2 létra állványnyal, 89 bot, 11 rud, 2 bottartó, 1 rudtartó, 130 súlyzó, 4 vasgolyó, 1 gerelyfő, 2 ruddal, 1 trapéz, 6 fejkosár, 3 kard, 2 tőr, 8 kesztyű, 1 dob verővel és szíjjal, 1 kürt, 4 lámpa felszerelve, 1 hőmérő, 1 permetező locsoló, 1 ütemjelző. Ezenkívül van több bot, rud és lapda a tornajátékhoz, összesen 1155 korona és 86 fillér értékben.

De e csarnok kiépítésével oda is terelődött a mi tornaügyünk, a hol annak haladnia kell. Ma verseny lépést tart-

hatunk és tartunk is más tanintézetekkel, nemcsak a kellően felszerelt tornacsarnok miatt, hanem és főleg azért, mert modern képzettségű tanár áll a torna élén, ki szívvel, lélekkel csügg rajta.

Ma már a fensőbb tanhatóság követelte versenyektől sem riadunk vissza. Így részt vett az intézet 1894. szept. 30-án a szegedi kerületi tornaversenyen, honnan, ha első díjakkal nem tért is vissza a kis csapat, de magával hozta egy szép nap emléke s a szerzett ismeretek mellett a következő elismerő levelet: „Alulírottak, mint a magyarországi középiskolai tanulók folyó évi szeptember hó 30-án Szegeden tartott kerületi tornaversenyének versenybírái, tudomására adjuk mindazoknak, a kiket illet, hogy a nagykárolyi kath. főgymnasium tanulói a szergyakorlatokban kitűnő képzettséget tanusítottak. Minek alapján mi nevezett tanintézet méltónak tartjuk arra, hogy az általa elért tornászati eredménynek megfelelőleg elismerő oklevéllel tüntessük ki. Kelt Szegeden, 1894. évi szeptember hó 30-án. Kállay Albert főispán, mint a versenybíráló bizottság elnöke. Dr. Platz Bonifác, tank. kir. főigazgató, mint a versenybíráló bizottság tagja. Csonka Ferencz, állami főreáliskolai tanár, mint a versenybíráló bizottság jegyzője.

1895-ben megtartottuk az első tornaversenyt jun. 15-én, az e célra átengedett honvédkaszárnya udvarán. A verseny egészen a kerületi versenyek mintájára folyt le. Az igazgató jury tagokul felkérte Steiner Gábor honvéddörnyagyot, Barkóczy Ferencz és Szabó Endre honvédszázadost, dr. Serly Gusztáv megyei főorvos és Demidor Ignác városi főszámvévő és tűzoltósági főparancsnok urakat, kik a legnagyobb készséggel vállalkoztak e tiszt betöltésére.

Az ünnepély két részből állott, versenyből és vizsgálatból. Az ifjuság a főgymnasium udvarán gyűlt össze, honnan zászlók alatt kettős rendekben a szegedi tornaversenyre készült tornaíndulót énekelve vonult a kaszárnya udvarára, hol nyomban megkezdődött a verseny.

A futóverseny négy méretben történt: az I. és II. osztályuak 75, a III. és IV. 112, az V. és VI. 150 és a VII. osztályuak 200 métert futottak. Kovách Béla és Herskovits Béla I. oszt. tanulók 12 másodpercz, Ludescher János II. o. t. 10 mp., Takács Béla II. o. t. 11 mp. alatt futották be a ki-

jelölt tért. A III osztályuak három csoportban futottak; győztesek lettek: Radetzky István 16, Szabados Pál 16 és fél, Kropper Lajos 17 másodperczcel; a IV-ből Szentandrassy Jenő 18, az V-ből Tátorján István 21, a VI-ből Jobbágy Miklós 21, a VII-ből Ludeser János 25 másodperczcel. A versenyugrásban győztek Földes Pál I. o. 114, Janisch Sándor III. o. 135, Szentandrassy Jenő IV. o. 156, Tátorján István V. o. 135, Csőkör Ferencz VI. o. 142 magassági fokozattal.

A botugrásban Pap Ferencz VII., Ludeser János VII. és Tátorján István V. o. 234 magassági fokot ugrottak; a közönségnek és jurynek mégis Pap Ferencz ugrása tetszett legjobban, ki társait fölülmúló könnyedséggel végezte nehéz feladatát, a ki különben már Szegeden is feltűnt ugrásával.

A verseny-mászásban győztek: Bodnár Lajos, Földes Pál I., Püspöki Sándor, Ludeser János II., Schiff Móricz III., Kerekes Ödön IV., Tátorján István V., Csőkör Ferencz VI., Ludeser János és Wichter Sándor VII. o. tanulók.

Az ünnepély második része a tornavizsgálat volt. Szolomájer János, ki szakképzett tornatanárnak mutatta be magát, osztályonként hívta elő a növendékeket, kik katonásan végezték a szebbnél szebb szabad katonai rendgyakorlatokat. Majd a szerekhez vezényelte őket, hol merész figurákat mutattak be az eleven fiúk az érdeklődő közönségnek.

Hat óra felé a jury-tagok félrevonultak, hogy a jutalmak felett döntsenek. Jutalmaink könyvekből s néhány forintból állottak, melyeket a Lampel-czég, Eigner helybeli könyvkereskedő, a tanári testület élén főt. Palezer Ernő kormánytanácsos és házfőnök ural ajándékoztak és N. N. 5, Mike Gyula 4, dr. Serly Gusztáv 2, Szabó Endre 2, Barkóczy Endre 2, Schöberl Emil 2, Kacsó Károly 2 és Demidor Ignác 2, összesen 21 koronát adtak össze. E jutalmakat a jury így osztotta meg: A 8 korona fődíjat kapta Pap Ferencz VII., a 2-ik 6 korona díjat Tátorján István V., a 3-ik 5 kor. Ludeser János VII. o. t. s 2 koronát kapott Pap Dezső V. o. t. mint kitűnő szertornász. — A versenyben kitűnt ifjak valamennyien könyvjutalmat kaptak. A jutalmak az igazgató alkalmi beszéde kíséretében azonnal kiosztattak. Az ünnepélyt az induló élénklésével fejeztük be.

Ha talán ígéretem ellenére tüzetesebben foglalkoztam tornaügyünkkel, legyen ez bizonyosága annak, hogy magam

is érdeklődöm a torna iránt, de főleg azért tettem, hogy lerontsam a szülők részéről még mindig érezhető ellenszenvet, mint azt e cikk bevezető soraiban is jeleztem. A torna soha sem fog a gyermekek hátrányára válni, mert régi dolog, hogy ép testben lakik az ép lélek. A ruhának nem használ, az igaz, de inkább költson a szülő ruhára, mint gyógyszerhárra.

Az ének és zenetanítás gymnasiumunkban.

„Ha elfogadjuk azon nevelési elvet, mondja Lubrich Neveléstudománya IV. kötetének 466 s következő lapján, hogy az embernek minden veleszületett tehetségeit ébreszteni fejteni és gyakorolni kell: akkor egy szót sem kell vesztegetnünk a tanodai énektanítás szükségességének bebizonyítására; mert a hangtehetség szintoly eredeti, veleszületett tehetsége az embernek, mint a nyelv, vagy más tehetség. Már mivel e tehetség ápolása csak ritka esetben történhetik hangszerekkel s az ének sokkal inkább alkalmas együttes tanításra: azért a tanodai zenetanítást általában véve az ének képviseli.“ Tovább okoskodva azt mondja Curtmannal, hogy „az éneket kedvelő ember a finomabb érzelmekre sokkal hajlandóbb, durvaságtól, nyerseségtől idegenkedőbb . . Foszszuk meg a népet az énektől, különösen az egyházitól, a baromságba fog süllyedni.“

Senki sem értette jobban az említett állítások igazságát, mint a vallás, mely az éneket szolgálatába fogadta. Már Mózes II. könyvének 15 versében olvassuk, hogy az izraeliták hála énekek zengedezése közt kelték át a vöröstengeren. A régi aegyptusiak, görögök és más ókori népek énekkel kísérték áldozataikat. Dávid hárfán játszott és énekelt a bűba merült Saul király előtt; király korában hárfa mellett énekelték remek psalmusait. A keresztény vallás meg, amint egy kissé fellélegzett, amint nem kellett üldözői elől barlangokba és katakombákba rejtőznie: szertartásai kísérővé tette az éneket; sőt, híveit imádságra akarván buzdítani, határozottan tanítja, hogy a ki énekel, kétszeresen imádkozik. Ma, kivált a székesegyházak, valóságos pompát fejtenek ki chorusaikkal. Nem tévedek, ha azt állítom, hogy a legclassicusabb énekek az egyházban adatnak elő. Egy Stabat Mater, Lauda Sion, Dies irae, a choral misék, Requiem sat. mind mellettem bizonyítanak.

Avagy a magát puritánnak hirdető protestantismus elvetette az éneket is, mint a többi szertartásokat? Egész ceremóniájuk beszédből, imából és zsoltárok énekléséből áll.

De tekintsünk el az egyházaktól Nézzünk szét az emberi társadalmak categoriáiban, megtaláljuk-e az éneket? A legmagasabb körökben éppen oly otthonos, mint a nyáját őrző pásztor kunyhójában. A magas aristokratia, a pénz-aristokratia családtagjai, ha csak egy kis tehetséget éreznek magokban, mester után néznek, ki őket az ének elemeire megtanítsa, gyakorolja; s nem egy előkelő mágnás hölgy lépett a nyilvánosság elé, kivált ha az előadás jótékony czéllal volt összekötve. A szegény pásztor furulyáján ad kifejezést örömének úgy, mint bánatának. El-eldúdolgat nyáját őrizve. Mi ez mind, ha nem ének?

Jól tudja ezt az iskola, azért, mert egész embert akar nevelni, illetőleg az ember minden tehetségét ki akarja formálni, gondot fordít a hangtehetség kiművelésére, amint módjában áll, úgy zene, mint énektanítás által.

Tanintézetünkben az énektanítás az alapítás óta folyhatott. Így állítom fel a tételt, melyet adatokkal iparkodom bizonyítani. A kegyestanítórendi társház tagjait feltüntető lajstromban 1737/8-ból ezt olvasom: Fr. (clericus értendő) Emmanuel Promotor Musicae. 1748/49-ben Fr. Ferdinándus Praefectus chori. 1749/50-ben P. Thomas Promotor musicae. 1752/3 Fr. Ignatius Promotor musices.

Én hiszem, hogy az ünnepélyek, melyekről a tanügyi állapotok I. korszakában szóltam, ének kíséretében folytak le.

Az I. Ratio korában hogy tanították az éneket, a Mária társulat bizonyítja legjobban, melynek tagjai énekelve keresték fel a tehetősebbek házait, mit aztán II. József betiltott, mint az említve volt.

A II. Ratio korából egy érdekes adatra bukkantam. Nevezetesen 1823. máj. 24-én 110. sz. a. c tilalom érkezik az igazgatósághoz: „Onomasticos dies Directorum, Professorum aut Docentium musica, aut expositione Imaginis aut Iconis eorumden celebrare studiosae Iuventuti altera vice interdictum est.” A mi magyarul annyit tesz, hogy az igazgatókat, tanárokat és tanítókat nevenapjuk alkalmával nem szabad a tanulóknak zenével és arczképök kitételével ünnepelni. Az altera vice ismét azt mondja, hogy e tiltó rendelet már másodizben jelent meg, következőleg tehát előbb is volt zene és ének a nagykárolyi gymnasiumban.

Az 1845-ben magyar nyelven kiadott fegyelmi szabályok 1. pontjának végén ezek olvashatók: „A templomban — — — — — térdelve áhítatosan és összhangzólag énekeljenek,“ mely „összhangzólag“ kifejezés már a műénekre enged következtetni.

Az 1848 és 1850-ből fenmaradt értesítőkből azt olvasom hogy a * jelöltek a zenében nyertek oktatást. Ez adatok tehát nyilvánvaló bizonyítékai annak, hogy a II Ratio korában dívott intézetünkben a zene és énektanítás.

Az Entwurt korában nyomtatott bizonyítékokkal erősíthetem, hogy a zene, mű- és egyházi ének a rendkívüli tantárgyak sorában szerepel, a két előző tanítására heti 2, az egyházi ének gyakorlására pedig hetenkint félóra fordított. Az utóbbit Horváth Márton piarista gyakorolta a növendékekkel, a zene és műének tanáraiul pedig Mozbacher Ádám és Engesser György zenemester foglalkoztak.

A hatvanas években végig van tanára intézetünkben a zenének és énekeknek egyaránt; a zenét Egner tanítja s hol több, hol kevesebb tanítványa van. 1865-ben concerttel is találkoztam, melyet Egner Márton, gymnasiumi zenetanár, Dallmann Ferencz, gymn. műénektanár rendezett egy pár műkedvelővel „a grófi kegyúr csinos táncztermében“, mely hangverseny 57 frt 10 kr tiszta jövedelemmel végződött s az összeget gymnasiumi taneszközök beszerzésére fordították. 1866-ban Pintér Elek az ének tanára, 69-ben pedig Kocsis József, mindkettő piarista. A zenét folyton Egner tanítja. Munkálkodása átnyúlik a 70-es évekbe is. Ez évtized elején Letlinger Károly piarista veszi át az énektanítást. Működésének sikeresnek kellett lennie, mert hangversenyre vezette tanítványait, mely hangversenynek, mint az előttem levő adatok mutatják, inkább erkölcsi haszna volt, mert csak 6 frt 1 krt juttatott a jótékony célra. Nagyobb anyagi haszonnal járt az 1873. évi decz. 21-én tartott hangverseny, mely 235 frt tiszta jövedelemmel záródott, mely tekintélyes összeg a gymnasium felszerelésére fordított s ebből az ének- és zeneiskola részére 33 frt ára hangjegy szereztetett. Midőn 1876-ban Dallmann újra átvette a műének tanítását, egészen systematikusan vezette, mert nemcsak gyakorlatilag oktatta növendékeit, hanem némi heoriára is tanította őket, a mi kétségen kívül üdvösen hatott az énektanításra, a kinek módszerét átvették azután a későbbi énektanárok is, kik többnyire a piaristák közül kerültek ki. Az ő nyomán jártak:

Poruch Antal, a világi Méder Mihály, Rauchbauer József piarista, Szántó József piarista, Fludorovics Zsigmond piarista, a kik után ismét Dallmann vette át a műének vezetését s egyben a zenét is tanította 1891. ápril 9-én bekövetkezett haláláig. 1892-ben ismét Rauchbauert találjuk az énekiskola élén, ki igazi hivatottsággal és rátermettséggel oktatta az ifjúságot a szívképző és léleknemesítő énekekre s oktatásának eredményét a gymnasium ünnepélyein s a tanuló ifjúság miséin mutatta be. Ma rendszeresen megy az énektanítás heti két órában. Felsőbb tanhatósági engedéllyel 50 krt szedünk minden róm. és gör. kath. ifjútól az egyházi ének céljaira, melyből az orgonistának 25 frt tiszteletdíj jár; 5 frt jutalomdíjat kap az orgonanyomó, a többit énekes könyvek beszerzésére s az énektanár tiszteletdíjának pótlására fordítjuk. A műénekesektől szintén felsőbb tanhatósági engedély alapján 2 frt énekdíjat szedünk, mely a II. félévi tandíjjal fizetendő. Az énekiskolát a két utolsó évben Holczinger Imre tanár vezette, kinek kitartását, odaadó munkakedvét szépen megjutalmazták a sikerült ünnepélyek. Az önképzőkör és az énekiskola az ünnepélyek rendezésénél ma iker testvérek, egyik szavaltokkal, másik énekszámokkal szerepel az ünnepélyeken. — A legutóbbi években a felsőbb tanhatóság által sem helyeselt esti színelőadásokat matineeekkel cseréltük fel, melyeket csekély belépődíjak mellett tartunk s az ezekből és a szíves fölülfizetésekből befolyt jövedelmet a gymn. szükségleteinek pótlására fordítjuk. Az 1894. évi matinee 61 frt 30 kr, az 1895. évi pedig 67 frt 05 kr tiszta jövedelmet hozott; amazt a zászlóalaphoz csatoltuk, emez pedig, mint egy beszerzendő zongora alaptökéje, a takarékpénztárban van gyümölcsötztetőleg elhelyezve.

Nem zárhatom be ismertetésemet a nélkül, hogy itt is hálás köszönetemet nyilvánítsam a nagyközönségnek szíves érdeklődéséért, melylyel ifjaink buzgalmát növeli; hogy az ifjúságot e helyen is figyelmeztessen a szívképző és léleknemesítő ének gyakorlására.

A Kölcsey-önképzőkör.

Az önképzőkörök soha sem tartoztak a feltétlenül elfogadott nevelési eszközök közé: pro et contra nagyon sok tinta elfolyt már és még fog is. Ellenei azt állítják, hogy plagiátorokat nevel s a kitűnőbb ifjút önteltté teszi. A jobb meggyőződésűek ellenben az írók valóságos melegágyának nevezik, hogy Toldi kifejezésével éljek, melyben az írói talentum csirát kap, gyökeret ver, a szónoki erő megmozdul, az ifju bátorsága növekszik, polemizáló, vagy talán jobban mondva vitatkozó képessége tápot és alkalmat nyer. A szavatok által elveszti gyámoltalanságát s ha valaha beszélnie kell az életben, nem kap lámpalázt, mint megtörtént ez már sok, különben igen qualificált emberrel.

Elődöm s vele az akkori tanártestület az utóbbi táborba tartoztak, mert, amint 8 osztályúvá lőn az intézet, megtették a lépéseket az önképzőkör megalakítására, mely 1891. október 3-án kezdte meg működését Mácska Lajos vezető tanár elnöke alatt és pedig a magas kormány rendeletének értelmében, a mennyiben működő tagok csak VII. és VIII. oszt. növendékek lehettek, míg a VI. V. osztályúak pártoló, vagy rendkívüli tagok voltak. Az első évre beiratkozott 27 rendes és 42 rendkívüli tag. A kör célja és feladata, hogy az iskola által rakott alapra tovább építsen; ehhez képest a kör tagjainak munkássága két irányu; első sorban irodalmi kísérletet tesznek, még pedig eredeti művek írásával, vagy fordításokkal, melyeket a körben felolvasnak s bírálatra adnak ki. A bírálatot is felolvassák a körben, melyet szerző vagy megnyugvással vesz tudomásul, vagy szóbeli megjegyzéseket tesz a bírálatra, vagy, ha azt magára nézve sérelmesnek találja, ellenbírálatra ajánlja a művet, mit egyébként más is megtehet helyette. Az elfogadott műveket a kör levéltárába helyezik el megőrzés végett. Ha annyi mű nem érkezik be,

mennyi az óra kitöltésére elegendő és szavalók sem jelentkeznek fölös számmal, a vezető tanár gondoskodik művekről, melyek közösen olvastatnak. Ez eljárás növelő hatását csak a legessimisticusabb nézet nem hagyhatja helyben.

Másodsorban a szavalásban gyakorolják magokat a kör tagjai. Szavalásra önként jelentkeznek a tagok; ilyenek hiányában a kör elnöke jelöl ki egyet, kettőt minden órára. A szavalás végeztével elnöki felszólításra, kíván-e valaki hozzászólni a szavaláshoz, bírálat alá veszik a szavalatot, ketten, hárman, néha többen is — mi ismét a nyilvános felszólalásokra készíti elő a tanulót — s az észlelt előnyökhöz mértén dicsérettel fogadják el, vagy, ha nem arra való, elvetik.

A Kölcsey előnevet könnyen megmagyarázható okból vette fel a kör; hiszen Szatmármegye jeles tollu főjegyzője volt Kölcsey Ferencz; Szatmármegye küldötte őt fel követül a pozsonyi országgyűlésre; Csekén, tehát Szatmármegyében töltötte végső éveit ez a puritán, nemes lélek.

A Kölcsey kör - mert tagjai a főgymnasium legmagasabb osztályaiból kerülnek ki — valóságos hangadó szerepet játszik a gymnasiumban; hol valami eszmét kell pártolni, a kör áll elő; ünnepélyt kell rendezni, a kör adja hozzá a szellemi erőt. Mióta a kör fennáll, azóta ünnep a mart. 15-ike, melyen a kör az értekezővel, a „Talpra magyar“ lelkes előadójával s még egy pártöbbsnyire alkalmi szavalóval szerepel. Jótékonycélú gyűjtéseknél ismét a kör veszi kezébe a gyűjtőívet. Alkalmi ünnepeken a kör tagjai közül kerül ki a szónok.

Mint ilyen, nem is maradhatott véka alá rejtve; ismertté lőn városunkban az ifjuság lelkes barátjai előtt, kik évről-évre megjelennek filléreikkel, melyeket a kör pályakérdések megfejtőinek ad jutalmul, melyek tehát nagyban hozzájárulnak az ifjuság munkakedvének fokozásához, mely jutalom talán felébresztője lehet egy különben szunnyadó szellemi erőnek; mely jutalom talán buzdító a további munkásságra.

A kegyelet és hála adóját akarom leróni azokkal szemben, kik intézetünk e fiatal iskolájának felvirágoztatásához kisebb-nagyobb összeggel járulni szivesek voltak. Mindjárt az első esztendőben tek. Zánthy Mihály, közjegyző úr 2 drb aranyat és 6 ezüst frtot, ft. Palczner Ernő, házfőnök úr 5 frtot, nt. Rozmanits Timót, tanár úr 1 drb aranyat, tek. dr. Jászi Ferencz úr 2 drb ezüst tallért, N. N. egy drb aranyat, Jászi

Oszkár VIII. o. t. 1 drb ezüst tallért, Madzsar József VII. o. t. 1 drb ezüst érmet sziveskedtek adományozni a kör céljaira.

1893-ban Károlyi Melinda grófnő öméltósága a „Történelmi életrajzok“ egy évi folyamát; tek. Bródy Lajos úr 1 drb tallért, N. N. 10 frtot, tek. Gőnyei István úr a nála letett 5 frtot, N. N. 1 drb 20 koronás aranyat, tek. Baudisz Jenő úr 2 frtot, nt. Novák Béla vezető tanár úr 1 drb aranyat, 4 ezüst frtot s Vörösmarty Iyrai költeményeit diszkiadásban, nt. Rozmanits Timót tanár úr 1 drb aranyat s egy természettudományi diszmunkát; nt. dr. Czirbusz Géza tanár úr a „Magyar Szemle“ három évi folyamát, Madzsar Imre VI. oszt. tanuló 1 drb tallért.

1894-ben tek. Baudisz Jenő úr 2 frtot, t. Róth Károly úr 5 frtot, nt. Rozmanits Timót tanár úr 1 drb aranyat és 2 drb diszmüvet; nt. Novák Béla vezető tanár úr 2 frtot, 1 drb 10 frankos és egy drb aranyat, Brugós Gyula 2 frtot.

1895-ben tek. N. Szabó Antal úr 15 frtot, t. Róth Károly úr 1 drb 20 koronás aranyat, tek. Bródy Lajos úr 5 frtot, N. N. 5 frtot, tek. Baudisz Jenő úr 2 frtot, tek. Cilli György úr 5 koronát, nt. dr. Czirbusz Géza úr 2 könyvet, nt. Novák Béla vezető tanár úr 8 frtot és Petőfi Iyrai költeményeit.

A kör ez adományokat jutalmazásokra fordította. Pályakérdéseket adott fel a különböző tudományszakokból, melyeknek legügyesebb megoldói részesültek a jutalomban. Ha a szives adományozó megjelölte az irányt is, a vezető tanár ehhez mérten tűzte ki a pályadíjat.

Nem lesz érdektelen a pályakérdések s azok megfejtőinek felsorolása sem; amazok a tanférfiakat fogják érdekelni, a jutalmazott tanulók pedig megérdemlik, hogy nevök a későbbi nemzedék előtt is ismeretes legyen, hogy a nyilvánosság előtt is felemlítették. Sorra fogom felemlíteni az önképző keletkezésétől.

1892-ben pályatételek voltak:

1. Kivántatik egy dal. A pályadíjúl kitüzött ezüst érmet elnyerte Spitz Ödön VIII. o. t.

2. „II. József reformeszméinek visszahatása“ tört. értekezés. Az első díjat 1 aranyat elnyerte Spitz Ödön VIII., a 2-ik díjat 2 frtot Schön Mózes VII. o. t.

3. Kisebb, lehetőleg népies elbeszélés, rajz, vagy életkép. Az 1 drb arany első díjat elnyerte Brugós Gyula VI., a 2-ik díjat 2 frtot Szuszay József VI., a 3-ik díjat 1 frtot Spitz Ödön VIII. o. t.

Mint a kör szorgalmas tagjai jutalmat nyertek még: Spitz Ödön VIII., Jászi Oszkár VIII., Madzsar József VII. és Schön Mózes VII. o. tanulók.

A versenyszaválás alkalmával Csepregi Sándor VI, Madzsar József VII., Kaló Miklós VII. és Wolfmajer Gusztáv VII. o. tanulók nyerték el a versenydíjat.

1893-ban 1. Elbeszélésre tüzetett ki egy tallér, melyet Brugós Gyula VII. és Kaló Miklós VIII. o. t. társszerzők nyertek el.

2. Kölesey élete és jellemrajza, jutalom egy drb arany és Kölesey emlékkóda jutalma 1 drb arany, ezt elnyerte Madzsar Imre VI. o. t. — a pályadíjat kitűző kívánságára vehetett részt a pályázatban — amazt Schön Mózes VIII. oszt. tanuló.

3. Kivántatik egy szabad tárgyú természetrajzi értekezés; jutalom 1 drb arany, elnyerte Madzsar Imre VI. o. t.; soron kívül jutalmat nyert egy díszművet Balla Zsigmond VI. o. t. Mindkét jutalom úgy volt kitűzve, hogy rendkívüli tagok is pályázhassanak.

4. Szabad tárgyú magyar történelmi értekezés, jutalma „Történelmi életrajzok“, elnyerte Wolfmajer Gusztáv VIII. oszt. tanuló.

5. Szabad választású magyar, vagy világtörténelmi értekezés, jutalma 10 frt, elnyerte Nuszbaum Antal VII. oszt. tanuló.

6. Kivántatik egy hazafias szellemű népdal, jutalom egy tallér, nyertese Madzsar Imre VI. o. t.

Jutalmat nyert még az elnöki tiszt pontos teljesítéséért Madzsar József VIII. o. t.

A verseny szaválásra kitűzött kisebb-nagyobb jutalmakat elnyerték Sereghy Sándor VI., Bánicsánszky László VI. és Beesky László V. o. tanulók.

1894-ben: 1. Történelmi értekezés — magyar tárgyú, — jutalom 1 drb 20 koronás arany, nyertese Szabó Albert VIII. o. t.

2. Elbeszélés, jut. 5 frt, elnyerte Brugós Gyula VIII. o. t.

3. Szabad tárgyú lyrai költemény, jut. 2 frt, nyertese Sipos Mihály VIII. o. t.

4. A jutalmat kitűző kívánságára Kölcsey Ferencz tanulmány és Kölcsey emlékezete óda, jut. 1—1 drb arany. Amazt elnyerte Kopeczek György VIII., emezt Bródy Miklós VIII. o. t.

5. Kivántatik egy műfordítás valamelyik modern nyelvből, jut. 5 frt, nyertes lett Bródy Miklós VIII. o. t.

6. Szabad tárgyú természetrajzi értekezés, jutalma 1 drb arany, esetleg egy-egy könyv; nyertesek Szabó Albert VIII., Juhász Endre VII. és Bagossy László VI. o. t.

A vezető tanár Brugós Gyula köri elnököt a kör szellemének megőrzéséért 1 drb 10 frankos arannyal tüntette ki.

A verseny szavaláson részt vettek: Bogcha Pál VIII., Juhász Endre VII. o. tanulók.

1895-ben: 1. Megbocsátás czimvel elbeszélés, jutalma 5 frt, nyertese Ptyánk Sándor VII. o. t.

2. Kivántatik egy ethnographiai értekezés, jutalma egy könyv, elnyerte Ptyánk Sándor VII. o. t.

3. Szabad tárgyú történelmi értekezés, jutalma 10 frt, nyertese Juhász Endre VIII. o. t.

4. Szabad tárgyú természettudományi értekezés, jutalma 5 frt, elnyerte Bagossy László VII. o. t.

5. Kivántatik egy állatvédelmet tárgyaló prózai, vagy költői mű, jutalma 5 korona, elnyerte Tóth Lajos VI. o. t.

Márczius 15-ikére irt értekezésével 1 drb 20 koronás aranyat nyert Madzsar Imre VIII. o. t.

A kör elnökét a vezető tanár Petőfi költeményeivel jutalmazta meg. — Szavaltukkal kitüntek és jutalmat nyertek: Sereghy Sándor VIII., Blau Mór VII., Sárány István V. o. tanulók.

A kör vezető tanárai voltak: Mácska Lajos, kinek áthelyeztetése után dr. Baligó János vette át a kör vezetését. 1893. óta Novák Béla tanár úr vezeti a kört igazi ügybuzgalommal és odaadással. Elnökök voltak: Jászi Oszkár, Madzsar József, Brugós Gyula, Juhász Endre valamennyien VIII. oszt. tanulók.

Működő rendes tagjai csak VIII. és VII. oszt. tanulók lehetnek, míg a VI. és V. osztályuak rendkívüli, vagy szavaló tagok, kik hallgatva tanulnak és készülnek a jövőre s csak a szavalásban vehetnek részt, hogy bátorságuk növekedjék.

A körnek volt az első évben 27 rendes és 42 szavaló tagja; a 2-ik évben 31 rendes és 47 szavaló, a 3-ikban 23 rendes, 49 szavaló, a 4-ik évben 29 rendes, 52 szavaló tagja.

Örömmel constatálom, hogy a kör irányában oly nagy az érdeklődés, hogy a főgymnasium egyetlen egy növendéke sem marad ki belőle; de ne is maradjon; nyelvében él a nemzet, tudja ezt mindenki, szokja meg tehát már serdülő korában a ragaszkodást a nemzet legféltettebb kincséhez, mely az a nemzetnek, a mi az éltető nap a virágnak, melynek birtokában mindig nemzet a nemzet, míg attól megfosztva nyomtalanul tűnik le a világ szinpadáról.

Adja Isten, hogy Kölcsey szelleme folyton őrző angyalként lebegjen a kör felett!

Érettségi vizsgálat.

A gymnasiumi tanfolyam zárókövét az érettségi vizsgálat teszi, mely az 1883. évi XXX. t.-cz. 22. §-a alapján s a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium által 1884. évi 10288. sz. a. kiadott utasítás értelmében a kir. tankerületi főigazgató és a vizsgáló bizottság előtt tartatik meg. A miniszterium, ha szükségét látja, miniszteri biztost is küldhet a vizsgálatra, a minthogy ide két ízben is küldött. 1891-ben, mint a 408 számú főigazgatói értesítés mutatja, dr. Hajnik Imre bpesti egyetemi tanárt küldötte ki biztosul, aki azonban nem jelent meg; miért? nem tudom. 1892-ben pedig a 493 sz. főigazgatói értesítés szerint dr. Pasteiner Gyula budapesti egyetemi tanárt.

Fiatal főgymnasimunkban eddig öt rendes érettségi vizsgálat folyt le, valamennyi Békési Gyula elnöklete alatt. Ezen kívül a kir. főigazgató kerületéből háromszor rendelte ide a javítóra kötelezett ifjakat.

Az öt év alatt sikerrel tettek érettségít.
1891-ben.

Sorszám	A tanuló neve	Kora	Születés helye	A fokozat, melylyel a vizsgálatot kiállotta
1	Bodnár Károly	1872. szept. 26.	Nagy-Károly Szatmár megye.	jó
2	Bónya Sándor	1873. junius 8.	Szaniszló Szatmármegye.	egyszerű
3	Fabri Lajos	1874. junius 21.	Nagy-Károly Szatmármegye.	jó
4	Káldy Gyula	1873. október 11.	Budapest PestPilis-SoltKiskunm.	egyszerű

Sorszám	A tanuló neve	Kora	Születési helye	A fokozat mellyel a vizs- gálatot kiállotta
5	Kopeczek János	1872. auguszt.15.	Vámos-Pércs Hajdumegye	egyszerű
6	Losinczky Imre	1874. január 29.	Kis-Szeben Sárosmegye	jó
7	Orosz Béla	1873. auguszt.26.	Poprád Szepesmegye	jó
8	Papp László	1873. február 8.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
9	Pátkay László	1870. július 7.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
10	Róth Jakab	1872. július 14.	Lengyelfalu Abauj-Tornamegye	egyszerű
11	Schnébli János	1869. nov. 10.	Kálmánd Szatmármegye	egyszerű
12	Serly Antal	1872. június 9.	Nagy-Károly Szatmármegye	jeles
13	Sternberg Endre	1873. decz. 4.	Nagy-Károly Szatmármegye	jó
14	Ványek József	1871. márcz. 10.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
1892-ben.				
1	Jászí Oszkár	1875. márczius 1.	Nagy-Károly Szatmármegye	jeles
2	Pálffy Gyula	1875. június 8.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
3	Péchy István	1875. szept. 10.	Szennesípuszta Szabolcsmegye	jó
4	Pilcz Ede	1873. szept. 21.	Nagy-Károly Szatmármegye.	egyszerű
5	Roth Sándor	1874. szept. 4.	Nagyvárad Biharmegye.	egyszerű
6	Spitz Ödön	1872. június 28.	Nagyvárad Biharmegye.	jeles
1893-ban.				
1	Barbul Jenő	1875. január 23.	Lippó Szatmármegye	jó
2	Bodó József	1872. decz. 13.	Szatmár Szatmármegye	egyszerű
3	Brada Sándor	1875. márcz. 18.	Resicza Krassó-Szörénymegye	egyszerű
4	Buttyán Ferencz	1875. június 3.	Nyírbátor Szabolcsmegye	egyszerű

Sorszám	A tanuló neve	Kora	Születési helye	A fokozat melylyel a vizs- gálatot kiállotta
5	Freyler Károly	1874. auguszt. 3.	Temesvár Temesmegye	jó
6	Heinrich János	1871. junius 4.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
7	Horváth Ferencz	1875. nov. 14.	Kis-Szénás Békésmegye	jó
8	Ilosvay Gusztáv	1876. május 19.	Máté-Szalka Szatmármegye	jó
9	Kaló Miklós	1872. decz. 6.	Miskolcz Borsodmegye	egyszerű
10	Klein Izsák	1874. január 10.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
11	Madzsar József	1876. márcz. 12.	Budapest Pest-Pilis-Solt-Kiskunm.	jeles
12	Schön Mózes	1874. október 5.	Temesvár Temesmegye	jeles
13	Schussteritsch F.	1875. aug. 25.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
14	Sóváry Dezső 1894-ben.	1876. szept. 5.	Nagy-Károly Szatmármegye	jeles
1	Bancsánszky L.	1876. junius 27.	Nagy-Károly Szatmármegye	jeles
2	Bogcha Pál	1876. október 22.	Nagy-Dobos Szatmármegye	egyszerű
3	Bródy Miklós	1877. márcz. 30.	Nagy-Károly Szatmármegye	jó
4	Brugós Gyula	1877. január 7.	Nagy-Károly Szatmármegye	jó
5	Hadál István	1875. aug. 14.	Csanáros Szatmármegye	egyszerű
6	Kopeczek György	1877. márcz. 22.	Mármaros-Sziget Mármarosmegye	egyszerű
7	Kováts Miklós	1876. szept. 25.	Homok Szatmármegye	jó
8	Merk Dezső	1875. okt. 19.	Nagy-Károly Szatmármegye	jó
9	Náday Samu	1876. aug. 22.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
10	Sipos Mihály	1874. január 15.	Erdőd Szatmármegye	egyszerű
11	Szabó Albert	1877. január 17.	Nagy-Károly Szatmármegye	jó
12	Vetzák Ede	1877. márcz. 6.	Nagy-Károly Szatmármegye	jó

1895-ben.

Sorszám	A tanuló neve	Kora	Születési helye	A fokozat mellyel a vizs- gálatot kiállotta
1	Andrásy Jenő	1878. szept. 21.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
2	Binder József	1875. október 12.	Zombolya Torontálmegye	jó
3	Bóhm Ferencz	1876. aug. 28.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
4	Góznér Elek	1876. július 2.	Kaplony Szatmármegye	jeles
5	Janovits Miklós	1878. május 4.	Selmezbánya Hontmegye	egyszerű
6	Juhász Endre	1874. nov. 30.	Nagyvárad Biharmegye	jeles
7	Lederer Dezső	1878. január 28.	Tasnád Szilágymegye	jó
8	Madzsar Imre	1878. február 1.	Nagy-Károly Szatmármegye	jeles
9	Mándoky Ferencz	1875. október 10.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
10	Sternberg Zoltán	1877. február 1.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű

Javító érettségi vizsgálaton nyilvánítottak éretteknek:

1893-ban.

a) helybeliek :

Sorszám	A tanuló neve	Kora	Születési helye	A fokozat, mellyel a vizs- gálatot kiállotta
1	Süle János	1875. nov. 16.	Szoboszló Hajdumegye	egyszerű
2	Wolfmájer Gusztáv	1875. február 10.	Salánk Ugocea megye	egyszerű
b) vidéki :				
1	Virág István	1875. május 30.	Budapest PestPilis-SoltKiskunm.	egyszerű

1894.

a) helybeli :

Sorszám	A tanuló neve	Kora	Születési helye	A fokozat, melylyel a vizsgálatot kiállotta
1	Jezsik György	1873. június 7.	Nagy-Károly Szatmármegye	egyszerű
b) vidékiek :				
1	Csergő Lajos	1875. január 18.	Szegvár Csongrádmegye	egyszerű
2	Cserma János	1873. márcz. 26.	Felső-Dabas Pestmegye	egyszerű
3	Vecseri Imre	1874. szept. 25.	Szentes Csongrádmegye	egyszerű

Értesítők.

Az értesítők divatját nálunk a Thunrendszer alapította meg. Érdemsorozatot adtak ki előbb is, de szoros értelemben vett Értesítőt, mely az intézetről egészen beszámol, tehát megismerteti annak tantervét, az intézet tanárait s azok munkakörét; megismerteti szertárait az évi gyarapodással egyetemben; közli a tanulók számát osztályok szerint azok erkölcsi viseletének és tanulmányi előmenetelének feltüntetésével; megismerteti az intézet kebelében történt nevezetesebb mozzanatokot; közli a tanárok külreható működését; beenged tekinteni az iskola statistikai adataiba s végül tájékoztatja a szülőket és a tanügy barátait a jövőt illetőleg sat. sat. csak az 50-es évek óta találunk. A fölöttes tanhatóság ugyanis csak ekkor kezdi sürgetni az ilyfajta Értesítő — Programm — szerkesztését, meghagyván az igazgatóságoknak, hogy minden tanév végével szerkeszsenek Értesítőt, abból néhány példányt terjeszsenek fel és más tanintézetekkel csereviszonyba lépjenek.

A nagyváradi ker. cs. k. iskolai hatóság 1851. február 5-ről az itt közölt rendeletet küldi le az igazgatóságnak: „Császári kir. magyarországi helytartósági főnök ur ónagyméltósága f. e. jan. 17-én 717/G sz. a. k. bocsátványában rendelni méltóztatik, hogy a cs. kir. közoktatási Miniszteriumnak m. é. decz. 31-én 10514/83. sz. a. k. bocsátványa következtében az „Entwurf der Organisation der österreichischen Gymnasien“ 116 §-a értelmében oda kell működni, hogy minden gymnasiumnál a tanév végével egy oly program jelenjék meg, mely a publikumnak elébe tüntesse az iskoláknak a lefolyt tanévbeni állapotát és működésének eredményét, egyszersmind egy tudományos, vagy paedagogiai értekezést foglaljon magában. — Minden kétségen kívül van az, hogy ily program, ha az az idézett §-ban megírt irány szerint fogalmaztatik, más gymnasiumoknak is érdekes leend;

ennélfogva azon intézkedésnek kell történni, hogy az egyes gymnasiumnál megjelenendő programok az országnak más gymnasiumaival is — tekintettel a nyelvviszonyokra — közöltessenek és a többi koronaországoknak azon gymnasiumaival, melyek illetén programokat kibocsátanak, kicserélés hozassék létre. Ugyanez történendő a lefolyt tanévben megjelent programokkal.“ Az 1851. márcz. 27-én 2565. sz. a kelt rendelet a kicserélést ajánlja ismételten és melegen.

Az 50-es években jelent is meg nálunk ily természetű program; később azonban ismét csak a csekélyebb értékű ErdemSOROZAT foglalta el az Értesítő helyét, pedig a helytartótanács 63. évi jun. 12-én leérkezett leiratában megengedi, hogy a felvételi díjak fordítottassanak az Értesítő kiállítására; sőt az ugyanazon hó 22-én kelt rendeletében azt is megengedi, hogy a legszegényebb ifjakat kivéve, minden tanulótól 20 kr. értesítői díj szedethessék. 1876/7-ig mégis csak ErdemSOROZATSZERŰ Értesítők jelennek meg nálunk. Ez évtől kezdve azonban már rendes Értesítőkkel találkozunk.

Ma a fensőbb tanhatóság engedélyéből kifolyólag minden tanuló 50 krt. fizet a beiratáskor értesítői díj czímen, mely az 1896. évre kivételesen 1 frtra emeltetett fel a kilátásba helyezett terjedelmesebb Értesítő tekintetéből.

Az Értesítőkből olvasható értekezéseket illetőleg a tanárvilág nem ért egyet. Némelyek ugyanis azon nézet hívei, hogy a program értekezés a tanulók ismeretkörének kiszélesítésére szolgáljon; míg mások pozitív értékű tudományos értekezést kívánnak látni a programban. Én hagyom a vitát továbbra is vitának, mert csak azon értekezések czímét akarom közölni, melyek Értesítőinkben megjelentek az író megemlékezésével, mást semmit.

Időrendben így következnek egymásután :

1854/5. A nagykarolyi kath. algymnasium történelmi vázolata, írta. Koczányi Ferencz, igazgató.

II. Földtani nézetek: (Tojás kövület.) Szerzője: Könnye Alajos.

1855/6. Ókori remek művek s jó magyar fordítmányok Koczányi Ferencztől.

II. Igénytelen nézetek a magyar nyelv kezelése körül tanodáinkban Könnye Alajostól.

1856/7. Kalászatok a nyelvészet mezejéről, írta: Koczányi Ferencz.

1857/8. Nyelvészeti tanulmányok, szerzője: Koczányi Ferencz.

1875/6. A rovarok gondoskodása időskorokról Zachar Jánostól

1876/7. A nagykárolyi kegyes-tanítórendi nagy-gymnasium rövid története, írta: dr. Magyarász Incze.

II. Egy pár paedagogiai tollvonás a gyermeknevelés körül Sárffi Ignácztól.

1877/8. A számok oszthatósága Poruch Antaltól.

1878/9. A mértani nézlettan tanítási módszere kapcsolatban a rajzzal, írta: Poruch Antal.

1879/80. Az ifjúságnak — Smiles után — Weingang Józseftől.

1880/1. Mikor kezdte írni és mily sorrendben írta Horatius leveleit? Mészáros Alajostól.

1881/2. A Zrinyiek és a Zrinyiász, írta: Hévizy János.

1882/3. A görög jog és törvénykezés fejlődése különös tekintettel az attikaiaknak a főbenjáró bűnöknel alkalmazott perrendtartására, Csertő Antaltól.

1883/4. Csertő folytatja és befejezi félbenhagyott művét,

1884/5. A rabszolgák helyzete Athenaeben és Rómában, írta Haas János.

1885/6. A régi rómaiak nyilvános játékaról, Varju Jánostól.

1886/7. A házi nevelés, mint az iskolai nevelés kiegészítő része, Fludorovics Zsigmondtól.

1887/8. A világ vége, írta Bujk Béla.

1888/9. A nagy-gymnasiumnak adományozott Kisfaludi Madarász Ede-féle kagyló- és csigagyűjtemény ismertetése Rozmanits Timóttól.

1889/90. Az ismertetést folytatja és befejezi Rozmanits.

1890/1. A jellem fejlődés pszichológiai és morális eredményei Mácska Lajostól.

1891/2. A római nyelv hanyatlásának okai Augustus halála után, dr. Baligó Jánostól.

1892/3. Kalászatok a történelem és hazafias költészet mezején Novák Bélától.

1893/4. Alacsonyabb és magasabb rendű számtani haladványok, írta Majoros Endre.

1894/5. A házi nevelés. Novák Bélától.

III. R É S Z.

A szer- és könyvtárak története.

A szertárak története.

Érzem előre, hogy e fejezet története nem elégít ki egy modern professort sem; mintha látnám a gunymosolyt az ajkakon; én mégis pirulás nélkül írom meg, mert az intézet a mai alakjában és szervezetében absolute nem oka, hogy ily szerény szertárakat tud felmutatni.

Igy van ez különben máshol is, ha csak az állami praepotentia nem vette oltalma és támogatása alá az intézetet; ha az vagy a városok szűkkeblűségére, vagy a szerzetesek üres erszényére volt utalva.

A mondottakat nem mentségül hozom fel; fölösleges munkát végeznék, hiszen *facta infecta fieri non possunt*. Bemutatom szertárainkat úgy, amint állanak. Egyik-másik talán mégis megszívlelhető képet fog nyújtani.

1. Természettani szertár.

Intézetünk keletkezése idején Európában a humanistikus irány praedominált, következésképpen hazánkban is a humán studiumokat művelték előszeretettel. Az exact tudományok csak a 18. század vége felé kezdenek tért hódítani s velök a szemléltető módszer is, mely képekben, természetes alakban, vagy experimentálás útján teszi élvezhetőbbé, könnyebben felfoghatóvá a tárgyalt kérdést. E módszer meghonosodása teremtette a szertárakat s minél jobban megizmosodott, annál követelőbben lépett fel. Ma már a humán studiumok is szertárakat kívánnak. De a dologra!

Az intézet alapításának történetében említettem Koczányival, hogy N.-Károly a mult század hetedik és nyolczadik tizedében Athenaeje volt a rendnek. Ideküldötte philosophusait. Ezeknek a physikát is előadták és pedig a nagytudományú Szablik István. Hogy a tanítás körébe az experimentálás is be volt vonva, arról kezeskedik a tudós tanár készültsége, ki már ekkor, tehát 1792. és 96. között a léghajó practicu-

mával foglalkozott s az első léghajót ő bocsátotta fel sikerrel Magyarországon ¹⁾

E nagytudományú és a mély gondolkozású Hannulik Krisosztom ajánlatára látta el József gróf a philosophiai studiumot physikai szerekkel, melyek a philosophia áthelyezése után 1797-ben a grófi várakba kerültek vissza.

Voltak tehát a nagykárolyi museumnak készülékei már a mult század végén s a jelen század elején is.

Ma is őrzünk néhány készüléket, melyek tisztos régi korra vallanak. Ilyenek: 1. lejtmérő; 2. homokóra; 3. centrifugal pálya; 4. hidminta; 5. felülcsapó vizkerék; 6. fűrészmalom minta; 7. vizimalom minta; 8. kallógép minta; 9. pilótázó minta; 10. búvös tölcser; 11. félben hagyó kút; 12. aërodynamikai képtelenség; 13. Légtüz szerszám; 14. Riesz-féle megosztási készülék.

Fennebb többszörösen megemlékeztem egy körülményről, melyhez a magas kormány szigoruan ragaszkodott, t. i. hogy a város 2000 frtot adjon a szertárak felszereléséhez s ezt *conditio sine qua non* gyanánt mondotta ki a nyilvánosági s érettségi tarthatási jogot illetőleg.

A város e követelménynek három egymásután következő évben a 666 frt 66 kr utalványozásával eleget is tett, mely összeg legjavarészb en a physikai szertár gyarapítására fordított.

Tény az is, hogy a helybeli takarékpénztár-egyesület évek hosszú sora óta utalványozott kisebb-nagyobb összegeket a physikai szertár gyarapítására, mely összegek mindenkör az adományozó egyesület intentiója értelmében használtak fel.

E tényezőkhöz járultak egyes, szives adományozók, kik vagy készülékekkel gyarapították a szertárt, vagy pénzádománnyal járultak annak öregbítéséhez.

Igy és csak így nőhetett ki magát az utolsó évtizedek alatt oly tekintélyes szertárrá, minővel nem sok tanintézet dicsekedhetik, melytől az elismerést állami iskolákból idekerült professor vendégeink sem tagadhatták meg.

Physikai szereinket, készülékeinket, különösen a tudomány újabb vívmányait a Calderoni és Tsa budapesti kereskedő czégnél szereztük be.

1) A nkárolyi algymnasium évkönyve 1854—5.

Szertárunk 1895. évvégi állapota ez:

1. Az erők tanához volt 13 készülék . . .	75	frt	70	kr	értékben.
2. A szilárd testek mechanikájához 46 készülék	449	"	80	"	"
3. A cseppfolyós testek " 33	247	"	40	"	"
4. A légnemű " " 45	483	"	25	"	"
5. A hangtanhoz 32	365	"	50	"	"
6. A fénytanhhoz 57	726	"	—	"	"
7. A hőtanhoz 35	369	"	95	"	"
8. A statikai electromossághoz 44	480	"	80	"	"
9. A dinamikai " 62	964	"	10	"	"
10. A mathemat. földrajz elemeihez 5	36	"	50	"	"
Összesen : 372	"	4199	"	—	"
11. A szerelvényekhez és szerszámokhoz 73 tárgy	732	"	88	"	"
12. A fogyasztás alá esőkhöz . . . 25	33	"	84	"	"
Összesen : 98	"	766	"	72	"
Összesen : 372 készülék, 98 tárgy					4965 frt 72 kr.

2. Természetrajzi szertár.

Tanították-e intézetünkben a legrégebb korban a természetrajzot, arról a tanterv ismerete nélkül nem szólhatunk.

Hogy a „Ratio“ tantervében benvan a természetrajz is, az órarend bizonyítja, miből következik, hogy nálunk is tanították. Meg van a II. Ratio-, meg az Entwurffban, meg a későbbi tantervekben, következőleg tanították is intézetünkben; minő arányban, minő beosztás szerint, arról fennebb bővebben szólottunk.

Itt azt óhajtanám elmondani, mit tettek őseink a szemléltető módszer megvalósítása érdekében; de adatok nem állanak rendelkezésemre. Hogy az Ertwurf korában kellett már valamelyes gyűjteménynek lennie, legalább is valószínűnek teszi azon körülmény, hogy sürgetik a szemléltetést. Egy-egy szives adományozó névvel már az 50-es években is találkozunk. 1864-ben olvasom, hogy Nt. Pius Títius, minor. r. áldozár, missionarius a természetrajzi szertárt egy 188 darabból álló gyűjteménnyel gazdagította, Iróffy Lajos 4-ik osztályu tanoncz pedig egy 107 darabból álló növénygyűjteményt ajándékozott a tanintézetnek. Itt tehát már határozott említés van téve a szertárról.

1869—70-ben kezd az érdeklődés felébredni a szertárak iránt, midőn Prichenfried igazgató ezeket írja az évvégi Értesítőben: „Öröm érzet dagasztja keblünket, midőn azon örvendetes tényeket s nagylelkű áldozatokat kell felsorolnunk, melyek által már régóta segélyért esdő szertárunk legalább

némileg megfogja közelíthetni azon színvonalat, melyet nagyra törő korunk a tudományok terén általán úgy, mint különösen a természetbuvárlat mezején elérni már is szerencsés volt. Nem szabad felednünk, hogy azon ismeretek birtokában csakis úgy juthatunk, ha azok a legteljesebben felszerelt szertár használata mellett nyomulnak az éber gyermeki kedélybe. — A természeti tudományok e szemléltető módszere eddig csak legkisebb mérvben alkalmaztathatott a szükségelt készülékek hiányában. E folytatáson kívánt segíteni a minden jó- nemes és magasztosért lelkesülni tudó s tette kész helybeli hitszónok nt. Kocsis József, midőn 150 frtnyi összeget adományozott a szertár jobb felszerelésére. Midőn ez iránt legőszintébb szivből fakadt hálanyilatkozatunkat teszszük közzé, nem feledkezhetünk meg azokról sem, kik szülőtteik kiképzetésére semmi áldozattól sem riadván vissza, gyermekeik által kívántak a napról-napra érezhetőbb és szegényitőbb hiányon segíteni. Ez uton 50 frt 27 kr gyűlt egybe; a két összeg pedig 200 frt 27 krt tesz ki, melynek erejéig a megrendelések e hetekben fognak eszközöltetni.“ Megemlékszik azután a nemeslelkű Menyhárt Ágostonról, a kiérdemült tanárról, ki 36 darab csigával, 37 darab ásványnyal gazdagította a gyűjteményt.

Ez időtől kezdve rendszeresen gyarapított a természetrajzi szertár, mint a szemléltető módszer, mondjuk egyetlen helyes módszer elkerülhetetlen postulatuma. S a nagy közönség is meleg érdeklődéssel volt folyton e szertár iránt; mert a kinek valami érdekes tárgya volt, szívesen ajándékozta azt az intézetnek, hogy a következő nemzedék ismeretkörét kiszélesíthesse. Szülők és gyermekek, gazdagok és szegények vállvetve iparkodtak szaporítani a gyűjteményeket. A vadászok talán azzal indultak el a testedző sporthoz, hogy az általok elejtett ritkább állatokat az intézetnek ajándékozzák. Ezuton emelkedhetett szertárunk azon magaslatra, melyen az 1895. tanév végén állott, midőn a leltár a következő állományt tünteti elő:

Kitömött emlős állat 7 drb.

Kitömött madár 61 drb.

Gypsz minta 8 drb.

Csontváz és száraz praeparatum 39 drb.

Borszesz készítmény 27 drb.

Tojás 77 drb.

Fali tábla 81 drb.

Egyéb apróságokkal együtt a leltár szerint van 406 darab szemléltető eszköz

A növénytani gyűjtemény áll:

15 drb papirmachéból készült virág mintából.

29 drb fali képből.

18 drb hasábfából csiszolt felülettel az erdeinkben honos fanemek szemléltetésére.

25 drb növényi készítményből üvegekben, részint szárazon, részint borszeszben praeparálva.

90 drb kisebb üvegben növénymagvak.

A leltár szerint az említett szemléltető eszközök vannak a növénytanhoz.

Az ásványtani gyűjtemény áll:

433 drb ásványból.

130 drb kőzetből.

A kristály mintákkal és egyéb apróságokkal együtt a leltár szerint van 667 darab szemléltető eszköz.

A szertár tárgyi állományai: 1 üveges nagy szekrény az ásványok számára; a kitömött állatok részére 1 nagy üveges szekrény; a borszesz készítményeknek két üveges és fiókos szekrény. A Holub-féle madarak az általa küldött üveges szekrényben állanak. Van továbbá egy nagy asztal, könyv-állvány a szaktanár könyveinek, egy szék és egy növényprés.

Ezekkel nem merítettem ki természetrajzi szertárunkat; mert van annak egy ritka gyűjteménye, mely igazán pretium affectionis számba mehet; értem a remek csigagyűjteményt, mely mellett az amateur gyűjtők, többek közt a szatmári egyházmegye érdemes püspöke is órákat töltöttek. Hogyan jutott intézetünk e kincs birtokába, mondja el helyettem az adományozó levél.

Másolat. Adományozási okirat. Felejthetetlen jó Apám, Kisfaludi Madarász Zsigmond Eduárd, kia tudománynak és szép-művészetnek mindenkor nemcsak kiváló kedvelője, hanem egyuttal buzgó előmozdítója és jelentékeny művelője is volt: hagyatékában többek közt egy értékes kagyló gyűjteményt is hagyott hátra. E gyűjtemény tulajdonomuljutván, azt jobb helyre nem helyezhetem, mintha a nagykárolyi nagy gymnasiumnak adományozom, ho! Apósom a tanügy terén hosszú időközön hasznosan működött s hol férjem is iskolázását kezdte. Midőn tehát a mondott gyűjteményt a n.-károlyi nagygynasium főtisztelendő igazgatójának kezébe a hozzá

csatolt leltárral együtt ezennel leteszem, egyuttal kérem a főt. Igazgatót, hogy azt Apám s Apósom nevének megörökítése mellett a tudomány és tanügy javára elfogadni sziveskedjék. Egyuttal még azon óhajtásomnak adok kifejezést, hogy a gyűjtemény mindenkor ezen felirást viselje: „Kisfaludi Madarász Zsigmond Eduárd természetrajzi gyűjteményéből a n.-károlyi róm. kath. nagygymnasiumnak adományozta Apósa Jordán Ferencz rajztanár negyven évi tanárkodásának emlékéül Dr. Jordán Ferenczné Madarász Irma.“ Kelt Budapesten, 1888. november hó 26-án. Dr. Jordán Ferenczné Madarász Irma. Jelen másolat hiteléül: Malonyay István, gymn. igazgató.

Schuszterits polgármester 1889. ápril 28-án juttatta a képviselő-testület tudomására.

A bejelentés örvendetes tudomásul vétetett; adományozó urnőnek igen forró köszönetet szavazott s erről értesítetni rendelte a képviselőt.

Két adományozóról kell a természetrajzi szertárnál megemlékezni; az egyik dr. Holub Emil, az afrikai utazó, a ki egy ízben felolvasást tartott városunkban, mely alkalommal dr. Serly Gusztávnál igen-igen barátságos magyar vendégszeretetre akadt, melynek emlékét hiven megőrizte a derék tudós. Ez emlék behatása alatt küldötte intézetünk számára a csinos kis gyűjteményt, mely mindenestre a ritkább dolgok közé tartozik.

Meg kell emlékezni Fichtner Gyula úrról, a gr. Stubenberg család erdőmesteréről, ki hálás kegyelete jeléül, hogy fiai intézetünkben iskoláznak, állandó jótévedője szertárunknak. Különösen érdekes az a fagyűjtemény, melylyel két év előtt lepte meg a természetrajzi szertárt. Szives adományairól a fensőbb tanhatóság is tudomást szerzett; azok méltánylásra is találtak, a mennyiben a nm. vall. és közokt. miniszterium 66909., a kir. tanker. főigazgató pedig 1895. január 15-én 37. sz. a. kelt leiratában elismerő köszönetét fejezte ki. Az intézet igazgatósága ugy a maga, mint a vezetésére bizott ifjúság nevében is szivesen ismétli köszönetét a jó urakkal s általában mindazokkal szemben, kik valaha csak a legkisebb tárgygyal is gyarapították a szertárt.

3. A chemiai szertár.

Bár a chemia, mint önálló studium, ma nem tárgya a gymn. oktatásnak, csak mint a physika egyik része és az

ásványtan kisegítő tudománya szerepel; az építő bizottságnak gondja volt rá mégis, hogy egy modern vegykonyha épüljön összeköttetésben a physikai előadó teremmel, melytől egy felhúzható tábla és üveges ajtóablak által van elválasztva.

Az 1895. év végén készült leltár szerint volt benne 115 vegyi szer, melyek egy üveges szekrényben vannak elhelyezve.

A lombikok, csövek és különböző chemiai edények száma 253 darab.

A chemiai és természetrajzi szertár a fennebbi leltár szerint 1490 drb szemléltető eszközből áll 1204 frt 47 kr. értékben.

4. Rajztanítás és rajzszerter.

Az emberi lélek harmonicus kiképeztetéséhez, hogy az élet minden körülményei közt feltalálja magát, nagyon sok tényezőnek kell járulnia. Harmonicus kiképeztetést említettem; tehát az értelem éppen úgy előttem lebegett, mint az érzelmi erő, máskép a szív.

Az értelmi erőnek képző eszközei a tudományok különböző ágazatai; a kedélyre a zene, festőművészet, illetőleg rajz hatnak művelőleg és teszik fogékonnyá a nemesebb érzelmek elfogadására.

Jól tudták ezt eleink, azért a rajzot, ha facultative is, de folyton tanították. Ők azonban a szépet a haszonnal kapcsolták össze s inkább az építészeti részét cultiválták és mintegy a geometria kiegészítésére használták fel. Így volt ez általános a szerzetesi iskolákban.

Nagy-Károlyban a rajztanításra az általános adatokon kívül specialis adatok is állnak rendelkezésemre. Abból az időből, hogy a classificatiót kinyomatni kezdték, az értesítő, akkor érdemsorozat végén ilyen jegyzésekre akadtam: a „csillaggal jelöltek rajzot tanultak,“ a mely megjegyzés határozottan a facultatív tanítás mellett szól. S hogy az ifjuság átértette és átérezte a rajz szívképző voltát, mutatják a százalékok; vannak évek, melyekben 33, sőt több százalékkal szerepelnek az önkéntes rajzolók. — E nagy szám magyarázatát leli abban, hogy a lelkes Jordán Ferencz díjtalanul oktatta növendégeit.

De van az én kezeim közt egy érdekes bizonyíték, mely laicus ember előtt semmi értékkel és beccsel sem birna, ez egy „Írás- és rajzmutatványok, melyeket Gabányi Gyula III.

nyelvészeti osztály tanuló próbatét alkalmával előmutatott az év első felében, a nagykárolyi közéletanodában 1850.“ Ebben bemutatja nevezett Gabányi, milyen a magyar és német írása és mennyire haladt a szabadkézi rajzban. Tehát az 50-es években már a szabadkézi rajz is járta intézetünkben.

1853 jan. 10-én Oszvald Ferencz, mint a nagyváradi cs. kir. isk. hatóság feje a cs. kir. országos Helytartóság meglegedésének kifejezése mellett küldi vissza az 1851/2 évi rajzmutatványokat.

Általában az Entwurftól kezdve folytonosan facultativ tárgya a rajz a nagykárolyi gymnasiumnak egészen 1868-ig amikor is a többször említett XXX. t. cz a rajzot a kötelezett tantárgyak sorába osztja be, úgy, hogy ha egy növendék a rajzból elégtelen jegyet kap, javító vizsgálatra utasítatik; a rajztanárok ugyanazon előnyben részesülnek, mint más tárgyak tanárai.

Ez időtől kezdve a törvény szabta keretben mozgott intézetünkben a rajzitanítás; vezetője ugyanaz lón, ki eddig is oly szép sikerrel vezette az intézet növendékeit, Jordán Ferencz, városi rajzitanár. Az új aera még fokozta munkakedvét, mert 1875-ben már megjelenik az országos rajzkiállításon növendékeivel, honnan a szó szerint közlött oklevéllel tér vissza: „A vallás- és közoktatási M. kir. Ministerium által pártfogolt és az országos közéletanodai tanáregylet által 1875. aug. 5-től 10-ig rendezett első országos rajz-kiállítás alkalmával a bíráló bizottság ítélete alapján a nagykárolyi nagy-gymnasiumot mértani rajzaiért (Jordán Ferencz tanár) kitüntető, szabadkézi rajzaiért (Jordán Ferencz tanár) elismerő okmánynyal tisztelte meg. Budapest, 1875. aug. 7-én. Az országos közéletanodai tanáregylet elnöke: Berecz Antal. A kiállító bizottság elnöke: Felsmann József. A bíráló-bizottság elnöke Pulszky Ferencz. A bíráló-bizottság jegyzője: Landau József.

Ez okmány egyik büszkesége intézetünknek, melyet a rajzteremben kiakasztva őrizünk örök emlékül és buzdításul a következő nemzedéknek.

E derék tanférflu igazi uttörő volt; Nagy-Károlyban a rajzoktatást illetőleg 1847-ben kezdte meg rajzitanári működését a helybeli tanítóképző intézetben, melynek megszűntével mint elemi iskolai tanító és rajzitanár szolgálta a tanügyet. Midőn a középiskolai törvény a rajzitanítást rendezte,

elemi iskolai tanítóságával felhagyott, de azért nem szakított az intézettel, megmaradt tovább is rajztanárnak. Az elemi iskolák mellett az iparos tanulókat is oktatta a rajzolásban, főmunkaköre azonban a gymnasiumban volt egészen 1888-ig, a mikor is a magas miniszteriumnak 1888. évi jul. 17-én 24446. sz. a. k. kegyes rendeletével 638 frt jól kiérdemelt nyugdíjjal nyugalomba vonult. Ezzel bucsút vehetnénk mi is az agg harczostól, ha királyi kegy nem érné őt s vissza nem kellene térnünk hozzá. Mig azonban ez bekövetkezik, lássuk, mi történik rajzoktatásunkkal.

A nyugdíjaztatás folytán megüresedett rajzoló geometriai tanszékre a magas miniszterium 1888. évi aug. 16-án 32560. sz. a. hirdetett pályázatot 800 frt fizetés, 80 frt lakpénz és 100 frt ötödéves javadalmazással; esetleg egy helyettes tanár számára 600 frt jutalomdíjjal. A pályázat határideje szept. 1-én járt le s meddő is maradt. Így az igazgatóságnak helyettesítésről kellett gondoskodnia, a mi meg is történt, a mennyiben Sárday Antal és Rozmanits Timót kegyes-tanítórendi tanárok vállalkoztak a rajzitanítás ideiglenes ellátására. Ezt a magas miniszterium 1888. szept. 20-án 36092. sz. a. k. kegyes rendeletével hagyta helyben s 500 frtnyi helyettesítési díjat helyezett kilátásba.

A pályázat a magas kormány részéről 1889. évi márcz. 13-án a fentebb említett feltételek alatt ismét kihirdettetett s határidőül május 15-ike tüzetett ki. A hirdetett pályázatnak most már meg volt az eredménye, mert Jenser Mihály rajz-tanár-jelölt 1889. aug. 17-én, 34625. sz. a. kelt miniszteri rendelettel megbízott az 1889—90. évi rajzitanítással s 700 frtnyi javadalmazása a magas miniszteriumnak ugyanazon évi szept. 16-án 39101. sz. a. k. rendeletével folyóvá tétetett a n.-károlyi kir. adóhivatalnál.

Térjünk vissza a nyugalomba vonult munkáshoz. A kir. tank. főigazgatóság 1889. aug. 8-án 929. sz. a. leérkezett iratában hivatalosan értesíti az igazgatóságot, hogy Ő Felsege Jordán Ferencz nyugalmazott rajztanárt koronás aranyéremkeresztel tüntette ki s a miniszteri rendelet értelmében maga a főigazgató fogja ünnepélyesen feltűzni.

Az ünnepély szept. 15-én folyt le, melyet az 1890. évi értesítő így ír le: „Megható ünnepély folyt le intézetünkben, a mennyiben a tankerület kir. főigazgatója Békési Gyula ónagys. ekkor tüzé fel a gymn. nagy termében tek. Jordán Ferencz nyugalmazott rajztanárnak az elismerés legmelegebbszavai

kiséretében a koronás arany-éremkeresztet, melylyel 40 éves, sikerdús, önfeláldozó működéséért kitüntettetett. Ez alkalommal a tanártársak s intézet nevében még az igazgató, az ifjuság nevében Bodnár Károly VII. o. t. intézett az ünnepelthez üdvözlő szavakat, a gymn. énekkar pedig hazafias dalokat énekelt.“

Én, aki a „suum cuique“ elvet mindig vallottam és vallom is, szívesen használok itt fel az alkalmat, hogy az ég áldását kérjem arra a nyugalomra, melyet jobban megszolgált, mint bárki más. Teszem ezt félig ismeretlenül, hiszen egyszer volt alkalmam tisztelni a derék uttörő harczost. Ma, hogy az intézet ügyeit jobban ismerem, tisztelettel adózom a lefolyt 40 évi munkának, tisztelettel adózom a páratlan családapának, kinek hálás gyermekei fiúi kegyeletüknek olyan jelét adták, minővel e materialis korban nem igen találkozunk. E 40 évnvi munkásság eredménye azon 1000 frtos alapítvány, melyet Károly és Ferencz fiai tettek; e negyven évnvi munka eredménye az a páratlan kagylógyűjtemény, melylyel fönnebb találkozott az olvasó. Nemes fának kellett annak lenni, melynek ily hajtásai vannak s mint ilyen előtt tisztelettel hajlom meg mindig s tele torokkal merem kiáltani, hogy a királyi kegy igazán méltó férfiura esett akkor, mikor az érdemkeresztel kitüntették; méltó embert ért akkor, mikor a Szentgyörgyi előnév adományozásával nemességet nyert. Búcsut veszek a kifáradt munkástól azzal az óhajttással, éltesse az Isten addig, meddig enszive óhajtja; élvezze a tisztes aggkor minden, de minden örömeit.

Ma rajztanításunk a törvény és rendeletek szabta mederben mozog; tanára Jenser Mihály, a kit a magas kormány 1890. évi okt. 14-én 42622. sz. a kelt kegyes rendeletével rendes tanárrá mozdított elő s rendes tanári 1200 frt és 200 frt lakbér fizetését 1891. jan. 1-től jan. 19-én 263. sz. a tette folyóvá; 1895. nov. 1-től pedig az első ötödéves pótlék élvezetébe juttatta.

A tanmenetről fennebb volt említés téve, valamint arról is, hogy az önként jelentkező tanulók a szabadkézi rajzban is oktatást nyernek évi 5 forintért.

Szertárunk a kor igényeinek megteleelőleg van felszerelve. 1895. tanév végén volt:

56 drb gypszminta 70 frt értékben.

12 drb bádogminta 20 frt értékben.

21 drb sodronyminta 15 frt értékben.

- 27 drb kis faminta 10 frt értékben.
- 16 drb kis papirminta 5 frt értékben.
- 90 lap Várday-féle diszitmény 32 frt értékben.
- 150 drb különböző részint figurális, részint ornamentális jellegű régi rajzlap 10 frt értékben.
- 5 drb rajzsin 5 frt értékben.
- 3 drb háromszög 5 frt értékben.
- 6 drb körző 9 frt értékben.
- 2 szekrény 60 frt értékben.
- 1 asztal 10 frt értékben.
- 5. Történelmi, földrajzi és philologiai szertár.

Alapos történelmi oktatást, földrajz és földrajzi oktatást történelem nélkül én képzelni is alig tudok. A történet a hely ismerete nélkül mese számba mehet, a földrajz pedig, ha a helyekhez kötött események nélkül adatik elő, száraz és kevésbé művelő tudomány lesz. Mindkettő azon tantárgyak közé tartozik, melyeknek oktatásánál a szemléltető módszer per eminentiam előtérbe lép. Miért is a térképek már régi eszközei a tanításnak; s nem hiszem, hogy volna intézet, mely több-kevesebb térképpel, globusszal ne rendelkezne.

A legujabb kor a humán studiumokat is szemléltetőleg adhatja elő. Museumról kell gondoskodni tehát a philologia-hoz is.

Intézetünk a kor követelményei előtt e téren sem kívánkozván elzárkózni, a gymnasium kibővítettése alkalmával e museum számára is helyet kért a testület az intéző köröktől.

Persze e museum a legkisebb gyermeke az iskolának, így valami diszes külsővel nem igen dicsekedhetik; de gondunk lesz rá, hogy a jövőben kellő díjazásban részesüljön.

A három, mondjuk hármas museum állománya ez:

A) Történelmi térképek:

1. A magyar birodalom 888—1849-ig. Helmár Ágosttól 2 példány à 6 frt = 12 frt.
2. Europa im Zeitalter Napoleons 1789—1815. Nach Karl von Spruner 5 frt.
3. Europa von 1700—1789. Nach Karl Spruner 5 frt.
4. Europa am Ende des XIV. Jahrhunderts. N. K. v. Spruner 5 frt.
5. Europa zur Zeit des 30. Jährigen Krieges und bis 1700 N. K. v. Spruner 5 frt.
6. Europa zur Zeit der Kreuzzüge. N. K. v. Spruner 5 forint.

7. Europa im Anfange des sechsten Jahrhunderts. N. K. v. Spruner 5 frt.

8. Hellas zur Zeit der Dorischen Wanderung v. L. Holle 5 frt.

9. Schul-Wandkarte von Alt-Italien von L. Holle 5 frt.

10. Imperii Romani tabula geographica. Auctore H. Kiepert. 1877. 8 frt.

11. Schul-Wandkarte des Römischen Reiches.

B) Történelmi képek.

a) 45 darab kép a római és görög világból. (Fegyverek, ostromló gépek, paizsok, pánczélók, lovasok teljes felszereléssel, legionarius és praetorianus katonák stb.) 20 frt.

b) A IV-ik osztály történeti képei Lang I.-tól.

1. Palmyra (romok).

2. Mykenaei oroszlánykapu.

3. Ipsambuli sziklasírok.

4. Persepolis (romok).

5. A khorsabadi palota, előtte sphinxekkel.

6. A Sphinx és a gizei gúlák.

7. A luxori templom (Theba).

8. Elephantai barlangtemplom.

9. Memnon óriások.

c) Az V. osztály történeti képei Lang I.-tól.

1. Hagia Sophia Stambulban.

2. Monreali keresztfolyosó.

3. Az Abencerrage-ok csarnoka az Alhambrában.

4. A velencei sz. Márk templom.

5. Az Alhambra oroszlány-udvara.

6. A rheimsi székesegyház.

7. Bambergi székesegyház.

8. Szent István temploma Bécsben.

9. Tulun mecset Kairóban.

d) A VI. osztály történeti képei Lang I.-tól.

1. A moszkvai Kreml.

2. A heidelbergi várkastély.

3. Jorki székesegyház.

4. A páviai székesegyház.

5. A Louvre palota Párisban.

6. A pisai székesegyház.

7. Szent Péter temploma Rómában.

8. Kölni székesegyház.

9. A brüsseli városház.

10. Piazza della Signoria Florenczben.
  11. Hassán mecsetje Kairóban.
  12. Az etsmiadzini zárdaegyház Örményországban.
  13. Sz. Pál Róma falain kívül.
  14. Drezdai Zwinger.
  15. S. Vitale Ravennában.
- C) Földrajzi térképek.
1. A magyar korona országainak fali abrosza. Justus Perthes. (Gönczy-Berghaus) 3 példány à 6 frt = 18 frt.
  2. A magyar birodalom fali térképe. Tóth Antal. Budapest 1868. 5 frt.
  3. A magyar korona országainak iskolai fali térképe. Kogutovicz Lóczy. 1891. 5 frt.
  4. Magyarország térképe. Bamberg Károly. 5 frt.
  5. Az Osztrák-Magyar monarchia fali abrosza Justus Perthes. 2 példány à 6 frt = 12 frt.
  6. Az Osztrák-Magyar monarchia hivatalos vasuti térképe. Koch Henrik. 1894. 3 frt.
  7. Wandkarte des Kaiserthums Oesterreich v. L. Holle. 4 forint
  8. Europa fali abrosza. Justus Perthes. 6 frt.
  9. Europa iskolai fali térképe. Kogutovicz. 1893. 7 frt.
  10. Europa hegy- és vizrajza. 3 frt.
  11. Ázsia fali abrosza, Justus Perthes. 5 frt.
  12. Afrika fali abrosza. Berghaus Armin. 5 frt.
  13. Észak-Amerika fali abrosza. Justus Perthes. 5 frt.
  14. Dél-Amerika fali abrosza. Justus Perthes 5 frt.
  15. Ausztrália fali abrosza. Justus Perthes. 5 frt.
  16. A föld 5 részének fali abrosza. Justus Perthes. 7 frt.
  17. A keleti félteke abrosza. 5 frt.
  18. A nyugoti félteke abrosza. 4 frt.
  19. Die Erde in Karten und Bildern. Handatlas. 1 kötet. 10 frt.
  20. Descriptio orbis antiq̄ui in XLIV tabulis a Daniele Krelero. 1. kötet. 5 frt.
  21. Wandkarte von Palestina von I. Harothe. 2 frt.
  22. Egy globus. 15 frt.
- D) Földrajzi és ethnographiai képek.
1. Egy chinai mandarin a bírói székben.
  2. Eszkimó csoport.
  3. Indián csoport és láma fogás hurokkal.
  4. Néger csoport.

5. Arab csoport.
6. A föld felületének fő alakjai.
- E) Hatvan darab mythologiai kép Hauptmann Gusztáv-tól. 20 frt.
- F) A görög-pótló tanfolyam képei. Langl I-tól.
  1. Pantheon.
  2. Lysikrates emléke.
  3. Az Erechtheion.
  4. Az Atheni Akropolis északról.
  5. Via Appia.
  6. Az Atheni Akropolis délről.
  7. Colosseum.
  8. Forum Romanum.
  9. Syrakusa.
  10. Hadrián siremléke.
  11. Aeginai templom.
  12. Pompeji.
  13. A tragikus költő háza Pompejiban.
  14. Dionysos szinköre Athenben.

A történelmi képek összértéke 157 frt 14 kr.

Az egyes osztályokban kiaggatott képek nem pusztán az említett osztályokban használtatnak; a mint egyik-másik szaktanárnak szüksége van rájuk, átviteti.

Megjegyzem végezetül, hogy a rajzszertár ide vágó szemléltető eszközeit is felhasználják a szaktanárok.

Könyvtáraink.

Intézetünknek két könyvtára van, a tanári és az ifjusági könyvtár.

a) Tanári könyvtár.

Tanári könyvtárunk alig emelkedik túl a kezdetlegességen, mit talán el sem hisz az olvasó egy közel kétszáz éves intézetről; pedig úgy van; de megvan az oka is, miért.

Az intézet a piaristák vezetése alatt áll, kiknek mindig megvolt és meg is van házi könyvtáruk, melyet minden rendtag használhat. Mert így áll a dolog, az ősöknek talán eszökbe sem jutott, hogy külön tanári könyvtárt is kellene létesíteniök. Megerősíti e feltevésemet egy másik körülmény is. Mikor a piarista ujoncz növendéket arra tanítják, hogy mi szükséges egy tanárszobában, nem utolsó helyen említetik a „kis könyvtár.“ Nem is talál a látogató egyetlenegy piarista lakást sem, melyben könyvtár nincs, de igenis talál olyat, melyben a könyvtár a fő szobadísz. — Ezekhez járult még egy körülmény. A régi iskola oly szűk volt, hogy alig tudott helyet adni a hat osztálynak. Az új épület, mig hat osztály volt, talán tanári könyvtár helyiséggel is rendelkezett; de mikor a hat osztályra épült gymnasiumba nyolcz osztályt szorítottak be, nem volt hely a tanári könyvtár számára; annyira nem volt, hogy a tanári szoba tanácskozási terem is, meg tanári könyvtár is volt.

Ily viszonyok közt nem csoda, ha nem sok költséget fordítottak könyvekre; a legjobb akaratot is megbénította a helyszűke.

Az elmondottakat megerősíti a többször említett 1851. évi február 28-án Madarassy elnöklete alatt tartott tanácskozmány jegyzőkönyve, melyben László Alajos igazgató szóról-szóra ezeket mondja: „Gymnasium hoc distinctam Bibliothecam non habere, sed existere pro usu Professorum

Bibliothecam in Domo Religiosa complectentem ultra tria millia voluminum pro omni genere scientiarum deservientium“, a mi magyarul annyit tesz, hogy e gymnasiumnak külön könyvtára nincs, de van a szerzetes házban a professorok használatára egy több mint három ezer kötetet tartalmazó és a tudomány minden szakára kiterjedő könyvtár.

Ezekből megértheti az olvasó, hogy könyvtárunk alig 45 esztendő.

Azóta, hogy a gymnasium épülete kibővült, e könyvtár egyik dédelgetett gyermeke az igazgatóságnak s él bennünk a remény, hogy egy évtized alatt pótolva lesznek a mulasztások.

Ma egy szép, tágas terem áll rendelkezésünkre, melyet a mult iskolai évben láttunk el egy 17 méter hosszú könyv-állvánnyal, de a mely még az ürességtől tátong.

A könyvtár mai állománya ez:

Hittudományi szakra van	27	mű	42	kötetben.
Bölcseleti	20	„	24	„
Jogtudományi	8	„	10	„
Magyar nyelvtudományi	45	„	110	„
Német nyelvtudományi	10	„	22	„
Nyugoti nyelvekre	14	„	14	„
Latin nyelvtudományi	26	„	42	„
Görög nyelvtudományi	20	„	20	„
Természettudományi	48	„	85	„
Mennyiségtani	8	„	10	„
Történelmi	105	„	200	„
Földrajzi és statistikai	60	„	93	„
Egészségtani	22	„	23	„
Paedagogiai	17	„	30	„
Szótár	9	„	18	„
Bibliographia	5	„	5	„
Hivatalos közlemény	46	„	50	„
Akademiai értesítő	114	„	114	füzet
Folyóirat	33	mű,	190	kötet, illetőleg 360 füzet.
Értesítő	900	drb.		
Vegyes	22	mű	53	füzetben.

Tankönyvek: Hittan 5 mű 5 kötet. Magyar 70 mű 94 kötet. Német 33 mű 60 kötet. Latin 30 mű 53 kötet. Görög 14 mű 16 kötet. Görögpótló 6 mű 11 kötet. Latin auctor 60 mű 68 kötet. Magyar tört. 15 mű 17 kötet. Világtört. 20 mű 23 kötet. Földrajz 40 mű 50 kötet. Phys. földrajz 3 mű

3 kötet. Mennyiségtan 20 mű 39 kötet. Mértan 6 mű 6 kötet. Ábrázoló mértan 7 mű 8 kötet. Physika 4 mű 4 kötet. Torna elmélet 1 mű 1 kötet. Egészségtan 2 mű 2 kötet. Francia ny. 1 mű 1 kötet.

b) Ifjusági könyvtár.

Ifjusági könyvtárunk a bibliai mustár-mag módjára terebélyes fává lett rövid idő alatt.

A tanárvilág előtt ismeretes dolog, hogy az olvastatás nem valami régi keletű. A régiek megelégedtek a classicusok emléttetésével s nem nagy gondot fordítottak az ifjuság olvasmányaira, legfőlebb arra ügyeltek, hogy oly könyv ne akadjon kezökbe, mely erkölcsüket megmértelyezhetné.

Intézetünk évkönyveiben az 1866/7. évi Érdemsorozat végén találkozunk első ízben az ifjusági könyvtárral, midőn az igazgatóság Kümmer János Henrik kir. tank. főigazgatójától engedélyt nyer, hogy ifjusági könyvtárt állíthasson fel. Az igazgatóság a nagy közönség jó szívéhez fordult és pedig nem eredménytelenül, mert gyűjtés útján befolyt 57 frt 60 kr, mely összeg részint könyvek vásárlására, részint szekrény készíttetésére fordított. Az 1867-iki Érdemsorozat 154 kötet könyvvel számol be. 1868-ban folytatta a gyűjtést s már 193-ra emelkedett a kötetek száma. 1869-ben 255 kötetből áll. 1870-ben 8 kötettel szaporodik; 71-ben már 331 kötetből áll, 72-ben 365, 73-ban 476, 74-ben 13 művel gyarapszik 28 kötetben, tehát túllépi az 500 kötetet. 1875-ben 65 kötet a szaporulat, 76-ban 25, 77-ben 52 kötettel gyarapszik. Az 1878 évi Értesítőben azt olvasom, hogy „a gondos könyvtárnok ur által szigorúan átvizsgált és pontos összeírás szerint 543 kötetet számlál.“ 1879-ben eléri a 600 kötetet. 1880-ban 26 kötettel gyarapodik. 1881-ben 66 frt 20 krt gyűjt az igazgatóság, melyből 40 művet szerez, Dulienné leánynevelő intézetének növendékei pedig az ifj. könyvtár javára műkedvelői előadást rendeznek, mely 60 frtot jövedelmez, mely összegből ismét 13 mű, 8 drb nemzeti museum, 5 drb olcsó könyvtár és 11 drb Hoffmann íratái szereztetnek, így 454 műre és 748 kötetre szaporodik. 1882-ben 763 a kötetek száma. Megjegyzem, hogy e, mondhatnám, rohamos gyarapodás a nagy közönség adakozása folytán vált lehetővé. — Évenként elég csinos összegek folytak be a gyűjtésekből; könyvadományokkal gyarapították egyes jótévék a könyvtárat. Tiszteletteljes elismeréssel jelezhetem, hogy a tanártestületet

minden évben ott találtam az adakozók között. 1883-tól kezdve beszüntethette az igazgatóság a gyűjtést, mivel beiratkozáskor minden tanulótól 50 krt szedett az ifjusági könyvtárra, mely szokás ma is érvényben van. Így a tanulók számarányához mérten 100—120, néha több frt is áll az igazgatóság rendelkezésére s tetemesen szaporíthatja a könyvtárt.

Az ifjusági könyvtár élén mindig egy arra önként vállalkozó tanár áll, a ki irányítja az ifjuságot az olvasásban, olyan könyvet adván ki, mely ismeretköréhez, osztályához illik; mely korának megfelel. A könyvek is úgy vannak osztályozva, hogy minden iskola számára ki vannak jelölve a könyvek.

Megemlítem még, hogy az I. osztályú növendékek még nem kapnak olvasni valót, elég nekik a dolguk amúgy is.

A folyó évben eszközölt számítás szerint az ifjusági könyvtár 1300 kötetből áll. E tekintélyes szám az egyes osztályok közt így oszlik meg: a VIII. osztályúak rendelkezésére 340, a VII. 250, a VI. 200, az V. 150, a IV. 160, a III. 95, a II. 105 kötet áll.

Az 1300 kötet könyv 6 szekrényben van elhelyezve s katalogizálva van.

A könyvtár őrei voltak: 1867-ben Pintér Elek. 1868-ban Hudra János. 1869-ben Városy Béla. 1870. és 1871-ben Szlabey György. 1872-ben Závodszy Mihály. 1873-ban Vécsey Benedek. 1874-ben Kecskés Mihály. 1875-ben szintén ő. 1876-ban nincs jelezve. 1877-ben Sárffy Ignác. 1878. és 1879-ben Zachar János. 1880-ban Diterle Nándor. 1881-ben Viszólajszky István. 1882-ben szintén. 1883-ban nem találtam kiténtetve; nem találtam 1884-ben sem; 1885. 1886-ban sincs jelezve a könyvtár őre; 1887. 1888-ban sem; 1889—1892-ig Jakab Gyula. 1893—1895-ig Mondik Pál.

IV. R É S Z.

*Az intézethez kötött ösztöndij-
alapítványok.*

1. Ágoston-féle alapítvány.

Nem tartozik ugyan egészében a gymnasium történetéhez, de oly hazafias végrendelet, hogy érdemesnek tartottam közölni.

Másolat. A Teljes szent Háromság Egy Isten nevében Ámen! Fontolóra vevén azt, hogy gyakran némely közbejött elláthatlan okból egy pillanat alatt átreppen az ember egy boldogabb létre, sem mint vagyonáról rendelkezhetnék, én most jó egészséggel s ép elmével birván, minden törvényesen engem illető vagyonomról s pénzbeli tulajdon keresményemről jelen soraimban íme teszem végrendeletemet, a mint következők: 1-ör. Akárhol történik halálom s így Pesten is, a közönséges temetőbe takaríttassanak hideg tetemeim; philosophusi egyszerűségben éltem; temetésem is mint philosophushoz illik, pompa nélküli, egyszerű legyen. 2-or. Sehova senkinek még csak egy krajczárjával se lévén adósa, valamim csak van, az mind tulajdon keresetem s takarékoságom gyümölcse. Ezen hátrahagyott vagyonomról, mely kamatozó tőkepénzekből áll, irván e rendeletemet tulajdonkezemmél, eképen rezdelkezem: a) Általános örököseimnek teszem boldogult Kollár István és testvérhugom Ágoston Terézia törvényes házasságukból született két magzatait, tudnillik Kollár Istvánt és özvegy Kollár Annát, mint unokáimat. Ezen két örököseim a lentebb számokban, avagy betük alatt kijelölt fundatiók után fennmaradt somma pénzben, ezt két egyenlő részre osztva, egyenlően részesüljenek és az örökséget édes magzataik boldogítására használják. Azonban ha örököseim közül valamelyik magzat nélkül halna el, ennek osztályrésze is illesse az életben maradottat s annak gyermekeit. b) A váci siketnémák intézetében alapítok egy helyet kétezerkétszáz 2200 frtal osztr. ért. pénzben örök időre Ágoston alapítvány név alatt, egy nagykárolyi. (Szatmármegye) siketnémára a keresztény vallás külömbisége nélkül. Ha Nagy-Károlyban siketnéma nem találtatnék, szolgáljon alapítványom más, de min-

denesetre szatmármegyei siketnémára. A siketnéma iránti intézkedést bizom a leendő helyi lelkészre, ugyan a helyi előljárátság közbejöttével. De ha fennevezett unokáim mint örököseim descendensei közt akármikor siketnéma találkoznék, czé legyen az elsőségi jog alapítványom használatára.

c) Hatezer, 6000 ft. osztr. ért. pénzben rendelék alapítványul Ágoston alapítvány nevezete alatt két szegény, de jeles észtehetségü és jámbor erkölcsü Nagy-Károly városában született római katolikus növendékre, ugy, hogy a tőkésített alapítvány kamatai stipendiátusatmnak évről-évre pontosan kifizetessenek, és pedig mindazon ideig, mignem iskolai cursusaikat be nem végzendik. A stipendiumrai kinevezést és kiszemelését a növendékeknek bizom Nagy-Károly városa érdemes tanácsára, az ottani gymasiális Director és professor urak egyetemes és lelkiismeretes közbejöttével. Azonban ha Nagy-Károlyban lakozó Kollár Istvánnak, vagy jelenleg szatmári lakos Kollár Annának mint unokáimnak, ugy is mint nevezett általános örököseimnek családjában, vagy ezek descendenseik családjában örök időre, a tanulásra alkalmas növendék találkozik, lakjon bárhol stipendiumaimra nézvest azé, vagy ha két növendék is leend, azoké legyen az elsőségi jog. Ezen örök időre szolgálendő s Ágoston elnevezést viselendő alapítványom tőkéjeül rendelem a fölnemmondható nm. Gróf Károlyi György urnál kamatozó pénzemet, a kitett somma vagy összveg erejéig vagyis 6000 ftig osztr. ért. pénzben.

d) Ugyancsak a nm. gróf Károlyi György urnál kamatozó, hanem e célból fel nem mondható pénzemből ezerkétszáz, 1200 ft osztr. becsü alapítványt teszek örök időkre Ágoston alapítvány nevezete alatt azon akarattal, hogy ezen fundationalis tőke évi kamatja egy Nagy-Károlyi szegény, árva katolikus leányka nevelésére fordittassék. Az árvának e benefitiumra kinevezését időről-időre bizom a nemes város plébánossára a város hatóságával egyetértve. Azonban ha hogy többször nevezett unokáimnak és descendenseimnek leány magzatuk is leend, ezek egyikéjé legyen az elsőségi jog az eponti alapítványomra. A mi pénzösszeg e kettős alapítvány fölül még fönmarad a tisztelt nm. Gróf Károlyi György urnál, azon nevezett általános örököseim egyenlően osztozzanak.

e) A pesti vakok intézetének hagyományozok száz 100 ftot, — a budai apáczáknak 100 száz ftot. — A pesti szegény gyermekek kórházának száz forintot. A magyar akademia tőkéjéhez 100 száz forintot; a nemzeti színház nyugintéze-

tének száz 100 ftot. A pesti lipótvárosi egyház építésére 100 száz ftot. A békés szt. andrási kath. egyház javára, hol plebánoskodtam, száz 100 ftot. A nagyváradi egyházmegyei rokkant papok intézetének száz, 100 ftot mind oszt. ért pénzben. 4-er. Szobáimban találtató mindennemű butoraimat, ágyneműket, belső, külső ruhadarabokat kevés arany, ezüst pénzemet, aranyóra s óraláncomat, ezüst kanalaimat, kés s villáimat s egyéb ezüst ékszerűeket, a halálam után fölmaradott készpénzemmél egyetemben annyiszor említett Kollár István unokaöcsém életben lévő fmagzatának. Kötelességül teszem az atyának, hogy a hagyományból kikerült tőkét fiának célszerű nevelésére fordítsa, sőt, ha a fiu egykoron maga kezére leend, a tőkécskét hereditálja apjától. 5-ör. Könyveimet nagyrészt elajándékoztam a még megmaradt egy-néhány darabot hagyom a szt István társulatnak. Képeim közül pedig mint Nagy-károlyi fi magam is, azonnal rajzolt arcképemet hagyom emlékül a Nagykárolyi tanácsház termének kérvén egyszersmind alázatosan a nemes tanácsot, miszerint lelkiismeretes gondja legyen rá, hogy városunk javára tett fundatioim örök sikerűek maradjanak. 6-or. A Nagy-Károlyi valódi szegények közt kiosztandót hagyok ötven, 50 ft. oszt. ért. A kiosztás hogy igazságos és lelkiösméretes legyen, kiosztókul fölkérem a városi fungens plebános urat és a városi szegények és árvák gondnokát. 7-er. Midőn 1831-ben a tisztelendő pesti servita atyákkal szállásra és kosztra holtomig tartandó contractust kötöttem, egy latin nyelven irt Declaratiomban azon esetre, ha csakugyan pesti zárdájukban történend halálom után hagyandó hatezer 6000 váltó forintról, mi osztr. ért. pénzben 2400 kétezernégyszáz frt teszen tettem ígéretet, sőt a zárdá biztonságára active engem, passive pedig pesti üveges mester Giergl Ignáczt urat illető, és kétezernégyszáz 2400 oszt. ért. frt-ról szóló obligatorialis levelemet által is adtam a zárdai P. Prior kezébe. Miután mármost kétséget nem szenved, hogy zárdájokban fogom végezni földi pályámat, ennélfogva a most említett Giergl Ignáczt kötelezvény, vagyis a kétezer négyszáz forint legyen a servita zárdá tulajdona. És így adott szavam s ígéretem be van váltva. Ezen fölül mindazon servita egyéneknek, kik halálomkor a pesti zárdában fognak találtatni, egyenkint öt osztrák becsü frtot hagyományozok. Egyébiránt itt lelkiismeretesen ki nyilatkozatom, hogy a servitákat mióta nálak lakom hónapról, hónapra és így évről-évre kosztért és

szállásért rendesen és pontosan kifizettem, és hogy nekik semmi titulus alatt még csak egy batkával sem tartozom. Mélyen tisztelt Executoromat pedig kérem, hogy a fenntebb említett latin nyelvű Declaratiomat vegye által a servitáktól, ugy ennek másolatát, általam is aláírottat, mely a convent könyvébe van bevezetve, crucifigáltassa, sőt a történt kielégítésről quietáltassa magát a serviták által, nehogy azután a tárgy tisztába nem hozta miatt, akár mi ürügy alatt hátra hagyott massámon keresetet formálhassanak. Kollár István unoka öcsém is, mint egyik általános örökösöm, gondos figyelemmel legyen e megjegyzésem iránt. És ez az én tulajdon kezemmel irt végrendeletem. Ennek végrehajtójául szóbeli szives ajánlata nyomán is fölkérem Főtisztelendő Róder Alajos urat, esztergomi címzetes kanonokot, egyetemi tanárt és hitszónokot. Fáradsága némi jutalmául a nemes-szivü drága kanonok urnak rendelek a massából kifizetendő százötven 150 ftot osztr. ért. pénzben. Azonban, ha bármi oknál fogva akadályozva találna lenni föntisztelt Róder Alajos kanonok ur az executori tisztet végrehajtani, helyibe tekintetes Szónoki János pesti ügyvéd urat kérem föl végrendeletem végrehajtójául, ki szives volt e fáradságot elfogadni, esvén részére a százötven 150 frt honorarium. Végre alapítványaim felügyelőjéül minden üdöre bátor vagyok egész alázatossággal fölkérni a tekintetes nemes szatmári káptalant esedezvéen ezen nemeslelkü testületnek, miszerint papi hivatása nyomán is dijnélkül alázatos könyörgésemet meghallgatni és gondosan fölügyelni méltóztassék: ut in Testamento hoc expressae menti fundatoris in omnibus punctis suis omni tempore ex asse satisfiat. Irtam Veszprém városában itt mulatásom idénye alatt Julius hónapnak 20-ik napján 1862. Ágoston ker. János m. k. nagyvárad E. megyei áldozár, nyugalmazott szt. andrási plébános, bölcsészeti kebelezett tudor, szt. széki ülnök. Végrendelkező. (P. H.) A benn megírt végrendelkező föntisztelendő Ágoston János ur elénkbe adván hogy itt ez legyen megírva az ő végrendelete s fölkérvén minket annak solemnisálására mi mint meghívott bizonyosságok egyszerre együtt levén, azt alá irtuk szokott pecsétünkkel erősítve. Veszprémben Julius 21én 1862. Markovics János m. k. mint meghívott együttlévő tanu, veszprémi kanonok (p. h.) Zombatfalvai Zombat István (m. k.) ttes nemes Veszprém vármegye telekkönyvi igazgatója (P. H.) Udvardy József m. k. Veszprém megyei főszámvevő (P. H.) Vezende

Antal m. k. mérnök (p. h.) Pap Ferencz m. k. ügyvéd p. h.
— Jelen végrendeletet az 1863. évi Junius 30-án tartott
t. széki ülésben szokott módon kihirdette: Mocsigay Jenő
m. k. jegyző.

E nemes gondolkozású egyén iránt Nagy-Károly városa
1885. nov. 22-én tartott képviseleti gyűlésén róttá le háláját,
midőn dr. Serly Gusztáv, vármegyei főorvos indítványára
határozatiilag kimondotta: „hogy Ágoston János alapítványt
tevő urnak arczképét a polgármester egy jónevű olajfestővel
festesse meg s maradandó emlékül a városháza tanácstermé-
ben függesztesse ki.“

2. Az izr. tanulósegélyző és önképző egyesület alapítványa.

A nagykárolyi izr. hitközség Előljáróságának Helyben.
Igen tisztelt Előljáróság! A helybeli izr. ifjuság által rendezve
volt bálnak 300 f. o. é. álló tiszta jövedelméből ösztöndíj
alapítottatott gymnasiumi tanuló számára valláskülönbség nél-
kül. Erről február hó 26-án a gymnasiumi igazgató értesítve
lőn, ki is válaszáat — melynek másolatát szerencsénk van ide
mellékelni, — miután elébb a nagyváradi tankerület főigaz-
gatójával a dolgot tudatta, f. hó 18-án hozzánk beküldte. Ez
okból tisztelettel fordulunk először is az igen t. Előljáróság-
hoz abbéli kérdésünkkel, ha hajlandó lenne e a nagykárolyi
izraelita hitközség az említett 300 ft kamatra átvenni oly
módon, hogy az örök időre maradjon a hitközségnél mint
alapítványi tőke, az évenkénti kamatokat pedig a „tanuló se-
gélyző és önképző egyesület“ fogja kezelni. Mi a biztosítéket
illeti, úgy vagyunk meggyőződve; hogy a n. m. minisztérium
elegendő biztosítéknak veendő, ha az összeg a hitk. kezeibe
tétetik le. Ajánlatunk elfogadásának esetén méltóztassék ben-
nünket arról minél előbb értesíteni és egyszersmind, hogy a
további intézkedéseket megtehessük, az évenkénti kamat
mennyiségét is kitenni. Kik egyébként maradtunk teljes tisz-
telettel N.-Károlyban 1868., márczius hó 20-án. A t. cz. Előlj-
járóságnak alázatos szolgálói: Dr. Stern Adolf, a volt b. r.
biz. elnöke és egyesületi alelnök. Dr. Adler Adolf, egyesületi elnök.
Neumann József, egyesületi jegyző.

Sz. 239. A nagykárolyi gymn. igazgatóságától. Neumann
József a volt izr. bál rendező bizottmány egyik tagjának.

Folyó évi február hó 26-án kelt levelére, melyben 300 osztrák forintból álló ösztöndíj alapítása jelentetik, alólirt csak most képes válaszolni, s meg nem állhatja a tanári karral, hogy e jótékonytságot helyesléssel ne kísérje. Azonnal, amint a levelet kapta, tudatta a dolgot a nagyváradai tankerület kir. Főigazgatójával, s tőle a következő tartalmu kiadmány jött le sz. 217. A nagykárolyi gymnasium igazgatóságának. Hogy az ottani izr. ifjúság által alapított ösztöndíjról a nagyméltóságu Vallás és közoktatási magyar kir. Ministeriumhoz kimerítő jelentést terjeszthessek fel, felkérem tisztelt Uraságotat, miszerint az alapító okmány beküldése mellett engem értesíteni sziveskedjék. Ki által kezeltetik az alapítványi tőke és miként van biztosítva? továbbá: Mennyiből áll az évenként kiosztandó ösztöndíj? s végre: Meddig marad az ösztöndíjas az ösztöndíj birtokában? Kelt Nagy Váradon 1868 évi mártius hó 11-kén. Kümmer Ján Henrik.

A főigazgató ur Ö-Nagysága által kitett kívánságok teljesítésére a volt izr. bálrendező bizottmányt ezennel tisztelettel felhivom, mely teljesítéssel a választ megkapván, azonnal NagyVáradra igazítani fogom. Nagykárolyban, márczius hó 16 án 1868. Bernhárd Márton s. k. a gymnasium igazgatója.

Protokoll-Auszug. IV. Sitzungs-Protokoll. Gemeinde-Vorstands-Sitzung wom 26. März 1868 — 20-er Gegenstand, der Verein zur Unterstützung armer Schulkinder hier richtet an den Vorstand die Bitte die Gemeinde möge die won dem veranstalten Ball, als Reinerträgniss verbliebene Summe von dreihundert Gulden in ö. w. als eine Anlage auf ewige Zeiten annehmen und die zu einem Stipendium für arme Studenten des Gymnasiums bestimmten Zinsen jährlich auszahlen. 20-er Beschluss: In Anbetracht dessen, dass diese Anlage zu einem wohlthätigen Zweck bestimmt ist, wird dieses Kapital vom H. Gem. Cassier gegen Quittung zu übernehmen sein, die Zinsen mit 6. vom Hundert werden jährlich vom Tage der Einlage an gegen Anweisung des Verein-Präses vom H. Gem. Cassier hat diese Anlage zum Jahres schluss als Einkommen auszubringen und ist dem Vereine ein Auszug dieses Sitzung-Protokolles auszufolgen. N.-Károly, am 2-ten April 1868. für die Richtigkeit des Auszugs: der izrael Cultus-Vorstand: Abraham Sternberg Prä., W. Schönfeld, Gem. Notär.

Ez alapítványt élvezték 1872/3 Kohn Adolf III. o. 1873/4 Kohn Adolf IV, 1874/5 Kohn Adolf V, 1875/6 Bródy Kálmán II, 1876/7 Bródy Vilmos VI. 1877/8 Weinberger Gedeon II, 1878/9 Rózenberg Gyula III, 1879/80 Rózenberg Gyula IV, 1880/1 Schiff Ignác VI, 1881/2 Weinberger Gedeon VI, 1882/3 Fülöp Béla II. 1883/4 Bodnár Károly I, 1884/5. Spitz Ödön I, 1885/6 Schön Sámuel I, 1886/7 nem volt adatom, 1887/8 Schön Samu IV, 1888/9 Schön Mózes IV, 1889/90 Schön Mózes V, 1890/1 Erdey János IV, 1891/2 Pircsy Pál II, 1892/3 Schön Mózes VIII, 1893/4 Bancsánszky László VIII, 1894/5 Taubmann Áron IV.

3. Jordán Ferencz nyug. rajztanár alapítványa.

Alapító levél. Alulírott a mai napon 80, azaz nyolczvan o. é. forintot adtam át a nagy-károlyi főgymnasium főtiszt. igazgatóságának azon kikötéssel, hogy a) fenti összeg takarékpénztárba tétetvén esedékes kamatai mindaddig a tőkéhez csatoltassanak, míg a nevezett összeg száz frtra kinem egészül; b) innen kezdve pedig évi kamataiból szegény, szorgalmas s jóviseletű gymnasiumi tanulók a rajzolóhoz szükséges eszközökkel segélyeztessenek; végül kívánom, hogy letett összeget a gymnasiumi igazgatóság kezelje, kamatai felett is ő rendelkezék, de hova fordításáról a tanári testületnek évenként beszámoljon. Kelt Nagy-Károlyban, 1888. szept. 2-án. Jordán Ferencz, nyug. gymnasiumi rajztanár.

4. Jordán Ferencz nagykárolyi rajztanár alapítványa.

Másolat. Alapító levél. Mi alulírottak, kik annyi hálával tartozunk azoknak, kiktől a jó Isten kegyelméből életünket és mindenünket vettük; mi mindenütt, a hol alkalmunk nyílik és mennyire tehetségünk megengedi, igyekszünk e hálának tetteiben is kifejezést adni. És ez az, a mi bennünket ez uttal arra indít, hogy szeretett jó Apánk nevének megörökítésére Nagykároly városának kezébe egy 1000 frt egyezer o. m. ért. forintos alapítványt tegyünk le oly czélból, hogy annak kamataiból jutalmaztassanak azok az ifjak, a kik a nagykárolyi iskolákban járván, az évi tanfolyamok alatt a szabadkézi rajzból kiváló előmenetelt tettek. Indokolja ebbeli és ilymódoni elhatározásunkat első sorban is az, hogy szeretett jó Atyánk, mint rajztanár Nagykároly városában

több, mint 40 évig működött. És működött teljes odaadással, a legkiválóbb szakértelemmel, becsületes hűséggel, s egész önzetlenül. Méltó és igazságos tehát, hogy az ily hosszúra nyult közhasznú munkásságnak ezen alapítvány által legalább némi nyoma fenntartassék. Az 1886. évi tűzvész elpusztított ugyis mindent, a mi erre a multra oly sokszoros haszonnal visszaemlékeztethetett volna! Azután mi Nagy-Károly városának vagyunk szülöttei. Itt e városban éltük mi át ifjuságunk legszebb éveit, s most is ide csatolnak minket a legszebb emlékek. Itt e város iskoláiban nyertük mi tudományos ismereteinknek első alapjait s innét léptünk ki a világba, hogy ismereteinket kibővítvén, hivatásainknak megfelelő állásainkban a társadalomnak hasznos tagjaiva legyünk. Illik tehát, hogy e város és ez iskolák iránti kiváló szeretetünket ez alapítványnak hováfordítása körül szem elől ne téveszszük. És végre mi ugyis vagyunk meggyőződve, hogy a szabadkézi rajzban való jártasság és ügyesség kiválóan hasznos és előnyös minden tanult embernek. Nem is ok nélkül alapították a nagylelkű Károlyi Grófok a nagykárolyi rajz iskolát, mely ugyan az 1886-iki szerencsétlen tűzvészben nagyszerű felszerelésével elpusztult, de hiszszük, hogy nem örökre; nem hiába érlelődött meg a boldog emlékü báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterben az az elhatározás, hogy a rajztanítás a gymnasiumokban is elrendeltessek. Ezen intézkedéseknek mélyen fekvő okai vannak. Hiszen a rajz az, a mi az ember nemes izlését kifejti; a rajz az, a mi az embernek szemét ugyyszólván felnyitja, hogy lásson sok mindent a mit sok ember nem lát és észrevegye azt is, a mit mások észre nem vesznek; a rajz az, a mi alapja a szépművészetnek, különösen a festészet, szobrászat és építészetnek; a rajz az, a mi vezére az iparosnak, mi nélkül egyetlen lépést sem tehet, Igazán, mikor manapság országszerte oly erős mozgalom észlelhető a hazai ipar fejlesztése érdekében, ugyanakkor a rajztanításnak istápolása már csak e szempontból is elengedhetetlen kötelesség. Hogy nagyon hátra vagyunk ipar dolgában, annak egyik legfőbb oka bizonyynyal abban keresendő, hogy hazánkban az embernek nagyon kevés alkalma volt rajzot is tanulni. Ott azonban, a ho! ritkaság képpen rajz iskola is volt, ott annak örvendetes és üdvös hatása nagyon is észrevehető. Nekünk csak Nagy-károly városának iparosaira kell tekintenünk. — Nemde e városnak oly kiváló iparosai

vannak, hogy azok nem csak a megyében első, hanem a fővárosi iparosokkal is kiállják a versenyt? És ki tagadhatná, hogy azoknak ezen kiválósága a nagykárolyi rajziskolában leli gyökerét és magyarázatát. A nagykárolyi iparos a nagykárolyi rajziskola vezetőjében 40 éven át minden munkája körül atyáskodó felvilágosítót, szakértőt, mű utmutatót és jóindulatú jóakaró tanácsadót birt. Ezeknek előrebocsátása mellett immár a következőkkel adjuk tudtúl mindazoknak, a kiket illet. 1. Mai napon 1000 azaz egyczer osztr. ért. forintot tesszünk le Nagy-Károly városának kezébe oly módon, hogy azt „*Jordán Ferencz nagykárolyi rajzitanár alapítványa*“ czímen kezelje s annak kamatait évenként a meghatározott czélra fordítsa. 2. A fentnevezett alapítvány kamataiból évenként 9 (kilencz) drb 10 (tiz) frankos arany a szabadkézi rajzban kiváló és jóviseletű keresztény ifjak jutalmazására adassék, a fentmaradt évi kamat felesleg ugyanazon czélra tőkésítették. 3. Az említett 9 drb 10 frankos aranyból a fenebbi kikötés mellett évenként egy-egy arany jutalomban 9 ifju részesülend. És pedig a nagykárolyi róm. kath. gymnasium 1. 2. 3. és 4. osztályának növendékei közül egy egy és a nagykárolyi róm. kath. elemi fitanoda 3. és 4. osztályának növendékei közül egy egy. A nagykárolyi ipariskola növendékei közül osztályra való tekintet nélkül három növendék. A kamatfeleslegből tőkésített összeg után beszerezhető újabb aranyok szintén az iparos tanulók közt ugyanazon czímen osztandók ki. 4. A jutalmak odaitélése mindenkor az iskolák igazgatóit fogja illetni; ki azonban ezen ítéleténél az iskola tanári karának, különösen pedig a szaktanárnak véleményét figyelembe veendi. 5. A jutalmak kiosztását évenként az illető iskola igazgatója az ünnepélyes zárvizsga alkalmával eszközli, ki ez alkalommal egy pár buzditó szóban megemlékezik a rajz tanulásának fontosságáról és megemlíti azt is, hogy a kitüntetett ifjak jutalmukat a Jordán Ferencz nagykárolyi rajzitanár alapítványából nyerték. 6.) Az ezen alapítványról szóló számadások a város elöljárói által Szatmár vármegye alispánjának évenként bemutatandók lesznek. Jelen elhatározásainkat ezennel sajátkezű aláírásainkkal megerősítjük. Kelt Nagy-Károlyban 1888. november hóban. Dr. Jordán Ferencz orvos, sebésztudor, szülész. k. m. t. egyetem I-só belgyógy. v. tanársegéd. Dr. Jordán Károly szaniszlói róm. kath. plebános. Jelen másolat hitelül: Malonyay István gymnasiumi igazgató.

Ez alapító levelet Schuszterich polgármester az 1888. évi decz 9-én tartott képviselői gyűlésnek mutatta be.

A képviselőtestület a befizetett 1000 frtos alapítványt --- tekintettel az alapítók nemes céljaira — kezelés végett örömmel elfogadta s a polgármestert utasította, hogy azt az alapító levélben foglalt s részletesen körülírt kívánalmaknak megfelelőleg a városi pénztárban Jordán Ferencz nagykárolyi rajztanár alapítványa czimen kezeltesse, annak évenkénti kamataiból 9 drb 10 frankos aranyat szereztessen be s azt minden évben az iskolai zárvizsgákat megelőzőleg kiosztás végett az alapító levélben meghatározott iskolák igazgatójának kiosztás végett szolgáltatassa által, általában az alapító levélben körvonalozott kívánalmak értelmében járjon el. — Ez alkalommal a nemeskeblű alapítóknak az ifjuság előmenetelét célzó alapítványokért őszinte köszönetet szavazván, erről őket jegyzőkönyvi kivonaton tudomásba helyeztetni rendelte.

5. Schuszter János alapítványa.

1889-ben elhalt Schuszter János Urában levő földbirtokáról úgy rendelkezett, hogy „az urai 37. sz. ingatlanok Vetzák Anna halála után a befolyandó vételár „Schuszter János alapítvány“ czimen Nagy-Károly városi hatósága kezelése alá adandó át. Az évi kamatok a nagykárolyi róm. kath. főgymnasiumba járó egy vagy két kitűnő s róm. kath. vallású s Nagy-Károly városi születésű tanuló segélyezésére ösztöndíjképen felhasználandók lesznek. Az alapító családjához tartozó ifjak hasonlókkal együtt előnyben részesítendők.

6. Jelinek Rozália urnő alapítványa.

Másolat. A tekintetes polgármesteri hivatalnak Helyben. Tekintetes Polgármester Ur! Adományozok továbbá 2-szor 1000, egyezer frtot a Nagy-Károly városi R. Cath. főgymnasium részére oly célból, hogy ezen összeg ugyancsak néhai Jelinek Ignác nevén örök időn át fentartandó alapítvány képen kezeltessek s ezen összegnek évi kamatjából fele része évenként felváltva a gymnasium 5. 6. és 7-ik osztályát legjobb sikerrel végzett, kifogástalan erkölcsű tanulóknak ösztöndíjképpen adassék. — továbbá a kamatok másik fele része, minden évben egy az érettségi vizsgát legjobb sikerrel letett,

kifogástalan erkölcsű egyénnek adassék ösztöndíjképpen. Figyelembe vevén mindkét ösztöndíj odaitélésénél az illetők szegény sorsát, avagy éppen árvaságát, tekintet nélkül azonban a vallás felekezetre. Kérem Tekintetes Polgármester urat, ezen adományokat a Tek. Városi képviselőtestületnek szives elfogadás végett bejelenteni kegyeskedjen. Kelt N.-Károlyban 1893. szeptember 20-án. Kiváló tisztelettel Jelinek Rozália.

A városi képviselő-testületnek 1894. jul. 22-én hozott tudomására, midőn a képviselő az alapítványért hálás köszönetét nyilvánította s határozatilag kimondotta, hogy „a gymnasium javára tett alapítvány az alapítólevél értelmében kezeltetvén, annak kamata évenként a gymnasiumi igazgatósághoz lesz kiutalandó, hogy az arra érdemes ifjak részére ösztöndíj adassék ki.“

Az alapítvány kamatainak első élvezői voltak: 1895-ben Juhász Endre, ki az érettségi vizsgálatot a legszebb sikerrel állotta ki, és Bagossy László VII. oszt. szorgalmas, jóviseletű és törekvő növendékünk.

7. Winterhalter Antal alapítványa.

Alapító levél. A jó Isten áldó kegyelméből mult év és hó 28-án Nagyasszonyunk radnai kegyoltáránál aranymisémet mutatván be a Mindenhatónak: e nagy kegyelemért és félszázados áldozó papságom alatt az egész életemen át nyert számtalan malasztokért s áldásokért jótékonyczélu alapítványokkal is igyekszem erősíteni kimondhatatlan hálámat a kegyes Égiek iránt. Azért ezen alapító levelem értelmében 1000 azaz Egezer o. é. forint alapítványt teszek ösztöndíj alapul oly feltétellel, hogy ennek kamatait a nagy-károlyi kegyesrendi róm. kath. főgymnasium egy nagy-károlyi születésű lat. szert. róm. kath. szegény jó magaviseletű s jó tanuló növendéke élvezze, kinek évenként a most említett főgymnasium tanári karának kijelölése szerint a nagy-károlyi kegyesrendi háznak mindenkorí főnöke adományozza. Sugalmazta ezen elhatározásomat élő szeretetem kedves szülőföldem Nagy Károly városa iránt, melynek róm. kath. plebániái szent templomában 50 év előtt első szent mise áldozatomat ajánltam fel az Urnak és az egykori tanítvány hálás kegyelete az ottani kegyesrendi gymnasium iránt. Az alapítványi tőkeösszeg melléklése mellett szeretettel kérem f. tiszt. Pálczer Ernő rendi kormány tanácsos szatmári szentszéki ülnök nagy-

károlyi házfőnök lelkész urat, hogy ezen az 1868 XXIII. t. cz. 21. §-a értelmében illetékmentes alapítványomnak a szatmári f. tisztt. egyházmegyei Hatóság által való elfogadtatása és megerősítése, az egyházmegyei alapítványi pénztárba való gyümölcsöztető elhelyeztetése s a továbbiak iránt intézkedni sziveskedjék. Nagyvárad, 1895. január 8. Winterhalter Antal s. k. czimz. apát, váradí őrkanonok, aranymisés áldozópap.

8. Erős Gyula és neje Reich Mária alapítványa.

Az 1895. évi máj. 31-én Nagy-Károlyban kelt járásbirósági végzés 3. pontja szerint Makranczy Izabella „Erős Gyula és neje Reich Mária alapítványa“ Nagy-Károly városához 200 frtot tartozik befizetni, hogy ezen összeg évi kamatai a helybeli főgymnasiumba járó azon oláh, német és szláv nemzetiségű ifjunak adassanak jutalmul, ki az év folyamán a magyar nyelv tanulásában a legnagyobb előmenetelt tanusította

V. Z á r s z ó.

Munkámnak végére jutottam. Bejártam a közel kétszáz évnvi időt, hogy felkutassam, mi érdekést rejt magában. A mit feljegyzésre méltónak találtam, azt az olvasó elé tár-
tam. Lehetséges, hogy egy hivatott történetíró sokat elhagyott volna az elmondottakból; lehetséges, hogy én elhagytam olyan dolgokat is, melyek feljegyzendők voltak. Szolgáljon méntségemül mindkét esetben az, a mit már az Előzmények czimü fejezetben is megírtam, hogy nem szakmám a törté-
nelem s csak az ezredév adta kezembe a tollat. Hogy jobban nem terjeszkedtem ki, — lett volna még feljegyezni való — oka az, hogy a rendelkezésre álló költségre is tekintettel kellett lennem. Ez is szolgáljon méntségemül az előtt, ki munkámat fogyatékosnak találja.

A munka nem elég historicus, fogja mondani valaki az olvasók közül. Érzem magam is, hogy így egészében látom, hogy sok helyen az értekező hangjába csap át, de ez nem öntudatlanul történt; sokakat nekem nem csak értesítenem kellett, hanem meg is kellett győznöm.

Sok helyen, kivált a tanügyi állapotok elbeszélésénél, nagyon általános színben tűnik fel, mondja egy másik bíráló; elismerem; de igazolom magamat azzal, hogy az állami fel-
ügyelet alatt álló iskolák egy forrásból kapják utasításukat, tehát egy nyomon is járnak.

Az Előzményekben ígért s a fensőbb tanhatóságához felterjesztett tervezet is szenvedett némi módosítást; ugyanis a három korra csak a tanügyi állapotok elbeszélésénél voltam tekintettel. Munka közben ezt láttam tetszetősebbnek, célra-
vezetőbbnek.

A helyesírás és előadás különbözőségén ne ütközzék meg senki; gondolja meg, hogy sokan voltunk az elbeszélők s kiki a maga módja szerint beszélt, a min nekem nem volt szabad változtatnom.

Legyen bár fogyatékos elbeszélésem, az olvasó meggyőződhetik belőle, hogy az intézet minden időben lépést tartott a korról s tőle telhetőleg iparkodott megoldani az eléje adott nagy és nehéz problémát; hogy az alapítók, illetőleg fentartók szívesen segítették a feladat megoldásában.

A suum cuique elvét többször hangoztattam és hívének vallottam magamat; most sem leszek hozzá hűtelen s hálás köszönetemet nyilvánítom mindazok iránt, kik csak a legcsekélyebb támogatásban is részesítettek.

Első sorban is ft. Vanke József urnak, rendünk t. consultorának, házunk érdemes lelkiatyjának, könyv- és levéltárosának mondok forró köszönetet, ki nemcsak a házi könyv- és levéltárt bocsátotta rendelkezésemre, hanem bő tapasztalatának, gazdag ismeretének egész tárházát megnyitotta előttem, melyből nem egy érdekes adatot merítettem.

Köszönet ft. dr. Takáts Sándor urnak, budapesti főgymn. tanárnak, ki nemes előzékenységével kötelezett le; a ki a központi levéltárból szolgáltatott adatokat és az alapító elchéjét is rendelkezésemre bocsátotta.

Köszönet Novák tanár urnak, a ki a correcturát collegialis készséggel vállalta el.

Bezárom munkámat azon ohajtással, viruljon az intézet még igen soká és neveljen derék fiakat a hazának.

